

**JOURNAL OF MEDICINE AND
PHARMACY OF KAZAKHSTAN**

**ҚАЗАҚСТАН МЕДИЦИНА
ЖӘНЕ ФАРМАЦИЯ ЖУРНАЛЫ**

**КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ
МЕДИЦИНЫ И ФАРМАЦИИ**

eISSN: 1562-2967

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕДИЦИНА АКАДЕМИЯСЫ
ҚАЗАҚСТАН МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ФАРМАЦИЯ ЖУРНАЛЫ
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКАЯ МЕДИЦИНСКАЯ АКАДЕМИЯ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕДИЦИНЫ И ФАРМАЦИИ
SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY
JOURNAL OF MEDICINE AND PHARMACY OF KAZAKHSTAN

Основан с мая 1998 г.

Учредитель:

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»

Журнал перерегистрирован

Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан
Регистрационное свидетельство
№KZ89VPY00065454 от 24.02.2023 года.
ISSN 1562-2967

«Казахстанский журнал медицины и фармации» зарегистрирован в Международном центре по регистрации сериальных изданий ISSN(ЮНЕСКО, г.Париж,Франция), присвоен международный номер ISSN 2306-6822

Журнал индексируется в КазБЦ; в международной базе данных Information Service, for Physics, Electronics and Computing (InspecDirect)

Адрес редакции:

160019 Республика Казахстан,
г. Шымкент, пл. Аль-Фараби, 1
Тел.: 8(725-2) 39-57-57, (1095)
Факс: 40-82-19

www.skma.edu.kz

e-mail: info@skma.kz

Главный редактор

Рысбеков М.М., доктор мед. наук., профессор

Заместитель главного редактора

Нурмашев Б.К., кандидат медицинских наук, профессор

Редактор научного журнала

Сейіл Б.С., магистр медицинских наук, докторант

Редакционная коллегия:

Абдурахманов Б.А., кандидат мед.н., доцент

Абуова Г.Н., кандидат мед.н., доцент

Анартаева М.У., доктор мед.наук, доцент

Кауызбай Ж.А., кандидат мед.н., доцент

Ордабаева С.К., доктор фарм. наук, профессор

Орманов Н.Ж., доктор мед.наук, профессор

Сагиндыкова Б.А., доктор фарм.наук, профессор

Сисабеков. К.Е., доктор мед. наук, профессор

Шертаева К.Д., доктор фарм.наук, профессор

Редакционный совет:

Бачек Т., асс.профессор(г.Гданьск, Республика Польша)

Gasparyan Armen Y., MD, PhD, FESC, Associated Professor (Dudley, UK)

Георгиянц В.А., д.фарм.н., профессор (г.Харьков, Украина)

Дроздова И.Л., д.фарм.н., профессор (г.Курск, Россия)

Корчевский А. Phd, Doctor of Science (г.Колумбия, США)

Раменская Г.В., д.фарм.н., профессор (г.Москва, Россия)

Халиуллин Ф.А., д.фарм.н., профессор (г.Уфа, Россия)

Иоханна Хейкиля, (Университет JAMK, Финляндия)

Хеннеле Титтанен, (Университет LAMK, Финляндия)

Шнитовска М.,Prof.,Phd., M.Pharm (г.Гданьск, Республи

ҚАЗАҚСТАН МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ФАРМАЦИЯ ЖУРНАЛЫ, 2023 жыл
X международная научная конференция молодых ученых и студентов «Перспективы
развития биологии, медицины и фармации»

«БИОЛОГИЯ, МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ФАРМАЦИЯНЫҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ»
атты жас ғалымдар мен студенттердің X халықаралық ғылыми конференциясы
7-8 желтоқсан 2023 жыл

X международная научная конференция молодых ученых и студентов
«ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БИОЛОГИИ, МЕДИЦИНЫ И ФАРМАЦИИ»
7-8 декабря 2023 года

X International scientific conference of young scientists and students
«PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF BIOLOGY, MEDICINE AND PHARMACY»
7-8 December, 2023

КОНФЕРЕНЦИЯНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫ:
Нұрсұлтан Назарбаев қоры жанындағы Ғылым жөніндегі кеңесі және
«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ
ОРГАНИЗАТОР КОНФЕРЕНЦИИ
Совет по науке при фонде Нурсултана Назарбаева и АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
CONFERENCE ORGANIZER
Nursultan Nazarbayev Foundation and JCS «South Kazakhstan Medical Academy»

Секция «Гуманитарные аспекты медицинского и фармацевтического образования»

UDC: 372.881.111.1

Абдулхакова И.Б.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент қ., Қазақстан

**ЛУЧШИЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА:
УГЛУБЛЕННЫЙ АНАЛИЗ**

Аннотация

Основной целью этой статьи является выявить самые эффективные методы и техники преподавания английского языка сравнивая традиционные и современные методы и подходы, их преимущества и недостатки

Ключевые слова: кейс-стади, русский язык как иностранный, коммуникация, интерактивные методы обучения.

Abdulkhakova I.B.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent K., Kazakhstan

THE BEST METHODS OF TEACHING ENGLISH: IN-DEPTH ANALYSIS

Annotation

The main purpose of this article is to identify the most effective methods and techniques of teaching English by comparing traditional and modern methods and approaches, their advantages and disadvantages

Keywords: case study, Russian as a foreign language, communication, interactive teaching methods.

Абдулхакова И. Б.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент қ., Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЕҢ ЖАҚСЫ ӘДІСТЕРІ: ТЕРЕҢ ТАЛДАУ

Аннотация

Бұл мақаланың негізгі мақсаты-ең тиімді әдістер мен әдістерді анықтау ағылшын тілін оқыту дәстүрлі және заманауи әдістер мен тәсілдерді, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін салыстыру

Кілт сөздер: кейс-стади, орыс тілі шет тілі, коммуникация, оқытудың интерактивті әдістері.

The effective teaching of English as a second language has been a subject of continuous research and debate. In this academic article, we explore various methods and approaches used in English language instruction. We delve into traditional and modern techniques, their advantages and disadvantages, and the evolving role of technology in English language education. By critically examining these methods, educators can make informed decisions about the best approaches for

The teaching of English as a second language (ESL) or English as a foreign language (EFL) is a complex endeavor that requires careful consideration of various methods and approaches. Language acquisition is a multifaceted process influenced by cultural, social, and individual factors. In this article, we will explore the best methods of teaching English, taking into account traditional and modern approaches, and the integration of technology in language education.

Traditional Approaches:

1. Grammar-Translation Method: The Grammar-Translation method focuses on rote memorization of grammar rules and translation of texts between the native language and English. While it provides a strong foundation in grammar, it often neglects oral communication skills.

2. Direct Method: The Direct Method emphasizes oral communication and immersion in the English language. This method encourages learners to think and speak in English without relying on their native language. It promotes natural language acquisition but may lack a structured approach to grammar.

3. Audio-Lingual Method: The Audio-Lingual Method incorporates repetitive drills and audio recordings to reinforce language patterns. It emphasizes habit formation and is effective for teaching pronunciation and listening skills but may be monotonous for learners.

Modern Approaches:

1. Communicative Language Teaching (CLT):

Communicative Language Teaching (CLT) is an approach to language instruction that prioritizes communication over rote memorization of grammar rules. It aims to teach students to use language for real-life purposes, emphasizing fluency, interaction, and meaningful context.

Examples:

a) Role-Playing: In a CLT classroom, students might engage in role-play activities where they take on specific roles, such as a customer and a salesperson in a shop. They must communicate in English to complete the task. This helps learners apply language in practical scenarios and develop their conversational skills.

b) Information-Gap Activities: In pairs or small groups, students are given different pieces of information and must communicate to complete a task. For instance, they might have different pieces of a story and must collaborate to reconstruct the narrative, fostering communication and problem-solving skills.

c) Problem-Solving Scenarios: Students work together to solve real-world problems using English. For example, they might discuss and propose solutions to environmental issues or plan a trip together. This encourages critical thinking and effective communication.

Effectiveness:

CLT has proven effective in enhancing language proficiency by focusing on practical language use. It promotes:

- Improved speaking and listening skills through real communication.
- Contextual understanding of language usage.
- Increased motivation and engagement in language learning.

2. Task-Based Language Teaching (TBLT):

Task-Based Language Teaching (TBLT) centers on the completion of real-world tasks as a means of language learning. It emphasizes communication, problem-solving, and learner autonomy.

Examples:

a) Planning a Vacation: In a TBLT classroom, students might be tasked with planning a vacation using English. They must research destinations, create itineraries, and present their plans to the class. This not only develops language skills but also encourages critical thinking and practical application.

b) Cooking a Recipe: Students could follow a recipe in English to cook a dish together. This involves reading and understanding instructions, asking for clarification, and working together. It enhances language skills while providing a tangible outcome.

c) Solving a Mystery: TBLT can involve mystery-solving scenarios where students must communicate in English to unravel a story. They might interview suspects, analyze clues, and make deductions, all while using language for a purpose.

Effectiveness:

TBLT has demonstrated effectiveness in language acquisition by emphasizing:

- Practical language use for real-life tasks.
- Enhanced problem-solving and critical thinking skills.
- Learner autonomy and motivation.

3. Content and Language Integrated Learning (CLIL):

Principles:

Content and Language Integrated Learning (CLIL) integrates language instruction with content subjects like science, history, or geography. It aims to immerse learners in both language and subject matter.

Examples:

a) Science Experiments: In a CLIL science class, students conduct experiments while using English to record observations, discuss results, and write reports. This approach not only teaches scientific concepts but also reinforces language skills.

b) History Presentations: Students may research historical events, prepare presentations, and deliver them in English. This combines language learning with the acquisition of historical knowledge, encouraging language use in an academic context.

c) Geography Projects: CLIL can involve geography projects where students create maps, analyze data, and discuss geographical phenomena in English. This integrates language learning with the exploration of geographical topics.

Effectiveness:

CLIL has been effective in promoting:

- Bilingual proficiency by combining language and content knowledge.
- Real-world applications of language in academic contexts.
- Cultural awareness and empathy through exposure to diverse subjects.

The detailed exploration of Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), and Content and Language Integrated Learning (CLIL) illustrates their unique principles and effectiveness in English language education.

CLT prioritizes communication and authentic interaction, using role-playing, information-gap activities, and problem-solving scenarios as teaching tools. It enhances speaking and listening skills, contextual understanding, and learner motivation.

TBLT emphasizes real-world tasks and problem-solving, encouraging students to plan vacations, cook recipes, or solve mysteries using English. This approach develops practical language skills, critical thinking, and learner autonomy.

CLIL integrates language with content subjects like science, history, or geography, enabling students to conduct experiments, give history presentations, or work on geography projects in English. It promotes bilingual proficiency, academic language use, and cultural awareness.

Ultimately, the choice of method should align with the specific goals, context, and preferences of learners, as each method offers a distinct approach to language acquisition, fostering

well-rounded language proficiency and preparing students for effective communication in real-world scenarios.

Teaching English to medical students presents a unique set of challenges and requirements. Medical professionals must be proficient in English not only for academic purposes but also for effective communication in their future careers. In this context, we will demonstrate how the methods of Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), and Content and Language Integrated Learning (CLIL) are not only suitable but highly beneficial for medical students.

Comparing the most common traditional and modern methods and approaches, I came to the conclusion that the best approach: a Holistic Perspective:

The choice of the best method for teaching English depends on various factors, including the learners' age, proficiency level, learning goals, and cultural background. A holistic approach that combines elements from different methods and leverages technology can be the most effective.

1. Establish Clear Learning Goals: Define specific language objectives and tailor the approach to meet the needs of the learners.

2. Promote Active Engagement: Encourage learners to actively participate in meaningful language activities, whether through conversational practice, problem-solving tasks, or content-based learning.

3. Foster Cultural Sensitivity: Incorporate cultural aspects and real-life contexts into the curriculum to prepare learners for global communication.

4. Embrace Technology Wisely: Utilize technology as a supplementary tool to enhance language learning but ensure it does not replace valuable face-to-face interaction.

Teaching English is a dynamic field that continues to evolve with the integration of modern technology and a deeper understanding of language acquisition. There is no one-size-fits-all method for teaching English, as the best approach depends on the specific needs and goals of the learners. By combining elements from traditional and modern methods and harnessing the benefits of technology, educators can provide a comprehensive and effective English language education that prepares learners for success in the globalized world.

List of references

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). "Approaches and Methods in Language Teaching." Cambridge University Press.

2. Nunan, D. (1991). "Language Teaching Methodology: A Textbook for Teachers." Prentice Hall.
3. Harmer, J. (2007). "The Practice of English Language Teaching." Pearson Longman.
4. Scrivener, J. (2018). "Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching." Macmillan Education.

UDC 378

Taukeeva K.S.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

THE ROLE OF LINGUO-COGNITIVE APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Annotation

This article examines the linguocognitive approach, a modern methodology of teaching a foreign language based on linguistic and cognitive processes. Considering the principles and advantages of this approach, the article emphasizes its importance in modern language education.

Keywords: *case study, Russian as a foreign language, communication, interactive teaching methods.*

Таукеева К.С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

РОЛЬ ЛИНГВОКОГНИТИВНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация

В этой статье рассматривается лингво-когнитивный подход, современная методология преподавания иностранного языка, в основе которой лежат языковые и когнитивные процессы. Рассматривая принципы и преимущества этого подхода, в статье подчеркивается его значение в современном языковом образовании.

Ключевые слова: *кейс-стади, русский язык как иностранный, коммуникация, интерактивные методы обучения.*

Таукеева К. С.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ЛИНГВОКОГНИТИВТІ ТӘСІЛДІҢ РӨЛІ

Аннотация

Бұл мақалада тілдік және когнитивті процестерге негізделген шет тілін оқытудың заманауи әдістемесі болып табылатын лингвокогнитивті тәсіл қарастырылады. Осы тәсілдің принциптері мен артықшылықтарын ескере отырып, мақалада оның қазіргі тілдік білім берудегі маңызы көрсетілген.

Кілт сөздер: кейс-стади, орыс тілі шет тілі, коммуникация, оқытудың интерактивті әдістері.

At present, it is widely acknowledged that there is a pressing need to emphasize the cultural aspects of language acquisition within the framework of teaching a foreign language. Gaining proficiency in a foreign culture while learning a new language is an essential component of mastering communication skills. This study asserts that developing proficiency in a new language inherently involves the development of a new national culture through an understanding of linguistic forms and categories that reflect socio-historical experiences.

The foundation of any foreign language study lies in understanding words and their meanings. Traditionally, vocabulary knowledge has been and continues to be a gauge of one's proficiency in a foreign language.

Comparative studies in linguistic semantics and linguo-culturology have highlighted a crucial observation: the meaning of a word in one language often does not perfectly align with its equivalent in another language. Some assert that there are no two words in different languages with identical complete semantic structures.

This fact has been corroborated by research in cognitive linguistics. According to the cognitive approach to studying language and language processes, language serves as a medium for expressing semantic concepts derived from an individual's perception of the world and the processing of acquired information. Natural language and cognition share a close relationship, with language serving as a reflection of the speaker's cognitively understood world. Consequently, the referent of a linguistic sign is not the actual, external objects in the physical world, as proposed by proponents of naive realism, but rather a mentally constructed unit (concept) that reflects these objects in our consciousness. The reference of linguistic expressions pertains not to the real world

but to a "projected world" (Jackendoff, 1983). Reference involves the relationship between linguistic expressions and cognitive-level representation units, which may result from the perception of objects in the real world or the products of our imagination.

The field of foreign language teaching has evolved significantly over the years, with various methodologies and approaches being developed and refined to enhance the process of language acquisition. One such approach that has gained prominence in recent years is the Linguo-Cognitive Approach. This approach places a strong emphasis on the connection between language and cognitive processes, aiming to foster a deeper understanding of the target language. In this essay, we will explore the key principles and benefits of the Linguo-Cognitive Approach in foreign language teaching, highlighting its significance in modern language education.

Learning a second language requires the students to overcome the cognitive habits. It helps them reorganize encyclopedic knowledge and corresponding word association networks, thus deepening the knowledge of the second language.

Everyday language that people use can serve as a source from which we can make conclusions about how words are related to their meanings and common usage patterns. In this context, there is no distinction between having the knowledge of a language and using it in practice, as our mental lexicon adjusts based on the language we interact with regularly. This means that our understanding of language is shaped by and rooted in how we use language in our daily lives, as highlighted by Evans and Green in 2006.

The cognitive processes involved in language learning and usage include activities like comparing, categorizing, identifying patterns, and blending concepts. Cognitive linguistics has contributed significantly to second language learning and teaching by offering methods to make the connections between grammatical structures and their original word meanings more evident, thus facilitating learning and retention. Learning the nuances of grammar involves grasping the inherent "spin" that each language imparts, a more natural and enjoyable process compared to mere rote memorization, as suggested by Langacker in 2008. Comparison, one of these cognitive processes, plays a vital role in predicting the difficulties second language learners might encounter by examining how native and non-native speakers perceive and express ideas differently.

Additionally, it's important to recognize two fundamental concepts underlying human thought and communication: metaphor and metonymy. Metaphor involves substituting or likening one idea or object with another, while metonymy relies on associations of proximity or connection.

When we study foreign languages, it's essential to grasp this kind of logic early on. This helps us learn more quickly and develop what linguodidactics calls "secondary linguistic consciousness."

In everyday communication, it means associating words in a foreign language with mental images, concepts, and ideas from that language, rather than always translating them back to our native tongue. This shift in thinking can greatly improve our language skills.

The way of learning or teaching a foreign language by translating it may not be the best and is often not recommended. For instance, let's consider the German word "müde," which means "tired" in English. When students first encounter this word, they might learn it as the equivalent of "tired." However, if they only rely on a dictionary or textbook, they may miss part of its meaning. They might understand it as describing the feeling after physical or mental exhaustion but might not know that it can also mean "in a state that requires sleep." This can lead to confusion when, in the early morning, a German speaker asks, "Müde?" to a Russian-speaking person who isn't aware of this additional meaning.

Cognitive linguistics helps explain why this happens. It looks at how language and thought interact. Every language represents the world in its own unique way through its words, phrases, and grammar. Each language has its own way of seeing and expressing reality based on the experiences and perspectives of its speakers. This means that there's no perfect one-to-one match between words in different languages when they refer to similar things.

In other words, when we translate words, we're not simply finding exact equivalents in our native language. Instead, we're trying to convey how those words reflect the way people in the foreign culture think and experience the world. Translating is like covering these words with a curtain, obscuring the nuances and depths of their meaning.

Key Principles of the Linguo-Cognitive Approach:

Language as a Cognitive Process: In this approach, language is seen as a cognitive skill, much like problem-solving or critical thinking. It acknowledges that language acquisition involves not just memorizing words and rules but also developing cognitive abilities that enable learners to use the language effectively.

Contextual Learning: The Linguo-Cognitive Approach promotes the use of authentic contexts and real-life situations in language instruction. Learners are encouraged to use the language in practical, meaningful situations, which enhances comprehension and retention.

Metacognition: Metacognitive strategies, such as self-monitoring and self-regulation, are integrated into the teaching process. Learners are taught to be aware of their learning strategies, which helps them become more autonomous and effective language learners.

Focus on Communication: Communication takes center stage in the Linguo-Cognitive Approach. Learners are encouraged to engage in meaningful conversations, discussions, and problem-solving activities, fostering practical language skills.

Benefits of the Linguo-Cognitive Approach

Improved Retention: By linking language to cognitive processes and using contextual learning, the Linguo-Cognitive Approach helps learners retain vocabulary and grammar rules more effectively. This leads to greater long-term language proficiency.

Enhanced Critical Thinking: The focus on metacognition and problem-solving skills cultivates critical thinking abilities in learners. They not only learn the language but also how to use it in diverse and challenging situations.

Autonomous Learning: This approach encourages learners to take control of their language learning journey. They become more self-aware and capable of adapting their strategies, leading to greater autonomy and confidence.

Real-world Application: The emphasis on authentic communication prepares learners for real-life language use, making them more proficient and confident in using the language in various contexts, such as travel, work, or social interactions.

Learning the meaning of words through translation can sometimes be more harmful than using them incorrectly in a sentence. This can lead to problems like not understanding important cultural ideas or using words in the wrong way, which can result in communication issues. For instance, some German words like "selbstbewusst" and "selbstsicher" mean "self-confident" in English, but when Russian students translate them, they might think they mean "самоуверенный" or "самонадеянный," which are closer to "self-confident" and "arrogant" in Russian. This difference in meaning can cause misunderstandings.

Using foreign words incorrectly can also lead to awkward situations and communication conflicts. Often, this happens when people don't understand the full meaning of a word, including its emotional and cultural associations.

To better understand how words work, especially when dealing with tricky verbs and prepositions in German, it helps to take a linguistic cognitive approach. This means looking at the underlying concepts and associations tied to words. For example, the Russian phrase "думают о" (think of) corresponds to different German expressions like "man denkt an" and "размышляют (ponder) (nachdenken) über." These prepositions carry unique mental representations that explain their use in various contexts.

The use of the lingua-cognitive approach is the only correct one in solving the problems arising from the traditional approach to learning vocabulary of foreign languages.

The Linguo-Cognitive Approach is grounded in the belief that language and cognition are intricately connected, and that understanding this connection is vital for effective language acquisition. This approach draws inspiration from cognitive science, psycholinguistics, and neurobiology to inform its teaching methods. Unlike traditional approaches that focus primarily on grammar and vocabulary, the Linguo-Cognitive Approach emphasizes the development of cognitive skills and strategies that facilitate language learning.

The Linguo-Cognitive Approach represents a paradigm shift in foreign language teaching. By recognizing the inherent connection between language and cognition, this approach offers a holistic and effective way to facilitate language acquisition. It fosters not only linguistic competence but also cognitive skills that are valuable in various aspects of life. As language educators continue to explore innovative teaching methods, the Linguo-Cognitive Approach stands as a powerful tool in equipping learners with the language skills and cognitive abilities they need to succeed in an increasingly globalized world. It bridges the gap between language and thought, ultimately enriching the language learning experience.

List of references

1. Language Teaching and the Brain: A Comprehensive Guide by Bill Van Patten (2018)
2. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy by H. Douglas Brown and Heekyeong Lee (2015)
3. Cognitive Linguistics and Language Teaching by William Croft and Alan Cruse (2004)
4. Cognition and Second Language Instruction by Peter Robinson (2001)
5. The Role of Metacognitive Reading Strategies in Second Language Academic Text Comprehension by Yow-Jyy Joyce Lee (2007)

UDC 37.022

Таукеева К.С.

«Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті», Шымкент, Қазақстан

**ШЕТ ТІЛІН ҮЙРЕНУ КЕЗІНДЕ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУДЫ АРТТЫРУ: ТАБЫСҚА
ЖЕТУДІҢ КІЛТІ**

Аннотация

Берілген мақалада білім алушының шет тілі сабағында жетістікке жетуге өзін-өзі бағалаудың тигізер оң әсері мәселесі қарастырылады.

Кілт сөздер: өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылау, өзіндік жұмыс

Таукеева К. С.

«Южно-Казахстанский университет им. Мухтара Ауэзова», Шымкент, Казахстан

**ПОВЫШЕНИЕ САМООЦЕНКИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА:
КЛЮЧ К УСПЕХУ**

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема положительного влияния самооценки обучающегося на достижение успеха на уроках иностранного языка.

Ключевые слова: самооценка, самоконтроль, самостоятельная работа

Taukeeva K. S.

«South Kazakhstan University named after Mukhtar Auevov», Shymkent, Kazakhstan

**INCREASE SELF-ESTEEM WHEN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE: THE
KEY TO SUCCESS**

Annotation

This article discusses the positive impact of self-esteem on the student's success in a foreign language lesson.

Keywords: self-esteem, self-control, self-work

Self-esteem plays a pivotal role in various aspects of our lives, and its influence is particularly pronounced in the realm of foreign language learning. Learning a new language can be a challenging and often intimidating endeavor. However, when learners possess a healthy level of self-esteem, they are better equipped to overcome obstacles, persevere through difficulties, and ultimately succeed in mastering a foreign language. This essay explores the significance of self-esteem in foreign language learning, delving into the ways in which it affects language acquisition, motivation, and overall academic achievement.

The Importance of Self-Esteem in Foreign Language Learning:

Self-esteem, defined as an individual's overall sense of self-worth and self-value, significantly impacts the language learning process. It encompasses beliefs, feelings, and attitudes that learners have about themselves and their abilities. In the context of foreign language learning, self-esteem is a powerful factor that can either facilitate or hinder progress. Let's delve deeper into how self-esteem influences language learning.

Confidence Boosts Language Acquisition

Confidence is a fundamental component of self-esteem. When language learners feel confident in their abilities, they are more likely to engage actively in the learning process. Confidence fosters a willingness to take risks, such as speaking with native speakers or participating in class discussions. This active engagement is essential for language acquisition, as it provides opportunities for practical application and reinforcement of language skills.

Moreover, confident learners are less fearful of making mistakes. Language learning involves numerous errors along the way, and those with high self-esteem tend to view these errors as opportunities for growth rather than as failures. This perspective shift allows learners to embrace their mistakes as valuable learning experiences, ultimately accelerating their language acquisition.

Motivation and Persistence

Self-esteem is closely linked to motivation in foreign language learning. Learners with healthy self-esteem are intrinsically motivated to achieve success in language acquisition. They set realistic goals, believe in their ability to attain them, and are more likely to persevere when faced with challenges. In contrast, individuals with low self-esteem may become discouraged easily, leading to a decline in motivation and a higher likelihood of abandoning their language learning journey prematurely.

The statement "Self-esteem is closely linked to motivation in foreign language learning" holds true when we examine the intricate relationship between an individual's self-perception and their drive to excel in the pursuit of acquiring a new language. This connection can be substantiated through various aspects of the language learning process. Firstly, individuals with high self-esteem tend to set ambitious yet achievable language learning goals. Their positive self-image empowers them to believe in their capabilities, fostering intrinsic motivation to reach these milestones. This intrinsic motivation is a potent force that propels them forward even when faced with the inevitable challenges of language learning. They are more likely to embrace the journey, persist through difficulties, and invest the necessary time and effort to succeed.

Moreover, self-esteem plays a crucial role in shaping the mindset of language learners. Those with a positive self-image often exhibit a growth mindset, believing that their abilities can be

developed with dedication and practice. This mindset cultivates resilience in the face of setbacks, as they view errors as opportunities for improvement rather than as failures. Consequently, their motivation remains steadfast, driving them to continually refine their language skills.

Furthermore, learners with high self-esteem are more prone to engage actively in the language learning process. They are more inclined to participate in class discussions, speak with native speakers, and seek out opportunities for real-world language practice. This active engagement not only enhances their language skills but also bolsters their motivation, as they experience the gratification of successfully using the language in practical situations.

On the contrary, individuals with low self-esteem may find it challenging to maintain motivation in the face of language learning difficulties. They are more susceptible to self-doubt, which can lead to decreased motivation and ultimately hinder their progress. Fear of failure and negative self-perception can act as demotivating factors, causing them to withdraw from the learning process.

essential for effective language learning. Learners with a positive self-image tend to be more disciplined in managing their study habits, setting regular practice routines, and seeking out additional resources to support their language learning goals.

Overcoming Language Anxiety

Language anxiety is a common obstacle faced by many language learners. This anxiety can manifest as fear of speaking in front of others, apprehension about making mistakes, or nervousness during language assessments. High levels of self-esteem can act as a buffer against language anxiety.

Learners with a strong sense of self-worth are more resilient in the face of anxiety-inducing situations. They are better equipped to manage their stress and anxiety, allowing them to perform more effectively in language learning tasks. In contrast, individuals with low self-esteem may find anxiety to be debilitating, hindering their ability to communicate and impeding their progress.

Improved Communication and Cultural Understanding

Effective communication in a foreign language goes beyond mere vocabulary and grammar. It involves cultural awareness, empathy, and the ability to navigate diverse social contexts. Self-esteem plays a crucial role in these aspects of language learning. Learners with a positive self-image are more open to engaging with speakers of the target language, both inside and outside the classroom. They are more likely to seek out opportunities for cultural immersion and are better equipped to adapt to unfamiliar social situations. This adaptability not only enhances their language

skills but also fosters a deeper understanding of the culture associated with the language, promoting cultural competence and sensitivity.

Strategies for Enhancing Self-Esteem in Foreign Language Learning

Given the significant impact of self-esteem on foreign language learning, it is essential to implement strategies that foster a positive self-image in learners. Educators and language learners themselves can employ various techniques to enhance self-esteem in the language learning process:

Constructive Feedback: Providing constructive and encouraging feedback that focuses on a learner's progress rather than their mistakes can boost self-esteem. Highlighting achievements, no matter how small, reinforces learners' confidence and motivation.

Goal Setting: Encourage learners to set achievable, short-term language learning goals. As they accomplish these goals, they gain a sense of accomplishment and confidence in their abilities.

Encourage Peer Interaction: Group activities and peer interactions can create a supportive learning environment where learners feel comfortable practicing their language skills without fear of judgment. This can boost self-esteem and motivation.

Cultivate a Growth Mindset: Promote the idea that intelligence and language proficiency are not fixed traits but can be developed through effort and learning. This mindset shift can help learners view challenges as opportunities for growth.

Promote Self-Reflection: Encourage learners to reflect on their language learning journey. This self-reflection can help them recognize their progress, identify areas for improvement, and build self-confidence.

In conclusion, the link between self-esteem and motivation in foreign language learning is evident in the way self-perception influences goal-setting, mindset, and active engagement. High self-esteem cultivates intrinsic motivation, fosters a growth mindset, and encourages learners to embrace challenges with confidence. In contrast, low self-esteem can hinder motivation, leading to reduced perseverance and less active participation in the language learning journey. Therefore, recognizing and nurturing self-esteem in language learners is paramount to fostering their motivation and ensuring their success in acquiring a new language.

Self-esteem is a fundamental factor in foreign language learning, influencing learners' confidence, motivation, and overall success in acquiring a new language. Educators, language learners, and institutions should recognize the significance of self-esteem in language learning and implement strategies to foster a positive self-image in learners. By doing so, we can create an environment where learners are not only equipped with the linguistic skills to communicate in a foreign language but also possess the self-confidence and resilience necessary to thrive in the

challenging and rewarding journey of language acquisition. In this way, self-esteem becomes not just a personal trait but a powerful tool for language mastery.

List of references

1. Brown, H. D. (2007). Principles of language learning and teaching (5th ed.). Pearson Education.
2. Oxford, R. L. (1990). Language learning strategies: What every teacher should know. Heinle & Heinle.
3. Doğan, Y., & İskender, M. (2010). The prediction of foreign language anxiety in terms of global self-esteem, coping with stress and trait anxiety. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 2(2), 1648-1652.
4. Lamb, M., & Coleman, H. (2008). Literacy in the second language. ELT Journal, 62(4), 343-351.
5. Ely, C. M. (1986). An analysis of discomfort, risktaking, sociability, and motivation in the L2 classroom. Language Learning, 36(1), 1-25.

UDC 372.881.111.1

Садықова А., Жаркимбекова Н.К.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН МЕНГЕРУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Sadykova A., Dzharkimbekova N.K.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

THE IMPORTANCE OF ENGLISH SKILLS IN MEDICAL ESTABLISHMENTS

Садықова А., Джаркимбекова Н.К.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Шымкент, Казахстан

ВАЖНОСТЬ ВЛАДЕНИЯ АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ В МЕДИЦИНСКИХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Language, as a form of communication, is crucial for future medical professionals, as they communicate with various stakeholders, including patients, patient families, other medical professionals, administrators and students. Therefore, it is important for them to have good communication skills, especially knowledge of English, since English is widely used in the field of medicine. While the literature highlights the importance of communication and language skills for medical students, there is a knowledge gap about medical students' perception of the importance of English proficiency during their medical education and later for the medical profession. Therefore, the purpose of this study is to study the perception by medical students of the importance of the English language.

A qualitative study via focus group method was conducted where medical students were interviewed on their perspectives. A total of 6 sessions of focus groups were conducted, with 24 students. Data obtained were analyzed by themes using the Braun and Clarke (2006) thematic analysis framework[1]. Three main areas of the study include the use of English language in medical education, the influence of university culture in English language mastery and the impact of English language proficiency on medical students. Themes coded from the data indicate that medical students perceive English language to be important in 3 aspects, namely English language as a learning tool, a professional language and as a communication tool. Students discussed the availability of university and peer support in their mastery of English language. The study also found that English language proficiency impacts students' academic progression, communication and personal and professional development. The study concludes that language awareness is important for medical students to deliver high quality patient care as language barriers during patient communication impedes patient care quality[1].

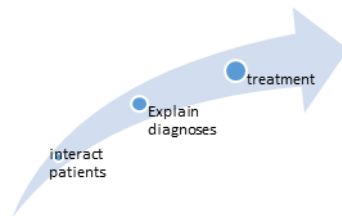
The ability to use English proficiently has become vital to studying and practicing medicine in an international setting. No matter how competent you are as a physician, you can be of no help to the patient if you lack good communication skills. This is why, when you apply to a Caribbean medical school, you are required to display a proficiency in English. Here's why aspiring medical students should take the prerequisite English test seriously:

Firstly, many medical schools and universities, require applicants to provide evidence of their English language proficiency. Scoring well on English language tests such as the Test of English as a Foreign Language (TOEFL) or IELTS (International English Language Testing System), is often

a prerequisite for admission. These scores demonstrate that applicants have the necessary language skills to understand and communicate effectively in an English-speaking medical environment[2].

Secondly, medical education involves studying complex scientific concepts, conducting research, and participating in clinical rotations. Strong English language skills are essential for understanding textbooks, research papers, lectures, and participating in discussions with professors and classmates. A high score on an English language test indicates that students possess the language proficiency required to excel academically.

In addition, medical students must be able to interact with patients, take medical histories, explain diagnoses and treatment options, and provide emotional support.(See in Figure 1)

Picture 1 - patient safety

Clear and accurate communication is crucial for building trust and ensuring patient safety. Scoring well on English language tests demonstrates a student's ability to communicate proficiently, which is essential for providing quality patient care. Also, medicine is a global field, and healthcare professionals often collaborate with colleagues from different countries and cultural backgrounds. Proficiency in English facilitates international collaboration, research, and the exchange of medical knowledge. Scoring well on English language tests enables medical students to engage in global healthcare initiatives, participate in international conferences, and contribute to medical advancements worldwide.

After completing medical education, international graduates may pursue residency programs or job opportunities in different countries. Scoring well on English language tests enhances their competitiveness in the application process, as it demonstrates their ability to communicate effectively in an English-speaking healthcare environment. Strong English language skills increase the likelihood of being selected for desired residency programs or employment opportunities, thereby opening doors to a broader range of career options[3].

Last but not the least, medical graduates are required to pass licensing examinations before they can practice medicine independently. These examinations often include an English language component to ensure that doctors have the necessary language skills to communicate effectively with patients and colleagues. A good performance on English language tests during medical education can help prepare students for these licensing exams and increase their chances of success.

In summary, scoring well on English language tests is essential for international medical education as it fulfills admission requirements, facilitates academic success, enables effective patient communication, prepares students for licensing examinations, promotes global collaboration, and enhances residency and job prospects. Strong English language proficiency is a valuable asset for international medical students, enabling them to excel in their studies and make a positive impact in the field of medicine.

List of references

1. V Clarke, V Braun, N Hayfield. Qualitative psychology: A practical guide to research methods 3, 222-248, 2015.
2. Dobrovolsky E.P., Smirnova S.M., Pronj I.A. The role of the English language in the modern world//Young scientist. — 2015. — №3. - С. 28-30.
3. .Dzharkymbekova N.K., Scientific Almanac. The role of English at the University. R., 2021.

UDC 612.82

Tokhtasyn A. Zh. , Taukeeva K. S.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

DOMINANCE OF THE LEFT AND RIGHT HEMISPHERES OF THE BRAIN

Annotation

The work of the right and left hemispheres of the brain is interconnected and asymmetrical. Each of them has its own functional specialization. Studies by neuropsychologists and psychoanalysts show that the left hemisphere is responsible for logic and analysis, language abilities, speech control, consistent processing of information. The right hemisphere specializes in processing information, not in words, but in symbols and images, allows you to dream and fantasize, can consider the problem as a whole

Keywords: *hemispheres of the brain, dominance, function of the hemisphere, importance of the development of the hemisphere*

Токтасын А.Ж., Таукеева К.С.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент қ., Қазақстан

МИДЫҢ СОЛ ЖӘНЕ ОҢ ЖАРТЫ ШАРЛАРЫНЫҢ ҮСТЕМДІГІ

Аннотация

Мидың оң және сол жақ жарты шарларының жұмысы бір-бірімен байланысты және асимметриялы. Олардың әрқайсысының өзіндік функционалды мамандануы бар. Нейропсихологтар мен психоаналитиктердің зерттеулері сол жақ жарты шардың логика мен талдауға, тілдік қабілеттерге, сөйлеуді бақылауға, ақпаратты дәйекті түрде өңдеуге жауапты екенін көрсетеді. Оң жарты шар ақпаратты өңдеуге маманданған, сөзбен емес, рәміздер мен бейнелерде, армандауға және қиялдауға мүмкіндік береді, мәселені тұтастай қарастыра алады

Кілт сөздер: *ми жарты шарлары, үстемдік, жарты шардың қызметі, жарты шардың дамуының маңыздылығы*

Токтасын А. Ж., Таукеева К. С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», г. Шымкент, Казахстан

ДОМИНИРОВАНИЕ ЛЕВОГО И ПРАВОГО ПОЛУШАРИЙ МОЗГА

Аннотация

Работа правого и левого полушария головного мозга взаимосвязана и асимметрична. Каждое из них имеет свою функциональную специализацию. Исследования нейропсихологов и психоаналитиков свидетельствует о том, что левое полушарие отвечает за логику и анализ, за языковые способности, контролирует речь, последовательно обрабатывает информацию. Правое полушарие специализируется на обработке информации, не в словах, а в символах и образах, даёт возможность мечтать и фантазировать, способно рассматривать проблему в целом.

Ключевые слова: *полушария головного мозга, доминирование, функция полушария, важность развития полушария*

The vertebrate brain is divided by a furrow into two large hemispheres: left and right. The outer layer of the gray matter of the hemispheres is the cerebral cortex, supported by an inner layer of white matter. The two hemispheres are interconnected by commissures — transverse bundles of nerve fibers. The main of these commissures is the thick plate of the corpus callosum; it extends from front to back by 8 cm and consists of 200-250 million nerve fibers running from one hemisphere to the other. Smaller connections, including the anterior and posterior commissures, as well as the brain vault, transmit information between the two hemispheres to coordinate localized functions. In each hemisphere, the most prominent areas in front, behind and to the sides are distinguished, which are called poles: the frontal pole, the occipital pole and the temporal pole. In general, the hemispheres are a mirror image of each other with barely noticeable differences, and the right side is brought forward. At the microscopic level, the cytoarchitecture of the cerebral cortex shows the functions of cells, the number of neurotransmitters and subtypes of receptors. The observed differences vary from individual to individual.

The two hemispheres of our brain are connected and work together, processing information in different ways. The left hemisphere processes information logically and consistently. Highly related to language and intelligence, it is responsible for analysis and decision-making. The left side of the brain knows exactly the name of things. It works well when planning trips, figuring out how the clockwork works, when counting money and calculating the time it takes to run a kilometer. The left hemisphere is prone to competition.

The right hemisphere, on the contrary, is inclined to cooperate. It processes information spatially, holistically and visually. This means that it sees the subject from several sides at the same time, thinks about the whole and establishes connections – physical, emotional, intuitive. The right hemisphere prefers to imagine, draw, drive a car on the highway, arrange furniture in a room and feel emotional intensity. Modern man is used to looking at things almost completely with the help of the left hemisphere, that is, logically. We praise our children when they name things, evaluate schoolchildren using standardized tests, compare, analyze and judge everything, including ourselves.

In 1981, scientists from the USSR came up with a test that allows you to determine with incredible accuracy the dominant hemisphere of the human brain. Different hemispheres are responsible for different actions, thinking and approach to solving problems. Knowing which hemisphere is better developed, you can choose the most suitable profession or explain your seemingly strange behavior in any situation. And parents can determine the skills and talents of the

child and, depending on this, decide whether to send him to the chess section, for example, or to draw.

1. Interlacing fingers

Put your hands together and interlace your fingers. Thumb ~ which hand was on top?ы

If the left hand, then put the letter "P" on the sheet, if the right hand - the letter "L".

There is no mistake. Each hemisphere of the brain controls the opposite side of the body, so if the right hand dominates, then it is the left hemisphere, and vice versa.

2. The Rosenbach Test

Take a pencil in your hand and pull it out in front of your eyes. Now look at the tip of the pencil and "aim". Close first one eye, then the other. When closing which eye does the image shift more?

If the image shifts more when the right eye is closed, then put the letter "L" on the sheet, if the left eye is "P". If the image is shifted the same way, then put "zero"

3. Napoleon pose

Stand up and cross your arms over your chest. Which hand's hand is on top? If the brush of the left hand — put "P", if the right — "L".

4. Applause

Clap your hands and pay attention to which hand was on top of you.

If the left palm — put the letter "P", if the right — the letter "L".

5. Put your foot on your foot

Sit down with your legs crossed. Which leg was on top? If the right — put the letter "L", if the left — the letter "P".

6. Wink

Which eye did you wink with? If the right is "L", the left is "P".

7. Rotation

Get on your feet and rotate around your axis a little. Which way did you rotate? Counterclockwise — "L", clockwise — "P".

8. Strokes

Take the second sheet. Now, with each hand, not counting, draw several vertical strokes in a row. Then count the strokes. Which hand did you draw more strokes with?

If you drew more with your left hand, write the letter "P", if with your right — the letter "L". If there are the same number of lines, then write "zero"

9. Circle

Draw a circle with any hand and complete it with an arrow. If the line goes counterclockwise, put "L", clockwise — "P". Count the number of letters "L" and enter this number in the upper left part of the formula. Count the letters "P" and enter the number in the right part of the formula.

Then calculate the result:

More than 30% — complete dominance of the left hemisphere.

From 10% to 30% — incomplete dominance of the left hemisphere.

From -10% to +10% — incomplete dominance of the right hemisphere.

More than -10% — complete dominance of the right hemisphere. A few facts about you

The center of speech is located in the left hemisphere, so "left-hemisphere" people like to talk. But the left hemisphere is able to understand only the literal meaning of words.

But the right hemisphere is responsible for intonation. "Right-hemisphere" people say little, but pay special attention to intonation.

The right hemisphere is sensitive to humor and understands metaphors.

The left hemisphere does not perceive music — the right hemisphere is responsible for it.

Identification of ordinary human faces is a function of the right hemisphere. Therefore, "left-hemisphere" people may not recognize you on the street.

"Left-brain" people like to delve into details, they are scrupulous.

The right hemisphere gives us the opportunity to dream and fantasize. With the help of the right hemisphere, we can compose various stories.

«Right hemisphere» first "grasp" the whole image, and then highlight the details.

«Left-hemisphere» first highlight details, and form an idea of the subject as a whole based on details.

The right hemisphere remembers emotions, feelings, and personal experience well.

The left hemisphere remembers logical connections, graphs and systems.

List of references

1. "The Master and His Emissary: The Divided Brain and the Making of the Western World" by Iain McGilchrist was first published in 2009.

2. "Hemispheric asymmetry in the control of attention" by Michael I. Posner and Marcus E. Raichle, published in the journal Cerebral Cortex 2015.

3. <https://www.healthline.com/health/left-brain-vs-right-brain#:~:text=The%20theory%20is%20that%20people,you're%20right%2Dbrained.>

4. <https://www.linkedin.com/pulse/understanding-impact-left-brain-dominance-vs-right-teenagers>
5. https://www.diffen.com/difference/Left_Brain_vs_Right_Brain

UDC 378.1

Aksa Z., Djakipova A.S.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

WHAT IS LANGUAGE?

Annotation

Language is a system of communication used by humans to convey meaning, thoughts, and ideas. It is a complex and dynamic system that involves the use of words, symbols, and rules for combining them in meaningful ways.

Language enables us to express our thoughts and feelings, share information, and interact with others. It provides a means for transmitting and preserving knowledge across generations. It is a fundamental aspect of human culture and a defining characteristic of our species.

Key words: *category of attractiveness / persuasivity / content of educational sites / russian language on the internet*

Акса З., Джакипова А.С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ЧТО ТАКОЕ ЯЗЫК?

Аннотация

Язык - это система общения, используемая людьми для передачи смысла, мыслей и идей. Это сложная и динамичная система, которая предполагает использование слов, символов и правил для их осмысленного сочетания.

Язык позволяет нам выразить наши мысли и чувства, обмениваться информацией и взаимодействовать с другими людьми. Он обеспечивает средства передачи и сохранения знаний из поколения в поколение. Это фундаментальный аспект человеческой культуры и определяющая характеристика нашего вида.

Ключевые слова: категория привлекательности, убедительности, контент образовательных сайтов, русский язык в Интернете

Акса З., Жакыпова А. С.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ТІЛ ДЕГЕНІМІЗ НЕ?

Аннотация

Тіл-бұл адамдар мағынаны, ойлар мен идеяларды жеткізу үшін қолданатын қарым-қатынас жүйесі. Бұл сөздерді, белгілерді және ережелерді мағыналы түрде біріктіру үшін қолдануды қамтитын күрделі және динамикалық жүйе.

Тіл бізге өз ойларымыз бен сезімдерімізді білдіруге, ақпарат алмасуға және басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Ол білімді ұрпақтан-ұрпаққа беру және сақтау құралдарын ұсынады. Бұл адамзат мәдениетінің негізгі аспектісі және біздің түріміздің анықтаушы сипаттамасы.

Кілт сөздер: тартымдылық, сенімділік категориясы, білім беру сайттарының мазмұны, Интернеттегі орыс тілі

Languages can vary greatly across different regions and cultures, with thousands of languages spoken around the world. Each language has its own unique vocabulary, grammar, pronunciation, and rules for usage. Some languages are spoken by millions of people, while others may be spoken by only a few hundred or even just a single individual.

Language can be spoken, written, or expressed through various forms of non-verbal communication such as gestures, facial expressions, and body language. It is a powerful tool that shapes our perception of the world and influences how we interact with others.

Kazakh language

Nestled in the heart of Central Asia, Kazakhstan is a land of rich cultural heritage and breathtaking natural beauty. At the core of this diverse country lies the Kazakh language, a linguistic treasure that carries the legacy of a vibrant and resilient people. With its unique phonetics, lyrical expressions, and fascinating history, the Kazakh language stands as a testament to the rich tapestry of human communication.

The Kazakh language is a Turkic language spoken primarily in Kazakhstan, as well as by Kazakh communities in neighboring countries such as China, Mongolia, Russia, and Uzbekistan. Kazakh became the official language of Kazakhstan in 1989, replacing Russian and is

also recognized, as a minority language in some regions of Russia. Kazakh has a subject-object-verb (SOV) word order. Nouns have a case system, and there are six cases: nominative, genitive, dative, accusative, locative, and ablative. Verbs conjugate for tense, mood, and aspect.

One of the most striking aspects of the Kazakh language is its melodious nature. With a musicality reminiscent of the vast Kazakh steppes, the language flows with a rhythmic cadence, creating a symphony of sounds. The phonetics of Kazakh are characterised by an abundance of vowels, diphthongs, and consonants, which contribute to its harmonious composition. Listening to Kazakh speakers converse is akin to experiencing a linguistic ballet, where words and phrases dance gracefully, capturing the essence of the Kazakh spirit.

Like many languages, Kazakh has undergone a transformation over time, adapting to the changes brought about by modernisation and globalisation. In the early 20th century, the Kazakh alphabet transitioned from the Arabic script to Latin, and later to Cyrillic in the Soviet era. However, in recent years, there has been a resurgence of interest in reintroducing the Latin script, aiming to align the written form of the language with international standards and enhance connectivity with other Turkic languages. Language plays a pivotal role in preserving and nurturing cultural heritage, and the Kazakh language is no exception.

Moreover, Kazakh literature, poetry, and music serve as repositories of the language's beauty and wisdom. The works of revered Kazakh poets and writers like Abai Kunanbayev, Mukhtar Auezov, and Olga's Suleimenov have not only captivated audiences within Kazakhstan but have also gained international recognition, transcending cultural boundaries and offering a glimpse into the soul of the Kazakh people.

In a rapidly changing world, where cultural diversity faces numerous challenges, the preservation and celebration of languages like Kazakh become vital. They are the threads that weave together the fabric of our global heritage.

The Kazakh language, with its lyrical charm, evocative expressions, and historical significance, continues to captivate and inspire, allowing us to appreciate the richness of human linguistic expression.

As we explore the beauty and intricacies of the Kazakh language, let us recognise the importance of cherishing and safeguarding linguistic diversity. Languages like Kazakh remind us of the power of words, the significance of cultural heritage, and the profound connections that transcend borders.

Kashmiri language

Nestled amidst the majestic Himalayan mountains, the enchanting land of Kashmir boasts not only breathtaking natural beauty but also a rich cultural heritage. At the heart of this vibrant tapestry lies the Kashmiri language, a linguistic gem that carries the soul of the Kashmiri people. With its poetic charm, distinct phonetics, and fascinating history, the Kashmiri language stands as a testament to the unique identity and cultural richness of the region.

The origins of the Kashmiri language can be traced back to the Indo-Aryan language family. It flourished in the beautiful valley of Kashmir, nurtured by the history, traditions, and collective experiences of its speakers.

As the native language of the Kashmiri people, it holds a significant place in their daily lives, literature, and artistic expressions.

One of the most captivating aspects of the Kashmiri language is its lyrical quality. It possesses a melodic rhythm that resonates with the serene beauty of the Kashmir Valley. The softness of its sounds, the fluidity of its phonetics, and the cadence of its speech create a symphony that transports listeners to a world of emotions and cultural richness. The language's poetic nature has resulted in a rich tradition of Kashmiri poetry, where verses evoke a myriad of emotions and capture the essence of Kashmiri life.

Kashmiri's lexicon is a treasure trove of words and phrases that reflect the region's history, geography, and cultural traditions. Words inspired by the natural surroundings, such as mountains, rivers, and meadows, paint vivid imagery of the breathtaking landscapes that adorn the valley. Additionally, the language encompasses terms related to art, music, craftsmanship, and Sufi philosophy, which have played a significant role in shaping Kashmiri culture throughout the centuries.

Over the course of history, the Kashmiri language has experienced various influences, ranging from Persian and Arabic to Sanskrit and Punjabi. These influences have enriched its vocabulary and added layers of complexity to its linguistic tapestry. Despite these influences, Kashmiri has managed to retain its distinct character and has become a symbol of cultural resilience for the people of the region.

Unfortunately, like many indigenous languages, Kashmiri faces challenges in the modern world. The impact of globalization, migration, and the dominance of other languages has led to a decline in the usage of Kashmiri, particularly among the younger generation. However, efforts are being made to preserve and promote the language's vitality. Cultural organizations, educational institutions, and passionate individuals are working tirelessly to revitalize the Kashmiri language

through initiatives such as language documentation, teaching programs, and the creation of digital resources.

Literature has played a crucial role in preserving and celebrating the Kashmiri language. The works of renowned Kashmiri poets and writers, such as Lal Ded, Mahjoor, and Agha Shahid Ali, have captured the essence of Kashmiri culture and served as a testament to the language's beauty and power. These literary masterpieces have not only provided a glimpse into the rich cultural heritage of Kashmir but have also gained international acclaim, transcending geographical boundaries.

In an era of globalization, where cultural homogeneity can overshadow the beauty of diversity, it becomes crucial to safeguard and celebrate languages like Kashmiri.

They serve as bridges between the past and the future, connecting us to our roots while inspiring creativity, empathy, and understanding.

Similarities between Kashmiri and Kazakh language

Although Kashmiri and Kazakh belong to different language families (Kashmiri being an Indo-Aryan language and Kazakh being a Turkic language), they do share a few similarities due to historical and cultural interactions in the region. Here are some points of similarity between Kashmiri and Kazakh:

Loanwords: Both languages have borrowed words from neighboring languages and cultures throughout history. Kashmiri, being in close proximity to Persian, Arabic, and Sanskrit-speaking regions, has incorporated vocabulary from these languages. Similarly, Kazakh has borrowed words from Russian, Persian, and Arabic.

Influence of Persian: Both languages have been influenced by Persian due to historical and cultural connections. Persian has left its mark on the vocabulary, syntax, and poetic traditions of both languages.

Geographical references: Both languages have words and expressions related to geographical features specific to their respective regions. For example, terms related to mountains, rivers, and natural landscapes are found in both Kashmiri and Kazakh.

Cultural and traditional vocabulary: Both languages have words related to their cultural and traditional practices. Terms related to music, art, craftsmanship, and traditional customs can be found in both Kashmiri and Kazakh, reflecting the rich heritage and historical background of their respective regions.

Phonetics: While the overall phonetic systems of Kashmiri and Kazakh differ, they share some common vowel and consonant sounds. Both languages utilize vowel harmony, where the

vowels in a word or phrase tend to have a similar quality. This contributes to a certain melodic quality in both languages.

Here are a few examples:

Qadam (Kazakh) - Qadam (Kashmiri): Both words mean "foot" or "step" in their respective languages.

Kitap (Kazakh) - Kitab (Kashmiri): These words are used for "book" in Kazakh and Kashmiri, respectively.

Amanat (Kazakh) - Amanat (Kashmiri): These words have a similar meaning of "trust" or "responsibility" in both languages.

Nauryz (Kazakh)-Nauryz (Kashmiri): These words have a similar meaning of "march" or "march" in both languages.

List of references

1. Vezhbitskaya A. Understanding Cultures Through Their Key Words / A. Vezhbitskaya. — Moscow : Languages of Slavic culture, 2001. — 288 p.

2. Voboril L. The Russian language — its development and functioning — in the communicative conditions of the virtual web space / L. Voboril // ROSSICA OLOMUCENSIA XLVI-II (XIX Olomouc days of the Rusists 30.08. — 01.09. 2007) : proceedings of the International Conference. — Olomouc : Univerzita Palackeh, 2008. — С. 23—37.

3. Karaulov Yu. N. Pushkin's dictionary and the evolution of Russian language ability / Yu. N. Karaulov. — Moscow : Nauka, 1992. — 168 p.

4. Kovshova M. L. Dictionary of linguistic and cultural terms / M. L. Kovshova, D. B. Gudkov. — Moscow : Gnozin, 2018. — 192 p.

5. Litnevskaya E. I. Psycholinguistic features of the Internet and some linguistic features of chat as a native network genre / E. I. Litnevskaya,

A. P. Baklanova // Bulletin of the Moscow University. Series 9. Philology. - 2005. — No. 6. — pp. 46-61.

6. Maksimenko O. I. Attractivity in the theory of language / O. I. Maksimenko,

B. V. Kontrakova // Scientific notes of the National Society of Applied Linguistics. — 2013. — № 1 (1). — Pp. 66-73.

7. Murzin L. N. Text and its perception / L. N. Murzin, A. S. Stern. Sverdlovsk : Ural University Press, 1991. 169 p.

8. Pomazov A. I. Linguistic means of the structural organization and content of an educational website: towards the formulation of a problem / A. I. Pomazov // Bulletin of the Nizhny Novgorod University named after N. I. Lobachevsky. - 2018. — No. 3. — pp. 216-223.

UDC 81(075.8)

Mahir A., Djakipova A.S.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

**EXPLORING WORD SIMILARITIES BETWEEN KAZAKH AND URDU:
UNVEILING LINGUISTIC CONNECTIONS**

Махир А., Джакипова А. С.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

**ҚАЗАҚ ПЕН УРДУ АРАСЫНДАҒЫ СӨЗДЕРДІҢ ҰҚСАСТЫҒЫН ЗЕРТТЕУ:
ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫ АНЫҚТАУ**

Махир А., Джакипова А.С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

**ИЗУЧЕНИЕ СХОДСТВА СЛОВ МЕЖДУ КАЗАХСКИМ И УРДУ: ВЫЯВЛЕНИЕ
ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ**

Language is a powerful tool that connects people and cultures, reflecting their history, traditions, and shared experiences. In this article, we delve into the fascinating realm of linguistic connections by exploring the word similarities between two distinct languages: Kazakh and Urdu. Despite belonging to different language families, Kazakh and Urdu exhibit surprising resemblances, hinting at historical and cultural interactions that have shaped their vocabularies. Join us on this linguistic journey as we uncover some intriguing word similarities between these two languages.

1. Historical and Cultural Background: Before we explore the word similarities, it's important to understand the historical and cultural context in which these languages have developed. Kazakh is a member of the Turkic language family and is primarily spoken in Kazakhstan, while Urdu belongs to the Indo-Aryan language family and is widely spoken in Pakistan and parts of India. Despite

geographical and cultural differences, both languages have experienced historical influences from Persian, Arabic, and Turkic languages, leaving an indelible mark on their vocabularies. 2. Shared Turkic Influence: One of the primary factors contributing to word similarities between Kazakh and Urdu is their shared Turkic influence. Both languages have borrowed words from Turkic languages like Ottoman Turkish, Uzbek, and Uighur due to historical interactions among Turkic-speaking communities. For instance, the Kazakh word “ata” (father) finds resonance in Urdu as “aatish” (paternal). Similarly, the Kazakh word “ana” (mother) corresponds to “anarkali” (maternal) in Urdu. 3. Persian and Arabic Borrowings: Another significant influence on the vocabularies of both Kazakh and Urdu is the infusion of Persian and Arabic words. Persian, being the language of literature and administration in the Indian subcontinent for centuries, heavily influenced Urdu. Similarly, the Kazakh language absorbed a considerable number of Persian words through cultural interactions. For example, the Kazakh word “dastarkhan” (tablecloth) is strikingly similar to Urdu’s “dastarkhwan” (a traditional cloth spread on the dining table). 4. Cultural Terminology: The cultural connections between Kazakh and Urdu further contribute to word similarities. Both languages share terms related to traditional clothing, cuisine, and social customs. For instance, the Kazakh word “shapan” (traditional robe) has an etymological cousin in Urdu known as “chapan” (a loose overcoat). Moreover, the Kazakh word “pilaf” (a rice dish) bears a striking resemblance to Urdu’s “pulao” or “pilau,” highlighting the shared culinary 5

5.Examples Аспан : Aasman Адам: Aadmi Кітап : Kitab Үстел: stool Арман: Arman Өнер: hunar Дәстүр: Dastur Сәлем: Salam Дін : Deen Калам: Kalam Драма:drama Тарихи: tarikhi Мектеп: Maktab Саяси: Siyasi Мекеме: Mukam Жұма : Jumma Ұстаз: ustaad МеН: main Сабақ: Sabak Пияз: pyaz Анар : Anaar Ананас: Ananas 6.Numerals and Basic Vocabulary Kazakh and Urdu also display similarities in their numeral systems and basic vocabulary. The cardinal numbers in both languages often have comparable forms. For instance, the Kazakh word “bir” (one) corresponds to Urdu’s “ek,” “es” (three) aligns with “teen,” and “to” (two) finds its equivalent in “do.” These resemblances provide insights into the historical connections and potential linguistic exchanges between the two languages. Conclusion: Exploring word similarities between Kazakh and Urdu sheds light on the intricate web of historical and cultural interactions that have influenced these languages. Despite belonging to different language families, the shared Turkic influence, Persian and Arabic borrowings, and common cultural terminology have resulted in fascinating parallels. These linguistic connections remind us of the intricate tapestry of human history and the deep-rooted connections that transcend geographical boundaries. By uncovering and appreciating

these similarities, we can gain a deeper understanding of our shared linguistic heritage and foster cultural exchange between diverse communities.

Keywords: *logical comparison, linguistic, comparison formula, functional-semantic comparison field, syntactic comparison category*

УДК.930.1

Аккошов Р., Айдарбекова Г

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

КУЛЬТУРА ТУРОК-МЕСХЕТИНЦЕВ (АХЫСКА)

Akkoshov R., Aidarbekova G.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

THE CULTURE OF THE MESKHETIAN TURKS (AHISKA)

Аққошов Р., Айдарбекова Г.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы»АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕШІТ ТҮРІКТЕРІНІҢ МӘДЕНИЕТІ (АХЫСКА)

Турки-месхетинцы- это народ, происхождение которых спорное. Они считаются народами, которые родственные либо с грузинами , либо с турками и азербайджанцами.

Турок-ахыска больше всего насчитывается в Казахстане. Они также есть в Грузии, Турции, России, США и в других странах. В Казахстане имеется специальная газета для турок-месхетинцев на их языке. Это признак дружбы и взаимоуважения народов в Казахстане. В них имеется достаточная информация о происходящих событиях, полезных лекарствах и т.д.(2)

Культура турок-месхетинцев интересна обычаями и традициями. Язык турков-ахыска состоит из восточно-анатолийских диалектов турецкого языка. Это очень интересный язык, который схож по своему с казахским, узбекским, азербайджанским и другими тюркскими языками. Многие слова просто очень сильно похожи! Существует теория о том, что этот язык является древнетурецким языком, на котором говорило население Анатолии еще в

Средние века. Многие турки-месхетинцы утверждают, что у них лексикон состоит из 30% картвельских (грузинских) слов. Быть может это действительно так, ведь когда-то многие турки-месхетинцы были депортированы из Грузии в Казахстан.(1)

Если перейти в область религии, то у них религия ислам. Большинство являются мусульманами-суннитами, исповедуют религию по Ханафитскому мазхабу. (2)

Турецкий народ ни за что не захочет отпустить своего гостя без угощения. Этим очень схоже с казахским, турецким, узбекским, айзербайджанским народами. У месхетинцев честь («намус») всегда остаётся на авторитетном месте в культуре.

В древности традиционная одежда женщин состояла из: шаровар, широкой рубахи и широкого длинного платья, на голове был большой платок; некоторые женщины носили чадру. Мужской костюм состоял из штанов, рубахи, пояса – кушака, короткого жилета и куртки; на голове носили папахи, фески или тюрбаны. В настоящее время одежда у мужчин и у женщин является современной.

Существует традиция говорить в след уходящем в дальний путь человеку: «Су гиби гет, су гиби гал» («дословно означает «иди как вода, приди как вода»). А также могут сбрызнуть водой в след путнику. Это говорится для того, чтобы пожелать человеку лёгкого пути.

Одним из обычаев является то, что в старости родителей нельзя оставлять одних. По всей вероятности это пришло из религий Ислам. У турков самый старший сын должен остаться с родителями у них дома и смотреть за ними в их старости. Но бывают случаи, когда наоборот самый младший остаётся.

Обрезание по-турецки – суннет. Совершают обрезание мальчику в возрасте 7-12 лет. Это большой семейный праздник. Родители и гости дарят обрезанному мальчику подарки. У обрезанного мальчика есть “кирва”, которая обеспечивает его до 18 лет, либо ему дарят подарки, указывая истинный путь.

В день свадьбы есть удивительное событие. «Дувак ачымы» - это открытие лица невесты. На второй день свадьбы (но в наше время иногда во время свадьбы) в дом жениха приходят родственники и друзья, играют народную песню, накрываются столы. Две подружки невесты проводят ее и усаживают на стул с закрытым лицом. Под традиционную песню друг жениха (его называют еще “дружок жениха”) танцует вокруг невесты с ножами в руках. Периодически 3 раза останавливается музыка и танец прекращается. Во время этого друг жениха обращается к присутствующим и спрашивает их мнения: «отрезать у невесты язык или голову». На что гости хором отвечают – «язык». Смысл этого заключается в том,

что присутствующие желают невесте скромность, вежливость, добродушность, а также соблюдение этики и приличия в повседневной жизни, в новом для нее обществе и в качестве жены, матери и хозяйки очага. В семье многие дела решаются отцом.

У турков-месхетинцев популярны национальная борьба (гюреш), уличный театр (орта оюну) и теневой театр (кара-гоз). Устное народное творчество турков: эпосы, исторические сказания (дастаны), лирические песни (тюркю), куплеты похожие на частушек (мани).

Очень популярно и широко отмечаются мусульманские праздники – Курбан-байрам и Рамазан-байрам. Соблюдаются посты. (3)

В заключении могу сказать, что турки-месхетинцы удивительный народ, который сочетает в себе культуру других народов.

Список литературы:

1. <https://assembly.kz/ru/analitika/turki-kazakhstan-zemlya-obshchikh-predkov>
2. <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/>
3. <https://www.ahiska-gazeta.com/ru/pages/310.html>

УДК 614.451, 159.9

Sakshi N., Baimurzaeva D.S.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

POST PANDEMIC MENTAL HEALTH PRACTICES IN SHYMKENT, KAZAKHSTAN: A PATH TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Annotation

COVID-19 pandemic has significantly impacted global mental health, leaving a profound imprint on individuals worldwide. As the world gradually emerges from the pandemic's grip, the complexities of postpandemic mental health require attention and understanding.

Keywords: *mental health indicators, primary health care, mental health service, morbidity*

Сакши Н., Баймурзаева Д.С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ПРАКТИКА ОХРАНЫ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ПОСЛЕ ПАНДЕМИИ В ШЫМКЕНТЕ, КАЗАХСТАН: ПУТЬ К УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ

Аннотация

Пандемия COVID-19 значительно повлияла на глобальное психическое здоровье, оставив глубокий отпечаток на людях во всем мире. По мере того, как мир постепенно выходит из-под контроля пандемии, сложности постпандемического психического здоровья требуют внимания и понимания.

Ключевые слова: *показатели психического здоровья, первичная медико-санитарная помощь, служба охраны психического здоровья, заболеваемость*

Сакши Н., Баймурзаева Д. С.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН, ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ПАНДЕМИЯДАН КЕЙІНГІ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚТЫ ҚОРҒАУ ПРАКТИКАСЫ: ОРНЫҚТЫ ДАМУҒА ЖОЛ

Аннотация

COVID-19 пандемиясы бүкіл әлемдегі адамдарға терең із қалдырып, жаһандық психикалық денсаулыққа айтарлықтай әсер етті. Әлем пандемияның бақылауынан біртіндеп шығып бара жатқанда, пандемиядан кейінгі психикалық денсаулықтың күрделілігі назар мен түсінуді қажет етеді.

Кілт сөздер: *психикалық денсаулық көрсеткіштері, алғашқы медициналық-санитарлық көмек, психикалық денсаулық қызметі, сырқаттанушылық*

Effects of the Pandemic on Mental Health

1. Isolation and Loneliness: Explore how social distancing measures led to increased feelings of isolation and loneliness, affecting mental well-being.

2. Anxiety and Uncertainty: Discuss the psychological toll of uncertainty regarding health, employment, and the future, leading to heightened anxiety levels.

Grief and Loss: Address the profound impact of loss-be it of loved ones, routines, or a sense of normalcy-on mental health.

Challenges in the Post-Pandemic Era

1. Transition Stress: the stress associated with transitioning back to pre-pandemic routines and the fear of facing new challenges.

2. Financial Strain: Discuss the economic repercussions of the pandemic and their contribution to heightened stress and mental health issues.

Continued Anxiety and PTSD: Examine how ongoing fear of infection and the trauma of the pandemic can lead to persistent anxiety and even post-traumatic stress disorder (PTSD).

Strategies for Coping and Recovery

[1] Professional Help and Support: Highlight the importance of seeking mental health professionals' assistance and the availability of various therapy options. [2] Self-Care and Resilience: Discuss self-care practices and resilience-building strategies, such as mindfulness, exercise, and healthy lifestyle habits. [3] Community Support and Connection: Emphasize the significance of fostering supportive communities, both offline and online, to combat isolation and promote mental well-being.

The Role of Society and Policy

[1] Addressing Stigma: Discuss the need to eliminate stigma around mental health issues, encouraging open conversations and empathy.

[2] Policy Changes: Advocate for policies that prioritize mental health support, ensuring accessibility and affordability of mental health services.

Conclusion

As we step into the post-pandemic world, acknowledging and addressing the mental health challenges induced by the crisis is paramount. By embracing support, fostering resilience, and advocating for societal changes, individuals and communities can pave the way towards a healthier post-pandemic mental health landscape.

List of references

1. Wikipedia
2. www.articles.com
3. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10579662/>
https://www.researchgate.net/publication/374281694_Addressing_Challenges_in_Kazakhstan_Education_for_Sustainable_Development
4. https://kazakhstan.un.org/sites/default/files/2021-02/9%20February%202021%20COVID-19%20SitRep_0.pdf

Аль-Ханафи Науаф, Медетова Б.Л.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

МЕДИЦИНА БУДУЩЕГО

Аннотация

*Современная медицина, ее уровень развития и способы дальнейшего развития. Будущее
медицины и пути решения проблем, медицина будущего.*

Ключевые слова: Медицина будущего, технологии, развитие

Әл-Ханафи Науаф, Медетова Б. Л.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ МЕДИЦИНАСЫ

Аннотация

*Қазіргі заманғы медицина, оның даму деңгейі және одан әрі даму жолдары.
Медицинаның болашағы және проблемаларды шешу жолдары, болашақ медицинасы.*

Кілт сөздер: болашақ медицинасы, технологиялар, даму

Al-Hanafī Nauaf, B.L. Medetova

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

MEDICINE OF THE FUTURE

Annotation

*Modern medicine, its level of development and ways of further development. The future of
medicine and ways to solve problems, medicine of the future.*

Keywords: Medicine of the future, technology, development

Introduction

Modern medicine is one of the most important areas of human development. It plays a key role in the prevention, treatment and study of various diseases, as well as in maintaining public health. The question of the further development of medicine is relevant and complex..

However, despite significant achievements, modern medicine is far from reaching its maximum development. Currently, there are many challenges and problems that require further research and improvement. Areas of medicine that can be further developed:

1. New healthcare challenges: With the aging population, the spread of chronic diseases and the emergence of new epidemics, medicine has to face increasing challenges. The development of new methods of diagnosis, treatment and prevention is necessary to cope with these challenges.

2. Innovation and new technologies: The development of science and technology supports progress in medicine. New treatments, diagnostic and surgical equipment, and the use of artificial intelligence and machine learning create new opportunities to improve the quality of health care

3. Personalization of Medicine: Modern medicine strives for a more personalized approach to treating patients. Advances in genetic medicine, molecular diagnostics and pharmaceuticals make it possible to tailor treatment to the individual patient.

4. Improving the quality of life: Medicine not only treats diseases, but also strives to improve the quality of life of patients. The development of rehabilitation medicine, palliative care and a commitment to disease prevention are essential to improving the well-being of society as a whole

According to statistics, the highest mortality rates are from cancer, cardiovascular diseases and respiratory diseases.

Many of these diseases are incurable, or difficult to treat, or simply inaccessible to the majority of the population due to the high cost of treatment. This is why it is important to develop medicine and make treatment more accessible.

The solution to these problems is the medicine of the future.

The medicine of the future involves not only improving diagnostic and treatment methods, but also radically new approaches to getting rid of diseases. Thus, the main role will be played by digital devices, which in the next 10-20 years will be united into a single database to keep patients' health under control. It's worth mentioning telemedicine - a remote way to see patients to save time and open up new opportunities for residents of remote regions. And then telemedicine will develop into telesurgery, when robots will perform operations under the guidance of a doctor. This direction is not yet developing at such a rapid pace, because it requires a certain material base.

In conclusion, modern medicine needs further development to cope with the challenges it faces. Innovation, technological advances and personalization of medicine will help improve the quality of life and provide more effective healthcare for everyone.

List of references

1. <https://www.bbc.com/russian/features-43227689>
2. <https://www.forbes.ru/tehnologii/346539-medicina-budushchego-kakie-tehnologii-pozvolyat-lyudyam-pobedit-starost-bolezni-i>

UDC 338.465.4

Алтыбаев Е. Е. Медетова Б. Л.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕДИЦИНАДАҒЫ ИННОВАЦИЯ

Аннотация

Бұл зерттеу үш негізгі медициналық инновацияны қамтиды. Дәл медицина денсаулық сақтау жүйесін өзгерту арқылы генетикаға негізделген емдеуді бейімдейді. Телемедицина виртуалды кеңес беруді ұсынады, бұл бүкіл әлемде денсаулық сақтауды қол жетімді етеді. Регенеративті медицина, мысалы, бағаналы жасуша терапиясы, нәтижелерді жақсарту үшін медициналық тәжірибені өзгерту арқылы табиғи емдеуді қолданады.

Кілт сөздер: медицинадағы инновациялар, теориялық ережелер, арнайы емдеу әдістері.

Алтыбаев Е.Е. Медетова Б.Л.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ИННОВАЦИИ В МЕДИЦИНЕ

Аннотация

В этом исследовании освещаются три ключевые медицинские инновации. Точная медицина адаптирует лечение, основанное на генетике, изменяя здравоохранение. Телемедицина предлагает виртуальные консультации, делая здравоохранение доступным во всем мире. Регенеративная медицина, такая как терапия стволовыми клетками, использует естественное заживление, изменяя медицинскую практику для улучшения результатов.

Ключевые слова: Инновации в медицине, теоретические положения, специальные методы лечения.

Altybaev E.E. Medetova B.L.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

INNOVATIONS IN MEDICINE

Annotation

This exploration of medical innovations focuses on three key areas transforming theoretical concepts into practical applications. Precision Medicine, emphasizing individualized treatment based on genetics and lifestyle, reshapes traditional healthcare. Telemedicine, seen in the rise of virtual consultations, transcends borders, providing accessible healthcare. Regenerative Medicine, including stem cell therapy, harnesses the body's healing for tissue repair, marking a shift in practice for improved patient outcomes.

Key words: *Innovations in medicine, theoretical statements, special therapies.*

Introduction

Precision Medicine: At the forefront of this transformation is Precision Medicine, a paradigm shift towards personalized healthcare. By tailoring medical approaches to individual characteristics such as genetics, lifestyle, and environmental factors, precision medicine ensures a more targeted and effective response to diseases. The integration of genomics and advanced diagnostics empowers healthcare professionals to customize treatment plans, minimizing side effects and optimizing outcomes [1]. Digital Health Integration: The integration of digital health technologies stands as a beacon of progress in the quest to move theoretical medical concepts into practical realms. Electronic health records streamline patient information, telemedicine facilitates remote consultations, wearable devices monitor health metrics in real-time, and health analytics provide actionable insights. This digital transformation not only enhances the efficiency of healthcare delivery but also fosters patient engagement and empowerment [2]. Challenges and Opportunities: As these innovations take center stage, challenges emerge alongside opportunities. Ethical considerations, data security concerns in the realm of digital health, and the need for comprehensive regulatory frameworks are among the challenges that demand attention. However, the potential benefits, including improved patient outcomes, reduced healthcare costs, and the democratization of medical information, underscore the transformative power of these innovations [4].

Doug Melton: A stem-cell cure for diabetes. Type 1 diabetes affects 1.25 million Americans, but Harvard biologist Doug Melton took special notice of his daughter Emma and son Sam. This is his daughter Emma and son Sam. Treatment requires lifelong dietary monitoring, insulin injections, and multiple daily blood glucose tests. Melton took a different approach, using stem cells to create spare insulin-producing beta cells. He began this work more than a decade ago, when stem cell research was both hopeful and controversial. In 2014, he co-founded Semma Therapeutics (named after Sam and Emma) to develop the technology, and this summer, it was acquired by Vertex Pharmaceuticals for \$950 million. The company has developed a small implantable device that houses millions of alternative beta cells, passes glucose and insulin through it, and destroys immune

cells. "If this device works as well in humans as it does in animals, we can stop being diabetic," says Melton. "We'll be able to eat, drink, and play just as well without diabetes" - Don Steinberg [5].

List of references:

1. Collins, F. S., & Varmus, H. (2015). A new initiative on precision medicine. *New England Journal of Medicine*, 372(9), 793-795.
2. Topol, E. J. (2019). High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nature Medicine*, 25(1), 44-56.
3. Mason, C., & Dunnill, P. (2008). A brief definition of regenerative medicine. *Regenerative Medicine*, 3(1), 1-5.
4. Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
5. 12 Innovations That Will Change Health Care and Medicine in the 2020s. URL: <https://time.com/5710295/top-health-innovations/>
6. Top 10 Medical Innovations for 2022 Unveiled. URL: <https://consultqd.clevelandclinic.org/top-10-medical-innovations-for-2022-unveiled/>

УДК 659.123.1

Гулиева Л., Ибраева Л.Б.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ЯЗЫК РЕКЛАМЫ

Аннотация

В статье говорится о языке рекламы, средствах языкового выражения в рекламе.

Ключевые слова: *реклама, язык рекламы, средства выражения*

Guliyeva L., Ibraeva L.B.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

ADVERTISING LANGUAGE

Annotation

The article talks about the language of advertising, the means of linguistic expression in advertising.

Keywords: *advertising, advertising language, means of expression.*

Гулиева Л., Ибраева Л. Б.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ЖАРНАМА ТІЛІ

Аннотация

Мақалада жарнама тілі, жарнамадағы тілдік өрнек құралдары туралы айтылады.

Кілт сөздер: *жарнама, жарнама тілі, тіл байлығы*

Введение

В советской время реклама тоже была, но не такая навязчивая, как сейчас. С обретением независимости в страну вместе с новыми веяниями хлынул поток рекламы. Рекламировалось все: от продуктов питания до промышленных товаров. Рекламные ролики представляли собой либо мини-фильмы, либо просто красивые картинки с легко запоминающимися слоганами. Все помнят рекламу банка «Империал», снятую знаменитым режиссером Тимуром Бекмамбетовым, и фразу из нее «Точность – вежливость королей». И сегодня реклама является развивающейся сферой деятельности, она сопровождает нас повсюду: на улице, дома, в транспорте, на учёбе. Поэтому можно смело говорить о том, что реклама является сильным фактором, воздействующим на социум.

В своей статье мы рассмотрим язык современной рекламы, особенности языка рекламы, воздействие её на речь и сознание человека.

Обратимся к термину «реклама», который имеет множество толкований и определений, мы остановимся на одном из них.

Термин «реклама» произошел от латинского слова Reclamare, т.е. «утверждать, восклицать, выкрикивать, звать», отражающего бытование первичной рекламной коммуникации — устной словесной рекламы. [1] Главная цель рекламы – продажа товара или услуги. Сегодня производители в целях привлечения потребителей и более результативного воздействия на них, расширения клиентской базы и сбыта своей продукции стараются создавать рекламу запоминающейся, яркой. В качестве примера мы привели различные слоганы и постарались рассмотреть их средства языковой выразительности.

Эпитеты – нежный уход (крем для рук «Весна»), райское наслаждение (Bounty), щедрая душа (шоколад Россия), живи на яркой стороне (Билайн), «Чай и конфеты из Казахстана – для душевных разговоров» (кондитерская фабрика «ЛОТТЕ-Рахат»).

Метафоры: мощное оружие против боли (Солпадеин); «Никогда не подведет» (Рехона); Стихия вас не остановит (Toyota Rav 4); Расправь крылья. (Рено Меган II Седан).

Гипербола: одна капля отмоеет гору посуды (Фейри); «Лучше для мужчины нет» (Gillette).

Эпифора - «Не просто чисто - безупречно чисто!» (Стиральный порошок «Ариэль»); Здоровая мама, здоровый малыш! Здоровье на отлично! (Мультивитамины Компливит); Революция в животе отменяется. (Linex).

Вопросно–ответная форма речи: Всё ещё кипятите? Тогда мы идём к вам! (стиральный порошок Тайд).

Использование рифмы: Свежесть белья заслуга моя! (стиральный порошок «Миф»); Мезим для желудка незаменим (Мезим); Чисто идеально и цена реальна (Миф-автомат); Если кашляешь — прими Бромгексин Берлин-Хеми! (Бромгексин Берлин-Хеми).

Динамично появляются в рекламных текстах просторечные выражения и разговорные обороты, а также фразеологизмы. Обратимся к следующему примеру, в рекламе печенья две такие фразы: «Вкусно, аж за ушами хрустит» и «Печенье из ушей ползет». Обе фразы имеют разговорный оттенок, а частица «аж» - просторечная, что в принципе недопустимо по нормам литературного языка. Другой пример: пять лет назад реклама кондитерской «Ладушки» звучала так: «Раз заглянешь в «Ладушки» - не оттянешь за ушки». [2]

Необходимость некоторых иностранных слов несомненна, но слова «конфронтация», «раунд», «тинейджер», «шоу», «мимикрия», «брейн-ринг» и сотни других имеют полноправные аналоги в русском языке. [3] Считаем, что подобные заимствования наносят ущерб любому языку, губительны для него. Ведь в языках и без иноязычных слов есть вполне понятные собственные слова и выражения, обозначающие эти понятия.

В заключение следует сказать, что обогащая язык заимствованными словами, мы обедняем родной язык. Использование заимствованных слов уместно в разумных пределах, мы не должны обесценивать лексику собственного языка.

Список литературы

1. <https://natalibrilenova.ru/yazyik-v-sovremennoj-reklame//> Язык рекламы

2. Выразительные средства языка телевизионной рекламы как способ манипулирования сознанием аудитории <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24035012>
3. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36500550/> Язык рекламы как новая формирующаяся разновидность литературного языка.

UDC 614.25

Жаналиева Ш., Баймурзаева Д.С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ПРАВА ВРАЧА В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Аннотация

В данной статье подчеркивается роль доктора в системе здравоохранения, а также права доктора, которые необходимо защищать и уважать.

Ключевые слова: здравоохранение, право, доктор, этика, системы здравоохранения

Жаналиева Ш., Баймурзаева Д. С.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ ДӘРІГЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ

Аннотация

Бұл мақалада дәрігердің денсаулық сақтау жүйесіндегі рөлі, сондай-ақ қорғалуы және сақталуы тиіс дәрігердің құқықтары көрсетілген.

Кілт сөздер: денсаулық сақтау, құқық, дәрігер, этика, денсаулық сақтау жүйесі

Zhanalieva Sh., Baimurzayeva D.S.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

THE RIGHTS OF A DOCTOR IN THE FIELD OF HEALTHCARE

Annotation

This article highlights the role of the doctor in the healthcare system, as well as the rights of the doctor, which must be protected and respected.

Keywords: *healthcare, law, doctor, ethics, healthcare systems*

Introduction

Doctors play a crucial role in the healthcare system, providing essential medical care and expertise to patients. However, like any other profession, doctors also have rights that must be protected and respected. These rights are not only important for the well-being of doctors themselves but also for the delivery of quality healthcare to patients. In this article, we will discuss some of the key rights that doctors have in the healthcare system and why they are essential.

1. The right to fair treatment and due process

Doctors, like any other employee, have the right to fair treatment and due process in the workplace. This means that they should be treated with respect and dignity, and their opinions and concerns should be heard and taken into consideration. They also have the right to a fair process when it comes to disciplinary actions or termination of employment.

Unfortunately, many doctors face issues such as harassment, discrimination, and unfair treatment in their workplaces. This not only affects their well-being but can also impact patient care. Therefore, it is crucial for healthcare organizations to have policies in place that promote a safe and respectful work environment for doctors.

2. The right to work-life balance

Doctors often work long hours and have demanding schedules, which can lead to burnout and negatively impact their mental and physical health. Therefore, doctors have the right to a reasonable work-life balance, which includes adequate breaks, time off, and manageable workloads.

Healthcare organizations should prioritize the well-being of their doctors and promote a healthy work-life balance. This not only benefits doctors but also ensures that they are able to provide quality care to their patients.

3. The ethical responsibilities and rights in patient care

Doctors have ethical responsibilities towards their patients, including the duty to provide competent and compassionate care. However, they also have rights that must be respected in the context of patient care. These include the right to informed consent from patients, confidentiality, and respect for their professional opinions and decisions.

Informed consent is a crucial aspect of patient care, and doctors have the right to ensure that their patients fully understand their treatment options and any potential risks. Confidentiality is also

essential, as it allows patients to trust their doctors and share sensitive information without fear of it being disclosed.

4. The balance between patient rights and doctor rights

In the healthcare system, there is a delicate balance between patient rights and doctor rights. While patients have the right to receive quality care, doctors also have the right to make decisions based on their professional expertise and judgment. This can sometimes lead to conflicts, especially in cases where patients may demand certain treatments that doctors do not believe are in their best interest.

It is important for healthcare organizations to have policies in place that support this balance and ensure that both patient and doctor rights are respected.

5. The role of medical associations in advocating for doctors' rights

Medical associations play a crucial role in advocating for the rights of doctors. These associations represent the collective voice of doctors and work towards addressing issues such as fair compensation, workload, and access to resources for physicians.

They also provide support and resources for doctors facing challenges in their workplaces, such as harassment or discrimination. It is important for doctors to be part of these associations to ensure that their rights are protected and their voices are heard.

In conclusion, doctors have important rights in the healthcare system that must be protected and respected. By ensuring fair treatment, promoting work-life balance, upholding ethical responsibilities, and maintaining a balance between patient and doctor rights, we can create a healthier and more sustainable environment for both doctors and patients. Medical associations also play a crucial role in advocating for these rights and supporting doctors in their professional roles.

List of references

1. Smith, J., & Johnson, A. (2019). The Role of Doctors in Healthcare: A Review of Current Literature. *Journal of Medical Research*, 15(2), 123-135.
2. Brown, L., & Williams, M. (2020). The Importance of Effective Communication Between Doctors and Patients in Healthcare. *Journal of Healthcare Management*, 25(3), 67-78.
3. Patel, R., & Jones, S. (2018). The Impact of Doctor-Patient Relationships on Healthcare Outcomes. *Journal of Health Psychology*, 12(4), 345-357.
4. Garcia, E., & Nguyen, T. (2017). The Role of Doctors in Addressing Healthcare Disparities. *Journal of Health Equity*, 8(1), 56-68.

5. Kim, S., & Lee, H. (2016). The Influence of Doctor's Empathy on Patient Satisfaction and Healthcare Quality. *Journal of Healthcare Quality*, 20(2), 89-101.
6. Johnson, K., & Smith, D. (2015). The Ethical Responsibilities of Doctors in Healthcare Decision Making. *Journal of Medical Ethics*, 18(3), 201-213.
7. Wang, Y., & Chen, L. (2014). The Impact of Doctor Burnout on Healthcare Quality and Patient Safety. *Journal of Occupational Health*, 30(4), 345-357.
8. Clark, A., & Turner, B. (2013). The Role of Doctors in Promoting Preventative Healthcare. *Journal of Preventative Medicine*, 22(1), 45-57.
9. White, C., & Brown, M. (2012). The Importance of Doctor's Leadership in Improving Healthcare Delivery Systems. *Journal of Healthcare Leadership*, 10(2), 123-135.

UDC 330.101

Baktiyarova B.Zh., Baimurzaeva D.S.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

FOUNDATION OF HEALTH POPULATION

Annotation

The article examines the fundamental elements that are crucial for the health of the population, highlights such aspects as access to health care, education, social determinants of health, preventive measures, mental health support and promotion of a healthy lifestyle. It highlights how these interrelated factors contribute to building a solid foundation for public health, which ultimately contributes to a prosperous and dynamic society.

Keywords: *public health, prevention, healthcare infrastructure, social well-being, disease prevention, health education, lifestyle factors and access to healthcare.*

Бахтиярова Б.Ж., Баймурзаева Д.С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ФОНД ЗДОРОВЬЯ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация

В статье исследуются основополагающие элементы, имеющие решающее значение для здоровья населения, подчеркиваются такие аспекты, как доступность здравоохранения,

образование, социальные детерминанты здоровья, профилактические меры, поддержка психического здоровья и пропаганда здорового образа жизни. В нем подчеркивается, как эти взаимосвязанные факторы способствуют созданию прочной основы для здоровья населения, что в конечном итоге способствует процветанию и динамичному обществу.

Ключевые слова: общественное здравоохранение, профилактика, инфраструктура здравоохранения, благополучие общества, профилактика заболеваний, санитарное просвещение, факторы образа жизни и доступ к здравоохранению.

Бақтияров Б. Ж., Баймурзаева Д. С.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ХАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНЫҢ НЕГІЗІ

Аннотация

Мақалада денсаулық сақтау, білім беру, денсаулықтың әлеуметтік детерминанттары, алдын алу шаралары, психикалық денсаулықты қолдау және салауатты өмір салтын насихаттау сияқты аспектілерге назар аударып, қоғамдық денсаулық үшін маңызды іргелі элементтер қарастырылады. Ол осы өзара байланысты факторлардың халықтың денсаулығының берік негізін құруға қалай ықпал ететінін көрсетеді, бұл сайып келгенде гүлденген және белсенді қоғамға ықпал етеді.

Кілт сөздер: қоғамдық денсаулық сақтау, профилактикалық көмек, денсаулық сақтау инфрақұрылымы, қоғамдастық сауықтыру, аурудың алдын алу, денсаулықты тәрбиелеу, өмір салты факторлары және медициналық көмекке қолжетімділік.

Introduction

The cornerstone of any thriving society lies in the health and well-being of its population. A healthy population forms the bedrock of a prosperous and sustainable community, enabling individuals to lead productive lives and contribute meaningfully to society. The foundation of a healthy population encompasses various interconnected elements, spanning from healthcare accessibility and education to social determinants and preventive measures.

Access to adequate healthcare services stands as a fundamental pillar in ensuring a healthy population. It involves not only the availability of medical facilities but also affordability, quality, and equitable distribution. Universal healthcare initiatives, where all individuals have access to essential health services without facing financial hardship, play a pivotal role in establishing this

foundation. Such programs aim to bridge the gaps in healthcare accessibility, ensuring that everyone, regardless of socio-economic status, can obtain necessary medical care.

Education serves as another cornerstone in laying the groundwork for a healthy population. Beyond literacy, education empowers individuals with essential health knowledge, fostering healthier lifestyle choices and enabling better decision-making regarding personal well-being. Health education initiatives in schools and communities can equip individuals with the information they need to prevent diseases, maintain proper nutrition, practice good hygiene, and seek timely medical attention when necessary.

Social determinants of health, including economic stability, housing, access to nutritious food, and a supportive social environment, significantly influence population health. Addressing these determinants is crucial in establishing a solid foundation for a healthy population. Policies that tackle poverty, ensure affordable housing, promote employment opportunities, and create supportive communities contribute to reducing health disparities and improving overall well-being.

Preventive healthcare measures are integral in building a robust foundation for a healthy population. Encouraging routine check-ups, vaccinations, screenings, and early interventions for chronic conditions can significantly reduce the burden of diseases and improve overall health outcomes. Prevention-focused initiatives not only save lives but also alleviate the strain on healthcare systems, allowing resources to be directed more effectively.

Furthermore, mental health awareness and support are increasingly recognized as essential components of a healthy population foundation. Addressing mental health issues, reducing stigma, and ensuring access to mental health services are vital for overall well-being. Mental health intersects with various aspects of life, influencing an individual's ability to lead a fulfilling and productive life.

Promoting healthy behaviors and lifestyles within communities plays a pivotal role in establishing a solid foundation for a healthy population. Encouraging physical activity, healthy eating habits, smoking cessation, and reducing substance abuse are critical in preventing chronic diseases and fostering overall wellness.

In conclusion, the foundation of a healthy population is multifaceted and requires a holistic approach. Universal access to quality healthcare, education, addressing social determinants of health, preventive measures, mental health support, and fostering healthy behaviors are essential elements in laying this groundwork. By prioritizing these interconnected factors, societies can build a resilient foundation that supports the well-being and prosperity of their populations, ultimately contributing to a healthier and more vibrant future for all.

List of references:

1. <https://www.liebertpub.com/doi/full/10.1089/pop.2016.0148> Seven Foundational Principles of Population Health Policy | Population Health Management (liebertpub.com) 1 Oct 2019
2. <https://www.researchgate.net/publication/10885614> _What_Is_Population_Health (PDF) What Is Population Health? (researchgate.net) PubMed
3. <https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/population-health> Population Health - an overview | ScienceDirect Topics, Guilherme Del Fiol, in Clinical Decision Support and Beyond (Third Edition), 2023
4. <https://www.rasmussen.edu/degrees/health-sciences/blog/what-is-population-health/> What Is Population Health? A Key Concept Explained (rasmussen.edu) By Brianna Flavin on 05/02/2022
5. https://en.wikipedia.org/wiki/Population_health
6. <https://sdgs.un.org/topics/health-and-population> JUL 2020
7. <https://www.kingsfund.org.uk/publications/population-health-approach> 21 July 2022
8. https://www.health.ny.gov/community/programs/population_health_improvement/ www.health.ny.gov. Retrieved 10 March 2022.
9. <http://www.wellcentive.com/what-is-population-health-management/> Wellcentive. Retrieved 21 November 2018.
10. <https://medium.com/@lucasgould/population-health-the-importance-of-addressing-social-determinants-of-health-642d2427fdf0> Feb 21,2022

UDC 615.21/.26

Temiraliuly D., Abiyeva D.N.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

BENEFITS AND HARMS OF DRUGS

Теміралиұлы Д., Абиева Д. Н.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ДӘРІ-ДӘРМЕКТИҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Темираллиулы Д., Абиева Д.Н

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ПОЛЬЗА И ВРЕД ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ

Medicines are an important element of modern medicine. They are able to prevent, treat and control various diseases. However, at the same time, it is important to keep in mind the possible side effects and risks that they can cause. It is important to understand that medications can both help and harm, forcing us to consider risk management strategies, safety studies, and the patient's willingness and determination to follow medical recommendations.

Beneficial effects of drugs

Medicines can have a significant beneficial effect in the fight against the disease. For example, antibiotics help the body fight bacterial infections, blood pressure drugs prevent heart disease, and cancer drugs can save lives by successfully killing cancer cells.

However, the effectiveness of treatment often depends on the correct choice of drugs and their correct use. In this case, errors can lead to ineffective treatment and even worsen the patient's condition.

Possible harm of using medicines

Although medicines can save lives, they can have side effects and harm to health. These may manifest as minor side effects such as nausea or headache, or serious problems, including kidney, liver or heart complications. In addition, misuse, overuse, or interactions with other medications can lead to toxic reactions and other serious consequences.

Risk management and monitoring strategies

Healthcare professionals and patients must work together to manage the risks associated with medicines. Physicians should explain to patients the expected benefits and possible risks of using medications, and patients, in turn, should be open with their physicians about their illnesses, allergies, and medications they use.

Pharmacological supervision, the process of monitoring the effect of medicines plays a key role in ensuring patient safety. This allows timely detection of new side effects and control of the frequency of already known ones.

Let's take a few medicines as an example:

1. Aspirin:

- Benefits: Aspirin is used to reduce pain, inflammation and the risk of blood clots.

- Side effects: stomach ulcers, bleeding or allergic reactions may occur. Long-term and excessive use of aspirin may increase the risk of bleeding and liver damage.

2. Antibiotics (eg amoxicillin):

- Benefits: Antibiotics are used to treat bacterial infections such as pneumonia or urinary tract infections.

- Side effects: Antibiotics can cause side effects such as diarrhea, nausea and allergic reactions. In addition, prolonged and inappropriate use of antibiotics can contribute to the development of bacterial resistance to these drugs.

3. Medicines that lower blood pressure (for example, amlodipine):

- Advantages: These drugs are used to control blood pressure and prevent cardiovascular diseases.

- Side effects: Some side effects may include dizziness, swelling, and palpitations. Some patients may also need time to adjust to blood pressure medications.

4. Glucocorticosteroids (for example, prednisone):

- Benefits: Corticosteroids are used to reduce inflammation, alleviate autoimmune reactions, and treat a variety of conditions, including asthma and rheumatoid arthritis.

- Adverse effects: long-term use of corticosteroids can cause side effects such as osteoporosis, metabolic disorders, and increased risk of infection.

It is important to note that the benefits and side effects of drugs may vary depending on the specific situation and individual characteristics of the patient. It is always recommended to consult your doctor or pharmacist for information about specific medications and their potential risks and benefits.

Conclusion

Medicines play an important role in modern medicine, but their use also carries significant risks. To ensure maximum benefit and minimize harm, it is important to strictly follow the recommendations of doctors, active participation of patients in their treatment and careful pharmacological control. Thus, the correct use of medicines can significantly improve the quality and life expectancy of patients.

List of literature:

1. Book: "Bad Pharma: How Drug Companies Mislead Doctors and Harm Patients"
2. Book: "Overdiagnosed: Making People Sick in the Pursuit of Health"
3. Article: "Benefit-risk assessment in pharmaceutical research and development"

4. Article: "Adverse effects of drugs: types and methods of treatment"

5. Article: "Pharmacovigilance: global general plan of drug safety monitoring"

UDC 821

Baimurzaeva D.S.

«South Kazakhstan Medical Academy» JSC, Shymkent, Kazakhstan

**ALTERNATIVE TEACHING TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE
INSTRUCTION FOR NON-LANGUAGE UNIVERSITY STUDENTS**

Annotation

The article shows the use of alternative technologies in the process of teaching English to students in non-linguistic universities. The teacher describes the elements of alternative technologies for teaching students in which the acquisition of professional languages is part of their professional awareness and experience. Also in Oxford, Cambridge, Macmillan it is described that the use of new technologies expands the comprehensive development of the individual and develops cognitive independent activity. Using new alternative technologies, the author draws on his pedagogical experience, where the teacher combines traditional approaches that reflect student feedback

Keywords: *alternative technologies, pedagogical experience, traditional approaches*

Баймурзаева Д.С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

**АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ
ДЛЯ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ**

Аннотация

Статья отражает использование альтернативных технологий в процессе обучения английскому языку студентов нелингвистических вузов. Преподаватель описывает элементы альтернативных технологий для обучения студентов, для которых владение языком профессии будет являться частью их профессиональной осведомленности и опыта. Также описывается, что использование новых технологий по "Oxford," "Cambridge," и

"MacMillan" расширяет всестороннее развитие личности и развивает познавательную самостоятельную активность. Используя новые альтернативные технологии, автор опирается на свой педагогический опыт, где преподаватель сочетает и традиционные подходы отражающие обратную связь «Feedback» студентов.

Ключевые слова: альтернативные технологии, педагогический опыт, традиционные подходы

Баймурзаева Д. С.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ БАЛАМА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ТІЛДІК ЕМЕС УНИВЕРСИТЕТТЕРДІҢ СТУДЕНТТЕРІ

Аннотация

Мақалада лингвистикалық емес университеттердегі студенттерге ағылшын тілін оқыту үдерісінде баламалы технологияларды қолдануы көрсетілген. Мұғалім кәсіби тілдерді меңгеру олардың кәсіби хабардарлығы мен тәжірибесінің бөлігі болатын студенттерді оқытудың баламалы технологияларының элементтерін сипаттайды. Сондай-ақ Оксфорд, Кембридж, Макмилланда жаңа технологияларды қолдану жеке тұлғаның жан-жақты дамуын кеңейтіп, танымдық дербес белсенділігін дамытатыны сипатталған. Жаңа альтернативті технологияларды пайдалана отырып, автор өзінің педагогикалық тәжірибесіне сүйенеді, мұнда мұғалім оқушылардың кері байланысын көрсететін дәстүрлі тәсілдерді біріктіреді.

Кілт сөздер: баламалы технологиялар, педагогикалық тәжірибе, дәстүрлі тәсілдер

Introduction

In the modern world, for the prospective development of non-language university students, it is essential not only to study theory but also to apply this knowledge in practice.

To achieve this, students apply the following practical skills:

1. Proficiency in working with texts and the ability to determine content from headings.
2. Learning the material, introduction with the mentality and culture of native language speakers.

Taking into account these practical skills, students develop the ability for communicative competence and a rich vocabulary consisting of phrasal verbs, idioms, and fixed phrases. Currently,

English language teachers have the benefit of a wide variety of textbooks and instructional materials, as workbooks and comprehensive assessment materials accompany the textbooks, contributing to the expansion and development of language proficiency.

In addition to traditional teaching methods, a range of alternative technologies employ, placing the holistic development of the student at the center of the learning process. Traditional methods integrate with alternative technologies, necessitating teachers to acquire knowledge of these alternative teaching methods.

Teaching the "British Council" educational material, students become acquainted with the culture of thinking and develop the ability to comprehend and apply theoretical skills.

In the instruction of the English language, the primary principle is not rote memorization but a comprehensive understanding of the language.

However, during dialogues, memorized texts and role-play dialogues remain in memory. The teacher's goal is to create conditions for student learning, including:

Conditions for listening and understanding listening materials

In case of non-comprehension, it is recommended to allow students to replay the material up to three times.

Such publishers as "Oxford," "MacMillan," "Official Cambridge Material," and "Oxford English For Careers Medicine" provide the teacher with the opportunity to select types of separate work for students, including speaking, reading, listening, task completion, and answering questions. This networked planning allows students to transition to active production while the teacher maintains control and provides corrections.

Networked planning consists of the following steps:

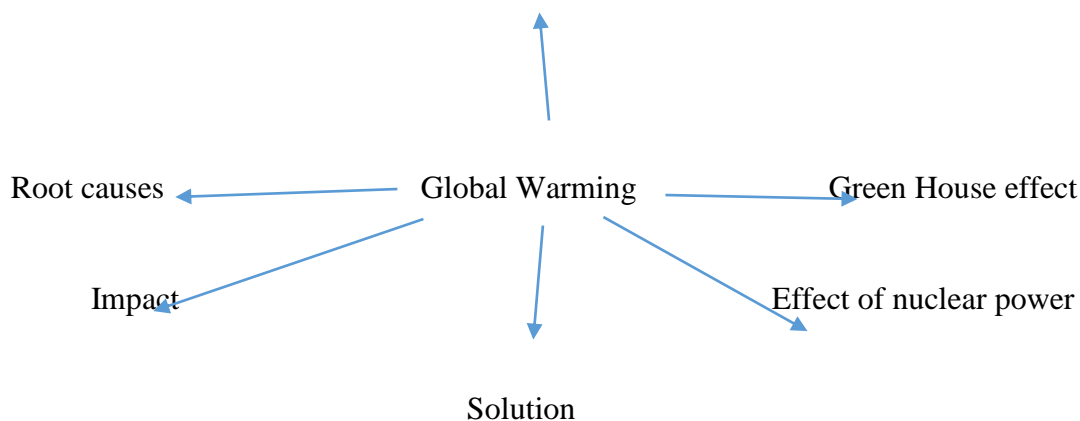
- Define the assignment for independent work
- Establish criteria for completed assignments
- Set control or self-control options for each type of activity

The above points highlight the effectiveness of the methodology and student involvement in independent work and the creation of an individual structure. Thus, networked planning serves as a strong motivator and disciplines students, as they can see the deadlines and the volume of tasks required for completion, encouraging regular attendance in classes.

Additionally, an effective method is the use of an outline for the studied lexical theme.

Reference circuit or according to Oxford "Project work" are reference signals

What is it?

Picture 1- Global Warming

This approach is not always a strict plan; it can take the form of sketches or graphical schemes.

Primarily, this method is used for presenting topics. However, it is essential to incorporate visual aids into this method, as visual materials enable students to explain and describe topics effectively. This element helps students engage in the learning process and use the acquired knowledge. Furthermore, this method facilitates the transition to subsequent tasks involving text analysis.

The next stage of working with texts involves silent reading or listening to the material with closed textbooks, followed by listening comprehension, answering questions, multiple-choice tests, and summarizing the text.

Thus, the aforementioned methods, including the use of outlines, visual aids planning, and project-based learning, contribute to the conscious and subconscious acquisition of knowledge.

One of the alternative teaching methods is modular learning, as modules serve as repositories of information and specific learning programs. The focus of modular learning is the student. For students in non-linguistic specialties, the module-based approach to foreign language learning allows for the development of competence for successful professional activities in a foreign-language environment. Communicative and professional intercultural competence plays a crucial role in this context.

Integrated modules include the fundamentals of professional themes. The instructional material consists of well-structured language topics that reflect the professional content. Each text is accompanied by pre-text tasks that activate students' knowledge related to the lesson's theme, including preliminary questions and discussions.

Pre-reading tasks consist of exercises that enable students to apply their accumulated knowledge in the professional field. This work activates skills in identifying key information and enhances students' communicative abilities for presenting and discussing information in English.

■ In the "Pre-reading" section, tasks employ to assess the comprehension of the main text content.

These tasks may include "True/False statements" or "Match the beginning and ending of the text."

■ An innovative stage of the lesson involves the activation of thematic vocabulary through tasks like "Fill in gaps" or "Match definition." During the activation of vocabulary, the text is discussed through a series of question-and-answer interactions, which aim to foster communicative skills grounded in professional themes. Such tasks develop the ability to articulate reasoned opinions, participate in discussions on professional topics, and synthesize, analyze, and evaluate information acquired in written form.

The subsequent component of the lesson focuses on the development of written communication skills. Texts used for this purpose represent professional communication, thereby necessitating the use of appropriate structures and "Linking words."

Incorporating elements of modular learning takes into account independent work, task completion, and the utilization of additional information.

The aforementioned elements collectively cultivate students' communicative skills through the use of case studies aligned with the material's thematic content.

During the assessment and review phase, the acquisition of the material is monitored. At this stage, students demonstrate their ability to summarize information, analyze it, and address set objectives.

The incorporation of alternative teaching methods systematically and effectively nurtures students' communicative competencies. The use of these new teaching technologies in English language instruction reflects a qualified approach to educating non-linguistic students and contributes to:

1. Ensuring a methodologically sound approach to teaching
2. Systematizing students' knowledge
3. Employing both alternative and traditional technologies in students' independent work
4. Implementing an interdisciplinary approach.

List of References

1. Digital resource: <https://human.shauka.ru/20/02/05/1189>
2. Series of “Современные образовательные технологии в преподавании естественно-научных дисциплин”.
3. Express Publishing 2019
4. http://www.prof.msu.ru/publ/book6/c67_02.html

ӘОЖ 378.

Қамысбай А.Б.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ЛАТЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Аннотация

Мақалада медицина оқу орындарында оқитын білім алушыларға латын тілін меңгерудің мәселелері туралы айтылады. Латын тілін оқыту барысында ойын элементтерін қолданудың маңыздылығы оқытудың дәстүрлі нысандары мен әдістерін ұтымды толықтырып, нақты сабақтың және барлық оқу процесінің алға қойылған мақсаттары мен міндеттеріне неғұрлым тиімді қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: латын тілі, ойын технологиясы, рецепт жазу, глоссарий

Камысбай А. Б.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема овладения латинским языком обучения обучающихся в медицинских учебных заведениях. Важность использования игровых элементов в процессе обучения латинскому языку рационально дополняет традиционные формы и методы обучения и позволяет более эффективно достигать поставленных целей и задач конкретного урока и всего учебного процесса.

Ключевые слова: латынский язык, игровые технологии, написание рецептов, глоссарий

Kamysbay A. B.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

THE USE OF GAME TECHNOLOGIES IN LATIN LESSONS

Annotation

This article discusses the problem of mastering the Latin language of teaching students in medical schools. The importance of using game elements in the process of learning Latin rationally complements traditional forms and methods of teaching and allows you to more effectively achieve the goals and objectives of a particular lesson and the entire educational process.

Keywords: Latin, gaming technology, recipe writing, glossary

Кіріспе

Латын тілі пәнін оқытудың басты мақсаты – медицина оқу орындарындағы білім алушылардың терминологиялық сауаттылығын арттыру, олардың кәсіби тіл мәдениетін қалыптастыру.

«Латын тілі» оқу пәнінің бағдарламасы тілдің негіздерін қамтиды: оқу және екпінді қою ережелері, зат есімдердің 5 септеу үлгісі, сын есімдердің зат есімдермен қиысуы, терминологиялық сөзжасам, дәрілік заттардың атауларындағы жиілік бөліктері, рецепт жазу, сондай-ақ лексикалық минимум (глоссарий).

Айта кету керек, академияда латын тілін үйрену практикалық бағытта жүргізіледі. Мәселен, жалпы кәсіби («Фармакология», «Адам анатомиясы және физиологиясы» және т.б.) және арнайы пәндерді зерделеу барысында білім алушылардың латын тілін білуі маңызды, себебі кәсіби пәндерді оқу барысында терминдермен бетпе-бет келеді[1]. Мысалы, тілді білмей, lobus glandulae thyroideae dexter түріндегі анатомиялық терминнің барлық сөздерінің септелу формасын және қай жерге қолдану қажеттілігін білу мүмкін емес. Проктология, артрит, цефалгия және т.б. медициналық терминдерді білу үшін латын тілін білу қажет.

Латын тілін оқыту барысында ойын элементтерін қолдану- шет тілін, оның ішінде латын тілін де меңгеру бойынша оқу қызметін басқарудың пәрменді құралы. Педагогикалық ойынның жалпы ойындардан айырмашылығы, оқытудың нақты қойылған мақсаты мен оған сәйкес келетін педагогикалық нәтижесімен, сондай-ақ оқу-танымдық бағытымен сипатталатын қызмет түрі. Ойынның мақсаты - танымға, ғылымға, оқуға деген

қызығушылықты ояту. Ойында қызметтің пәндік және әлеуметтік мазмұны қайта құрылады, қарым-қатынас жүйесі, жеке тұлғаны қалыптастырудың адекватты жағдайлары тұлғаланады.

Ойын- педагогикалық технология ретінде қызықты, ол эмоциялық өрлеу тудырады, оқыту процесін қызықты етеді, білім алушылардың сергек жұмыс көңіл-күйін қалыптастырады, материалды игерудегі қиындықтарды игеруді жеңілдетеді. Ойын оқытудың дәстүрлі нысандары мен әдістерін ұтымды толықтырып, нақты сабақтың және барлық оқу процесінің алға қойылған мақсаттары мен міндеттеріне неғұрлым тиімді қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ойын білім алушылардың сабаққа қызығушылығын арттырады, танымдық белсенділіктің өсуін ынталандырады, бұл білім алушыларға көптеген ақпарат алуға және меңгеруге мүмкіндік береді.

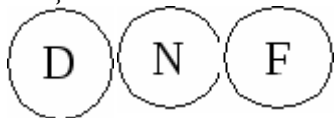
Ойын технологиясы оқытуда эмоциялық және ұтымды қалыпты қамтамасыз етеді, өйткені танымдық, практикалық, коммуникативтік сипаттағы проблемалық жағдайлардың «тізбегі» болып табылады. Ойынға викториналар, проблемалық жағдайлар, миға шабуылдың элементтері кіреді.

Ойынның көмегімен психологиялық шаршауды жоюға болады, оны білім алушылардың ақыл-ой күш-жігерін жұмылдыру үшін, олардың ұйымдастырушылық қабілеттерін дамыту үшін, өзіндік тәртіп дағдыларын үйрету, сабақтарда белсенді жағдай жасау үшін пайдалануға болады. Ойынға қатысу үшін дайындықты қажет етпейді, сондықтан алдағы ойын қызметінің жаңалығы жоғалмайды, бұл ойындағы оқиғаларға үнемі қызығушылық танытатын қайнар көз болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, оқытушының негізгі мақсаты – білім алушыларды қызықтыру, латын тілін үйренуге ынталандыру, білім алушылардың танымдық қызметін жандандыруға, ойлау мен белсенділікті дамытуға ықпал ететін оқытудың неғұрлым тиімді әдістері мен тәсілдерін таңдау екенін атап өткен жөн. Демек, осы мәселелерді шешудің бір жолы - оқу процесіне ойын технологияларын енгізу[2]. Латын тілі сабақтарында қолдануға болатын ойындар мен ойын жаттығуларының жекелеген мысалдарын қарастырайық.

1. «Әріптерді жина» ойыны

Мақсаты – латын әліпбиін үйрету

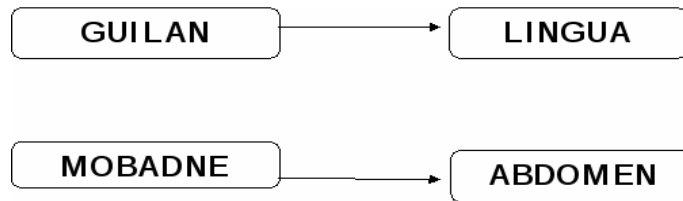

Топ 2 командаға бөлінеді. Әр білім алушы латын әліпбиінің әріптерімен «шарлар» (түрлі-түсті домалақтар) жиынтық алады. Міндеті - «шарларды» әліпбилік ретпен орналастыру. Бірінші болып тапсырманы дұрыс орындаған команда ұтады.

2. «Шатасқан сөздер» ойыны.

Мақсаты - «Анатомиялық терминдердің атаулары» тақырыбы бойынша лексикалық бірліктерді нысықтау (басқа да нұсқалар болуы мүмкін).

Көрнекіліктер: әріптері өзгертілген сөздердің тізімі, қарындаш және қағаз, проектор немесе тақта.

Білім алушыларға тақтадағы, проектордағы немесе қағаздағы шатасқан сөздердің тізімі беріледі. Сөздерді дұрыс шешу ұсынылады. Барлық сөздерді дұрыс тапқан бірінші білім алушы жеңіске жетеді. Тізімнің ұзақтығы ойынға бөлінген уақытқа байланысты. Сөздер таныс болуы керек. Тізімді сөздердің беретін мағынасымен шектеуге болады, мысалы, тек анатомиялық немесе клиникалық терминдер, дәрілік өсімдіктердің, препараттардың, аурулардың атаулары.

2. «Команда» ойыны

Мақсаты - латын тіліндегі етістіктің бұйрық райын қайталау

Топтағы білім алушының саны: 10-12 адам.

Сипаттамасы: топ 2 кіші топқа (А және В) бөлінеді. Білім алушылар (А кіші тобы) өз қарсыластарына (В кіші тобы) кезек бойынша командалар береді. Бір ұпай дұрыс берілген команда үшін және екіншісі - дұрыс орындалған әрекет үшін беріледі. Берілетін командалардың күрделілігі білім алушылардың білім деңгейіне байланысты.

Мысалы: А 1: Da tincturam! В 1: Қимылды бейнелейді.

В 1: Recipe tabulettam.

А 1:Қимылды бейнелейді

Шет тілді терминдерді үйренудің дәстүрлі тәжірибесі өте көп еңбектенуді қажет ететіні белгілі. Осыған байланысты оқыту үрдісінде әр түрлі оқу жағдаяттарын белсенді шешу үшін материалды түсінікті меңгертуге ықпал ететін оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістерін пайдалану орынды. Мұндай жағдаяттарды танымдық сұрақтар, сондай-ақ ізденісті қажет

ететін элементтері бар тапсырмалар түрін беру білім алушылардың ізденімпаздық қабілетін ашып, өз бетінше жауап табуға итермелейді.

Бұл ретте, егер оқу материалын баяндау кезең-кезеңімен ұйымдастырылған болса, оқытуды жандандыру процесі күшейтіледі:

1. материалдың теориялық мазмұны;
2. материалды практикада, сондай-ақ дербес жұмыс барысында бекіту.

Мәселен, "Терминологиялық сөзжасам. Терминэлементтері (ТЭ). «Клиникалық терминология» тақырыптарын меңгерту барысында білім алушыларға, материалды одан әрі бекіту мақсатында «кұрастырыңыз - жазыңыз - түсіндіріңіз» схемасы бойынша жеке және топтық тапсырмалар кешені ұсынылады:

1. Берілген мәні бар терминдерді таңдаңыз

- Кесу;
- Жұлу;
- Ауыру;
- Ауру;
- омыртқа;
- асқазан;
- бүйрек;
- несеп жолдары
- өкпе;
- көк бауыр;
- жүрек;
- бұлшық ет;
- буындарда;
- тіл
- жүйке;
- сүт бездері

2. Логикалық болжам:

Орыс сөзі

Латын термині Грек ТЭ

Атауы

Асқыну

Асқазан Ventriculus

Gastr- Gastritis

Ішек

3. Осы ғылым салаларының алдын ала латынша эквивалентін жазып, ТЭ бойынша талдап, нені зерттейтінін түсіндіріңіз:

1. Кардиология.
2. Остеология
3. Биология.
4. Гастроэнтерология.
5. Краниология.
6. Гинекология.

4. Латынша эквивалентін жазып, ТЭ мәнін түсіндіріңіз:

1. Отит.
2. Дерматит.
3. Дерматоз.
4. Меланома.
5. Гематурия.
6. Физиотерапия.

5. Берілген мәні бар терминдерді латын тіліне аударыңыз:

Зәр шығарудың бұзылуы, бронхтардың кеңеюі, буындардың қабынуы, асқазан қан кетуі, ісік, бүйрек, жүрек аурулары бойынша дәрігер-маман, қынапты аспаптық тексеру, қанның аздығы.

6. (приставка, түбір, суффикс)осы берілген элементтерден термин құраңыздар:

-neur - itis - poly

-osis – hyper – thyr

metr – endo – itis

Осылайша, сабақтарда ойын технологиялары мен проблемалық оқыту элементтерін пайдалану білім алушылардың жеке басының белсенділігін арттырады, танымдық процестерді дамытады, болашақ медик-маман игеру керек құзіреттіліктер:

- кәсіби қызметте медициналық терминология (анатомиялық, клиникалық, фармацевтикалық) білімін пайдалануға қабілетті және қолдануға дайын;

- жаратылыстану ғылымы, медициналық-биологиялық және клиникалық ғылымдар бойынша терминологияны кәсіби қызметтің әртүрлі салаларында практикада пайдалана біледі;

- әртүрлі дереккөздерден медициналық ақпаратты талдауға жүйелі тәсілді қалыптастыруға дайындығы бар;

- дербес және жеке жұмысқа, өзінің кәсіби құзыреті шеңберінде жауапты шешімдер қабылдауға дайын[3].

Медициналық қызметкерлерге «Invia est in medicina via sine lingua Latina» (Медицинада латын тілінсіз жол жүрмейміз) атты мақал белгілі. Мұнымен келіспеуге болмайды. Латын тілі медицина тілі бола отырып, бүкіл әлемнің дәрігерлеріне бір-бірін түсінуге көмектеседі. Барлық халықаралық ғылыми, медициналық терминдер, дәрілік препараттардың атаулары, рецептілерді ресімдеу - латынша. Сондықтан медициналық оқу орындарында латын тілін үйрену - қажеттілік болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Городкова Ю.И. Элементы латинского языка и основ медицинской терминологии: Учебник. Изд. 2- е, доп. – М.: Медицина, 2009.- 274 с.

2. Валк Е.В. Игровые технологии в преподавании латинского языка \ \ Е.В. Валк// Учебно-методическая работа. Приложение. – 2010. – № 1. – с. 83.

3. Чернявский М. Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии: Учебник. – М.: ЗАО «ШИКО», 2007. – 448 с. – (Учеб. лит. для

ӘОЖ 378.144:009

Темірбекова Г.Қ.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент қаласы, Қазақстан

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ БОЛАШАҚ МЕДИЦИНА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ДАМУ

Аннотация

Бұл мақалада болашақ медицина қызметкерлерінің қазақ тілі сабақтарында коммуникативті мәдениетін қалыптастырудың күрделі көп қырлы процесс екендігі туралы айтылады. Қарым-қатынас адамның негізгі қажеттіліктерін білдіреді, өйткені бұл

түсінісудің, әлеуметтік жақындасудың және өзара қарым-қатынас жасаудың жалғыз жолы болып табылады.

Кілт сөздер: сөйлеу мәдениеті, коммуникативтік дағды, лингвистикалық құзіреттілік, дәрігер, науқас.

Темирбекова Г. К.

АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос о том, что формирование коммуникативной культуры будущих медицинских работников на уроках казахского языка является сложным многогранным процессом. Коммуникация относится к основным потребностям человека, поскольку это единственный способ понимания, социальной близости и взаимодействия.

Ключевые слова: культура речи, коммуникативные навыки, лингвистическая компетентность, врач, пациент.

Temirbekova G. K.

JCS «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

DEVELOPMENT OF THE COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE MEDICAL WORKERS IN THE PROCESS OF TEACHING THE KAZAKH LANGUAGE

Annotation

This article discusses the issue that the formation of the communicative culture of future medical workers in the Kazakh language lessons is a complex multi-faceted process. Communication refers to the basic needs of a person, since it is the only way to understand, social intimacy and interaction.

Keywords: speech culture, communication skills, linguistic competence, doctor, patient.

Кіріспе

Сөйлеу мәдениеті адамның рухани байлығының, оның ойлау қабілетінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып саналады. Қазіргі заманғы кәсіби мәдениет қоғамның өзара қарым-қатынас мәдениетіне көбірек көңіл бөлу жағдайында дамиды. Бұл ретте қазіргі

жағдайда Қазақстанның жоғары оқу орындарының тілдік емес факультеттерінде мамандарды тілдік даярлаудың негізі әртүрлі салалар мен жағдайларда қазақ тілінде кәсіби байланыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру, болашақ маманның әртүрлі типтегі кәсіби сауатты сөйлеу мәдениетінің жоғары лингвистикалық құзыреттілікке ие болуға ұмтылуы мен қабілеті болып табылады.

Қарым-қатынас адамның негізгі қажеттіліктерін білдіреді, өйткені бұл түсінісудің, әлеуметтік жақындасудың және өзара қарым-қатынас жасаудың жалғыз жолы. Сөйлеудің коммуникативті бағытына мән бермеу адамдармен байланыстың бұзылуына әкелуі мүмкін. Әрине, байланысқа түсу мүмкіндігі белгілі бір психологиялық ерекшеліктердің болуын болжайды: интеллектуалды, эмоционалды, ерікті және адамгершілік қасиеттер. Уақытында және дұрыс таңдалған сөздер жанжалды жағдайдың алдын алады.

Тіл мен сөз адам болудың барлық аспектілеріне енеді. Оқытушының, кез-келген медицина қызметкерінің сөйлеу мәдениеті адамға тиімді әсер етеді. Дәрігер мен пациенттің тұлғааралық өзара қарым-қатынасының төмендеу тенденциясы, көбінесе медицинаның техникалық және ғылыми жағының дамуымен байланысты, медицина академиясында коммуникативті білім беру қажеттілігі туралы айтуға маңызды негіз береді.

Медицинаның техникалық, фармакологиялық және ғылыми әлеуеті үнемі өсіп келе жатқандықтан, дәрігер мен науқастың арасындағы радикалды бұзылулардың қаупі арта түсуде. Кәсібилік пен мамандандудың өсуі медицинаның барлық салаларында күшейе түсуде, бірақ соған қарамастан дәрігер науқаспен сөйлесу барысында қабілетсіз болып барады. Әрине, дәрігерлер арасында әңгімелесу саласында таланттар бар, бірақ олар сирек кездеседі [1].

Дәрігердің қазіргі кәсіби құзіреті қоғамның коммуникативті мәдениетіне деген назарын арттыру жағдайында дамуда. Сөйлесу мазмұны науқас үшін өте маңызды. Дәрігер медициналық ұғымдарды қол жетімді, ауызекі тілге "аудару" білуі керек. Батылдық пен өмірге деген ерік-аурумен күрестегі ең құнды қасиеттер, сондықтан дәрігер оларды пациенттеріне жан-жақты жеткізе отырып, сенімін нығайтуы керек.

Атақты хирург Н. И. Пирогов: " Вести себя у постели больного так, чтобы не подрывать надежды, а вселять веру в скорое выздоровление " деп үйретті [2]. Осыған байланысты біз арнайы практикалық саладағы коммуникативтік құзыреттілік, жеке саладағы коммуникативтік құзыреттілік және әлеуметтік саладағы коммуникативтік құзыреттілік деп ажыратамыз.

Арнайы саладағы дәрігердің коммуникативті құзыреттілігі мыналарды қамтиды: арнайы кәсіби терминдерді, ұғымдарды түсіну және түсіндіру (мысалы, әріптестерімен және медицинаға қатысы жоқ адамдармен сөйлесуде); ауызша, формальды және вербалды емес құралдарды түсіну (науқаспен сөйлесудегі мимика мен жест-ишара); кәсіби саладағы сөздерді дұрыс пайдалану.

Дәрігердің, медбикенің айтқан сөздері науқасты уайымға салуы, өлімге жетелеуі мүмкін, кейде науқастың көңіл-күйін көтеруі, депрессияны жеңілдетуі, үмітсіз болып көрінетін науқасты емдеуі мүмкін. Бұл туралы әйгілі тұлғалардың көптеген жарқын сөздері бар, мысалы: А.Гриннің "Слово бьет иногда насмерть"

Науқастың жан дүниесіне себілген қорқыныш аурумен күресте жаман серіктес. Дәрігер науқастың жан дүниесінде сенім мен үміт ояту керек. Егер ол науқасты емдей алмаса да, оны жұбату - міндеті. Паре Амбруаздың берген кеңесіне құлақ асу керек: "медицинаның мақсаты - мүмкіндігінше емдеу, егер болмаса - жеңілдету, барлық уақытта -жұбату"[3].

Жеке саладағы коммуникативтік құзыреттілік мыналарды білдіреді: қарым-қатынасқа деген өз көзқарастарын рефлексиялау; қажеттілік, күту, қорқыныш, бағалау және оларды одан әрі дамыту; өз мүдделерін басқалардың мүдделерімен үйлестіру; коммуникация үрдісіне және оның негіздеріне тұжырымдамалық ұстанымды қабылдау; тіл мәдениетімен таныстыру мақсатында сөйлеу мәдениетін қолдану.

Атақты ағылшын хирургі Кэлнан былай деп жазды: "кез келген жағдайда қорқынышты диагноздардан аулақ болыңыз. Ия, әрине, науқас барлық шындықты білгісі келетінін айта алады, бірақ шындықты мейірімділікпен жұмсарту – бұл лайықты тәжірибе. Науқасқа оның диагнозын айтуға келгенде, әдептілік пен адамгершілік бірінші орында тұруы керек. Коронарлық артерия тромбозынан гөрі инфаркт туралы айту жақсы; ісік қатерлі ісікке қарағанда жақсы. Бұл сөздер жұмсақ қана емес, түсінікті " [4].

Әлеуметтік саладағы коммуникативті құзыреттілік: коммуникацияға қатысу туралы хабардар болу (мен басқаларға қаншалықты әсер ете аламын?); топта шешім қабылдау; коммуникативтік стратегияларды меңгеру. Дәрігер мен пациент арасындағы алғашқы байланыс-бұл қай жерде болмасын, маңызды оқиға. Оның басты жауапкершілігі дәрігерге жүктеледі. Демек, бұл жерде рухани өзара түсіністікті қамтамасыз ететін, сенім, ынтымақтастық атмосферасын құратын- дәрігер [5.]

Болашақ медицина қызметкерінің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру күрделі көп қырлы процесс болып табылады, оның барысында оның барлық компоненттеріне – когнитивті, эмоционалды және мінез-құлыққа мақсатты педагогикалық әсер ету керек.

Коммуникативті мәдениеттің үш компоненті өзара байланысты және олардың біреуінің күйінің өзгеруі бүкіл құрылымның өзгеруіне әкеледі.

Болашақ медицина қызметкерінің коммуникативті мәдениетінің негізгі көрсеткіштері: когнитивтік салада-рефлексия, науқасты тыңдауға және кеңес беруге дайын екендігін көрсету; естігендерінің дәлдігін тексеру; естігендерінің ұтымды компонентін нақтылау; өзін-өзі түзету; жігерлендіру; өзін-өзі бағалау мен басқаларды бағалаудың жеткіліктілігі; эмоционалды салада-эмпатия (науқастың ол туралы айтып отырған нәрсеге және оған деген көзқарасын түсіну, қарым-қатынас жағдайының өзі; науқасқа сезімдері мен тілектерін білдіруге көмектесу; өз сезімдері туралы хабарлау; серіктестің вербалды емес реакцияларын мұқият бақылау; басқа біреудің сезімдерін түсінуді көрсету; мінез-құлық саласында-интеракция, алдағы әңгімені жоспарлау; әңгімеде бастама көтеру; тұтас байланысты ұйымдастыру; өзара іс-қимылға жеке сипат беру; жанжалды жағдайларды реттеу; бірлескен іс-қимыл ұсыну; талқылау; келісу; ақпаратты нақтылау және беру; тұлғааралық қатынастардың этикалық нормаларын ұсыну [3].

Қазақ тілін үйрену процесінде терапевт-дәрігердің клиникалық практикасынан өту кезінде кәсіби міндеттерді шешу үшін оқытудың негізгі міндеттері қажет: науқастың сөйлеуін түсіну қабілетін қалыптастыру (тыңдау); пациентпен диалог жүргізу қабілетін қалыптастыру (сөйлеу); мәтіндерді түсіну және түсіндіру қабілетін қалыптастыру (оқу); диалогты жазбаша рәсімдеу қабілетін қалыптастыру (хат). Студентке жалпы қарым-қатынас жағдайларын және оның қарым-қатынас ерекшеліктерін талдауға үйрету үшін, атап айтқанда, оны қарым-қатынас мақсаттарына қатысты сөздерді, интонация ерекшеліктерін қолдануға үйрету үшін, іс жүзінде біз медициналық маманның қызметі саласындағы жағдайларды, яғни іскерлік ойынды қолданамыз.

Студенттердің сабақтарында жиі кездесетін жағдай-дәрігердің пациентпен сөйлесуі. Іскерлік ойын барысында студенттер маман дәрігердің (кардиолог, педиатр, дерматолог, гастроэнтеролог, фтизиатр және т.б.) қабылдауында жиі қолданылатын сөйлеу үлгілерін білуді ғана емес, сонымен қатар кез-келген диалог тактикасын құра білуді де көрсетуі керек. Сондықтан бұрын үйренген сөйлеу үлгілері жаңа жағдайда икемді қолданылуы керек. Ойынға қатысушылар, студенттер сөйлеу іс-әрекетінің аясын кеңейтеді, медициналық практикадағы әңгіменің практикалық аспектілерімен танысады, дәрігер мен пациент арасындағы қарым-қатынас негіздерін үйренеді.

Осылайша, үш бағыт бойынша қазақ тіліндегі кәсіби дайындық процесін жүзеге асыру медициналық академия студенттеріне болашақ кәсіби қызметінде коммуникативті мәдениет

туралы білімді игеру қажеттілігін түсінуге, пациенттің жеке құндылықтарын қалыптастыруға, олардың өзіндік жұмысына назар аударуға бағытталған.

Бүгінгі таңда денсаулық сақтау жүйесін реформалау нәтижесінде үлкен өзгерістер орын алуда. Негізгі назар емдеуге емес, медицина қызметкерлерінің профилактикалық жұмысына және азаматтардың өз денсаулығы үшін жауапкершілігін арттыруға аударылады. Бұл дегеніміз, дәрігерлер мен медбикелер пациенттерге денсаулығын қалай бақылау керектігін және қашан медициналық көмекке жүгіну керектігін үйретуі керек. Мұның бәрі медицина қызметкерлерінің халықпен қарым-қатынас дағдыларын дамытуды және жетілдіруді талап етеді. Сондықтан болашақ дәрігерлерді студенттік орындықтан бастап оқыту маңызды. Өйткені, болашақ медиктердің осы жылдары алған білімдері -олардың кейінгі жұмыстарының іргетасы.

Әдебиеттер тізімі

1. Молдабеков Ж.Ж. Этика-кәсіби этика –мораль-жеке тұлға психикасы-кәсіби сана-кәсіби борыш-көзқарас-қатынастың құрылымы-этикет-Астана фолиант, 2008ж.
2. Уәли Н. М. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері. Филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған диссертациясы. – Алматы, 2007 ж. – 326 бет.
3. Герасименко С.Л. Формирование коммуникативной культуры будущего медицинского работника в процессе изучения иностранного языка: дис. ... канд. пед. наук / С.Л. Герасименко. — Курск, 2007. — С. 37—39.
- 4.Магазаник Н.А. Искусство общения с больными - М.:Медицина 2017 г.-112с.
- 5.В.В. Соколова Культура речи и культура общения. – М.: Просвещение, 2019. – 192 с.

UDC 61:53:57.

Amirbekova K.Zh., Alipbayeva G.O.

JCS «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

SAFETY CONSIDERATIONS FOR NANOPARTICLE GENE DELIVERY IN PEDIATRIC BRAIN TUMORS

Annotation

This article reviews the development of inorganic and organic materials in the form of nanoparticles for gene delivery to the brain, with a specific emphasis on ensuring safety.

Keywords: *gene delivery, nanoparticles, brain tumor, pediatrics*

Амирбекова К.Ж., Алибаева Г.О.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

СООБРАЖЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ДОСТАВКИ ГЕНОВ НАНОЧАСТИЦАМИ ПРИ ОПУХОЛЯХ ГОЛОВНОГО МОЗГА У ДЕТЕЙ

Аннотация

В этой статье рассматривается разработка неорганических и органических материалов в форме наночастиц для доставки генов в мозг с особым акцентом на обеспечение безопасности.

Ключевые слова: *доставка генов, наночастицы, опухоль головного мозга, педиатрия*
Introduction

Әмірбекова К. Ж., Алибаева Г. О.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

БАЛАЛАРДАҒЫ МИ ІСІКТЕРІ ҮШІН НАНОБӨЛШЕКТЕРДІҢ ГЕНДЕРДІ ЖЕТКІЗУ ҚАУІПСІЗДІГІН ЕСКЕРУ

Аннотация

Бұл мақалада қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ерекше назар аударып, гендерді миға жеткізу үшін нанобөлшектер түріндегі Бейорганикалық және органикалық материалдардың дамуы қарастырылады.

Кілт сөздер: *генді жеткізу, нанобөлшектер, ми ісігі, педиатрия*

Introduction

The current standard of care for central nervous system (CNS) involves surgery followed by chemotherapy and radiation. However, surgical intervention may not be effective for some pediatric brain tumor, and children are more susceptible to neurologic complications from surgery and radiation. Therefore, alternative approaches are needed. Targeted gene therapy is becoming more prevalent as molecular targets for cancer treatment are discovered. Viral vectors and non-viral

nanoparticles are being investigated as gene delivery vehicles and are showing promise for gene therapy in pediatric brain cancer.

Pediatric brain tumors

Brain tumors in children, such as medulloblastoma (MB) and AT/RT, have a worse prognosis compared to adult brain tumors. In 2016, the World Health Organization (WHO) developed a classification scheme to identify tumors based on molecular parameters. MB is the most common malignant brain tumor in children and is categorized into four subgroups: WNT, SHH, group 3, and group 4. These tumors have different prognosis and molecular pathways, requiring specific treatment. For example, patients with WNT tumors have a very good prognosis, while those with group 3 tumors have a lower survival rate. The standard treatment for MB includes safe surgical resection and cisplatin-based chemotherapy. Older children may also receive craniospinal irradiation. It is important to consider the heterogeneity of brain tumors in children and provide tailored treatments based in their molecular characteristics.

Viral gene delivery

Nanoparticle systems for gene therapy are divided into viral and non-viral classes. Viruses have long been known for their high efficiency in delivering genes to mammalian cells, making them a valuable tool for cancer treatment. However, concerns about safety, immunogenicity, toxicity, limited payload capacity, and large-scale production have hindered their use in pediatric brain tumor treatment. Retroviruses, which integrate into the host genome and provide prolonged expression, can have pathogenic consequences due to insertional mutagenesis. On the other hand, adenoviruses do not integrate into the host genome but are still pathogenic and immunogenic, limiting their therapeutic use. However, viral vectors derived from herpes simplex virus (HSV) have a large capacity and do not integrate into the host genome, making them a promising alternative for gene therapy.

Non-viral nanoparticle delivery

Researches are exploring alternative materials for gene delivery in order to avoid the risks associated with viral vectors. Nanoparticles, which range in size from 1 to 1000 nm, have been developed from various biomaterials, including inorganic and organic materials. Among the organic materials, lipid-based nanoparticles have made significant progress, with the first therapeutic nanoparticles already being commercialized. Recent advancements in polymeric systems, specifically bioreducible nanoparticle, are showing promise as non-viral gene vectors. These non-viral gene delivery vectors are designed to mimic the size of viral particles, typically in the form of

spheres with a diameter of 20-100 nm. The use of non-viral nanoparticles provides a safer alternative to viral vectors for delivering genes.

Conclusion

The safety of new therapies, especially for pediatric patients with developing immune systems, is crucial. Radiation therapy at a young age can have long-term developmental and systemic toxic effects. However, nanoparticles have shown promise in delivering treatments to the brain, as they can either be excreted from the body or degrade into non-toxic components. Various choices of nanomaterials, such as hydrolytically degradable materials and those with modular functionality, offer flexibility in designing treatments for specific tumors. The use of PBAEs, which are both hydrolytically degradable and bio-reducible, holds great potential in nanomedical formulations. Although still in preclinical development, these PBAEs have demonstrated safety, efficacy, and the ability to deliver treatment to selected tumor types.

Literature

- <https://www.youtube.com/watch?v=z3476DauSGI>
- <https://www.youtube.com/watch?v=ci85hYEWVOE>
- <https://www.youtube.com/watch?v=mdE8hbmVLOI>
- <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B978012821972000006X>
- <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fchem.2018.00360/full>

UDC 614.6

Issakova A.Y., Baimurzaeva D.S.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

DIETARY HABITS OF YOUNG PEOPLE PEOPLE IN MODERN TIMES (ON THE BASE OF THE MEDICAL ACADEMY STUDENTS)

Annotation

This article explores the dietary habits of young people, specifically focusing on medical university students, and highlights the importance of promoting healthy eating habits among this demographic. It discusses the factors influencing dietary habits, the impact of poor dietary choices on health, and strategies for promoting healthy dietary habits among medical university students.

Key words: *Nutrition, Meal timing, Eating Patterns, Balanced Food, Nutrition Education, Access to nutritious food, Promoting Healthy Choices, Eating Disorders.*

Исакова А. Ю., Баймурзаева Д. С.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗІРГІ УАҚЫТТА ЖАСТАРДЫҢ ТАМАҚТАНУ ӘДЕТТЕРІ (МЕДИЦИНА АКАДЕМИЯСЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІ БАЗАСЫНДА)

Аннотация

Бұл мақала жастардың тамақтану әдеттерін зерттей отырып, медициналық университеттердің студенттеріне ерекше назар аударады. Осы демографиялық топ арасында дұрыс тамақтануды насихаттаудың маңыздылығын көрсетеді. Онда тамақтану әдеттеріне әсер ететін факторлар, дұрыс емес диетаны таңдаудың денсаулыққа әсері және медициналық студенттер арасында дұрыс тамақтануды насихаттау стратегиялары талқыланады.

Кілт сөздер: *Тамақтану, тамақтану уақыты, тамақтану ерекшеліктері, теңдестірілген тамақтану, тамақтану туралы білім, құнарлы тағамға қол жетімділік, дұрыс таңдауды насихаттау, тамақтанудың бұзылуы.*

Исакова А.Ю., Баймурзаева Д.С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ПИЩЕВЫЕ ПРИВЫЧКИ МОЛОДЕЖИ В НАШЕ ВРЕМЯ (НА БАЗЕ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОЙ АКАДЕМИИ)

Аннотация

В этой статье исследуются пищевые привычки молодежи, особое внимание уделяется студентам медицинских университетов, и подчеркивается важность пропаганды здорового питания среди этой демографической группы. В ней обсуждаются факторы, влияющие на пищевые привычки, влияние неправильного выбора рациона питания на здоровье и стратегии пропаганды здорового питания среди студентов-медиков.

Ключевые слова: *Питание, Время приема пищи, Особенности питания, Сбалансированное питание, Просвещение по вопросам питания, Доступ к питательной пище, Пропаганда здорового выбора, Расстройства пищевого поведения.*

Introduction

The dietary habits of young people in modern times have been a topic of concern for health professionals and researchers alike. With the rise of fast food and processed snacks, coupled with busy lifestyles and limited time for meal preparation, many young people are turning to convenient, but often unhealthy, food choices. This trend is particularly worrisome among university students, who often face the added pressures of academic stress and limited budgets.

This article will explore the dietary habits of young people, with a focus on medical academy students. Through a study conducted at a prominent medical university, we aim to shed light on the eating behaviors and preferences of this demographic, and discuss potential implications for their health and well-being.

Materials and methods: The study was conducted at a leading medical academy, where a total of 60 students from general medicine, stomatology, pharmacy and pediatrics were surveyed about their dietary habits in google form. The participants were aged between 17 and 20 years old, and represented a diverse range of ethnic and cultural backgrounds. The survey included questions about their daily food intake, frequency of fast food consumption, preferences for home-cooked meals, and attitudes towards healthy eating.

The findings of the study revealed several key insights into the dietary habits of medical academy students. Firstly, it was found that the majority of students reported consuming fast food at least once a week, with a significant proportion admitting to eating it multiple times per week. This trend was particularly prevalent among students who lived on campus or in shared accommodation, where access to home-cooked meals was limited.

Additionally, the study highlighted a preference for convenience and speed when it came to meal choices, with many students citing lack of time as a major barrier to preparing healthy meals. This was further compounded by the demands of their academic workload, which often left little time for grocery shopping and meal preparation.

Furthermore, the survey revealed that while many students expressed a desire to eat healthily, they often struggled to do so in practice. This was attributed to factors such as limited cooking skills, financial constraints, and a lack of knowledge about nutrition and healthy eating.

The dietary habits of young people, particularly those in higher education, have significant implications for their health and well-being. Poor dietary choices can lead to a range of health issues, including obesity, cardiovascular disease, and diabetes. Furthermore, inadequate nutrition can impact cognitive function and academic performance, which is particularly relevant for medical students who are training to become healthcare professionals.

It is clear that there is a need for targeted interventions to promote healthy eating habits among young people, especially those in academic settings. This may involve providing education on nutrition and cooking skills, as well as creating environments that support healthy food choices.

Recommendations. Based on the findings of the study, several recommendations can be made to improve the dietary habits of medical university students. Firstly, there is a need for greater access to affordable and nutritious food options on campus. This may involve working with food vendors to offer healthier menu choices, as well as providing resources for students to prepare their own meals.

Secondly, there is a need for comprehensive nutrition education for students, which goes beyond simply providing information on healthy eating. This could include practical cooking classes, workshops on meal planning and budgeting, and access to resources such as recipe books and online tutorials.

Finally, there is a need for greater awareness of the importance of healthy eating among the wider university community. This could involve campaigns to promote healthy eating, as well as initiatives to create a supportive environment for students to make healthier choices.

In conclusion, the dietary habits of young people in modern times, particularly those in academic settings, are a cause for concern. The findings of the study highlight the need for targeted interventions to promote healthy eating habits among medical university students. By addressing barriers to healthy eating and providing education and support, we can help young people make better dietary choices and improve their overall health and well-being.

List of references:

1. Larson N, Story M. A review of environmental influences on food choices. *Ann Behav Med.* 2009;38 Suppl 1:S56-S73.
2. Laska MN, Larson NI, Neumark-Sztainer D, Story M. Dietary patterns and home food availability during emerging adulthood: do they differ by living situation? *Public Health Nutr.* 2010;13(2):222-8.
3. Nelson MC, Story M, Larson NI, Neumark-Sztainer D, Lytle LA. Emerging adulthood and college-aged youth: an overlooked age for weight-related behavior change. *Obesity (Silver Spring).* 2008;16(10):2205-11.
4. Quick V, Byrd-Bredbenner C, Shoff S, et al. A comparison of food selection and nutrient intake between a sample of student athletes and non-athletes. *Nutrients.* 2019;11(11):2663.

5. Tanskanen M, Uusitalo L, Häkkinen K, Nissilä J, Santtila M, Westerterp KR. Aerobic fitness, energy balance, and body mass index are associated with training load assessed by activity energy expenditure. Scand J Med Sci Sports. 2009;19(6):871-8.

Link to Google form: <https://forms.gle/oiQyam4cDZLALrC26>

УДК 82

Хайтқұлова Э., Айдарбекова Г.С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

КУЛЬТУРА УЗБЕКСКОГО НАРОДА

Аннотация

В статье рассказывается о культуре, традициях и происхождении узбекского народа. Здесь вы узнаете и найдете уникальные традиции узбекского народа .

Ключевые слова: *узбекский народ, традиции, культура*

Haitkulova E., Aidarbekova G. S.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

CULTURE OF THE UZBEK PEOPLE

Annotation

The article deals with the culture, tradition and origin of the Uzbek people. Here you will learn and perhaps discover the unusual traditions of the Uzbek people.

Keywords: *Uzbek people, traditions, culture*

Хайтқұлова Э., Айдарбекова Г. С.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ӨЗБЕК ХАЛҚЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ

Аннотация

Мақалада өзбек халқының мәдениеті, дәстүрлері мен шығу тегі туралы айтылады. Мұнда сіз өзбек халқының ерекше дәстүрлерін үйренесіз және таба аласыз .

Кілт сөздер: *өзбек халқы, дәстүрлері, мәдениеті*

Введение

Узбеки являются тюркоязычным народом. Крупнейшим по численности тюркоязычными народами считаются турки, азербайджанцы и узбеки. Узбеки происходили от самых древних народов Средней Азии такие как: согдийцы, хорезмийцы, ферганцы и сако-массагетские племена.

Традиции и обычаи узбекского народа складывались веками. Они весьма самобытны, яркие и многообразны, восходят к разным эпохам и религиям. На протяжении веков традиции и обычаи узбекского народа оставались почти неизменными, несмотря на стремление многочисленных захватчиков навязать чуждую иноземную культуру. Наибольшее влияние на формирование обычаев и традиций узбекского народа оказали арабы, распространивших религию ислам по всей территории Средней Азии. (2)

Традиции ислама тесно переплелись с доисламскими верованиями и традициями, с местной культурой, прочно закрепились в быту и сознании узбекского народа. Вековые обычае и традиции узбеков бережно хранятся и передаются из поколения в поколение. Большинство праздничных узбекских обычаев связано с главными семейными торжествами: свадьбой и рождением ребенка. Такие как: Бешик-туй, Хатна-килиш, Фатиха-туй, Никох-туй, Утренний плов и т.д. Давайте я подробно расскажу об традиционном утреннем плове. Одним из давних и обязательных узбекских обрядов является утренний плов. Плов на несколько сотен гостей обычно готовится при рождении ребенка, по случаю обрезания, в честь возвращения с армейской службы, утром накануне свадьбы, при достижении возраста Пророка, в поминовение усопших и в других случаях. Накануне вечером проводится небольшой обряд «сабзи туграр», что переводится как «шинкование моркови». Основные ингредиенты плова морковь, рис, мясо и специи. Именно морковь придает плову сочность. После нарезки моркови подаются угощения, а старейшины распределяют обязанности между мужчинами, так как готовить, подавать, а так как готовить, подавать, а также участвовать в утреннем плове, могут только мужчины. Подается утренний плов сразу после утренней молитвы «бомдод намози», которая заканчивается с восходом солнца. (1)

Как только утренняя молитва будет закончена, на плов приходят первые гости. А так же к столу подаются лепешки, сухофрукты, закуски и чай, а на улице начинают играть музыканты на узбекских национальных инструментах (карнай – сурнай), сообщая всем о начале утреннего плова. Плов подаются на больших ляганах. Перед трапезой гости читают «дуо» (благословение) хозяевам свадьбы, виновникам торжества и повторяют ее после утреннего плова. Мероприятие и как правило занимает от 45 минут до полутора

часов. Полное представление о настоящем узбекском плове дает только утренний свадебный плов. Наверное весь секрет в том, что особо вкусным его делают благословения и позитивный настрой сотен людей, создающих благоприятную ауру.(1)

Узбеки очень уважает гостей . Встречают их у ворот, здороваются за руку, как правило, только с мужчинами. Во время рукопожатия взаимно интересуются здоровьем и состоянием дел. Женщин принято приветствовать легким поклоном, прижав правую руку в сердце. Затем гостей приглашают в дом, сажают на самое почетное место за стол – дастархан. Любая трапеза начинается и заканчивается чаепитием. Чай гостям разливает хозяин дома. Традиционным элементом гостеприимства здесь является малое количество наливаемого чая – чем почетнее гость, тем меньше в его чашке напитка. Этот обычай объясняется так: чем больше гость будет обращаться к хозяину за добавкой, тем лучше. Это признак уважения к дому. Если на дне пиалы все-таки остался чай, хозяйка выплескивает его и наполняет чашу заново. (1)

Список литературы:

1. «Мой Узбекистан» Автор: Дарья Сиротина
2. <https://www.advantour.com/rus/uzbekistan/culture.htm>
3. https://darsik.com/travel/2021/12/uzb_books/

ӘОЖ 800

Sarsenbay B., Abiyeva D.N.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

IMPORTANCE OF LANGUAGE LEARNING FOR MEDICAL STUDENTS

Сәрсенбай Б., Абиева Д. Н.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕДИЦИНА СТУДЕНТТЕРІ ҮШІН ТІЛ ҮЙРЕНУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Сарсенбай Б., Абиева Д.Н

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ВАЖНОСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА ДЛЯ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ

Introduction

Both are very important and related to each other. In addition to mastering your own language, it is clear that knowing world languages, which open the way to many opportunities and have a lot of science and knowledge, will open the way to a bright future. The most important language is English. There is no doubt that this language is compatible with any profession. One of them is the field of medicine. The fact that the field of medicine has developed and strengthened in European countries is a testimony to this. So let me tell you about the importance of English in medicine.

English plays a crucial role in medicine as it serves as the global language of communication among healthcare professionals and researchers. This linguistic uniformity facilitates the exchange of medical knowledge, research findings, and patient information on an international scale. Additionally, proficiency in English is essential for medical students and practitioners to access and contribute to the vast body of medical literature written in English. This linguistic standardization enhances collaboration, ensures accurate medical documentation, and promotes effective patient care in a globalized healthcare landscape.

English plays a crucial role in medicine for several reasons. Firstly, it serves as the global lingua franca, fostering effective communication among healthcare professionals worldwide. This is vital for collaboration, research, and the exchange of medical knowledge. Additionally, many medical journals, textbooks, and conferences are predominantly in English, making proficiency essential for staying updated on the latest advancements. Clear communication is paramount in patient care, and English proficiency ensures accurate and unambiguous interaction between healthcare providers, patients, and medical staff. In an increasingly interconnected world, English proficiency is indispensable for medical professionals to access, contribute to, and disseminate medical information, ultimately improving patient outcomes.

Conclusion

Both are very important and related to each other. In addition to mastering your own language, it is clear that knowing world languages, which open the way to many opportunities and have a lot of science and knowledge, will open the way to a bright future. The most important language is English. There is no doubt that this language is compatible with any profession. One of them is the field of medicine. The fact that the field of medicine has developed and strengthened

in European countries is a testimony to this. I will talk about the importance of English in the field of medicine. I will tell you what is the connection of this world-class language with medicine, what is its history, relevance and value.

УДК: 372.8

Медетова Б. Л.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент қ., Қазақстан

МЕДИЦИНАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ГУМАНИТАРЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация

Бұл жұмыс Медициналық және фармацевтикалық білім берудің гуманитарлық аспектілеріне бағытталған, гуманитарлық ғылымдар кәсіпқойлық пен этикалық стандарттарды қалай қалыптастыратынын көрсетеді. Ол студенттердің қарым-қатынас дағдыларын, эмпатиясын және медициналық тәжірибенің тиімділігін арттыру үшін мәдени құзыреттілігін дамытуға ерекше назар аударады.

Кілт сөздер: *Баяндау медицинасы, Денсаулық сақтаудың жаһандық этикасы, Денсаулық сақтау саласындағы гуманитарлық ғылымдар.*

Медетова Б.Л.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», г. Шымкент, Казахстан

ГУМАНИТАРНЫЕ АСПЕКТЫ МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Эта работа посвящена гуманитарным аспектам медицинского и фармацевтического образования, подчеркивая, как гуманитарные науки формируют профессионализм и этические стандарты. В нем особое внимание уделяется развитию у студентов коммуникативных навыков, эмпатии и культурной компетентности для повышения эффективности медицинской практики.

Ключевые слова: *Нарративная медицина, Глобальная этика здравоохранения, Гуманитарные науки в области здравоохранения.*

Medetova B.L.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

HUMANITARIAN ASPECTS OF MEDICAL EDUCATION

Annotation

This work delves into humanitarian aspects in medical and pharmaceutical education, highlighting how humanities shape professionalism and ethical standards. It emphasizes developing students' communication, empathy, and cultural competence to enhance effective medical practice.

Key words: *Narrative Medicine, Global Health Ethics, Health Humanities.*

Introduction

There are a lot of aspects of education to impact students to be qualified specialists in medicine. Here are some of them.

Narrative Medicine: Narrative medicine represents a holistic approach within medical education that emphasizes the importance of understanding and interpreting patients' stories. It integrates the humanities, such as literature and art, into medical training to enhance the empathic connection between healthcare professionals and patients. The key premise is that illness narratives contribute significantly to diagnosis and treatment.

In practical terms, this involves training medical students to listen attentively to patients' stories, recognizing not only the physical symptoms but also the emotional and social aspects that contribute to the patient's experience. For instance, a patient's description of their daily routine may reveal crucial information about lifestyle factors influencing their health.

The integration of narrative medicine helps cultivate a more patient-centered approach, fostering empathy and improving communication between healthcare providers and patients. By appreciating the unique narratives of individuals, healthcare professionals can tailor treatment plans that align with patients' values and circumstances [2][5].

Global Health Ethics: Global health ethics encompasses the ethical considerations and responsibilities of healthcare professionals in a global context. It emphasizes the need for culturally sensitive and equitable healthcare practices, especially in diverse and multicultural settings. This keyword addresses the moral obligations of medical and pharmaceutical professionals beyond their immediate communities.

An example illustrating global health ethics is the equitable distribution of medical resources. In the face of a pandemic, pharmaceutical companies and healthcare providers must consider fair access to vaccines and treatments for populations worldwide, irrespective of economic or

geopolitical factors. Ethical decision-making involves balancing profit motives with the broader ethical imperative of ensuring health equity.

Global health ethics in education involves exposing students to case studies and scenarios that challenge them to think critically about the ethical implications of healthcare decisions on a global scale. This broader perspective encourages future healthcare leaders to navigate complex ethical dilemmas with sensitivity to diverse cultural norms and values [1][4].

Health Humanities: Health humanities is an interdisciplinary approach that integrates humanities disciplines—such as literature, philosophy, and anthropology—into medical and pharmaceutical education. It aims to enhance the humanistic dimensions of healthcare by fostering critical thinking, cultural competence, and self-reflection among students.

An example of health humanities in action is the inclusion of literature or art analysis in medical curriculum. Analyzing a literary work or a piece of art related to illness can provide insights into the human experience of suffering, resilience, and coping mechanisms. This approach broadens students' perspectives beyond the clinical aspects of medicine, encouraging them to appreciate the subjective experiences of patients.

Health humanities also play a role in addressing burnout among healthcare professionals. By incorporating reflective practices, such as journaling or discussions about ethical dilemmas, students and practitioners alike can develop resilience and maintain a humanistic approach in the face of challenging situations[2][6].

List of references:

1. Benaragamama, B., Fernandopulle R., 2007. The expectations, the reality and the burden of drug donation, 2007. Benaragamama, B., Fernandopulle, R., 2007. The expectations, the reality and the burden of drug donation, 2007.

2. Hurd P.D., Mount J.K. PART III. Applications for Pharmacy Practice. In: Levin B.L., Hurd P.D., Hanson A., editors. *Introduction to Public Health in Pharmacy*. Jones and Bartlett Publishers, Inc; Sudbury, MA 10776: 2008. pp. 321–336.

3. International Pharmaceutical Federation (FIP), 2019. Military and Emergency Pharmacy Section, 2019.

4. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7150111/>
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7150111/>

5. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1551741118309999>
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1551741118309999>

6.<https://ssp.ee/index.php/mpm/article/download/68/70/135>

UDC 82

Medetova B.L.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

ROLE OF HUMANITARIAN SCIENCE IN MEDICINE

Annotation

Medicine is a science that never stands still and develops from all sides, just like the doctors themselves, who must constantly develop in many areas. Medicine is a noble but very complex profession, one of the areas of which is the Humanities, and today we will analyze their role in medicine.

Key words: *Humanitarian, spirituality, literacy.*

Медетова Б.Л.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

РОЛЬ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК В МЕДИЦИНЕ

Аннотация

Медицина – наука, которая никогда не стоит на месте и развивается со всех сторон, как и сами врачи, которые должны постоянно развиваться во многих областях. Медицина – благородная, но очень сложная профессия, одним из направлений которой являются гуманитарные науки, и сегодня мы разберем их роль в медицине.

Ключевые слова: *Гуманитарные, духовность, грамотность.*

Медетова Б. Л.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент қ., Қазақстан

Аннотация

Медицина - ешқашан бір орында тұрмайтын және жан-жақты дамып келе жатқан ғылым, дәл осы дәрігерлердің өзі сияқты, көптеген салаларда үнемі дамуы керек. Медицина - асыл, бірақ өте күрделі мамандық, оның бір саласы гуманитарлық ғылымдар, біз бүгін олардың медицинадағы рөлін талдаймыз.

Кілт сөздер: Гуманитарлық, руханият, сауаттылық.

Introduction

Humanitarian education for a physician is one of the most necessary, of course, immediately after medical knowledge. At all times, there have been high demands on physicians in terms of ethics and moral education. Here we return to the humanitarian education of doctors, since the humanities are those that specialize in the study of man, or rather his spiritual, mental, moral, cultural and social activities.

From which we can conclude that the humanities are very closely related to medicine; such a branch of medicine as psychology also belongs to these sciences. But not only this science is necessary for doctors, sociology, history, philosophy, religious studies, cultural studies, pedagogy, all these sciences are also necessary for a doctor, each of them must be known. A logical question arises: why? It's simple, each of them is one of the areas of interaction between a doctor and a patient or colleagues.

A doctor who understands the Humanities is someone whom we are all accustomed to seeing and whom we expect to see in clinics during an appointment, an educated, well-spoken and knowledgeable specialist who can reassure the patient, communicate and interact with him correctly, also a doctor who can interact properly with colleagues.

Let's take a closer look at why certain branches of the Humanities are needed in medicine and specifically for doctors.

“He who does not know the past knows neither the present, nor the future, nor himself...” wrote Voltaire, because without knowing the formation of his industry and the historically important moments in the formation of the industry, it is difficult to devote oneself to the work and avoid making banal mistakes that could have been avoided quite simple. Psychology: One of the most important branches in modern medicine, which will help the doctor interact with the patient, because every patient comes sick or with suspicion that he is sick and this never adds to the patient's mood and psychology is the science that will help to correctly understand what exactly happened to patient since some diseases can be caused by a person's emotional state over a certain period of time.

Rhetoric or public speaking skills are used by doctors everywhere to work with patients and convey their thoughts to them, and what is this for? The doctor's words have their own weight and meaning, but not everyone perceives them as they should, so mastery of oratory skills will facilitate the task of interacting with the patient in any conditions and provide the necessary basis for proper treatment and future recovery of the patient

From all of the above, we can conclude that the humanities are necessary in medicine and pharmacology and for any specialist in the field of medicine, although here I think it would be more accurate to say that without the branch of science it will be quite difficult to become a good specialist, because medicine is not a single-front science but a comprehensive one a scientific field that continues to develop, maybe slowly at times but inevitably and I hope although no I believe when the day comes and medicine will be able to treat all the diseases and ailments of the human body.

List of literature

1. <https://news.itmo.ru/ru/news/10048/#:~:text=Medical%20Humanities%20—%20медицинские%20гуманитарные%20науки,зрения%2С%20нежели%20биология%20или%20медицина.>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/integratsiya-gumanitarnyh-nauk-v-meditsinskoe-obrazovanie-problemy-i-perspektivy>

UDC 378

Zamanbek F. Sarzhanova D.Zh.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

USING OF INFORMATION TECHNOLOGY IN MEDICAL EDUCATION

Annotation

Information technology plays an important role in medical education by providing access to up-to-date information, enhancing learning, and facilitating communication between students and faculty. With the help of information technology, students can access electronic learning materials, online courses and webinars, which allows them to flexibly organize their learning and study materials at a time convenient for them. Information technologies also make it possible to use simulators and virtual trainers for practical training of students. This allows them to gain hands-on experience and develop skills without putting patients at risk. In addition, with the help of distance learning technologies, students can receive consultations and feedback from teachers remotely.

Key words: *Information technology, e-learning.*

Заманбек Ф. Саржанова Д.Ж.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МЕДИЦИНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

Информационные технологии играют важную роль в медицинском образовании, обеспечивая доступ к актуальной информации, улучшая качество обучения и облегчая общение между студентами и преподавателями. С помощью информационных технологий студенты получают доступ к электронным учебным материалам, онлайн-курсам и вебинарам, что позволяет им гибко организовывать обучение и учебные материалы в удобное для них время. Информационные технологии также позволяют использовать тренажеры и виртуальные тренажеры для практической подготовки студентов. Это позволяет им приобретать практический опыт и развивать навыки, не подвергая пациентов риску. Кроме того, с помощью технологий дистанционного обучения студенты могут получать консультации и обратную связь от преподавателей дистанционно.

Ключевые слова: Информационные технологии, электронное обучение.

Заманбек Ф. Саржанова Д. Ж.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕДИЦИНАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аннотация

Ақпараттық технологиялар заманауи ақпаратқа қолжетімділікті қамтамасыз ету, оқу сапасын арттыру және студенттер мен оқытушылар арасындағы байланысты жеңілдету арқылы медициналық білім беруде маңызды рөл атқарады. Ақпараттық технологиялардың көмегімен студенттер электронды оқу материалдарына, онлайн курстарға және вебинарларға қол жеткізе алады, бұл оларға оқу және оқу материалдарын өздеріне ыңғайлы уақытта пайдалана алады. Ақпараттық технологиялар сонымен қатар, студенттердің практикалық сабақтары үшін виртуалды тренажерларды пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл пациенттерге қауіп төндірмей тәжірибе жинақтап, дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту технологияларының көмегімен студенттер қашықтан мұғалімдерден кеңестер мен кері байланыс ала алады.

Кілт сөздер: *Ақпараттық технологиялар, электронды оқыту.*

Introduction

Information technologies are increasingly penetrating various areas of educational activity every day, year after year. This is facilitated by the informatization of society and the need for appropriate training of specialists. In most cases, the use of information technology has a positive impact.

The use of computers in education (“e-learning”) has led to the emergence of a new generation of information educational technologies, which have made it possible to improve the quality of education, create new means of educational influence, and more effectively interact between teachers and students with computer technology [1]. According to many experts, new information educational technologies based on computer tools can increase the effectiveness of classes by 20-30%. The introduction of computers into the education sector was the beginning of a revolutionary transformation of traditional teaching methods and technologies and the entire education sector [2].

The introduction of e-learning technologies into the educational process allows:

- Improving the quality of education
- Availability of information on the Internet
- Using different applications to study
- Develops student independence

Information technology also facilitates collaboration and knowledge sharing between students and teachers. They can use electronic platforms to discuss cases, conduct group projects and share experiences. This promotes the development of communication and collaborative skills, which are important in medical practice.

Thus, information technology plays a significant role in modern medical education, improving the accessibility of training, enriching the learning process and promoting the development of necessary skills in future medical specialists.

Research methods

Benefits of using information technology in medical education. The use of information technology in medical education has several advantages [3]:

1. Improving the accessibility of education: Information technologies allow students to receive education in medicine remotely, without the need for physical presence in educational institutions. This is especially useful for students in remote areas or with limited access to educational institutions.

2. Increasing access to information: Information technology provides students with access to a wide range of health information, including electronic textbooks, scientific articles, clinical studies and medical databases. This helps students keep abreast of the latest advances in medicine and develop their knowledge and skills.

3. Interactive learning: The use of information technology allows the creation of interactive educational materials such as simulators and virtual patients. This allows students to practice their skills in hands-on scenarios, leading to deeper understanding and retention of the material.

4. Improved Communication and Collaboration: Information technology makes it easy for students and teachers to communicate and collaborate with each other. This may include the use of email, online forums, video conferencing and other means of communication. These opportunities encourage knowledge sharing, discussion of complex issues, and collaboration on projects.

5. Updating of educational materials: Thanks to information technology, educational materials can be easily updated and adapted to changing requirements and new discoveries in medicine. This allows students to receive up-to-date information and keep abreast of the latest trends in the field of medicine.

In general, the use of information technology in medical education helps to increase the accessibility, quality and efficiency of student learning, as well as the development of their professional skills.

Web technologies can be used to learn medical English:

You can use various web technologies to learn medical English. Here are a few of them:

1. Online Courses and Educational Platforms: There are many online courses and platforms that offer specialized courses in medical English. Some of these include interactive exercises, audio and video materials, and opportunities to interact with teachers and other students.

2. Medical Dictionaries and Resources: Websites and apps that offer medical dictionaries and terminology can be useful for learning specific terms and expressions used in the medical field.

3. Forums and Communities: Joining online forums and communities related to medical English can provide an opportunity to interact with other students and professionals in the field. You will be able to ask questions, discuss topics and get feedback from experienced people.

4. Medical Journals and Articles: Reading medical journals and articles in English will help you become familiar with current topics and terminology used in medicine. Many of them are available online and can be useful for learning medical English.

5. Video lessons and podcasts: Watching video lessons and listening to podcasts in English on medical topics can help you improve your understanding and pronunciation of specific terms and phrases.

Given your interest in Medical English, it is recommended that you use a combination of these web technologies for maximum learning efficiency.

Materials and research methods

A foreign language teacher conducted a pedagogical experiment. The first stage of implementation was conducting a survey in Google form, where students answered questions and sent them to the teacher. Based on the results of the survey, assignments were prepared.

At the second stage, having previously distributed the email address of the mailbox, the teacher gives an assignment to the students, namely, first he lists the basic requirements for the preparation of the material, then the deadlines for submitting the material for verification.

At the third stage, the teacher checks the email and makes an analysis of the results. The purpose of this study was to find out students' opinions about the use of information technology during class and for independent work.

At the fourth and final stage, the teacher sums up and analyzes the results.

65 people were involved in the pedagogical experiment. Groups of specialties medicine, dentistry, and physical therapy were selected as experimental groups. 65 people took part in the experiment. Of the 52 students involved in the experiment, this represents 80% of the total, they approve of the use of information technology during class and for independent work and cited several advantages:

Advantages:

- consolidation of theoretical knowledge and practical skills of working with the Internet;
- Students' knowledge of working with such application programs as Word and Power Point, as well as a number of programs that are part of the Internet service capabilities, is tested. (competence is being developed - information literacy).

The remaining 13 students, representing 20% of the total, found it difficult to answer or cited a poor Internet connection, which could worsen their grades.

Conclusion

As a first-year medical student, I can say that using web technologies to learn medical English makes learning very easy. However, using web technologies for language learning can provide students with access to a variety of materials, resources, and online courses that can help them improve their medical English skills. This may include learning medical terms, reading scientific

articles, or listening to medical-related audio material in English. However, the effectiveness of using web technologies for language learning may depend on the motivation and self-discipline of the student, as well as on the quality and reliability of the resources provided.

List of references

1. Koychubekov B.K., Omarbekova N.K., Abdullina Z.T., Mukhametova E.L. INFORMATION TECHNOLOGIES IN MEDICAL EDUCATION // International Journal of Experimental Education. – 2014. – No. 3-2. – P. 56-58;
2. Masic I., Jamakovic M., Camic A. Information technologies in medical education // AIM. – 2007. – 15(2). – P. 88–94.
3. Hovenga J., Bricknell L. Current and Future Trends in Teaching and Learning // Stud. Health. Technol. Inform. – 2004. – 109. – P. 131–142.

UDC 615.1

Asylkhan B.A., Khassanova U.A.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

USE OF HUMANITIES ASPECTS OF MEDICAL AND PHARMACEUTICAL EDUCATION

Annotation

This article examines medical and pharmaceutical education using the humanitarian aspects related to the training of practitioners. This contrasts with the interconnection of health and social care with the arts and humanities required for students' medical education.

Keywords: *pharmaceutical education, humanitarian aspects, academic institutions*

Асылхан Б. А., Хасанова У. А.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕДИЦИНАЛЫҚ ЖӘНЕ ФАРМАЦЕВТИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ГУМАНИТАРЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІН ҚОЛДАНУ

Аннотация

Бұл мақалада тәжірибелік дәрігерлерді дайындауға қатысты гуманитарлық аспектілерді пайдалана отырып, медициналық және фармацевтикалық білім қарастырылады. Бұл денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру пәнінің медицина студенттерін оқытуға қажетті өнер және гуманитарлық ғылымдармен байланысын қарама-қарсы қояды.

Кілт сөздер: фармацевтикалық білім, гуманитарлық аспектілер, академиялық институттар

Асылхан Б.А., Хасанова У.А.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГУМАНИТАРНЫХ АСПЕКТОВ МЕДИЦИНСКОГО И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются медицинское и фармацевтическое образование с использованием гуманитарных аспектов, связанных с подготовкой практикующих врачей. Это контрастирует с взаимосвязью здравоохранения и социальной помощи с искусством и гуманитарными науками, необходимыми для медицинского образования студентов.

Ключевые слова: фармацевтическое образование, гуманитарные аспекты, академические институты

Introduction

The humanities offer practicing physicians a valuable tool for examining issues from diverse perspectives, incorporating visual arts and cultural insights. Recognizing the subjective nature of ethics, the diverse perspectives provided by the humanities become essential in addressing ethical questions that involve varying opinions about what is right or wrong. The incorporation of humanities, including disciplines such as literature, philosophy, ethics, history, and the arts, into medical and pharmaceutical education brings a unique and essential dimension to the training of healthcare practitioners. This interdisciplinary approach enriches the learning experience, fostering skills such as critical thinking, empathy, and cultural competence. In this modern era of healthcare, where effective communication and ethical decision-making are as vital as technical expertise, the infusion of humanities into medical and pharmaceutical education is not just desirable but imperative for producing well-rounded, compassionate, and ethically aware professionals.

The humanities plays a crucial role for medicine education, as this development specifically focuses on the training of practicing physicians. Academic institutions offer educational programs in medical humanities ethics, playing a vital role in instilling professionalism and preparing students to navigate ethical dilemmas responsibly. The introduction of a new training system for healthcare specialists allows for the customization of individual educational paths, accommodating students' interests through elective disciplines and specialized training directions. In countries like Kazakhstan, the Ministry of Health and Social Security and the Ministry of Education and Science oversee higher medical education. Active collaboration between these ministries, medical universities, and international experts is integral to the development of new educational standards. Training programs in Kazakhstan are designed to impart biomedical knowledge, clinical and communication skills, teamwork, research abilities, and self-improvement. Furthermore, objectively assess students' knowledge and skills, various examination methods such as OSCE, GOSCE, clinical mini-exams, progressive testing, essays, and oral exams based on clinical cases are employed. The analysis of student feedback contributes to the refinement of examination organization, ensuring the continuous enhancement of assessment quality. This comprehensive approach underscores the significance of humanities in molding well-rounded, competent healthcare professionals equipped to navigate the complexities of medical practice.

In the realm of humanities, ethics have two distinct categories come to the forefront, and each addressing crucial aspects of healthcare. Firstly, bioethics encompasses the morality of healthcare practices, particularly as science and technology continuously advance within the fields of health and medicine. Societal discussions and debates, often conducted by health committees, scrutinize the ethical dimensions of evolving medical scenarios. A pertinent example revolves around the ethical considerations surrounding body enhancement practices. The integration of biomedical and technological interventions to modify the human body for improvement raises questions about the ethical boundaries and societal implications of such advancements. Secondly, clinical ethics constitutes another vital category within medical humanities ethics, emphasizing the importance of medical professionals' respect for patients and their families. This facet contributes to the development of professionalism, respectability, and expertise that should characterize interactions between medical practitioners and their patients. An illustrative example within this category involves the examination of biases prevalent in society regarding individuals with disabilities. Evaluating how these biases impact perceptions of success and the capabilities of disabled individuals becomes an essential ethical consideration. The emphasis here is on rejecting unethical judgments or assumptions about the incapacity of disabled individuals, recognizing that modern

technology and individual determination empower people with disabilities to succeed in various capacities. This dual exploration within medical humanities ethics underscores the multifaceted nature of ethical challenges in healthcare, ranging from cutting-edge biomedical practices to the fundamental principles guiding patient interactions.

Extending this ethical exploration into pharmaceutical education, it becomes evident that similar ethical considerations play a crucial role. The advancement of pharmaceutical sciences, driven by cutting-edge research and technological innovations, raises ethical questions surrounding drug development, testing, and marketing. Pharmaceutical education must address these concerns, instilling ethical principles in aspiring professionals to ensure the responsible and ethical advancement of medical therapeutics. The multifaceted nature of ethical challenges in healthcare and pharmaceuticals underscores the importance of a comprehensive ethical framework that guides both medical and pharmaceutical practitioners in their respective fields. This is because, humanities shed light on historical and social factors influencing healthcare disparities. Acknowledging these disparities is essential in designing medications and interventions that are equitable and accessible. For example, historical injustices and systemic inequalities contribute to disparities in medication access and adherence. Pharmaceutical education informed by humanities encourages professionals to critically engage with these issues and work towards solutions that promote health equity.

In conclusion, the relationship between pharmaceutical and medicine education and humanities is symbiotic. The infusion of humanities enhances the ethical, cultural, and communication competencies of pharmaceutical professionals, fostering a more comprehensive understanding of healthcare. By considering real-world examples, ethical dilemmas, cultural nuances, and societal influences, pharmaceutical education grounded in humanities ensures that professionals are not only technically proficient but also ethically responsible and culturally competent in their practice.

List of reference:

- 1) <https://science-education.ru/ru/article/view?id=28893&ysclid=loqpehhbuy794471345>
- 2) https://ru.wikibrief.org/wiki/Medical_humanities
- 3) <https://medconfer.com/node/5542?ysclid=loqz1asszt131899039>
- 4)

https://b.fractr.xyz/files/science/medicine/medical_humanities/?ysclid=loqz220656866228195

5) <https://nsmu.ru/student/faculty/department/humanist/HCK/Sbornik2.pdf?ysclid=loqz6bxmob268183258>

6) <https://www.zdrav.ru/articles/76358-gumanitarnaya-sostavlyayushchaya-vysshego-meditsinskogo-obrazovaniya?ysclid=loqz8ly0f5874557715>

7) Ordinance of the Ministry of Health of Russian Federation No. 23 dated 17 February 1993 “On the approval of the regulations concerning the clinical ordinatura”.

8) Farmer RG, Sirotkin AY, Ziganshina LE, Greenberg HM. The Russian health care system today: can American- Russian CME programs help? Cleve Clin J Med. 2003; 70 (11):937-8, 941-2, 944.

ӘОЖ 616-01/09

Үсен М.Ә., Кадирбергенова А.О.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

АҒЗАЛАРДЫ ТРАНСПЛАНТАЦИЯЛАУ

Аннотация

Ағзаларды трансплантациялау қазіргі уақытта ең өзекті тақырыптардың бірі болып табылады. Ағзаларды трансплантациялау-қазіргі медицинадағы ең үлкен жетістіктердің бірі. Өкінішке орай, донорлық органдарға деген қажеттілік қайырымдылық жасайтын адамдардың санынан әлдеқайда көп. Трансплантация әдісі біздің эрамызға дейінгі 1500 жылы Ежелгі заманнан бері белгілі тері қабатын ауыстыруға әрекет жасалған кезде жасалған. Клиникалық тәжірибеде бұлыңқеттерді, сіңірлерді, қан тамырларын, жүйке талшықтарын, сүйек кемігін және т.б. трансплантациялау жиі қолданылады. Трансплантациялауға болатын органдар мен тіндерге мыналар жатады: бауыр, бүйрек, ұйқы безі, жүрек, өкпе, ішек, қасаң қабық, ортаңғы құлақ, тері, сүйектер, сүйек кемігі, дәнекер тін, васкуляризацияланған құрама аллограф (теріні, жатырды, сүйектерді, бұлыңқеттерді, қан тамырларын қамтуы мүмкін бірнеше құрылымдарды трансплантациялау, нервтер, және дәнекер тін). Трансплантацияның жетістігі-бұрын адамзаттың емделмейтін аурулары деп саналған науқастарды емдеудің жаңа, перспективалы мүмкіндіктерін ашу. Қазіргі медицинада көптеген органдар мен тіндерді трансплантациялауға болады.

Кілт сөздер: трансплантация, аллогraft, аззалар

Усен М. А., Кадирбергенова А. О.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ТРАНСПЛАНТАЦИЯ ОРГАНОВ

Аннотация

Трансплантация органов в настоящее время является одной из самых актуальных тем. Трансплантация органов-одно из величайших достижений современной медицины. К сожалению, потребность в донорских органах намного превышает количество людей, которые делают пожертвования. Метод трансплантации был разработан в 1500 году до нашей эры, когда была предпринята попытка заменить слой кожи, известный с древних времен. В клинической практике используется трансплантация мышц, сухожилий, кровеносных сосудов, нервных волокон, костного мозга и др. часто используется. Органы и ткани, которые можно трансплантировать, включают: печень, почки, поджелудочную железу, сердце, легкие, кишечник, роговицу, среднее ухо, кожу, кости, костный мозг, соединительную ткань, васкуляризованный составной аллотрансплантат (трансплантация нескольких структур, которые могут включать кожу, матку, кости, мышцы, кровеносные сосуды, нервы, и соединительная ткань). Успех трансплантации заключается в открытии новых, многообещающих возможностей для лечения пациентов, которые ранее считались неизлечимыми заболеваниями человечества. В современной медицине можно пересаживать многие органы и ткани.

Ключевые слова: трансплантат, аллотрансплантат, органы

Usen M. A., Kadirbergenova A. O.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

ORGAN TRANSPLANTATION

Annotation

Organ transplants are currently one of the most relevant topics. Organ transplantation is one of the great advances in modern medicine. Unfortunately, the need for donor organs is actually much greater than the number of people who donate. The transplant method was developed in 1500 BC, when an attempt was made to replace the skin layer, known from ancient times. In clinical

practice, transplants of muscles, tendons, blood vessels, nerve fibers, bone marrow, etc. are often used. Organs and tissues that can be transplanted include: liver, kidneys, pancreas, heart, lungs, intestines, cornea, middle ear, skin, bone, bone marrow, connective tissue, vascularized composite allograft (transplantation of several structures that may include skin, uterus, bone, muscles, blood vessels, nerves, and connective tissue). The achievements of transplantology are the discovery of new, promising treatment opportunities for patients who were previously considered incurable diseases before humanity. In modern medicine, many organs and tissues can be transplanted.

Keywords: *transplant, allograft, organs*

Кіріспе

Ағзаларды трансплантациялау – заманауи медицинадағы үлкен жетістіктердің бірі. Өкінішке орай, донорлық органдарға деген қажеттілік іс жүзінде донорлық жасайтын адамдар санынан әлдеқайда көп. Трансплантология термині (лат. transplantare-трансплантациялау) – өткен ғасырдың 60-жылдарында дүниеге келді. Бұл -зақымдалған немесе бұзылған мүшелердің орнын сау ағзадан алынған бірдей түрімен толықтыру, яғни жасушаларды, тіндерді және мүшелерді алмастырып салу. Трансплантологияның жетістіктері - адамзат алдында бұрын жазылмайтын ауру деп саналатын науқастар үшін емдеудің жаңа, перспективалы мүмкіндіктерінің ашылуы. Қазіргі медицинада көптеген мүшелер мен тіндерді трансплантациялауға болады. Ағзаларды трансплантациялау операциясы созылмалы бүйрек жеткіліксіздігі бойынша ең көп сұранысқа ие. Егер балаларда – туа біткен және тұқым қуалайтын нефропатиялар, көбінесе, созылмалы бүйрек жетіспеушілігіне әкелсе, ересектерде - гломерулонефрит, созылмалы пиелонефрит, ал үлкендерінде - қант диабеті, подагра, гипертония, атеросклероз, обструктивті урологиялық және онкологиялық аурулар, бүйректің дәрілік зақымдануы маңызды рөл атқарады.

Қандай мүшелер мен тіндерді трансплантациялауға болады?

Трансплантациялауға болатын мүшелер мен тіндерге мыналар жатады: Бауыр, бүйрек, ұйқы безі, жүрек, өкпе, ішек, көздің қасаң қабығы, ортаңғы құлақ, тері, сүйек, сүйек кемігі, дәнекер тін, васкуляризацияланған композициялық аллогрансплантат (тері, жатыр, сүйек, бұлшықеттер, қан тамырлары, нервтер және дәнекер тіндерін қамтуы мүмкін бірнеше құрылымдарды трансплантациялау).

Трансплантация әдісі көне заманнан белгілі тері қабатының орнын ауыстырып салу әрекеті алғаш рет б.з.д. 1500 жылы жасалған. Клиникалық тәжірибеде бұлшық етті, сіңірді,

қан тамырларын, жүйке талшықтарын, сүйек кемігін, т.б. ауыстырып салу жиі қолданылады. Трансплантацияның ерекше бір түрі – қан құю. Ең жиі алмастырылатын орган – бүйрек болып саналады. 1902 жылы австриялық хирург Е.Ульманн алғаш рет бүйректі трансплантациялау операциясын жасады. Бұрынғы КСРО-да мұндай операцияны бірінші болып белгілі орыс хирургі Б.Петровский жасады (1965). Ол донор бүйректі шешесінен алып қызына салды, операция сәтті аяқталды. Адамнан адамға жүрек алмастырудың алғашқы операциясын 1967 жылы оңтүстік африкалық хирург К.Барнард жасады. Пациент 18 күн өмір сүрді. Клиникада өкпені ауыстырудың алғашқы операциясын 1963 жылы америкалық кардио-хирург Дж.Харди (бір топ дәрігерлермен бірге) іске асырды. Қазақстанда органды Трансплантация операциясын тұңғыш рет М.Әлиев жасады.

Қазақстанда жыл сайын органдарды ауыстыруға байланысты шамамен 300 операция жүргізіледі, мұндай операция жасалуға тиіс адамдар саны бүгінгі күнде 3,5 мың адамға жетіпті. Жағдайды қиындатып отырған басты себеп-донорлық органдардың тапшылығы. Ағзаларды трансплантаттау кез келген адамға, ересек адамға да, балаға да қажет болуы мүмкін, ешкім денсаулығынан айырылудан сақтандырылмаған. Көптеген аурулар адам ағзасының жұмысын тоқтатып, оны ауыстырып салу қажеттілігіне әкеп соқтыруы мүмкін. Бүгінгі күні елімізде 4 мың көлемінде адам ағзаларын ауыстыруға зәру, оның ішінде 2023 жылғы шілде айына қатысты жағдай бойынша 109 бала. Кейбір пациенттің өмір санауы күндерге емес, сағаттарға кетеді. Қазақстандықтар басқа ағзаларға қарағанда бүйрек ауыстырып салуды қажет етеді - 91,2%, содан кейін бауыр – 4,6%, жүрек – 3,7%, өкпе – 0,4%, өкпе-жүрек кешені – 0,1%. Қазақстанда жүрек, өкпе, бауыр, бүйрек, ұйқы безі трансплантаттанады. 2012 жылдан бастап 2379 трансплантаттау жүргізілді, оның ішінде тірі кезінде донорлардан - пациенттердің 85%-ы және қайтыс болғаннан кейінгі донорлардан – 15%-ы.

Осыдан тура 11 жыл бұрын Қазақстанда алғаш рет донорлық жүрек трансплантациясы жасалды. Операцияны Чехиялық кардиохирург Ян Пирктің қатысуымен клиниканың негізін қалаушы, қазір хирургия жөніндегі директоры Юрий Пяның басшылығымен Жүрек Орталығының дәрігерлер командасы жүзеге асырды. Ота 2012 жылғы 8 тамызда дилатациялық кардиомиопатия диагнозы қойылған 38 жастағы Жәнібек Оспановқа жасалған.

Айта кететін жайт, Қазақстанда қайтыс болғаннан кейінгі донордан бауырды алғашқы ортотопиялық трансплантациялау 10 жыл бұрын – 2013 жылы Ұлттық ғылыми онкологиялық орталықтың базасында жасалды. Соңғы жылдары елімізде жүрек, бауыр алмастыру оталары сәтті жасалып, отандық медицинаның алға басуы, ілгері жылжуы байқалса, алдағы келер

жылдары ұйқы безін, ішек, эндокриндік бездерді және де басқа күрделі ағзаларды алмастыру операциялары күтіп тұр.

Қайтыс болғаннан кейінгі донор - 18 және одан жоғары жастағы, ағзалары (ағзасының бөлігі) және (немесе) тіні (тінінің бөлігі) реципиентке транспланттау үшін пайдаланылуы мүмкін, бас миының біржола семуі расталған адам бола алады. Қайтыс болғаннан кейінгі бір донор донордың органдары шамамен 7 адамның өмірін құтқара алады. Донор табу мүмкіндігі ең аз пациенттер - балалар. Әсіресе жүрек немесе өкпе трансплантациясын қажет ететіндердің аман қалуы көп жағдайда мүмкін емес. Өйткені Қазақстанда кәмелетке толмағандардан өлгеннен кейін ағзаларын алуға заңмен тыйым салынған. Қайғылы болса да, біздің елімізде күн сайын ондаған адам жарақаттан қайтыс болады. Бірақ орган донорлығын қамтамасыз ету көптеген себептерге байланысты өте қиын: моральдық, діни, субъективті, ұйымдастырушылық.

Біреудің өмірін сақтап қалуға лайықты үлес - бұл адамның өмірін өлімнен кейінгі донорлыққа немесе органның бір бөлігіне өмірлік ерік-жігерін беру, бұл туралы әлемнің әртүрлі өркениетті елдерінде жақсы қолданылатын жақын туыстарына хабарлау. Біздің Қазақстанда адамның тірі кезінде ерік білдіру рәсімі Кодекстің 212-бабының 2-тармағында, Денсаулық сақтау министрлігінің «Адамның тірі кезінде ерік білдіруін ағзаларды (ағзаның бір бөлігін) және (немесе) тіндерді (тінің бір бөлігін) қайтыс болғаннан кейін донорлыққа беру және бұл туралы жұбайына немесе жақын туыстарының бірін хабардар ету қағидаларын бекіту туралы» бұйрығымен бекітілген.

Ауыр науқастарды емдеу әдісі ретінде ағзаны ауыстыру – үлкен әлеуметтік маңызға ие, өйткені бұл өлімнен құтқаруға және өмірді ұзартуға ғана емес, сонымен қатар оның жоғары сапалы деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Адамды өлімнен құтқару үшін қолданылатын мәйіттік донорлықты енгізу – өмірдің басқа денеде жалғасатынын біліп жасалатын маңызды шешім.

Донор болу (мысалы, қан тапсыру) – әрбір адамның азаматтық парызы. Мыңдаған адам жыл сайын қан доноры болып, небір сырқатқа шалдыққан таныстарына, туысқан-бауырларына қолұшын беріп, қан тапсырып жатады. Олар өзінің сол абзал әрекетімен басқа бір өмірі қыл үстінде тұрған жанға өмір сыйлайды. Донор болу – қайырымдылығы мен рахымы мол адамдардың қолынан келетін құптарлық іс. Ол үшін адамның сана-сезіміне донорлық қызметтің қаншама пайдалы екенін сіңіре бергеніміз жөн. Әлде бір себептермен о дүниеге аттанып бара жатқан жан өзінің жүрегін, бауырын, немесе бүйрегін мына жалпақ дүниеде ауыр сырқаттан қиналып жүрген пендеге «сыйлап» кетсе несі артық? Оның жүрегі

басқа біреудің кеудесінде соғып тұрса, бүйрегі басқа жанның өмірін ұзартып жатса, оның несі бар? Сөйтіп, өлімнен кейін де өмір бар екенін басқаларға, жалпы қоғамға көрсетіп жатсақ, нұр үстіне нұр болар еді. Трансплантологияның адамның өмірін ұзартатынын, сырқатқа дертінен айығып, толыққанды өмір сүру қуанышын сыйлайтынын есте ұстағанымыз жөн. Әрине, трансплантологияның тиімді жақтарын, оның қажеттілігін әлі де елдің санасына жеткізіп, бұл мәселеге көзқарастарын өзгерткеніміз орынды.

Әдебиеттер тізімі

1. Е. Ә. Қуандықов, С. А. Әбілаев “Медициналық БИОЛОГИЯ және ГЕНЕТИКА Медициналық биотехнология
2. Сайттар:<https://www.gov.kz/memleket/entities/zhambyl-densaulyk/press/news/details/367185?lang=kk>
3. Пырьев, Е. А., Психология малых групп : учебное пособие / Е. А. Пырьев. - Москва; Берлин : Директ-Медиа, 2019.

ӘОЖ 373

Әбсали А., Еркінбекова Ә.С.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ

Абсали А., Еркінбекова А. С.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ВОСПИТАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Absali A., Yerkinbekova A. S.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

FOSTERING INTERCULTURAL TOLERANCE OF STUDENTS

Білім алушылар басқа халықтардың мәдениеттеріне мәдениетаралық төзімділікті қалыптастыру үшін, ең алдымен, өз халқының мәдениетін: оның дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын, тілін, тарихын білуі және жақсы көруі қажет. Мәдениетке деген сүйіспеншілік ерте жастан бастап отбасында, мектепке дейінгі балалар мекемелерінде, мектепте, университетте қалыптасады. Мәдени төзімділікке тәрбиелеу үздіксіз, жан-жақты, кешенді болуы қажет. Жеке тұлғаның дамуының әр сатысында жасына, мақсатты бағыт-бағдарына сәйкес келетін өз міндеттері қойылады.

ЖОО-ның бірінші курстарында жалпы әлеуметтік-гуманитарлық бейіндегі оқытушылар алдында, атап айтқанда тарихшылар алдында мектептің жоғары сыныптарында оқыту міндеттерінен біршама ерекшеленетін міндеттер тұр, мұнда педагогтардың да, оқушылардың да алдында басты мақсат ҰБТ-ға дайындалу болып табылады. Бұл «Қазақстан тарихы» курсына оқушылар белгілі бір тарихи оқиғалардың күндерінің, сандарының және т. б. орасан зор көлемін механикалық түрде есте сақтаудың қажеттілігін білдіреді. Ең бастысы - өз бетінше ойлау, пайымдау, талдау, логиканы тану, заңдылықтарын, тарихи дәуірлердің ерекшеліктерін білу, өкінішке орай, бірінші орынға қойылады да, ал маңызды мәселелер - патриотизмге, өз Отанына деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу, толеранттылыққа тәрбиелеу екінші орынға қалады. Бұл олқылықтың орнын толтыруға жоғары оқу орындарының бірінші курсына «Қазақстан тарихы» міндетті курсы, Мәдениеттану, Философия, саясаттану және т.б. пәндерді зерделеу бағытталған.

«Қазақстан тарихы» курсына әр сабақта мұғалім ежелгі заманнан қазіргі заманға дейінгі мәдениеттің пайда болуы, дамуы туралы айтылады. Қазақтардың ұлттық мәдениетін дамыту көшпенділер мәдениетін мойындамаудан, оны жоққа шығарудан, біріздендіру, иесіздендіру және интернационалдандыру (кеңестік кезең) арқылы, егеменді кезеңде басқа этностардың ұлттық мәдениеті мен мәдениетін дамытуға дейінгі қиын жолдардан өткеніне тоқталу қажет.

Сонымен, ұзақ уақыт бойы көшпенділер шынайы жоғары мәдениеттің тасымалдаушысы болып табылатын отырықшы халықтардан айырмашылығы, мәдениеті артта қалды деп есептелді. Көшпенділер өздері азық ететін малдарының соңынан далада мақсатсыз жүрді. Бұл қандай мәдениет туралы айтылуы мүмкін?

Қазақ халқының бай мәдени және тарихи мұрасы, әлемдік тарихтағы көшпелі өркениеттердің ролі жете бағаланбаған. Әлемдік мәдениеттің дамуы тек отырықшы өмір салтымен және басқарумен байланысты болды. Адамзат мәдениеті мен техникасының барлық жетістіктері тек еуропалық өркениетке қатысты болды.[1] Батыстың көптеген

зерттеушілері көшпенділер "даланың құлдары", "климаттың жылдық циклінің мәңгілік тұтқындары" болды, олар әлеммен байланысын үзді деп санайды. А. Тойнби болса "көшпенділерді тарихи оқиғалар өрісіне уақытша қосылған, көшпенділер қоғамы-тарихы жоқ қоғам" деп нақты айтады.

Ғылыми бағыты анағұрлым байыпты зерттеушілер біздің хронологиямыздың тоғысындағы мәдени серпіліс нәтижесінде түркі өркениет моделінің қалыптасуы басталғанын дәлелдеді. Профессор С.Г.Кляшторный оны Түркі қағанатының құрылуынан басталады деп санайды. Түркілер арасында өркениеттің қалыптасу процесі ерте кезеңге жататындығын КСРО Ғылым академиясының академигі А.П.Окладников, Ә. Марғұлан, К. Ақышев, Л.Н.Гумилев үш мыңжылдықта шығармашылық эволюцияның аяқталған циклынан өткен Еуразия халықтары арасында көшпелі өркениеттің жоғары дамыған деңгейінің болғаны туралы біржақты қорытындыға келді.

Қазақстан өзінің геосаяси жағдайы бойынша Еуропа мен Азия ортасындағы, славян, түркі халықтары мен Қытай арасындағы буын ретінде әрекет етті. Ұлы дала кеңістігінде, Орталық Азияның қақ ортасында Дала мен отырықшы өмір салтының өзіндік синтезі болып табылатын бірегей өркениет құрылды, оның мұрагерлері қазіргі Орталық Азия елдері болды. Шығыстанушылар көшпелі өркениеттің маңызды белгілерінің қатарында мемлекеттілік, жерлеу құрылыстарының монументалды сәулеті, қалалық типтегі қоныстар, жазу мен өнер, тұрақты сауда байланыстары, бірыңғай табынушылық пен дін, эпос сияқты белгілерді атап өтті.

Қазақстан аумағында күрделі көп деңгейлі құбылыстар болып табылатын ерекше өркениеттер пайда болды және дамыды. Мұнда еуразиялық ауқымдағы мәдени инновациялар пайда болды және кең таралды. Еуразия материгінің халықтарының дамуы табиғи ортаға және оған бейімделу әдістеріне байланысты өзіндік мазмұны, қарқыны мен динамикасына ие болды. Археологиялық материалдар Қазақстан мәдениетінің көпқұрамдылығын айғақтайды, оның аумағы мәдениеттердің өзара әрекеттесетін байланыс аймағы болды. Оның қалыптасуына Қытаймен, Орта және Таяу Шығыспен, Орта Азиямен, Еділмен, Оралмен, Сібірмен саяси, экономикалық және мәдени байланыстар үлкен әсер етті. Әр түрлі мәдениеттердің, әртүрлі мәдени аймақтардың өзара әрекеттесуі мен өзара әсері этногенездің дамуындағы маңызды фактор болды. Батыс Түрік қағанаты, одан кейін орталықтары Қазақстан аумағында орналасқан Түргеш, Қарлұқ және кейінірек Қараханидтер мемлекеті өз мәдениетінде көп этникалық дәстүрлерді шығармашылықпен біріктірген ортағасырлық мемлекеттік құрылымдар екені анықталды.[2]

Көшпелі және отырықшы өркениеттерді зерделеу әр түрлі халықтардың мәдениеттерінің өзара әрекеттестігі мен өзара байытылуы әлемдік прогрестің негізгі бағыты болғанын анық көрсетеді. Мұндай өзара әрекеттесуде жер қойнауында Қазақстан мен Орта Азияның қазіргі халықтарының этногенезінің бастаулары жатыр.

А. Х. Марғұлан орта ғасырларда Орталық Қазақстан тек көшпенділер елі ғана емес, сонымен қатар отырықшы және қалалық мәдениет орталықтарының бірі болғанын дәлелдей алды. Мұнда Нұра мен Сарысу аңғарларында, Ұлытау бөктерінде қолөнер, сауда және егіншілік орталықтары болып табылатын ортағасырлық қоныстар мен қалашықтардың қалдықтары табылды. Көптеген қалалар мен ауылдар металл өндірісінің - мыс, қалайы, күміс, қола, алтын орталықтары болды.

VI-IX ғасырларда Оңтүстік Қазақстанда 25 Қала, Оңтүстік-Батыс Жетісуда 27 қала болды. Егер IX-X ғасырларда Солтүстік-Шығыс Жетісуда 12 қала болса, онда XI-XII ғасырларда олардың саны 70-ке дейін өсті.

Дін, сауда, егіншілік оазистері мен көшпелі дала арасындағы, Ұлы Жібек жолындағы Шығыс пен Батыс арасындағы байланыс орталықтары: Сырдария, Таласа, Шу, Испиджаб, Отырар, Тараз, Сығанақ, Янгикент, Суяб, Қаялық, Мерке, Құлән өзендерінің аңғарларындағы басқа да қалалар болды.

XVI-XVII ғасырларда Қазақстанда ауызша халық шығармашылығы мен жазбаша әдебиет дамыды. Ауызша шығармашылық ақындар-айтыскерлер - ақындар, шежіреші-жыраудар арқылы халыққа таралды.

Көшпенділер өмірінде вокальдық және аспаптық музыкалық өнер үлкен рөл атқарды. Олар ішекті, садақ, үрмелі, ұрмалы, шулы аспаптарды пайдаланды, олардың арасында домбыра, қобыз, сыбызғы ерекше танымал болды.

Кейінгі орта ғасырлар кезеңінде, XVI-XVII ғасырларда қазақтар мәдениетінің негізгі элементтері қалыптасып, орнықты.

XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ мәдениетінің көрнекті өкілдері Ш.Ш. Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А. Құнанбаев бай ғылыми мұра қалдырды: «Алтышардың немесе Қытайдың Нан-Лу (Кіші Бұхария) провинциясының алты шығыс қалаларының жағдайы туралы», «Абылай», «Қырғыз шежіресі», «Ежелгі дәуірдегі қырғыз қаруы және олардың әскери сауыттары», «Сот реформасы туралы жазбалар», «Мұсылмандық туралы», «Қырғыздардағы бақсылық іздері», «Қырғыз көшпенділері туралы» және басқалар. Бұл еңбектерде этногенез, әлеуметтік құрылым, саяси жағдай, ұлт-азаттық күрес, исламның

өмірдегі рөлі сияқты түркі халықтары тарихының бірқатар түйінді мәселелерін шешу басымдыққа ие.

Алаш ұлттық зиялыларының Қазақстан мәдениетіне қосқан зор үлесі туралы айтпауға болмайды. Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Тынышпаев, М. Шоқай, Ж. Ақпаев құқық қорғаушылар мен саяси қайраткерлер ғана емес, сонымен қатар ірі ағартушылар: газет-журналдардың баспагерлері, ақындар, ойшылдар, кітаптар мен оқулықтардың авторлары болды; олар экономикалық теорияларды талқылады. 1917 жылғы 21 қарашадағы "Қазақ" газетінде «Алаш» партиясы бағдарламасының жобасы жарияланды, «ғылым мен ағартушылықты дамыту» тармағында: «білім барлығының игілігі болуы тиіс. Барлық оқу орындарында оқыту тегін. Бастауыш мектептерде оқыту ана тілінде жүргізілуі керек. Қазақтардың ана тілінде орта оқу орындары, университеттері болуы тиіс ... «Алаш» қозғалысының жетекшілерін халықтың тағдыры, оның болашағы толғандырды және олар осы маңызды мәселелерді XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында көтерді. Ал патша әкімшілігі, содан кейін Кеңес өкіметі өз халқының тағдырына бей-жай қарамайтын және қазіргі жағдайын өзгерту үшін қолдан келгеннің бәрін жасаған жоғары білімді, ақылды жастардан қорықты. Сонымен қатар, ұлттық зиялы қауым өз көшбасшылары арқылы татар, Орынбор және басқа да түркі тілдес мұсылмандармен әлеуметтік-экономикалық, мәдени мәселелерде бірыңғай тактика жасау үшін байланыс орнатты. «Алаш» қозғалысының жетекшілері «үлкен террор» жылдарында қуғын-сүргінге ұшырады.

Егер Қазақстан тарихының кеңестік кезеңін алсақ, онда Кеңес кезеңінің тарихы мен мәдениетін қоғамдық өмірдің, бұқараның әлеуметтік психологиясының нақты қайшылықтарынан тыс қарастыруға болмайды.

Кеңестік кезеңдегі мәдениет - бұл қарама - қайшы үдеріс. Кеңес дәуірінің мәдениеті-күрделі диалектикалық тұтастық. Қарама-қайшылық бүкіл жүйеге және оның элементтеріне тән. Мұнда «ресми» танылған мәдениет, «көлеңкеде» табылған және «бөтен ойлаушылар» мен оппозиция мәдениеттері бар.

Кеңестік мәдени құрылыстың арнасында тоталитарлық-отарлық режимнің әсерімен, халықтың әлеуметтік дамуы мен шығармашылық данышпандығының объективті қажеттіліктеріне сәйкес, ғылымның, мәдениеттің, білім беру жүйесінің көптеген жаңа салаларының қалыптасуына ықпал еткен өзгерістер ішінара байқалды.

XX ғасырдың аяғындағы қазақстандық мәдениеттің ерекшелігі алдыңғы ғасырдың мәдениетімен сабақтастығы болып табылады. Мемлекет басшысы соңғысы туралы: «XX ғасырдағы қазақ мәдениеті - Мұқан Төлебаевтан Ғазиза Жұбановаға дейінгі ең керемет

композиторлық мектептердің бірі, олар әлемнің кез келген театрының сахнасын көркейте алатын опера әншілері - Ермек Серкебаевтан Әлібек Дінішевке дейін, бұл қазақстандық жас суретшілердің ашулары, қазақ философтарының ізденістері, бұл Әлкей Марғұланның этнологиялық тұжырымдамалары, бұл Алматының архитектуралық ансамбльдері, Мұқағали Мақатаевтың лирикасы және Асқар Сүлейменовтің эссеистикасы, бұл жақынласу қазақ мәдениетін түсінуге мүмкіндік беретін үлкен әлем.»[3].

Кеңес дәуіріндегі ғылымды дамытудағы үлкен қадам 1946 жылы Қазақ КСР Ғылым Академиясының ашылуы болды, оның Тұңғыш Президенті ғажайып ғалым Қ.И.Сәтбаев болды. Академияның бірінші құрамына 14 академик және 16 корреспондент мүше кірді. Бірінші сайланған Қазақ КСР Ғылым академиясының академиктері болып М.О.Әуезов, А.Бектұров, И.Г.Галузо, М.И.Горяев, А.К.Жұбанов, Н. Г.Кассин, С. К. Кеңесбаев, Н. В. Павлов, М. П. Русаков, К. и. Сәтбаев, Н. Т. Сауранбаев, Г.А.Тихов сайланды, В. Г. Фесенков; корреспондент-мүшелер - Х. К.Аветисян, Н. У.Базанова, А. И. Безсонов, С. Н. Боголюбский, Р. А. Борукаев, А. М. Ғаббасов, Х. Д. Жұмалиев, А.Х. Марғұлан, А. Ж. Машанов, К. М. Мыңбаев, В. И. Смирнов, А. Н. Сызғанов тб. Кеңестік кезеңде республикада ғылымның дамуы осы ғалымдардың есімдерімен байланысты.

Ғылымның, өндірістің, денсаулық сақтаудың барлық салаларында сұранысқа ие мамандардың бірнеше буынын тәрбиелеген кеңестік білім беру жүйесін де атап өтпеуге болмайды. Орта мектепті бітірген соң, ұлттық республиканың кез-келген облыстық қалашығының түлегі, алған біліміне ғана сүйене отырып, ММУ, ЛМУ, МИФИ, МИСИС, МВТУ сияқты жетекші жоғары оқу орындарына түсті. Саны қазіргі кезеңге қарағанда әлдеқайда аз қазақстандық жоғары оқу орындары одақтық деңгейде бәсекеге қабілетті болды.

Сонымен бірге әлеуметтік-мәдени саладағы деформациялар қауіпті сипатқа ие болды. Шын мәнінде, отандық мәдениеттің ұлттық негіздерін жоғалту мәселесі болды.

Сондай-ақ халықтардың өздеріне ұлттық бірегейлікті, ұлттық сананы сақтауға байланысты кез келген іс-шараларды өткізуге рұқсат етілмеді. Осындай мақсаттарды көздейтін қоғамдық бірлестіктер құруға тыйым салынды.Тіл саясатындағы келіспеушіліктер ұлттық мәдениеттің, ұлттық сананың дамуының төмендеуіне әкелді.

Кеңес мемлекеті өзін көпұлтты және халықаралық мемлекет деп жариялады. Бұл шынымен де көпұлтты болды, көптеген ұлттар мен этностар өмір сүрді. Алайда, бұл саясаты бойынша халықаралық емес еді. Мемлекет халықтардың өмір салтындағы барлық ұлттық айырмашылықтарды жойды. Режим "жаңа кеңестік адамды"қалыптастырды.

Қазақ мәдениеті осындай күрделі және даулы жолдан өтті, тек егемендікке ие бола отырып, қазақ халқының ғана емес, Қазақстанда тұратын барлық этностардың мәдениетінің шынайы дамуы басталды. Бұл маңызды жетістік Конституцияда және басқа да заңнамалық құжаттарда бекітілген.

ҚР Конституциясының 19-бабына сәйкес әрбір азаматқа ана тілі мен мәдениетін пайдалануға, шығармашылықты еркін таңдауға құқық беріледі. Конституция сөз және шығармашылық еркіндігіне кепілдік береді, сонымен бірге әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік және рулық белгілері бойынша кемсітушілік пен артықшылыққа жол берілмейді, сондай-ақ қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа жол берілмейді[6].

Осы конституциялық талаптар мен нормаларға сүйене отырып, мемлекет соғыс, зорлық-зомбылық пен қатыгездікті, нәсілдік, ұлттық және діни эксклюзивтілікті немесе төзбеушілікті, порнографияны таратудың кез-келген түрін насихаттауға қатаң тыйым салады. ҚР Әлеуметтік-мәдени даму Тұжырымдамасы адамдарды рухани байыту, адамдар мен халықтар, жалпы қоғам және оның тіршілік ету ортасы арасындағы шынайы үйлесімді қарым-қатынас, сондай-ақ әдебиет, мәдениет және өнер саласында шығармашылық және өзін-өзі көрсету бостандығын кепілді түрде көрсету міндетін қойды[7].

Мемлекеттің әлеуметтік-мәдени дамуында республикада тұратын барлық халықтардың мәдениеттерінің өзіндік ерекшелігіне де көп көңіл бөлінеді.

Барлық этностардың тең құқықты даму қағидаттары 1993 жылғы ҚР Конституциясында көрініс тапты, онда 1-бап нәсіліне, ұлтына және тіліне қарамастан құқықтар мен бостандықтардың теңдігіне кепілдік береді. [9]. Қоғамдық бірлестіктердің бір түрі және ұлттық сана-сезімді сақтау, этникалық мәдениет пен тілді дамыту ошақтары болып табылатын ұлттық-мәдени орталықтардың қызметі үшін құқықтық негіздер құрылды. 1995 жылғы Конституцияға сәйкес мақсаттары немесе әрекеттері таптық және ұлттық, нәсілдік және рулық алауыздықты қоздыруға бағытталған қоғамдық ұйымдарды құруға және олардың қызметіне тыйым салынады[10].

Қазақстандық қоғамдағы ұлтаралық келісім негіздерінің қалыптасуы мен бекітілуіне ұлттық-мәдени орталықтар айтарлықтай әсер етеді, олар бірінші кезектегі маңызға ие бола отырып, Қазақстанның барлық халықтарының мәдениеті мен дәстүрлерін жаңғыртуға қызмет етеді. Біздің елімізде олар халықтар арасындағы мәдени байланыстардың дамуына ықпал етуге, олардың әрқайсысының еркін дамуы кезінде мәдениеттердің үйлесімділігін қамтамасыз етуге арналған. Ұлттық мәдениеттерді дамыту мәселелері Қазақстан халқы Ассамблеясының сессияларында жүйелі түрде көтеріліп келеді.

Ұлттық-мәдени бірлестіктерде жыл сайын Наурыз, Құрбан айт, Масленица, Рождество және т.б. халықтық және діни мерекелерді өткізу жақсы дәстүрге айналды. Мұндай мерекелерге қатысу жастарды көркем, қолданбалы, фольклорлық мәдениеттің қазынасына баулудың баға жетпес құралы болып табылады, халықтық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға деген сүйіспеншілікті оятады. Бұл жұмыс республиканың орта оқу орындарының оқу бағдарламаларында бекітілген. Мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балаларды тәрбиелеудің жаңа тұжырымдамасына сәйкес «Өнер және этика», «Халықтық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер», «Ұлттық мәдениет тарихы» тақырыптары бойынша арнайы қосымша пәндер мен арнайы курстар енгізілді.

Ең маңызды сұрақ - өз халқының мәдени мұрасын не үшін білу керек? Президент Н.Ә. Назарбаевтың "Мәдени мұра" мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жөніндегі Қоғамдық кеңестің кеңейтілген отырысында (Астана, 2007 ж.13 ақпан): ""Мәдени мұра" бағдарламасы біздің тарихи-мәдени мұрамызды қалпына келтірудің таза утилитарлық мақсаттарымен шектелмейді. Оның басты мақсаты - қоғамдық санада оң өзгерістерге қол жеткізу және бұл тұрғыда оның маңызды идеологиялық, жалпы мемлекеттік маңызы бар. Біріншіден, бұл біздің мемлекеттілігіміздің маңызды рухани негіздерінің бірі болып табылатын ұлттың тарихи санасының рөлін күшейту және кеңейту. Ұлттық жаңғыру ғасырлар бойы қалыптасқан мәдениеттің өмір беретін топырағына сүйеніп, тарихи өткеннің пайдалы шырындарымен қоректенгенде ғана пайда болуы мүмкін. Тарихи-мәдени мұраны қалпына келтіру - бұл болашаққа нақты проекциясы бар уақыттың байланысын қалпына келтіру. Өткеніміздің нақты мазмұны туралы сұрақтар қою арқылы біз қазіргі түсінігімізді байытамыз және болашағымыздың шабыттандыратын бейнелерін жасай аламыз. Екіншіден, «Мәдени мұра» бағдарламасы ұлттық сана мен бірегейлікті қалыптастыруға және нығайтуға байланысты сұраныстарға жауап болды. Жаһандану дәуірінде тарихи-мәдени мұра - өзін-өзі сәйкестендірудің негізі, үшіншіден, осы бағдарламаны іске асыру жөніндегі күш -жігер елдің жаңа мәдени-тарихи ландшафтының біртіндеп қалыптасуына алып келеді-төртіншіден, «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру қазақстандықтардың өз тарихы мен мәдениетіне қызығушылығын арттыру үшін үлкен маңызға ие болды» [11].

Мәдени мұраны игеру - халықтың тарихи жадының негізі, онсыз өз кезегінде шынайы патриотизм болмайды. Тарихи жадының бұл инерциясын жеңу әсіресе жас ұрпақты тәрбиелеу үшін өте маңызды.

Әдебиеттер тізімі

1. М. Қ. Қозыбаев Қазақстан ғасырдың басында: ойлар мен ізденістер. - Алматы, 2000, Т.2. - 388с.
2. К.М. Байпақов Қазақстан археологиясының даму тарихы / Қазақстанның тарихы ғылымы-А., 2005. - Б. 139-192.
3. Н.Ә. Назарбаев Тарих ағымында. - А.: Атамұра, 1999. - 125-126 ББ.
4. Мәдени революцияның лениндік теориясы және қазіргі заман. - М., 1973. - 200 б.
5. Дмитриев О. А. КСРО-дағы ұлттық қатынастар және ұлттық саясат (1985-1991) реферат. тарих ғылымдарының докторлары. - Санкт-Петербург, 1992. - Б. 19.
6. ҚР Конституциясы. - 1995. - Б. 15.
7. ҚР Әлеуметтік-мәдени даму Тұжырымдамасы. - Алматы, 1993. - Б. 21.
8. ҚР Конституциясы. - Алматы, 1993. - Б.8.
9. ҚР Конституциясы. - 1995. - Б. 15.
10. Президент Н.Ә. Назарбаевтің сөйлеген сөзі. "Мәдени мұра" мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жөніндегі Қоғамдық кеңестің кеңейтілген отырысында (Астана, 2007 жылғы 13 ақпан).

UDC 613.2

Abdirakhmanuly D., Abdulkhakova I. B.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

PROPER NUTRITION FOR TEENAGERS

Annotation

Teenagers require a balanced and nutritious diet to support their rapid growth and development. A diet rich in fruits, vegetables, whole grains, lean proteins, and dairy provides essential nutrients like calcium, iron, and vitamins. Limiting processed foods, sugary snacks, and prioritizing hydration are crucial for maintaining optimal health, energy levels, and cognitive function during this critical stage of life.

Keywords: *foods, sugary snacks, vitamins, diet, nutritions*

Абдурахманлы Д., Абдулхакова И. Б.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ПРАВИЛЬНОЕ ПИТАНИЕ ДЛЯ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

Подросткам требуется сбалансированное и питательное питание для поддержания их быстрого роста и развития. Диета, богатая фруктами, овощами, цельными злаками, нежирными белками и молочными продуктами, обеспечивает необходимыми питательными веществами, такими как кальций, железо и витамины. Ограничение употребления обработанных пищевых продуктов, сладких закусок и уделение приоритетного внимания увлажнению имеют решающее значение для поддержания оптимального здоровья, уровня энергии и когнитивных функций на этом критическом этапе жизни.

Ключевые слова: продукты питания, сладкие закуски, витамины, диета, питательные вещества

Абдурахманлы Д., Абдулхакова И. Б.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ АРНАЛҒАН ДҰРЫС ТАМАҚТАНУ

Аннотация

Жасөспірімдерге олардың тез өсуі мен дамуын қамтамасыз ету үшін теңдестірілген және қоректік тамақтану қажет. Жемістерге, көкөністерге, дәнді дақылдарға, майсыз ақуыздарға және сүт өнімдеріне бай Диета денені кальций, темір және дәрумендер сияқты маңызды қоректік заттармен қамтамасыз етеді. Өңделген тағамдарды, қантты тағамдарды тұтынуды шектеу және ылғалдандыруға басымдық беру өмірдің осы маңызды кезеңінде оңтайлы денсаулықты, энергия деңгейін және когнитивті функцияны сақтау үшін өте маңызды.

Кілт сөздер: тамақ, тәтті тағамдар, дәрумендер, диета, қоректік заттар

Introduction

Adolescence is a pivotal period marked by rapid physical and mental development, making proper nutrition imperative for the well-being and future prospects of teenagers. Unfortunately, the prevalence of unhealthy eating habits among this demographic is a growing concern. This essay aims to comprehensively explore the significance of proper nutrition and shed light on the detrimental effects of unhealthy foods on the overall health, both physical and mental, of teenagers.

Importance proper nutrition for teenagers

The nutritional needs of teenagers are distinct, guided by the tumultuous changes that occur during this transformative phase. Adequate nutrition is not only crucial for supporting growth spurts but plays a pivotal role in cognitive development and overall well-being. Essential nutrients, including vitamins, minerals, and proteins, are indispensable for sustaining energy levels, bone development, and the formation of neural pathways.

Proper nutrition goes beyond physical health; it significantly influences mental development. The adolescent brain undergoes significant changes, and a well-balanced diet ensures optimal cognitive function. Research has indicated a direct correlation between nutrition and academic performance, with a healthy diet positively impacting concentration, memory retention, and overall cognitive abilities.

Common Unhealthy Eating Habits Among Teenagers

Fast Food Consumption: The convenience and accessibility of fast food often lead teenagers to opt for quick, processed meals. Unfortunately, these foods are typically high in saturated fats, sugars, and salt, contributing to a host of health issues, including obesity and cardiovascular problems.

Excessive Intake of Sugary Beverages and Snacks: Sugary drinks and snacks have become staples in the teenage diet, leading to an increased risk of obesity, dental problems, and other related health issues.

Lack of Essential Nutrients in the Diet: Many teenagers fall short in meeting their nutritional requirements due to diets lacking in fruits, vegetables, and whole grains. This deficiency can result in a range of health problems, including weakened immune systems and stunted growth.

Harmful Effects of Unhealthy Foods

Impact on Physical Health:

a. **Obesity and Related Health Issues:** The prevalence of fast food and sugary snacks contributes to the alarming rise in adolescent obesity, leading to conditions such as type 2 diabetes and cardiovascular diseases.

b. **Nutrient Deficiencies:** Unhealthy eating habits can result in deficiencies, impairing vital bodily functions and hampering growth and development.

c. **Increased Risk of Chronic Diseases:** The long-term consequences of poor nutrition in adolescence extend into adulthood, elevating the risk of chronic diseases.

Influence on Mental Health:

a. **Connection between Diet and Mental Health:** Research has established a direct link between diet and mental health, with poor nutrition contributing to conditions like depression and anxiety.

b. **Effects on Mood and Cognitive Function:** Unhealthy diets, high in processed foods, have been associated with mood swings and impaired cognitive function, affecting academic and social performance.

Social and Economic Consequences:

a. **Healthcare Costs:** The rise in obesity and related health issues among teenagers places a burden on healthcare systems, resulting in increased healthcare costs.

b. **Impact on Productivity and Quality of Life:** Unhealthy eating habits can lead to decreased productivity, both in academic and later professional life, impacting the overall quality of life.

Factors Contributing to Unhealthy Eating Habits Among Teenagers

A. **Advertising and Marketing:** Aggressive marketing of unhealthy foods targets teenagers, influencing their choices and preferences.

B. **Peer Pressure:** The desire to fit in and conform to societal norms often results in teenagers making unhealthy food choices influenced by their peers.

C. **Lack of Nutritional Education:** Many teenagers lack proper education on nutrition, preventing them from making informed and healthy food choices.

D. **Convenience and Accessibility of Unhealthy Foods:** The ubiquity of fast food and processed snacks makes them easily accessible, contributing to their popularity among teenagers.

Strategies for Promoting Proper Nutrition Among Teenagers

A. **Educational Programs in Schools:** Integrate comprehensive nutrition education into school curricula to empower teenagers with the knowledge to make healthier choices.

B. **Parental Involvement in Promoting Healthy Eating Habits:** Encourage parents to be actively involved in shaping their teenagers' dietary habits through education and by setting healthy examples at home.

C. **Government Regulations on Food Marketing to Children:** Implement and strengthen regulations on the marketing of unhealthy foods targeted at teenagers to reduce their exposure and influence.

D. **Encouraging Community Initiatives for Healthier Food Options:** Foster community-based initiatives that promote access to and affordability of healthy food options, creating a supportive environment for healthy choices.

Conclusion

In conclusion, proper nutrition for teenagers is not merely a matter of personal health; it is a critical investment in the future of our society. Unhealthy eating habits during adolescence can have far-reaching consequences, affecting physical health, mental well-being, and societal aspects such as healthcare costs and productivity. To address this multifaceted issue, a comprehensive approach involving education, parental involvement, government regulations, and community initiatives is essential. It is our collective responsibility to advocate for and implement strategies that foster a culture of proper nutrition, ensuring a healthier and more prosperous future for the next generation.

List of Literature:

1. <https://www.johnmuirhealth.com/health-education/health-wellness/childrens-health/nutrition-teens.html>
2. <https://www.healthline.com/nutrition/healthy-eating-for-teens>
3. “Eat Well and Feel Great: The Teenager's Guide to Nutrition and Health” by Tina Lond-Caulk

ӘОЖ 616-08

Abdukarimova Z., Dumchebaeva A. I.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

SIAMESE TWINS AND THE CAUSES OF THEIR BIRTH AND TREATMENT OPTIONS

Абдукаримова З., Думчебаева А.И.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

СИАМС ЕГІЗДЕРІ МЕН ОЛАРДЫҢ ТУЫЛУ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ЕМДЕУ ЖОЛДАРЫ

Абдукаримова З., Думчебаева А. И.

АО «Южно-Казакстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ПРИЧИНЫ И СПОСОБЫ ЛЕЧЕНИЯ СИАМСКИХ БЛИЗНЕЦОВ И ИХ РОЖДЕНИЯ

People supposed that Siamese twins were the magic of the world. However, in the last 2 centuries (XIX, XX), people have called them devils or something like that. However, most of them have only 1 chance to live from 20.000.000 twins. Before kings killed a lot of Siamese twins as they were afraid of them. Thanks for modern medicine Siamese twins have a chance to live like ordinary people as medicine makes operations on dividing these twins' parts of the body and etcetera.

People as future parents must take into account some necessary rules before planning pregnancy such as having bad habits, related marriage, and nutritious food.

Siamese twins [1] are identical twins who are not completely separated in the embryonic period of development and have common body parts or internal organs. Usually, a fertilized egg is divided on the sixth day after conception. Siamese twins are formed if the egg divides very late, 14-15 days after fertilization. By this time, the cells of the embryo are specialized so that the complete separation of twins in the womb becomes impossible. The probability of having Siamese twins is approximately one case per 200,000 births. About half of Siamese twins are stillborn. The resulting infant survival rate is 5-25%. More often, Siamese twins are female (70-75% of cases).

The reasons for the appearance of Siamese twins: "The theory of division"-fertilized the egg is not completely split, which leads to the separation of the embryonic mass after 12 days of fertilization. "Fusion theory"-the fertilized egg is completely separated, but the stem cells of one fetus merge with similar stem cells of another fetus. Genetic causes—excessive or insufficient gene expression Gooseoid leads to the formation of malformations of the head, including its doubling [2].

As well as main reason of their birth:

- Mother's age
- Gynecological diseases
- Teratogenic factors
- Related marriages.

Age of mother - Siamese twins, like other severe congenital anomalies, are more often born in women who become pregnant after 40-42 years, especially if this is the first gestation. Early motherhood (up to 18 years) also referred to as predisposing factors.

Gynecological diseases. Violations of the anatomy of embryos can occur with congenital or acquired deformity of the uterus, the presence of chronic inflammatory diseases of the genitals. Less often, the cause of the birth of Siamese twins becomes extragenital pathology.

Teratogenic factors. Adverse effects on the pregnant woman's body in the first weeks after conception cause genetic mutations and developmental abnormalities. Among the teratogens are physical (radiation), chemical (atmospheric pollutants, drugs, nicotine and alcohol), and biological (viruses and bacteria).

Related marriages. Siamese twins are a more common phenomenon in some Asian countries, where sexual relations between relatives are still allowed. Risk of singing

The first Siamese twins are Chang and Eng Bunker (1811–1874) were brothers born in Siam (now Thailand) who traveled widely for many years and were known internationally as the Siamese Twins. Chang and Eng were joined at the torso by a band of flesh and cartilage, and by their fused livers. In modern times, they could easily have been separated. Due to the brothers' fame and the rarity of the condition, the term Siamese twins came to be associated with conjoined twins.

Dr. Ben Carson is the first doctor who successfully divided Siamese twins first time. In the American city of Baltimore, on September 6, 1987, a team of doctors for the first time successfully performed an operation to separate Siamese twins fused heads. Attempts to operate on such children have been made before, but often ended in the death of one or both. Although both twins faced neurological problems, and one of them did not live to be 30 years old, doctors proved that such operations are still possible. On the appointed day, seven pediatric anesthesiologists, five neurosurgeons, two cardiac surgeons and five plastic surgeons gathered in the operating room. All of them have been preparing for surgery for the last months, practicing on mannequins. Doctors cooled the bodies of small patients to 20 ° C, stopping the blood flow. This technique was used for such an operation for the first time. The bill ran for minutes - at a certain time it was necessary to start the life support system, otherwise the boys' health would have been irreparably damaged. After the operation, the doctors plunged the children into a medically induced coma.

Siamese twins are very often born still or die in the womb. If the Siamese twins are born alive, they can function and develop normally as much as possible. However, in a significant proportion of cases, an operation to separate Siamese twins is performed. The decision to perform an operation to separate Siamese twins depends on the number of organs shared by the siblings.

There are several options for the fusion of twins:

1. Thoraco-omphalopagus: most common type of conjoined twins 40 % of this type was born. Their Two bodies fused from the upper chest to the lower chest.
2. Omphalopagus. From this type born (33%): their two bodies fused at the lower chest. Unlike Thoracopagus, the heart is never involved in these cases;

3. Pygopagu (19% all over the world) two bodies fused from the upper thorax to lower belly. The heart is always involved in these cases.

4. Craniopagus (6%): Fused skulls, but separate bodies. These twins can be conjoined at the back of the head and the front of the head.

5. Ischiopagus (2%): they conjoin with their head.

Siamese twins are a rare phenomenon, the etiology of which is still not fully understood. Prenatal sonography is an accurate and reliable method of detecting abnormalities of fetal growth and structure, but due to internal limitations of sonography with regard to tissue contrast, MRI is used, which is a safe alternative with excellent image contrast. [3] A more detailed anatomical definition of the detected anomalies may allow improving obstetric planning and postpartum care.

List of literature:

1. СИАМСКИЕ БЛИЗНЕЦЫ. *bigenc.ru*. Большая российская энциклопедия - электронная версия (2017).

2. Sadler W. Langman's Medical Embryology., Thirteenth Edition. 2015–407, 121–125.

3. Abdullah H., Abdul Wahab N., Abu Bakar K. Fetal MRI of thoraco omphalopagus conjoined twins. Imaging Department, Hospital Sultanah Aminah, Johor Bahru, Johor, Malaysia. Case Reports 2017.

4. <http://www.worldamazingfacts>.

UDC 616-08

Bauyrzhan A.N., Abdulkhakova I.B.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

CEREBRAL PALSY

Annotation

Writing a thesis on cerebral palsy is a significant undertaking. It's a multifaceted topic encompassing medical, social, and therapeutic aspects. A good structure might involve sections on the causes, symptoms, diagnosis, treatment options, the impact on individuals and families, advancements in research, and perhaps societal perceptions and support systems. Is there a particular area you'd like more guidance on?

Keywords: *support systems, societal perceptions, guidance*

Бауыржан А. Н., Абдулхакова И. Б.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

БАЛАЛАРДЫҢ ЦЕРЕБРАЛЬДЫ САЛ АУРУЫ

Аннотация

Церебральды сал ауруы туралы диссертация жазу маңызды оқиға болып табылады. Бұл медициналық, әлеуметтік және терапевтік аспектілерді қамтитын көп қырлы тақырып. Жақсы құрылымға себептер, белгілер, диагностика, емдеу нұсқалары, жеке адамдар мен отбасыларға әсері, зерттеу жетістіктері, мүмкін қоғамдық қабылдау және қолдау жүйелері туралы бөлімдер кіруі мүмкін. Қосымша ұсыныстар алғыңыз келетін нақты сала бар ма?

Кілт сөздер: қолдау жүйелері, қоғамдық қабылдау, басшылық

Бауыржан А.Н., Абдулхакова И.Б.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ДЕТСКИЙ ЦЕРЕБРАЛЬНЫЙ ПАРАЛИЧ

Аннотация

Написание диссертации по ДЦП – ответственное мероприятие. Это многогранная тема, охватывающая медицинские, социальные и терапевтические аспекты. Хорошая структура может включать разделы, посвященные причинам, симптомам, диагностике, вариантам лечения, влиянию на отдельных людей и семьи, достижениям в исследованиях и, возможно, общественному восприятию и системам поддержки. Есть ли какая-то конкретная область, по которой вам хотелось бы получить дополнительные рекомендации?

Ключевые слова: системы поддержки, общественное восприятие, руководство

Introduction

Cerebral palsy (CP) is a group of neurological disorders that affect movement, muscle tone, and coordination. It is caused by damage to the developing brain, often before birth, but can also occur during childbirth or in early infancy. This damage can affect various parts of the brain responsible for muscle control and movement, leading to difficulties in motor function. Cerebral palsy manifests in different ways and can range from mild to severe. Some individuals may have minor motor skill issues, while others might have significant challenges with mobility and

coordination. Common symptoms include muscle stiffness or floppiness, involuntary movements, difficulty with fine motor skills, and problems with balance and coordination.

There are several types of cerebral palsy, classified bases on the type of movement disorder present:

Spastic CP: This is the most common type, characterized by increased muscle tone, stiffness, and difficulties with movement.

Dyskinetic CP: This type involves involuntary, uncontrolled movements, including twisting or writhing motions or slow, repetitive movements.

Ataxic CP: This type affects balance and coordination, leading to shaky movements and difficulties with precise motor skills.

Mixed CP: Some individuals may have a combination of symptoms from more than one type of Cerebral palsy.

The exact cause of cerebral palsy is not always clear, but various factors can contribute, including prenatal infections, oxygen deprivation during birth, brain injuries, genetic factors, or complications during early infancy.

Management and treatment of CP often involve a multidisciplinary approach, including physical therapy, occupational therapy, speech therapy, medications to manage symptoms like muscle stiffness or seizures, assistive devices, orthopedic interventions, and sometimes surgery. Early intervention is crucial to help children with CP develop skills and improve their quality of life. While cerebral palsy is not progressive, the symptoms and associated conditions may change as the individual grows, requiring ongoing support and adjustments in treatment. With appropriate care and support, many individuals with cerebral palsy lead fulling lives and achieve significant milestones.

Cerebral palsy is a neurological condition that affects movements, muscle tone, and posture. It is caused by damage to the developing brain, often before birth but sometimes during infancy. This damage can occur due to various factors, such as infections, lack of oxygen, or brain injuries. The symptoms and severity of cerebral palsy can vary widely among individuals, and it can lead to challenges with movement, coordination, muscle control, reflexes, and balance. It is one of the most common childhood disabilities, and while the condition itself does not worsen over time, the symptoms and effects can change as a child grows. Management and treatment often involve therapies like physical therapy, occupational therapy, speech therapy, and sometimes medications to alleviate symptoms. Additionally, assistive devices and technologies can significantly improve the

quality of life for individuals with cerebral palsy. Early intervention and ongoing support are crucial in helping individuals reach their full potential and lead fulfilling lives.

The treatment of cerebral palsy aims to manage symptoms, improve mobility, enhance quality of life, and address associated conditions. Here are several approaches used in the treatment of cerebral palsy:

Physical Therapy: This focuses on improving muscle strength, flexibility, and mobility. Exercises and stretches are tailored to individual needs to enhance motor skills and movement.

Occupational Therapy: It helps individuals perform daily tasks more independently by addressing fine motor skills, hand – eye coordination, and adaptive techniques.

Speech and Language Therapy: For those with speech or swallowing difficulties, therapy helps improve communication skills and addresses any eating or swallowing issues.

Medications: Medications might be prescribed to manage symptoms like muscle stiffness, seizures, pain, and other related conditions.

Orthotic Devices: Braces, splints, or orthopedic help with stability, improve posture, and provide support for better movement.

Surgery: In severe cases or when muscle spasticity is significantly impacting mobility, surgical interventions like tendon lengthening or muscle transfers might be considered.

Assistive Technology: Devices such as wheelchairs, communication aids, or computer adaptations help enhance independence and communication.

Support Services: Psychosocial support, counseling, and educational assistance can be beneficial for both individuals with cerebral palsy and their families.

Early Intervention: Starting interventions as early as possible is crucial for maximizing outcomes and minimizing potential complications associated with cerebral palsy.

Treatment plans are often multidisciplinary, involving a team of healthcare professionals such as pediatricians, neurologists, physical therapists, occupational therapists, speech – language pathologists, and orthopedic surgeons working together to address the various needs of individuals with cerebral palsy. The approach is tailored to the specific symptoms and challenges faced by each person.

Children with cerebral palsy have unique needs that require specialized care and support. Their challenges can vary widely depending on the severity of their condition and the areas affected. Here are some key aspects to consider:

Physical Challenges: Children with cerebral palsy often face difficulties with movement, muscle control, coordination, and balance. This can affect their ability to walk, sit, stand, or perform daily activities.

Communication and Speech: Some children may experience challenges in speech and language development. Speech therapy can help improve communication skills, while alternative communication methods may also be utilized.

Education and learning: Many children with cerebral palsy may need educational support tailored to their abilities. Specialized education programs, individualized learning plans, and assistive technology can facilitate their learning process.

Social and Emotional: Development Challenges with movement and communication can impact social interactions. Support from peers, and social skills training can aid in their social development.

Medical needs: Children with cerebral palsy might require ongoing medical care, such as regular check – ups, monitoring for associated conditions, medications, or surgeries to improve mobility.

Family Support: Families of children with cerebral palsy may need guidance, support, and access to resources to help them navigate the challenges associated with caregiving, therapy appointments, and accessing necessary services.

Early intervention is crucial in helping children with cerebral reach their full potential. Customized treatment plans involving therapies, medications, assistive devices, and educational support can significantly improve their quality of life and maximize their abilities.

Additionally, advocating for inclusivity and accessibility in communities, schools, and public spaces can ensure that children with cerebral palsy have equal opportunities for participation and engagement. Emphasizing their abilities rather than focusing solely on their disability is important in fostering their confidence and independence.

List of literature

1. [https://www.cdc.gov/ncbddd/cp/facts.html#:~:text=Cerebral%20palsy%20\(CP\)%20is%20a,problems%20with%20using%20the%20muscles](https://www.cdc.gov/ncbddd/cp/facts.html#:~:text=Cerebral%20palsy%20(CP)%20is%20a,problems%20with%20using%20the%20muscles)
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Cerebral_palsy
3. <https://www.nhs.uk/conditions/cerebral-palsy/>
4. "Out of My Mind" by Sharon M. Draper
5. "The Curious Incident of the Dog in the Night-Time" by Mark Haddon

- "Stuck in Neutral" by Terry Trueman

UDC 81

Taukeeva K.S., Alipbaeva G.O.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

THE ROLE OF MOTIVATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Annotation

This article examines the role of motivation in learning a foreign language, various types such as internal and external motivation, as well as evidence that most of the learning activities that students perform are initiated and controlled by external motivation.

Keywords: *motivation, English, language learners*

Таукеева К.С., Алипбаева Г.О.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

РОЛЬ МОТИВАЦИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В данной статье рассматривается роль мотивации в обучении иностранного языка, различные виды, такие как внутренняя и внешняя мотивация а также доказательство того, что большая часть учебной деятельности, которую выполняют учащиеся, инициируется и управляется внешней мотивацией.

Ключевые слова: *мотивация, английский, изучающие язык*

Таукеева К. С., Алипбаева Г. О.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ МОТИВАЦИЯНЫҢ РӨЛІ

Аннотация

Ұсынылып отырған мақалада шет тілін оқытудағы мотивацияның ролі, сыртқы және ішкі мотивация түрлері, сонымен қатар білім алушының жүзеге асыратын оқу іс-әрекетінің көп бөлігі сыртқы мотивациямен басталып, басқарылатындығының дәлелі мәселелері қарастырылған.

Кілт сөздер: *мотивация, ағылшын, тіл үйренушілер*

Introduction

Motivation is a critical factor in the process of language teaching and learning, it is internal drive which pushes someone to do things in order to achieve something. Without such motivation, we will almost certainly don't engage in some activities or don't make the necessary effort to complete an action or to achieve a specific goal. When we speak about English language learning success or failure, we often associate it with the motivations of language learners. Due to the vital role of motivation in learning English as a foreign language it is necessary for the foreign language teachers to take care of their students' motivation and to arouse their interest in learning and to maintain this state of arousal. This paper is an attempt to look at a theoretical approach to motivation including what motivation means, kinds of motivation and distinction between them, what kind of motivation intrinsic or extrinsic prevails among students, and what can drive language learners motivated for learning.

A widely cited distinction of motivation in learning a language is intrinsic motivation and extrinsic motivation, whether it comes from inside and outside. Moreover, motivations both intrinsic and extrinsic are key factors in the success of learners at all stages of their education. The learners themselves and teachers or parents play a pivotal role in providing and encouraging that motivation in the learning and teaching environment. All learners are motivated differently and it takes time and a lot of effort to get learners to build their enthusiasm for learning, working hard and pushing them to excel. However, various scholars state there are six main types of motivation, furthermore as Ur [1] presents we should differentiate three distinctions concerning above-mentioned types of motivation:

1. a distinction between integrative and instrumental motivation: it means the desire to identify with and integrate into the target language culture and the wish to learn the language for purposes of study or career promotion;
2. a distinction between intrinsic and extrinsic motivation: that is the urge to engage in the learning activity for its own sake and motivation that is derived from external incentives;

3. a distinction between global, situational and task motivation: the first is overall orientation of the learner towards the learning of the foreign language, the second is doing with the context of learning, the third with the way the learner approaches the specific task in hand.

Intrinsic motivation can be found within the individual and is related to the individual's identity and sense of well-being. Learners are intrinsically motivated when learning is a goal in itself. Intrinsic motivation was strongly reflected in early definitions of, foreign language learning motivation. It is defined as the extent which the individual works of strives to learn the language because of a desire to do so and the satisfaction experienced in this activity [2]. They find intrinsically motivating tasks interesting and challenging, the reward is the enjoyment of the activity itself or a feeling of competence in doing the task. In such tasks, learner may experience flow, an in the explored in the foreign language field. The extrinsic motivation, on the other hand, is that which comes from outside factors, for example, the need to pass an exam, and get high scores, the hope of financial reward, or the possibility of future travel [3]. Intrinsic motivation is considered to result in better learning outcomes than extrinsic motivation. However, in an FLT program, most of the language learners engaging in learning activities are driven by external motivations.

Since the aim of study is to prove that external motivation prevails in the educational activity of students, as the method of the study a questionnaire, which consisted of two sections, is used. The first section asked students about their personal characteristics, including age, year of study, and grades. Students were asked to report their total grades (I.e., the total scores for each academic semester). The second selection, as the main part of the questionnaire, included 34 items to measure intrinsic /extrinsic motivation.

The number of participants is 43. According to the result, we can state that students' extrinsic motivation stronger than intrinsic one. However, both extrinsic and intrinsic motivations are powerful tools that we can explore and utilize further in our teaching. Researchers have also concluded that teachers are one of the most determinant factors of foreign language learners' motivation. Foreign language teachers play one of the most influential roles to help their learners engaging and persisting in the long process of second language acquisition. Among the role that teachers play are initiator, facilitator, and motivator, ideal model of the target language speaker, mentor, consultant and mental supporter. These roles are assumed to influence each learner's motivation. There are some ways to help maintain and increase learner intrinsic motivation in together with other factors in assisting the learners with their language learning development. Firstly, involve learners in some decisions on related programme, issues, or interest; create a safe classroom environment, a supportive atmosphere for learners in the class with mutual trust and

respect and with low levels of anxiety and stress. Learners should be encouraged to express their opinions and perspectives on different issues because they feel safe and protected from embarrassment and sarcasm. This could be as a strategy of maintaining learner's motivation and avoiding of lose of stimulation and foster learner's autonomy [4]. Teacher and peers interact with learners on a personal level and show that they care about learner's personal issues and challenges that they face in the classroom and outside the classroom. Secondly, develop a sense of community and promote a sense, of belonging and be enthusiastic. Enthusiasm is contagious in classrooms; therefore, if learners recognize their teacher's enthusiasm to the task, they will be enthusiastic as well. Thirdly, make language learning enjoyable and interesting: texts, audiovisual, materials, tasks, and class activities should be related to learners' interests and culture. Furthermore, teachers should give learners choices in assigning a task, and learner's preferences should get priority. Elements such as music and humor can be incorporated in teaching to add fun to a lesson. Fourth, make the teaching materials relevant to the learners. Provide material that will assist them to succeed in the mainstream classroom and in their world beyond the school ground.

Table 1. Student's motivation

Amotivation	●Initially, I did not have any intentions to learn English Extrinsic motivation
Extrinsic motivation	●My <i>parents'</i> urge was the real factor to start learning English ●I should pass an exam and get high scores ●I realized that I may find prosperous job I the future
Intrinsic motivation	●Teaching English gave me self-confidence in learning as well ●I became fond of learning foreign languages

Abovementioned table shows how student's motivation arouses from a motivation to intrinsic motivation that is during learning process, it is one teacher' responsibilities to keep his/her students interested and motivated in learning. For this end, the language teacher needs to know the factors affecting the motivations of their students in learning and to understand areas where they can directly influence the students' continuing participation in the classroom activities. The learners themselves and teachers or parents play a pivotal role in providing and encouraging that motivation, in the learning and teaching environment.

As students who come to the class to learn have a range of motivation, some of them may come with strong motivation, some others may come with weak motivation, it is the teacher's responsibility to direct and increase students' motivation in order to keep their continuing participation in classroom activities. According to harmer [5], there are three areas in which

teachers can directly influence the students' motivation. The first is goals of learning: students' goal in learning consists of long-term, such as the passing of an exam and the probability of a better job in future, and short-term goals, such as the successful writing of an essay, the passing of the teacher can help students in the achievement of short-term goals, this will have significant effect on their motivation. The second is a learning environment. It involves the classroom physical appearance and the emotional atmosphere of the lesson. The teacher can decorate even the most unattractive classroom with all kinds of visual material, and the teacher also can still change the atmosphere through such things as the use of music. When students walk into attractive classroom at the beginning of a course, it may help to get their motivation for the process going. However, creating and sustaining the emotional class. To continue to be interims motivated, the students need to be interested both in the subject they are studying and in the activities and topics they are presented with. The teacher needs to provide the students with a variety of subjects and exercises to keep them engaged. The choice of the material to take into the class will be crucial too, but more important than this will be how it is used in the lesson [6].

List of references

1. Ur, Penny. (2009). A Course in Language Teaching. Practice and Theory. UK: Cambridge University Press
2. Brown, H. Douglas. English Language Teaching in the "Post-Method" Era: Toward Better Diagnosis, Treatment, and Assessment. In Richards, Jack C. & Renandya, Willy A. (ed. 2002) Methodology in Language Teaching.
3. An Anthology of Current Practice. USA: Cambridge University Press Dunlap, Carmen Zuniga & Weisman, Evelyn Marino. (2007). Helping English Language Learners Succeed. USA: Shell Education.
4. Farrell, Thomas S.C. & Jacobs, George M. (2010). Essentials for Successful English Language Teaching. London: Continuum International Publishing Group Krashen, Stephen D. (2009).
5. https://library.unismuh.ac.id/uploaded_files/temporary/DigitalCollection/YWU0N2EwYjliNmZiYmEwYWRIOGQwNDY1MWI4Y2FkYTA5OGM2M2QzMQ==.pdf
6. Principles and Practice in Second Language Acquisition. Introduction to the Internet Edition. Lai, Emily R. (2011). Motivation: A Literature Review. Research Report. Retrieved from: <http://www.pearsonassessments.com/research>

UDC 616-01/09

Taubyzar A., Alipbaeva G.O.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

MEDICINE OF THE FUTURE: ON THE WAY TO IMMORTALITY

Annotation

The article describes how medicine of the future will be able to change our lives and lead to immortality. This is a new era of eternal youth and immortality, which will come thanks to scientific and technological progress. And research is being conducted in many different directions - from blood transfusions to nanorobots treating organ ailments from within. So who is it and who will treat us in the near future?

Keywords: *idea of immortality, DNA , artificial intelligence.*

Таубызар А., Алипбаева Г.О.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

МЕДИЦИНА БУДУЩЕГО: НА ПУТИ К БЕССМЕРТИЮ

Аннотация

В статье рассказывается о том, как медицина будущего сможет изменить нашу жизнь и привести к бессмертию. Это новая эра вечной молодости и бессмертия, которая наступит благодаря научно-техническому прогрессу. И исследования ведутся в самых разных направлениях - от переливания крови до нанороботов, лечащих недуги органов изнутри. Так кто же это и кто будет лечить нас в ближайшем будущем?

Ключевые слова: *идея бессмертия, ДНК, искусственный интеллект.*

Таубызар А., Алипбаева Г. О.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

БОЛАШАҚ МЕДИЦИНАСЫ: ӨЛМЕСТІК ЖОЛЫНДА

Аннотация

Мақалада болашақ медицинасы біздің өмірімізді қалай өзгерте алатыны және өлместікке әкелетіні туралы айтылады. Бұл ғылыми-техникалық прогрестің арқасында пайда болатын мәңгілік жастық пен өлместіктің жаңа дәуірі. Зерттеулер қан құюдан бастап, ағзалардың ауруларын іштен емдейтін нанороботтарға дейін әр түрлі бағытта жүргізіледі. Сонымен, Бұл кім және жақын арада бізді кім емдейді?

Кілтi сөздер: өлместік идеясы, ДНҚ, жасанды интеллект.

Introduction

The question of how to avoid death has haunted humanity for ages. While acknowledging that life has an end, people often struggle to accept this reality. Throughout history, attempts were made to defy death through rituals and magic. The modern concept of biohacking offers a path towards immortality by leveraging advancements in technology and biology. Biohacking is not only focused on making the body immortal but also holds a belief that manipulating the body or inserting special objects can fundamentally alter it. However, achieving immortality or halting the aging process has always seemed unattainable, with the goal shifting towards increasing life expectancy. Yet, the rapid progress in fields like biophysics and robotics has rekindled the pursuit of eternal life, offering new hope and possibilities for immortality.

Artificial blood. Scientists have made significant advancements in creating artificial blood, which could potentially solve the problem of blood shortages and the need for specific blood types. This development could revolutionize the healthcare industry by providing a safe and universally compatible alternative to traditional blood transfusions. Additionally, the production of artificial blood could be scaled up on an industrial level.

Creating body parts in the laboratory. In another breakthrough, scientists have successfully created artificial sexual organs using genetic material, offering hope to women with underdeveloped reproductive systems. This advancement has the potential to revolutionize pregnancy and childbirth, enabling women to conceive and give birth without the traditional limitations.

Artificial uteruses. Looking towards the future, scientists predict that artificial uteruses will become increasingly popular by 2050. These artificial wombs would offer advantages such as improved embryo development, reduced hormonal changes, and elimination of pregnancy and childbirth risks. This technology could provide solutions for infertility and premature births.

Artificial heart. Furthermore, 3D printing technology is being used to create components of the human heart, raising the possibility of 3D-printed organs being introduced into the body. Coupled with anti-aging serums, this could potentially lead to longer lifespans and true immortality.

Nanorobots. Scientists have developed artificial nanorobots inspired by bacteria for the future of medicine. These micro-robots, only 4 times thicker than a human hair, can be injected into the bloodstream with a needle and then controlled by an electromagnetic field. Currently, they are being used to treat eye diseases, but soon they will be utilized for other organs as well.

Last year, nanorobots made from DNA strands were created by specialists in the US and China, unique in their ability to inhibit the growth of cancer cells.

While the 21st century is a time of remarkable technological advancements, it is important to recognize the potential for both positive and negative outcomes. Artificial intelligence can be used for military purposes, technological progress can be weaponized, and scientific research can cure diseases or result in worse viruses. Ultimately, the focus should be on saving lives, as neglecting this responsibility would be inhumane.

Conclusion

The concept of immortality is a long-standing dream of mankind, and modern advances in areas such as rejuvenation, regenerative medicine, nanomedicine, digital immortality and cyborgization have led to the development of methods aimed at prolonging life. However, it is important to distinguish this concept of "immortality" from others that imply a longer lifespan or longevity based on metabolic rate or longevity of similar organisms. Immortality is not only a cultural idea, but also a potential for future advances in medicine. Although achieving physical immortality may not be possible at the current stage of scientific development, scientists around the world continue to seek new methods and make discoveries to gradually move toward understanding the concept of immortality.

List of Literature

1. <https://moluch.ru/archive/183/47085/>
2. <https://lenta.ru/news/2022/01/04/immortal/>
3. <https://habr.com/ru/articles/590505/>
4. <https://theoryandpractice.ru/posts/19170-bessmertie-utopiya-ili-blizhayshee-budushchee>
5. <https://youtu.be/h8OtdFB2Aco>
6. <https://youtu.be/fEIkY0hZU3g>
7. https://www.rmj.ru/articles/istoriya_meditiny/Stranicy_istorii_krioniki_Puty_k_be_ssmertiyu_ili_vera_v_chudesnoe_iscelenie/

ӘОЖ 391

Темірбек Ж., Еркінбекова Ә.С.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы», Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КОРЕЙ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН РУХАНИ МӘДЕНИЕТІ

Темирбек Ж., Еркинбекова А. С.

«Южно-Казakhstanская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ДУХОВНАЯ КУЛЬТУРА КОРЕЙСКОГО НАРОДА В КАЗАХСТАНЕ

Temirbek Zh., Erkinbekova A. S.

«South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

NATIONAL CHARACTERISTICS AND SPIRITUAL CULTURE OF THE KOREAN PEOPLE IN KAZAKHSTAN

Қазақстан Республикасында тұратын корейліктер өздерін коре сарам деп атайды. Коре сарам ("Коре елінің адамдары"), "коре"—"Таң самалы елі" деген ұғымды білдіреді.

Қазақ халқының болмыс-бітімімен біте қайнасып, тұрмыс-тіршілігі ортақ бір арнаға тоғысқан корейлердің өзіндік ұлт ретіндегі мәдени құндылықтары біздің елде де қалыптасқан. Өзіндік өрнектерімен, ұлттық болмысымен, ұлттық киімдерінің айрықша үлгісімен, барша халықтар дастарханының сүйікті мәзіріне айналған асханасымен ерекшеленетін корей халқының мәдени құндылықтары қазақ елінде де дамып келеді.

[Қазақстан](#) мен [Корея](#) арасындағы дипломатиялық қатынас [1992 жылдың 28 қаңтарында](#) орнаған. Сол жылы Оңтүстік Корея [Алматы](#) қаласында өзінің елшілігін ашты, ал [1996 жылы](#) Қазақстан өз елшілігін [Сеул](#) қаласында ашты. Содан бері екі елдің арасындағы қарым-қатынас барлық салаларда қарқынды дамып келеді.

Корейлердің Қазақстанға күштеп қоныс аударылуы КСРО-ның ұлттарды жаппай депортациялау саясатына орай 1937 жылдан басталды. Кәрістер Қазақстанның барлық облыстарында қоныстанған. 2014 жылы олардың жалпы саны - 106,3 мың адам болды. 1939 жылғы депортация салдарынан Қазақстанға 96453 корей күштеп көшірілген. Олардың

көпшілігі Қызылорда облысы мен бұрынғы Талдықорған облысының Қаратал, Көксу аудандарына орналасқан. Қаншама қайғы-қасірет пен қуғын-сүргінді басынан өткерген қазақ халқы тағдырлас корей халқының жан батпанын тереңінен түсініп, бауырына басты. Сол уақыттан бері корейлерден бірнеше ұрпақ тарады, бүгінде олар осыншама ыстық ықылас пен аса мейірбандылық танытқан қазақ жұртының, қазақ елі мен жеріне адал қызмет етіп жүрген, кез-келген салада өзіндік үлесі бар ел азаматтары болып отыр. Олардың ұрпақтары бүгінде Қазақстанды өз Отаны санайды. Саны аз болғанымен (халықтың 1%-нен аз) корейлер ұлт ретіндегі болмыс-бітімін ғана сақтап қалмай, ұлттық-мәдени орталықтар арқылы өздерінің ұлт ретіндегі ерекшеліктерін өз елінен жырақта насихаттап жүрген бірегей ұлттардың санатында.

Корей халқы Орталық Азиядағы өзге этностарға қарағанда тез дамып келе жатқан ұлттардың бірі. Әуел баста кәрістер ауылшаруашылығымен айналысып, ауылда тұрса, бүгінде олардың басым бөлігі қалаларда қоныстанған. Бұған Қазақстан этностарына жүргізіліп отырған ғылыми зерттеулер негіз бола алады. Ақиқатында, кеңес кезеңінде кәріс отбасыларында бала санына шектеу болған. Бұл кейін қалаға қоныстанған жас отбасыларында да сақталған. Сондықтан демограф ғалымдар кәрістер санының артуын табиғи өсіммен емес, сырттан көшіп келушілердің қатарының көбеюімен байланыстырады. Бүгінгі Қазақстанда тұрып жатқан кәріс ұлтының өкілдері қиыршығыстық кәріс қауымдастықтарының жаппай саяси қудалауға ұшыраған тобының ұрпақтары болып табылады.

Тарихқа қайта көз жүгіртер болсақ, корейлердің көпшілігі Қазақстанға негізінен Ресей аумағынан көшірілген болатын. Мұнда корейлер Қазақстан мен Орталық Азияға депортацияланған уақытқа дейін 75 жыл тұрмыс кешкен. Қазақстанға күштеп көшіріліп қана қоймай, құқықтары да шектелген корейлердің басым бөлігі ауылдарда тұрып, диканшылықпен, жер өңдеумен айналысуға мәжбүр болды. Алайда, сол кезеңде корей колхозшыларының табыстылығы күллі Кеңес Одағына белгілі болып, олардың бірқатары Кеңес үкіметінің медальдарымен, ордендерімен марапатталған, 68 еңбекші кәріс «Алтын Жұлдыз» және Социалистік Еңбек Ері атағын иеленген. Сталиннің өлімінен кейін корейлерге шын мәнінде еркіндік беріліп, олардың ел ішінде емін-еркін көшіп-қонуына шектеу алынып тасталды. Корей жастары соқа мен кетпенді тастап, жоғары оқу орындарына түсіп, өзге де кәсіптерді игере бастады. 1960 жылдары кәріс халқының әлеуметтік құрылымында жедел өзгерістер байқалады, яғни кәрістер колхоз шаруаларынан интеллигенция, инженер-техникалық жұмысшылар, кәсіби маман тобына өсіп шыққан еді.

Тарихи деректер корейлер қоныстанған негізгі аумақ – Қызылорда облысы болғанын айғақтайды. Жалпы кәрістердің ұлттық театры, алғашқы «Ленин кичи» деп аталатын газеті де Қызылордада қазық қаққанын тарихи құжаттар дәлелдейді. Крейлерге бұл кезеңде Қазақстанның күріш шаруашылығын көтеру жүктелген болатын. Урбанизация кезінде корейлердің басым бөлігі Қазақстанның оңтүстік астанасы мен елордаға көптеп көше бастаған.

Бүгінде Қиыр Шығыстан Қазақстанға депортацияланған корейлердің жалпы саны 2-3 пайызды ғана құрайды. Қазақстанда тұрып жатқан бүгінгі корейлердің басым көпшілігі Қазақстанда өсіп-өнген ұрпақ. Сондықтан олардың Қазақстанды өз туған отандары санаулары да заңдылық. Бүгінде қазақстандық кәрістердің өздерінің «Корейлер үйі» бар. Мұнда Қазақстан корейлерінің қауымдастығы, «Коре Ильбо» газетінің редакциясы, кітапхана, хореография сыныбы, Қазақстан корейлерінің жастар қозғалысы орналасқан.

Қазақстанға тарихи депортация кезінде қоныс аударған коре сарам корейлері бүгінде өзіндік тарихи-мәдени мұраға бай, халықтық элементтері мен санғасырлық ұлттық салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын өз дәрежесінде сақтап қалған, ата салтының мол қазынасын дәріптей білген ұлт ретінде қадірлі. Корейліктер балалардың өмірінің басталуын, оның бір жасқа толу жасын есептейді. Осы кезден бастап қана бала толыққанды адам болып есептеледі. Балалардың әрқайсысының бір жасқа толуын міндетті түрде атап өту керек, егер атап өтілмесе, онда ержеткенде баланың үйлену тойын, мерейтойын және т.б. тойларын атап өтуге болмайды. Сондықтан да ата-аналар балаларының бір жасын атап өтуге тырысады.

Қазіргі корейліктер де олардың ата-бабалары сияқты некеге тұруға ерекше мән береді. Бұл адамның өміріндегі төрт басты оқиғаның бірі және салтанатты түрде өткізіліп, оған барлық руластарының назары аударылады. Неке алдында құда түсу рәсімі өтеді. Күйеу жігіт руластарының ішіндегі үлкендері - әкесі, үлкен ағасы, кейбір жағдайда ғана күйеу жігіттің анасы құда бола алады. Қалыңдықтың ата-анасының келісімін, екі жақ ченчи – некелестіру рәсімін өткізуге келіседі, некелесуді толығымен күйеу жігіт қаржыландырады, бірақ ол қалыңдықтың үйінде өтеді. Ченчи рәсіміне күйеу жігіт пен қалыңдықтың жақын туыстары мен достары шақырылады. Қалыңдықтың туыстарына ерлі-зайыптылар арасындағы адалдықтың белгісі ретінде – қаз, күріштің желімді сортынан жасалған ерекше нан – чалпыпэги, сонымен қатар ақ күріш шелпектер – тимпени ұсыну міндетті болып есептеледі.

Корейліктер отбасындағы қарт адамдарды құрметтеп, балалары олардың мерейтойларын тойлайды. Соның ішінде ең маңыздысы балалардың ата-анасының 61 жасқа толу мерейтойын тойлауы болып табылады. Бұл мерейтой егер отбасындағы балалардың

барлығы ер жетіп, отбасын құрып, олардың тойлары жасалып, отбасында ешқандай қайғылы жағдай болмаса ғана тойланады. Егер ондай болмаса, мерейтой кейінге қалдырылып 2, 4, 6 жылдан кейін тойланады. Корейліктердің дәстүрлі тағамдары өсімдік тағамдар – жарма мен көкөністен жасалған тағамдар басым болып табылады. Корейліктердің тағамдары Шығыс, Оңтүстік-Шығыс Азияның көптеген басқа халықтары сияқты күріш басым өнімді құрайды, күріштен (пап, паби) буға тұзсыз пісірілген ботқалар пісіреді.

Қазіргі корейлердің кулинариясында папты дайындаудың шамамен 40 түрлі әдісі бар және олардың атауы да тиісінше әртүрлі. Корейліктердің тағамдарының ішіндегі кукусу, үзбе кеспе сучэби тағамдары негізгі тағамдар болып табылады. Оны бидай, жүгері, қара құмық және картоп ұнынан әзірленеді. Кукусуды ұсақтап турап бұқтырылған етпен, көкөніспен, қызыл үгітілген бұрышпен суытылған немесе ыстық сорпамен қоса береді. Сусындардың ішінен күріш арағының түрлі сорттарын, брага, сонымен қатар лимон мен жеміс –жидектен, жаңғақ, зімбір, кептірілген құрма, корица және бал қосылған бал қарағай жаңғағынан жасалған әр түрлі сусындарды айтуға болады.

Қазақстанда тұратын коре сарам корейлерінің ұлттық киімі көбінесе ақ матадан тігіледі. Ерлер кең балақ шалбар, күртеше, халат киеді. Мереке күндері қыз балалар қызыл түсті юбка және ашық қызыл түсті кофта киеді. Балалар киімдері де пішілуі мен тігілуі жағынан үлкендердің киімдерінен көп өзгешелігі болмайды. Ерте кезде корей шаруалары аяқтарына жуан иірілген жіптен немесе қамыстан тоқылған сандал, ал жауынды күндері өкшесі биік етіліп ағаштан ойылып жасалған аяқ киім киетін болған. Мысалы орыс мұжықтары шіліктен шәркей тоқып кесе, қазақтар мал терісінен жасалған шәркейді пайдаланған. Сол сияқты корейлер былғарыдан тігілген аяқ киімдермен қатар резеңкеден жасалған аяқ киімдерді (оны комус деп атаған) пайдаланған. Бұл аяқ киімдерді олар әлі күнге дейін Қазақстанда болатын түрлі ұлттық іс-шараларда киіп жүр. Ерлердің сабаннан немесе жұқа киізден бас киімі – шляпа бүгінге дейін өзінің ұлттық мән-мағынасын жойған жоқ. Оларды көбінесе жастар жағы киюге әуес келеді.

Корейлердің садақ тарту жарысы, белбеу тақпай күресу, матадан жасалған белбеу тағып күресу секілді ұлттық ойындары мен спорт жарыстары мереке қарсаңында дәстүрлі түрде өткізіліп отырады. Жалпы, корейлердің осы тұстағы дәстүрлі ұлттық ойындары қазақ халқының төл ойындарына ұқсас келеді. Қазіргі кезде жоғарыда аталған ойындарға қоса спорттың жеңіл атлетика, футбол, волейбол, шаңғы, коньки тебу түрлері қосылған.

Корейдің дәстүрлі фольклорлық шығармалары, халық әндері, ертегі-аңыздары сақталған. Музыкасы мен би өнері дамыған. Кең тараған музыкалық аспабына комунго, паягым, флейта, барабан жатады.

Қазақстандағы корейлер христиан дінін ұстанады. Ал негізінен корей ұлтының көп бөлігі будда дінінің өкілдері.

Мәдениетте шекара жоқ. Менің ойымша, Корея мен Қазақстан арасындағы қарым-қатынастардың, әсіресе ортақ байланыстырушы буын – корей диаспорасының арқасында одан әрі дамуына әлеуеті жетеді деп санаймын. Қазіргі уақытта Қазақстанда тұратын 108 мыңға жуық этникалық корейлер – 1937 жылы Ресейдің Қиыр Шығысынан мәжбүрлі депортацияға ұшыраған корейлердің ұрпақтары. Этникалық азшылықтардың қандай да бір кемсітусіз дамуына және табысқа жетуіне ерекше көңіл бөлініп, қолдау көрсетілетін Қазақстан елі жүргізіп отырған ұлтаралық келісім саясатының арқасында корей диаспорасының өкілдері бүгінде маңызды рөл атқарады және қазақстандық қоғам өміріне белсенді қатысады.

Әдебиеттер тізімі

1. Суслина С.С. (1997) Республика Корея на постиндустриальной стадии развития (конец 80-х – начало 90-х годов). – М.: Вост. лит. РАН. – 224 с.
2. Хун Ц. (2011) Влияние конфуцианской идеи ритуала «ли» на идеологию и культуру народов Кореи и Японии // Вестник ЧитГУ. – №10 (77).
3. Сигида Ю.С. (2014) Социальный аспект влияния финансово-промышленных групп чеболь на развитие Южной Кореи во второй половине XX – начале XXI в. // Вестник ТомГУ. – С. 140-144.
4. Кирьянов О.В. (2013) Корея и корейцы. О чем молчат путеводители. – М.: РИПОЛ, 59 с.

ӘОЖ 392

Тасжан Ә., Өтегенов Б.Д.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

**ҚОҒАМДЫҚ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖАҒДАЙЫНДА ТАРИХИ САНАНЫ
ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ**

Taszhan A., Utegenov B. D.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

**THE PROBLEM OF THE FORMATION OF HISTORICAL CONSCIOUSNESS IN
THE CONTEXT OF PUBLIC HEALTH**

Тасжан А., Утегенов Б. Д.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

**ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В
УСЛОВИЯХ ОБЩЕСТВЕННОГО ЗДРАВООХРАНЕНИЯ**

Қазақстан тарихын денсаулық сақтау жағдайында жаңғыру мәселесі жоғары оқу орындарында тарихи сананы қалыптастыруда білім алушылардың рухани жаңғыру аясында олардың рухани бағдарларының, кәсіби білікшіліктерінің қалыптасуына, өзін сол елдің патриоты ретінде сезінді немесе өзіндік дүниетанымының қалыптасуына, өз халқының мәдени – рухани салт – санасы мен дәстүрлерін сақтауға елеулі ықпал етеді.

Қоғамдық өмірдің әлеуметтік тұрғыдағы реттелуі мен оның бір бөлігі — тарихи сананы қалыптастыруда қажетті білімдерді алуына және де халықтың өткен өмірін жолдан, оның тарихтағы маңызды орны мен рөлін жан жақты бағалауына мүмкіндік береді.

Жахандануға лайықты жауап беру ретінде өз тарихан зерделеу арқылы дүние жүзілік өркениет пен тарихты түсініп, жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгеруге, қазақ халқының қазіргі мұрасы — Қазақстанның мәдени – рухани мұраларын терең игеруге жол ашады.

Қазақ ұлтының өз тарихын ұғынуы мен оны үлгі, мақтан ету мәселесі көптеген дамыған мемлекеттердің маңызды міндеттерінің қатарына кіреді, өйткені тарихи мұрасы арқылы қазақ халқының жалпыадамзаттық дамудағы лайықты орны мен тарихи рөлін бағалауға, елдің өзіндік саяси – тарихи, әлеуметтік–экономикалық, геосаяси және рухани ерекшелігімізді парасаттауға мүмкіндік береді.

Ұзақ уақыт бойына Қазақстан тәуелсіздік алғанға дейін оның тарихы, кемсітушілікке ұшырады, сондықтан да егеменді мемлекеттің маңызды мәдени ұлттық тарихты жаңғырту мәселесі болды.

Бұрын Қазақстан тарихы Кеңес Одағының тарихы шеңберінде ғана қарастырылып, факультативтік пән ретінде оқытылып келсе, енді ХХІ ғасырда жаңа Қазақстан жағдайында оны әлемдік дүниежүзілік тарихпен, Еуразия кеңестігі тарихымен,

көшпелілер өркениеті мен, орталық азияның жүрегі халықтарының тарихымен сабақтастыра отырып, соның аясында қарастырып оқыту үрдісі басталды. «Тарих қазіргі уақытта болып жатқанның барлығының пайымдау мүмкіндігін береді, онда болашақтың бастамалары еңгізілген»[1].

Қазақ елінің ұлттық мүддесін нақтылайтын және оны рухани тұрғыда әлемдік қауымдастыққа танытатын айғақтардың бірі—біздің тарихи ерекшелігіміздің қайталанбастығы болып табылады. Жаңа заманда, жаңа Қазақстан рухани тұрғыда жаңғыру үшін, қоғамдық және тарихи сананы жаңғыртушылық өте маңызды мәселе. Өйткені біздің өткен тарихымыз адамзат өркениетіндегі ойып алар орнымыз заманауи жаңа көзқарастар мен әдіснамалар арқылы толықтай зерделеуді қажет етеді. Өйткені тарих болмаса халықта жоқ.

Қазақстан республикасы қазіргі кезде сан ғасырлар бойында маңызды тарихи оқиғалардың нақ ортасындағы қазақ жері мен елі халықаралық қатынастар жүйесінің толыққанды бір мүшесі ретінде әлемде 7-ші орынды иемденеді. Қазақ халқының өткен ұлы тарихының кешенді кезеңдерімен рухани мәдениеті әлемдік өркениеттің ішінде айрықша орны бар өзіндік сипаты жаңа Қазақстанның жаңарған тарихына өз бейнесін нақтылауы керек.

Өз тәуелсіздігін алған Қазақстан сол кезден бастап әлемдік қауымдастықта жаңа тарихи кезеңде өзіндік даму бағытын нақтылаған, тарихи бай мемлекет екенін танытып отыр. Қазақстан халқының тарихи өткен кезеңін жаңғырту, сол тарих қойнауына күш—қуат алып, қоғам мен қоғамдық сананың дамушылық тарихында өзгеріске түсіп, қазіргі жаңа Қазақстан жағдайында жаңа қарқын алуға мүмкіндік береді. «Орталық азия дамуының тарихи орын алуы барсында қазақ халқының тарихи түрде қалыптасу барысында, қазақ халқының орнату үдерісі нақты оқиға болып табылады» [2]

Қазақ тарихын зерделей отырғанда қазіргі қазақ халқын экономикалық ұлт ретінде қалыптастырған жер рулар мен тайпалық одақтардың көпшілігі ежелден бастап осы территорияда пайда болып, қалыптасып, мемлекеттік құрылымдар құрғаны тарихи шындық. Олар Еуразияның Ұлы Даласында Алтайдан Еділ, Каспийге дейінгі ұлан—ғайыр аумақта мал шаруашылығымен айналасып, көшпелі халық жеріндегі түркі тілдес қауымдастықтар ретінде тарих сахнасында жүрді. Кейіннен бұлар қазақ ұлтының тарихи-мәдени дамуы барысындағы ру-тайпалар бірлестігінен топтасқан, біріккен халыққа айналды және қазіргі қазақ халқының негізін құрайды. Ұлы далада сақ, ғұн және кейіннен түркілер атауында жалғасын тауып, Алтын Орда, Ресей бодандығынан өз тәуелсіздігіне дейін жетті. Қазіргі жас ұрпақ осындай үлкен тарихымыз бар екендігін біліп жүруі керек.

Қазақ халқы XIV-XV ғасырларда тарих сахнасында пайда болғаннан бастап ол жерлерде қазіргі ұлттық ұйытқымыздың бастауы көшпелілер өркениеті болғаны аян. Қазақ ұлттық ерекшелігін пайымдаған ғалымдардың бірі Ғарифолла Есімнің тұжырымында ол „Қазақ халқының ойлай мәдени кеңістігінің екі тарихи өлшемі анықталмақ”. Біріншісі, „алғашқы мәдени-тарихи, бүгінгі қазақ этносын құраушы рулар мен тайпалардың тарихына, тұрмысына, мәдениетіне қатысты анықталмақ, тарихқа белгілі Ғұндар империясы, Түркі қағанаты, Үйсін мемлекеті, Қыпшақ мемлекеті, Алтын Орда мемлекеті, одан беріде Ақ Орда, Көк Орда құрамындағы тайпалардың түркі тіліндегі қалыптасқан дүние танымы”.

Шынайы егемендік азаматтық ұстанымсыз, тарих сабақтарын тереңдеп пайымдаусыз мүмкін болмайды, бұл үздіксіз дамуға күш-жігер береді, өйткені қазіргі кезең өткен кездің негізінде іске асырылады, оның ықпалы барлық жерде сезіледі.

Тарихи тәжірибені жаңа Қазақстан жағдайында жас ұрпақтың тарихи санасын, мәдениетін, салт-дәстүрлерін, сабақтастығын қалыптастырады. Тарих дегеніміздің өзі қазіргі кезде болып жатқан нәрселердің ауқымын пайымдауға мүмкіндік береді. Өйткені онда болашақтың өсімі орныққан. Ол адамның өркениеттің құбылыстарын, қазіргі кезеңнің ауқымды мәселелерінің динамикасын пайымдаудың негізі болып табылады.

Қазіргі Қазақстан немесе Қазақстан Республикасы дегенде, ең алдымен оны қазақ халқының егеменді, тәуелсіз ұлттың мемлекеттілігінің қалыптасуы түсінгеніміз жөн. Қай ұлт болмасын өз мемлекетінсіз өмір сүре алмайтынын тарих сан мәрте дәлелдеген.

Мемлекеттік құрылымның ұлттық сипатын сақтап қалу, оны жан-жақты дамыту саясаты демократияның негізгі бір қағидасына жатады [3].

Әдебиеттер тізімі

1. Кәрібаев Б.Б. Қазақ хандығының құрылу тарихы. – Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2014. – 520 б.
2. Қазақстан тарихы (Қазақ елі). 1-2 кітап. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 458 б.
3. Қазақстан тарихы (Қазақ Елі). 3 кітап. Қазақстан тоталитарлық және отаршылдық жүйеде – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 265 б.

ӘОЖ 394

Кененбай М.Х., Абдуллабекова А.Т.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

**МЕДИЦИНА САЛАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ БІРІЗДЕНДІРУ
ЖОЛДАРЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аннотация

Мақаланың бағыты медицина саласының өз мемлекеттік тілімізді бірыңғай жүйеге енгізу, біріздендіру және оны жетілдіру жолдарының өзекті мәселелерін қарастырылады.

Кілім сөздер: медицина, мемлекеттік тіл, тілді біріздендіру.

Кененбай М. Х., Абдуллабекова А. Т.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПУТЕЙ УНИФИКАЦИИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА В ОБЛАСТИ МЕДИЦИНЫ**

Аннотация

В центре внимания статьи будут рассмотрены актуальные вопросы внедрения, унификации и совершенствования медицинской сферы в единую систему своего государственного языка.

Ключевые слова: медицина, государственный язык, унификация языка.

Kenenbai M. Kh., Abdullabekova A. T.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

**ACTUAL PROBLEMS OF IMPROVING THE WAYS OF UNIFICATION OF THE
STATE LANGUAGE IN THE FIELD OF MEDICINE**

Annotation

The focus of the article will be on topical issues of the introduction, unification and improvement of the medical field into a single system of its state language.

Keywords: medicine, state language, language unification.

Қазіргі таңда медицина саласында тіл білудің маңыздылығы өте зор, алайда өз мемлекеттік тіл көп салада оңайға түсе бермейді. Ол себептердің бірі елімізге, өз мемлекеттік тілімізден бөлек басқа тілді тұтынуымыз жәнеде біріктіру маңыздылығын аңғару қажет.

Медицина адамтанумен қоса қоғамдық ортадағы тілдік деңгейді күшейте қоймай, қоғамдық ғылымдардың барлық түрлерінің жетістіктерін ескеріп, бірге байланыстырады. Қазіргі таңда мемлекеттік тілді еңгізу үшін әртүрлі ғылыми жобалар жасалып, диссертация

және монографиялық еңбектер қорғалып жатыр. Алайда бұл тәжірбилер толық мемлекеттік тілді енгізе алмады. Себебі, көп жағдайда медицина саласында орыс тілімен қамтамасыз етілген соң, өз мемлекеттік тіліміз екінші сатыға түсіп кеткен. Осыған байланысты өз мемлекеттік тілді біріздендіру жеңіл түрде қолдан келе бермейтін іс сонымен қатар оның белгіленген уақытымен шектелуге болмайды. Оны әрі қарай көп уақытқа қамтамасыз етіп, жетілдіруді керек етеді. Менің көзқарасым бойынша қазіргі таңда медицина саласында мемлекеттік тілді жоғары деңгейде жетілдірудегі негізгі нысан, бүткіл дәрігерлік оқу орындарында-академия, универ, колледж және емханалар монолитті терминдері қолдауны қажет. Өйткені өз мемлекеттік тіліміз бай әрі медициналық терминдері жеткілікті. Соған байланысты медицина саласында мемлекеттік тілді біріздендіру жолдарын жетілдіру жөніндегі міндеттер барлық азаматтарға сапалы және қауіпсіз медициналық қызмет көрсетуді қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты көптеген міндеттер бар. Алғашқы және негізгі болып табылатын міндеттердің бірі-медициналық мамандарға да, пациенттерге де түсінікті және қол жетімді болатын медициналық терминологияның бірыңғай стандартын құру.

Медициналық терминология көбінесе дәрігерлер мен пациенттер арасындағы түсіністік пен өзара қарым қатынасты әрекеттесуге кедергі болады. Әр түрлі аймақтық және кәсіби ерекшеліктер диагностика мен емдеуде түсініспеушіліктер мен қателіктерге әкеліп соғуы мүмкін. Сондықтан медициналық терминдердің барлық алуан түрлілігін ескеретін, бірақ бәріне түсінікті және қол жетімді болатын бірыңғай стандартты құру өте маңызды.

Медициналық терминологияны біріктірудің бір жолы бүткіл медицина мамандарына қол жетімді болатын арнайы сөздіктер мен анықтамалықтамалар жасау. Бұл терминдердің қолданылуын біріздендіруге және әртүрлі кәсіптер мен аймақтардағы дәрігерлер арасында ақпарат алмасуды жеңілдетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұндай сөздіктер медициналық жоғары оқу орындарының студенттерін білім беру үшін пайдаланылуы мүмкін, бұл оларға кез келген медициналық мекемедегі жұмысқа оңай бейімделуге көмектеседі.

Медицина саласындағы мемлекеттік тілді біріздендіруді жетілдіру жөніндегі тағы бір міндеттердің бірі ол медициналық мекемелер қызметкерлер үшін арнайы білім беру бағдарламалары мен курстарын дайындау болып табылады. Бұл дәрігерлер мен медбикелерге жаңа терминдер мен стандарттарды үйренуге, сондай-ақ оларды күнделікті тәжірибеде дұрыс тұтынуды үйренуге көмек береді. Мұндай бағдарламалар теориялық

сабақтарды да, практикалық жаттығуларды да қамтуы мүмкін, бұл қызметкерлердің білім деңгейі мен дағдыларын жоғары деңгейде жақсартуға көмектеседі.

Қорытындылай, медицина саласындағы мемлекеттік тілді біріздендіруді жетілдіру-бұл көрсетілетін медициналық көмектің сапасын күшейтуге және дәрігерлер мен пациенттер арасындағы қарым-қатынас, байланыс деңгейін күшейтуге көмектесетін маңызды мақсаты. Медициналық терминологияның бірыңғай стандартын құру, арнайы оқу бағдарламалары мен сөздіктерді әзірлеу – бұл мәселені шешудің бірнеше әдісі. Медицинада тілді біріздендіру бойынша істі жалғастыру және осы салада тиімдірек және сапалы жұмыс істеу үшін жағдай жасауға ұмтылу маңызды.

Әдебиеттер тізімі

1. Асимов М.А., Мадалиева С.Х. ҚазҰМУ-дың білім беру үдерісіндегі коммуникативтік құзыреттілікті дамыту мәселелері мен перспективалары // ҚазҰМУ хабаршысы. -2011, №2.- С.80-82.

ӘОЖ 80

Мырзахмет А.Б., Абдуллабекова А.Т.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕДИЦИНАЛЫҚ ТЕРМИНДЕРДІҢ АУДАРЫЛУЫ

Аннотация

Бұл мақала медициналық терминологияны аудару ерекшеліктеріне және тәсілдеріне арналған. Мақалада терминдердің көпшілігінде сөздік сәйкестіктері бар екені де атап өтілген.

Кілт сөздер: медицина, аударма, медициналық терминдер.

Мырзахмет А. Б., Абдуллабекова А. Т.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ПЕРЕВОД МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВ

Аннотация

Данная статья посвящена особенностям и видам перевода медицинской терминологии. В статье также отмечается, что большинство терминов имеют словарные эквиваленты.

Ключевые слова: медицина, перевод, медицинские термины.

Myrzakhmet A. B., Abdullabekova A. T.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

TRANSLATION OF MEDICAL TERMS

Annotation

This article is devoted to the peculiarities and types of translation of medical terminology. The article also notes that most terms have dictionary equivalents.

Key words: medicine, translation, medical terms.

Аударма - сан қырлы, дүние, ол - өнер, мамандық, ғылым, шығармашылық іс. Тіл өнері жетіліп, өркендеген сайын аударма да үздіксіз өсе береді. Олай болса, аудармашы - құрметті мамандық. Өйткені, ол өз ұлтынын көркем әдеби шығармаларын екінші бір халықтың рухани игілігіне айналдырумен бірге, сол халықтың үздік тундыларын өз елінің қазынасына қосады.

Медицина - терең және бәрін қамтитын, сан түрлі тармақтар мен салалардан тұратын ғылым. Медициналық тақырыптар ең қиын тақырыптардың бірі болуы мүмкін. Медициналық терминдерді аударудағы басты қиындық аудармашының иығына түсетін орасан зор жауапкершілікте. Медициналық мәтіндерді аударудың күрделілігі арнайы терминологиялар мен аббревиатуралардың көптігімен де түсіндіріледі, олардың аударма тілінде аналогтары әрқашан бола бермейді.

Осылайша, медициналық терминдерді аудару әртүрлі жолдармен жүзеге асырылады. Олардың ең көп тарағаны – түпнұсқа тілдегі терминдердің сөздік сәйкестігін іздеу. Сондай-ақ ең көп тарағандары – транскрипция, калька, сипаттамалық аударма, контекстік ауыстыру, нақтылау, жалпылау және лексикалық қосымшалар.

Аударылған мәтінде эквивалентті емес және баламалы бірліктер болуы мүмкін. Эквивалентті емес бірліктер: disease – ауру, renal– бүйрек. Балама бірліктер: contraction– қысқарту, алу, шектеу; treat– емдеу; емдеу курсын жүргізу; қарастыру, талқылау; multipurpose application – көпжақты қолдану. Барлық терминдердің шамамен 40% сөздік сәйкестігі бар. Көптеген баламалы бірліктер болған жағдайда, сөздіктерде бір

терминологиялық бірлікке бірнеше сәйкестіктер бар екенін есте ұстаған жөн, бірақ мәтіндегі түпнұсқаның белгілі бір сөзінің немесе сөз тіркесінің мағынасы бір ғана болуы мүмкін.

Транскрипция (лат. transcriptio – қайта көшіріп жазу) – белгілі бір тілдегі дыбыстарды дәл бейнелеп көрсету үшін пайдаланылатын шартты белгі. Жазуда бір фонема түрлі әріптермен таңбалануы мүмкін, ал транскрипцияда ол бір таңбамен белгіленеді. Транскрипцияның негізгі қызметі сөздің дыбыстық немесе фонемалық құрамын дәлме-дәл көрсету, онда сөздің дыбыстық жағына ғана назар аударылады. Бір әріп ыңғайына қарай түрлі фонемаларды белгілесе, транскрипциялық таңба бір ғана мағынаға ие болады. Мысалы: dentrit-дендрит.

Транслитерация – бір жазу түрінің өзге жазу таңбаларымен берілуі, онда жазудың бір системасындағы әрбір таңба жазудың өзге системасындағы таңбамен беріледі. Мысалы, ағылшын сөзі organ-орган; оның аудармасы дыбыс емес, әріп құрамымен байланысты.

Калька (фр. calque – көшірме) — өзге тілдегі сөз тіркесі мен жай сөйлемнің құрылымдық-мағыналық негізділігін ана тіліндегі төл тәсілдер арқылы дәлме-дәл көшіріп алу. Molecular level-молекулалық деңгей, Lymphatic system-лимфа жүйесі.

Сипаттама аударма – аударма тілдегі сөз, сөз тіркесі немесе фразеологиялық бірлік осы терминнің мағынасын адекватты түрде беретін сөз тіркесімен ауыстырылған, түпнұсқа тілдің жаңа терминологиялық бірліктерін аудару әдісі. Сипаттама аударма басқа әдістердің ешқайсысын қолдануға болмайтын жағдайда қолданылады. Мысалы, protein vesicles release structures деген тіркес көпіршіктердің бөлінуіне қатысатын ақуыздық құрылымдар деп аударылады. Аудармада түпнұсқадан екі есе көп сөздер бар, бұл ұғымның негізгі мазмұнын дәл көрсету үшін қажет.

Қорытындалай келе, медициналық терминдерді аудару әртүрлі жолдармен жүзеге асырылады. Олардың ең көп тарағаны – түпнұсқа тілдегі терминдердің сөздік сәйкестігін іздеу. Ол түпнұсқа мәтінде кездесетін барлық жағдайларда немесе барлығында дерлік қолданылады. Бірақ қазақ және ағылшын тілдерінің грамматикалық, синтаксистік және морфологиялық құрылымдарындағы кейбір сәйкессіздіктерге байланысты аударма кезінде әртүрлі түрлендірулерді жиі қолдануға тура келеді. Оларға транскрипция, калька, сипаттамалық аударма, контекстік алмастыру, нақтылау, жалпылау және лексикалық қосымшалар жатады.

Әдебиеттер тізімі

1. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика. СПб.: Союз, 2004.

2. Қазақ ССР-інің Орт. Мемл. Мұрағаты. 81-к., 1-т., 56-іс
3. Бәйішев С. Қазақ тілінің терминологиясын жасаудың негізгі принциптері мен міндеттері (Терминология сөздігі. Алматы, 1949. 1-кітап).

ӘОЖ 80

Абдазова Т.Д., Абдуллабекова А.Т.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ТІЛДІ ӨРКЕНДЕТУ – БАРШАНЫҢ ІСІ

Аннотация

Бұл мақалада тіл дамытудың маңыздылығы түсіндіріліп, оны жетілдірудің әдіс-тәсілдері ұсынылған. Мақалада тілдің қоғамдағы, білім мен мәдениеттегі маңызы, оның тұлғаны қалыптастырудағы және қоғам дамуындағы рөлі ерекше атап өтілген. Автор оқу, жазу, тыңдау және сөйлеу сияқты тілдік дағдыларды жақсарту үшін әртүрлі стратегиялар мен әдістерді қолдануды ұсынады. Сондай-ақ тіл дамыту ісіне қоғамның барлық мүшелерінің белсене қатысуының маңыздылығына тоқталып, оқушылардың, мұғалімдер мен ата-аналардың ынтымақтастығын ынталандырады. Жалпы, мақалада тіл дамыту баршаның міндеті екендігі баса айтылып, осы үдеріске белсенді қатысуға шақырылады.

Кілім сөздер: тіл, әдіс-тәсілдер, жақсарту, міндет

Абдазова Т. Д., Абдуллабекова А. Т.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

РАЗВИТИЕ ЯЗЫКА-ДЕЛО ВСЕХ

Аннотация

В этой статье объясняется важность развития языка и предлагаются методы его совершенствования. В статье подчеркивается значение языка в обществе, образовании и культуре, его роль в формировании личности и развитии общества. Автор предлагает использовать различные стратегии и методы для улучшения языковых навыков, таких как чтение, письмо, аудирование и речь. Он также подчеркнул важность активного участия всех членов общества в развитии языка и стимулирует сотрудничество учащихся, учителей

и родителей. В целом, в статье подчеркивается, что развитие языка является задачей всех, и приглашаются к активному участию в этом процессе.

Ключевые слова: язык, методы, улучшение, задача

Abdazova T. D., Abdullabekova A. T.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

LANGUAGE DEVELOPMENT IS A BUSINESS FOR EVERYONE

Annotation

This article explains the importance of language development and suggests methods for improving it. The article emphasizes the importance of language in society, education and culture, its role in the formation of personality and the development of society. The author suggests using various strategies and methods to improve language skills, such as reading, writing, listening and speaking. He also stressed the importance of the active participation of all members of society in the development of the language and encourages the cooperation of students, teachers and parents. In general, the article emphasizes that the development of the language is the task of everyone, and they are invited to actively participate in this process.

Keywords: language, methods, improvement, task

Тілдің дамуы қоғам мен мәдениеттің дамуының маңызды аспектісі болып табылады. Тіл ақпаратты жеткізуде, қарым-қатынаста және халықтың жеке басын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Ол қарым-қатынастың негізгі құралы және білім мен тәжірибені жеткізу құралы болып табылады.

Тілді дамыту сөздік қорын кеңейту, грамматикалық дағдыларды жетілдіру, оқу және жазу дағдыларын дамыту, айтылу мен интонацияны жақсарту сияқты көптеген аспектілерді қамтиды. Тілдің барлық осы аспектілері қоғамның барлық мүшелерінің жүйелі жұмысы мен күш-жігерін қажет етеді.

Тілді дамытудың маңыздылығы-бұл халықтың мәдени мұрасы мен бірегейлігін сақтауға ықпал етеді. Тіл мәдениет пен дәстүрдің ажырамас бөлігі болып табылады және оны сақтау мен дамыту бүкіл қоғамның міндеті болып табылады. Сонымен қатар, тілдің дамуы халықтың білімі мен мәдени деңгейін арттыруға ықпал етеді.

Қоғамдағы әрбір адам тілдің дамуына жауапты. Бұған күнделікті өмірде тілді үйрену және қолдану, әдебиеттерді оқу, ана тілінде сөйлейтіндермен қарым-қатынас жасау және

тілдік курстарға қатысу арқылы қол жеткізуге болады. Сонымен қатар, мемлекет пен білім беру мекемелері тілді дамыту үшін қолдау мен ресурстар ұсынуы керек.

Тілдің дамуы ақпараттық технологиялар мен халықаралық коммуникацияның дамуымен де байланысты. Интернет пен әлеуметтік медианың дамуымен тіл қарым-қатынас пен ақпарат алмасудың маңызды құралына айналууда. Сондықтан тілді дамыту үшін заманауи технологияларды белсенді қолдану қажет.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев халыққа арнаған Жолдауында: «Тіл – үлкен саясаттың құралы» деп атап өтіп, қазақ тілін ұлтаралық қатынас тіліне айналдырудың уақыты келгенін айтты. Ол үшін бірінші кезекте барлық азаматтар, әсіресе мемлекеттік қызметкерлер қазақ тілін сауатты қолдана білулері қажет. Кез келген тұлға отансүйгіштігін сөзбен емес, нақты істерімен дәлелдегені жөн. Мемлекеттік тіл саясаты әрбір қазақстандық мемлекеттік тілді меңгеруге, ана тілін дамытуына, қалаған тілін үйренуіне жағдай жасап отыр. Әлбетте, тіл дегенде, ең әуелі егемендік еншіміз – мемлекеттік тілдің мәртебесі мен тұғырын сақтау әрі нығайту аса маңызды.

Тілді өркендету – баршаның ісі. Тіл – тек қарым-қатынас құралы емес, ұлтымыздың биік тұғыры.

Қорытындылай келе, тілді дамыту - бүкіл қоғамның міндеті. Әр адам тілдің сақталуы мен дамуы үшін өзінің жауапкершілігін білуі керек. Бірлескен күш-жігер арқылы ғана біз болашақ ұрпақ үшін тіліміз бен мәдени мұрамыздың сақталуын қамтамасыз ете аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. "Тілді оқыту және білім беру" - Ж. К. Абжалилов
2. "Тілге арналған оқу" - Ж. Ж. Байсалиев
3. "Тілге арналған оқу және басқа да білім беру әдістері" - Ж. С. Сейтжанова

UDC 616-05

Ozbakyr E., Dumchebayeva A. I.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

SUBSTANCE ABUSE AND ADDICTION OF ALCOHOL AND DRUGS

Өзбакыр Е., Думчебаева А. И.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

НАШАҚОРЛЫҚ ЖӘНЕ АЛКОГОЛЬ МЕН ЕСІРТКІГЕ ТӘУЕЛДІЛІК

Озбакир Э., Думчебаева А. И.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ТОКСИКОМАНИЯ И ЗАВИСИМОСТЬ ОТ АЛКОГОЛЯ И НАРКОТИКОВ

Abuse is the pathological, often compulsive use of a substance or behavior that exceeds normal limits and poses a threat to health or public safety. Dependency involves physical or psychological reliance on a substance or activity, leading to a constant need for consumption to achieve the desired effect or avoid negative conditions. Both these concepts are often associated with drugs or alcohol but can also apply to other types of behavior. Understanding these notions is crucial for effective prevention and treatment.

Narcotic dependence is a condition where an individual becomes physically or psychologically addicted to the use of narcotics. Alcohol dependence is a similar condition, but it is caused by the consumption of alcohol. Both types of dependence can have serious health consequences and require specialized intervention for treatment [1].

There are various types of dependencies, including:

1. Substance dependence: Involving drugs or alcohol.
2. Behavioral dependence: Relating to activities like gambling or gaming.
3. Psychological dependence: A reliance on certain thoughts or behaviors.
4. Physical dependence: The body's adaptation to a substance, leading to withdrawal symptoms.
5. Technology dependence: Addiction to devices or digital activities.

These are just a few examples, and dependencies can manifest in diverse forms [2].

Certainly, here are the stages of addiction described in the context of substance use:

- Experimental Stage: Individuals begin using a substance or engaging in specific behavior out of curiosity or experimentation. At this phase, their experience is limited, and the use may be sporadic.

- **Social Stage:** Users start incorporating the substance or behavior into their social environment. Consumption becomes more socially acceptable, and people may use the substance in certain social contexts.

- **Problematic Stage:** Issues related to substance use emerge during this phase, affecting health, relationships, or work. However, individuals may not fully realize the severity of these problems at this point.

- **Critical Stage:** Dependency becomes more apparent and deepens. Consumption becomes more regular and physical or psychological dependence develops.

Problems worsen, and the negative consequences become difficult to ignore.

- **Chronic Stage:** Addiction becomes chronic, and individuals lose control over their consumption or behavior. Serious health, relationship, and societal consequences manifest [3].

In the ranking of countries for alcoholism among men, Kazakhstan ranked 11th, and among women, it ranked 19th out of 182. The alcohol dependence rate in men in Kazakhstan was 9.52%, while in women, it was 1.48%. The top three countries with the highest alcoholism rates among men were Russia, Hungary, and Lithuania, while among women, it was Australia, Russia, and Colombia. The situation in terms of alcoholism is not only worse in Russia but also in Belarus compared to Kazakhstan within the CIS (commonwealth of independent countries): Azerbaijan, Armenia, Kyrgyzstan, Moldova, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Ukraine countries. However, Ukraine, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Armenia, and Turkmenistan have a better situation with alcoholism compared to Kazakhstan. As of March of this year, alcoholic beverages in Kazakhstan have become 9.6% more expensive over the year. Vodka prices increased by 8.1%, regular and premium brandy by 7.5%, wine by 7.9%, and beer by 13.2%. In terms of regions, the most significant price increase for alcoholic beverages was felt by residents of Zhambyl (up 13.5% in a year), East Kazakhstan (up 12.6%), and North Kazakhstan (up 11.7%) regions. The lowest price growth in the sector was recorded in West Kazakhstan region (6.5%), Pavlodar region, and Shymkent (7.3% in each of these regions) [4].

According to official statistical data, 108,851 people in Kazakhstan are under dynamic observation due to the use of psychoactive substances. Among them, 90,608 individuals are dependent on alcohol, and 18,243 are dependent on narcotic substances. Among those with drug dependence, there are 1,498 women and 97 minors [5].

The issue related to abuse is relevant in our time. It is important to understand that people suffering from addiction may not be at fault for the life they have ended up in, due to substance abuse. Numerous factors influence a person, affecting their psychological well-being. Addressing

such a serious topic is crucial, and providing psychological support to those in needs is essential. If you have a friend or acquaintance dealing with such issues, talk to them and offer advice, like suggesting they see a psychiatrist, spend more time outdoors, reduce exposure to stressful situations, and discuss their problems with loved ones.

List of literature:

1. <https://rehabfamily.com/articles/sindrom-zavisimosti>
2. Neurobiology of Addiction: An Integrative Review, Publisher:George F. Koob, Nora D. Volkow; 2009
3. Neurobiology of Alcohol Dependence: Focus on Motivational Mechanisms, Publisher:John C. Crabbe, Changhai Cui, and Lawrence Lumeng;2012
4. Drug Addiction: Updating Actions to Habits to Compulsion Ten Years On, Publisher: Barry J. Everitt, Trevor W. Robbins; 2016
5. Treatment Approaches: From Detoxification to Rehabilitation, Publisher: Dr. Jessica Turner; 2007

UDC 902

Sakshi N., Turadilov M.U.

JSC «South Kazakhstan medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

ARCHAEOLOGICAL DATA ON HISTORY OF MEDICINE IN KAZAKHSTAN

Annotation

Archaeological research stands as a beacon illuminating the corridors of time, unraveling the mysteries of our past and providing a crucial foundation for understanding the development of civilizations. In the context of Kazakhstan, a land rich in cultural diversity and historical complexity, archaeological investigations play a pivotal role in constructing the narrative of its past. This article delves into the importance of archaeological research in Kazakhstan, shedding light on its contribution to historical understanding and the broader field of medicine.

Key words: *Kazakhstan, history, archeology, medicine, excavations*

Сакши Н., Турадилов М.У.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ ПО ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Археологические исследования являются маяком, освещающим коридоры времени, разгадывающим тайны нашего прошлого и обеспечивающим важнейшую основу для понимания развития цивилизаций. В контексте Казахстана, страны, богатой культурным разнообразием и сложностью истории, археологические исследования играют ключевую роль в построении повествования о ее прошлом. В этой статье рассматривается важность археологических исследований в Казахстане, проливается свет на их вклад в понимание истории и более широкую область медицины.

Ключевые слова: *Казахстан, история, археология, медицина, раскопки*

Сакшы Н., Турадилов М. У.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕДИЦИНА ТАРИХЫ БОЙЫНША АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ДЕРЕКТЕР

Аннотация

Археологиялық зерттеулер-уақыт дәліздерін жарықтандыратын, өткеніміздің құпияларын ашатын және өркениеттердің дамуын түсіну үшін қажетті негізді қамтамасыз ететін маяк. Мәдени әртүрлілікке және күрделі тарихқа бай Қазақстан, ел контекстінде археологиялық зерттеулер оның өткені туралы баяндауды құруда шешуші рөл атқарады. Бұл мақалада Қазақстандағы археологиялық зерттеулердің маңыздылығы қарастырылады, олардың тарихты және медицинаның кең саласын түсінуге қосқан үлесіне жарық түседі.

Кілт сөздер: *Қазақстан, Тарих, археология, медицина, қазба*

Introduction

Archaeological excavations serve as custodians of cultural heritage, unearthing artifacts that narrate tales of ancient societies. In Kazakhstan, the vast steppes and historic Silk Road routes conceal invaluable remnants of nomadic cultures, medieval cities, and prehistoric settlements. By meticulously documenting and preserving these finds, archaeologists contribute to the preservation of Kazakhstan's rich and diverse cultural heritage.

Archaeological research provides a unique window into the evolutionary journey of humanity. In Kazakhstan, the discovery of ancient human remains and tools aids in tracing the footsteps of our ancestors. By understanding how early human populations adapted to diverse landscapes and climates, researchers can draw parallels with contemporary challenges in medicine, offering insights into human resilience and adaptation.

The intersection of archaeology and medicine is particularly intriguing. Archaeological findings, including skeletal remains and burial practices, offer glimpses into the health and medical practices of past civilizations. For instance, evidence of surgical procedures, dental health, and the prevalence of diseases in ancient populations provides a comparative perspective on the evolution of medical knowledge. Such insights contribute not only to the history of medicine but also inform contemporary healthcare practices.

Archaeological studies extend beyond artifacts and human remains; they encompass the broader environmental context. Examination of ancient landscapes, climate data, and agricultural practices in Kazakhstan allows researchers to understand the intricate relationship between human societies and their surroundings. This holistic approach aids in comprehending how environmental factors influenced health and lifestyle choices in the past, offering valuable lessons for present and future environmental and public health challenges.

Archaeological research in Kazakhstan contributes to the global tapestry of human history. The findings connect local narratives to broader regional and international contexts, fostering cross-cultural understanding. In an interconnected world, where knowledge transcends borders, archaeological discoveries in Kazakhstan contribute to a collective understanding of humanity's shared heritage. The results of archaeological research are applied in many fields of sciences. They are successfully used in geology, mining, metallurgy, paleozoology, anthropology, astronomy, botany and others. Moreover, the development of some sciences depends on the quantity and quality of information gained by archaeology. It includes history of medicine too.

The number of articles related to ancient medicine among numerous data gained by Kazakhstan archaeologists in the field of Culture History is extremely small.

The case of helicoid fracture in the middle part of the diaphysis of the shinbone of left shank was recorded in 1957 in the male burial of V-III centuries BC in Karabie, Kounrad District of Karaganda Region. The bone healed with slight shortening after such a complex a rare fracture but without changing of bone axis direction.

P.Boyev and O.Ismagulov showed medical nature of skull trepanation from the burial mound 1 of the same burial in Karabie in order to treat endocrine disease of a tribal leader, who, probably,

double-jobbed military power with priestly functions. They found that surgery on the skull was made with a metal drill in the shape of a spearhead and some metal tool.

Two cases of trepanation, apparently with the purpose of treatment, also relate to Saka period. A woman's skeleton of mature age was found in the burial mound 3 of the tract Sarsha (central Kazakhstan) excavated by A.Kh.Margulan. Two symmetrically holes with a diameter 8,8 – 9,5 mm were revealed at coronal suture of the skull. A.Kh.Margulan found a skull with a round hole on the coronal suture in one of the mounds of Ulutau mountains. Trepanation holes had no signs of healing in all the mentioned cases. Therefore, surgical procedure was fatal for patients.

Fatal injury can be judged by the burial of Saka period from the burial mound Kiik-su in Central Kazakhstan. A bronze arrowhead stuck out in the warrior's right shoulder. The stroke of an arrow was such force that it pierced the right side of the chest and its tip stuck in the blade bone. The killed warrior fought in walking battle, as evidenced by the arrow trajectory. Traces of battle injuries are known according to other data too.

The collection of Pavlodar Local History Museum contains human's pelvic bone with plunged bronze arrowhead into it. Archaeologists have few materials on this theme but target accumulation of such data with participation of specialists in paleopathology will enrich our historical and medical science with specific knowledge about techniques and methods of treating various diseases among the tribes and people who inhabited the territory of Kazakhstan in different historical periods.

In conclusion, the importance of archaeological research in Kazakhstan extends far beyond the mere uncovering of artifacts. It is a multidisciplinary endeavor that enriches our understanding of cultural heritage, human evolution, medical history, environmental dynamics, and global interconnectedness. As we delve deeper into the past, archaeology becomes not only a scientific pursuit but a vital tool for shaping our present and future by learning from the experiences of those who came before us.

List of references

1. Baumer C. The History of Central Asia. I.B.Tauris, 2012. — 372 p.
2. Bekmagambetova M. Modern History of Kazakhstan. Kostanay: Kostanay State Pedagogical University, 2018. — 189 p.
3. Baibathsha A.B. Anthropogenic history of Kazakhstan. Алматы, Сөздік, 2011. — 277 p.

UDC 613.2

Yerezhep A., Kurbanova D.A.

JSC "South Kazakhstan Medical Academy", Shymkent, Kazakhstan

THE EFFECT OF UNHEALTHY FOOD ON THE HUMAN BODY

Annotation

In this article, you will get acquainted with the problems of nutrition in the modern world. In my work, I have pointed out important arguments justifying the importance of nutrition, namely an indication of its connection with physical and mental health. The article also contains links to new and important research.

Keywords: *nutrition, physical and psychological health, research*

Ережеп А., Курбанова Д.А.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ВЛИЯНИЕ НЕЗДОРОВОЙ ПИЩИ НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация

В этой статье вы познакомитесь с проблемами питания в современном мире. В своей работе я указал важные аргументы, обосновывающие важность питания, а именно указание на его связь с физическим и психическим здоровьем. Статья также содержит ссылки на новые и важные исследования.

Ключевые слова: *питание, физическое и психологическое здоровье, исследование*

Ережеп А., Құрбанова Д. А.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ЗИЯНДЫ ТАҒАМНЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ

Аннотация

Бұл мақалада сіз қазіргі әлемдегі тамақтану проблемаларымен танысасыз. Мен өз жұмысымда тамақтанудың маңыздылығын негіздейтін маңызды дәлелдерді, атап айтқанда, оның физикалық және психикалық денсаулықпен байланысының көрсеткішін көрсеттім. Мақалада жаңа және маңызды зерттеулерге сілтемелер де бар.

Кілт сөздер: *тамақтану, физикалық және психологиялық денсаулық, зерттеу*

In modern society, nutrition problems are becoming increasingly relevant, which has a significant impact on human health. Poor nutrition, which includes an excess of carbohydrates, fats, and sugars, as well as a lack of vitamins and minerals, can lead to various diseases and a decrease in quality of life. This scientific work aims to study the effects of poor nutrition on health and identify possible ways to prevent these negative consequences. **The Impact of Poor Diet on Physical Health** Studies on primates and humans have shown that when there is a lack of protein, humans and animals feel hungry, even if the amount of calories consumed is normal. Experts say that the human body needs to get enough protein to avoid protein starvation, otherwise overeating may occur. Australian scientists have been studying this relationship for a long time and are trying to find ways to solve this problem. The expert proposed his own saturation scale. Potatoes top the list, followed by foods rich in protein and fiber, and sweets are at the bottom of the list because they don't help curb hunger. It was concluded that dietary changes to include protein-rich foods would help maintain normal weight. As defined by the World Health Organization, obesity is the abnormal accumulation of fat that poses a health risk [1]. To diagnose obesity, body mass index (BMI) is used, calculated as the ratio of body weight in kilograms to the square of height in meters. Normal BMI ranges from 18.5–24.9 kg/m², BMI ≥ 25 kg/m² is classified as overweight, BMI ≥ 30 kg/m² is classified as obesity, and BMI ≥ 40 kg/m² (or BMI ≥ 35 kg/m² in the presence of serious complications) - morbid obesity. Obesity significantly reduces life expectancy, contributing to the development of cardiometabolic disorders. Obesity is a multifactorial disease that occurs as a result of a positive energy balance, when the amount of energy provided by food intake exceeds energy expenditure during life activities. Excess energy is deposited in fat depots in the form of triglycerides, leading to the appearance of excess body weight, and subsequently to the development of obesity [5]. One of the main factors in the development of obesity is considered to be the changed nature of nutrition and the predominance in the diet of semi-finished products and fast food containing a large amount of energy. Sugars are synonymous with carbohydrates, a name that comes from the fact that many of the first discovered carbohydrates had a sweet taste. Sugar and dishes prepared with it can be harmful to the body. So, sweets contain large quantities of simple carbohydrates, which make up fatty tissue. At the same time, sugar entering the body increases the level of glucose in the blood, so the pancreas begins to intensively produce insulin, which can lead to diabetes mellitus, which is “a disease of the endocrine system that occurs when there is insufficient insulin in the human body, which leads to disruption of carbohydrate metabolism, and subsequently all other types of exchange”. There are more than 100 million people in the world who suffer from diabetes mellitus. This disease affects 6% of the population; in civilized countries the

number of cases doubles every 15 years. Diabetes mellitus ranks third among the causes of death after cardiovascular diseases and oncology.” The number of such patients is increasing and “according to WHO forecast, by 2030 it could reach up to 400 million people.” With this disease, there is a disruption in the functioning of the cardiovascular, urinary and nervous systems, “which develop as a result of hyperglycemia (increased blood glucose levels).” The number of pregnant women experiencing diabetes for the first time, which is called “gestational” (pregnant diabetes), is increasing.

In addition, consuming large amounts of sweets contributes to the proliferation of pathogenic bacteria in the gastrointestinal tract and disruption of the intestinal microflora. Sugar also increases the likelihood of ulcerative colitis and can even trigger intestinal cancer, deterioration of the skin, which occurs due to disruption of the intestinal microflora, causing rashes on the face, back, neck and chest, acceleration of cell aging, which contributes to the development of candidiasis vulvovaginitis. The cariogenic role of sugar depends on In large quantities, or when consumed periodically, sugar feeds bacteria, provokes the destruction of tooth enamel, causing caries and gum periodontal disease. The occurrence of dental caries is determined by the properties of the food product and the psychological characteristics of a person. Sugar is “the only food that begins to be metabolized and can enter the oral cavity. Sufficient humidity and optimal constant temperature, the presence of a full set of enzyme systems of microbial origin necessary for the process of glycolysis.”

The Impact of Poor Diet on Mental Health As of the last update in January 2022, there were many studies examining the impact of poor diet on psychological health. Here are some interesting studies and their main findings: 1. "Eating Habits and Depression: Systematic Review and Meta-Analysis" (2017): Conclusions: The study found an association between high consumption of ultraprocessed foods, low intake of fruits and vegetables, and an increased risk of developing depressive symptoms. 2. "Diet and mental health: A systematic review and meta-analysis of the literature" (2019): Conclusions: An analysis of multiple studies found that diets rich in fruits, vegetables, fish and nutrients are associated with improved mental health. 3. "The influence of eating habits on stress levels in adults: Results of a long-term study" (2020): Conclusions: The study confirmed that poor diet, including excess carbohydrates and sugars, can increase stress levels in adults. 4. "Nutrition and mental health among students: Perspectives for prevention" (2018): Conclusions: The study found that students who consumed higher quality foods, including fruits and vegetables, were more likely to experience better mental health. These studies highlight the importance of nutrition for mental health and warn against the negative effects of poor diet.

However, it is important to note that the field of research on this topic is constantly evolving, and new discoveries may have emerged after January 2022.

Summing up the results of the above scientific research, we can come to the following conclusions. Firstly, the main problem is excessive consumption of sugars and fats due to their availability. Secondly, excessive consumption of sugar and fatty foods leads to deterioration of the entire body. Thirdly, junk food affects not only physical, but also psychological health.

List of references:

1. Palatkin Vladimir Vladimirovich “The effect of sugar on the human body”
2. National library of Medicine

УДК 882

Ибраева Л.Б., Каспанова Ф.А.

АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

РУССКИЙ ЯЗЫК НА ФОНЕ ВСЕМИРНОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье говорится о современном состоянии русского языка в мире и результатах анкетирования студентов «Ваше отношение к русскому языку».

Ключевые слова: русский язык, глобализация, коммуникация.

Ibraeva L.B., Kaspanova F.A.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

**THE RUSSIAN LANGUAGE AGAINST THE BACKGROUND OF GLOBAL
GLOBALIZATION**

Annotation

The article talks about the current state of the Russian language in the world and the results of a survey of students "Your attitude towards the Russian language".

Keywords: Russian language, globalization, communication..

Ибраева Л. Б., Каспанова Ф. А.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ДҮНИЕЖҮЗІЛІК ЖАҒАНДАНУ АЯСЫНДА ОРЫС ТІЛІ

Аннотация

Мақалада әлемдегі орыс тілінің қазіргі жағдайы және студенттер арасында жүргізілген «Орыс тіліне деген көзқарасыңыз» сауалнамасының нәтижелері туралы айтылады.

Кілт сөздер: орыс тілі, жаһандану, коммуникация.

Конец XX и начало XXI веков явились эпохой мировой глобализации, когда интеграционные процессы происходят не только в политике, экономике и культуре, но и в языке. В период глобализации мы являемся свидетелями того, как средства массовой коммуникации меняют мышление людей в соответствии со своими интересами. Известно, что язык является средством коммуникации и системой понятий, с помощью которых человек познает и воспринимает мир и окружающую действительность. Телевидение, появление интернета, прочие продвинутые технологии, широкое информационное поле в наше время определяют характер общественных отношений.

Глобализацией в общепринятом понимании называют процесс всемирной политической, экономической, культурной и религиозной интеграции и унификации. Слово «глобализация» вошло в наш лексикон в конце 90-х годов двадцатого века. Ученые, исследовавшие влияние процесса интернационализации на функционирование национальных языков, ввели термин «языковая глобализация». Так, М.Ю. Семенова считает, что это процесс возрастающего воздействия и проникновения системы одного доминирующего языка в системы языков мира, в результате которого лексические, грамматические, синтаксические уровни языка подвергаются изменениям [1]. Другими словами, новые реалии в политике, экономике, научно-технической и культурной сферах обуславливают необходимость заимствования новых терминов и инициируют процесс взаимопроникновения языков. Через русский язык казахское общество познакомилось с русской литературой. Благодаря великому Абаю казахская степь узнала творчество А.С. Пушкина.

Трансформация языка по причине его глобализации приводит к преобразованиям и в речевом сознании, что, в свою очередь, вызывает необходимость в новых названиях, обозначениях предметов и явлений

Все это привело к огромному количеству заимствованных слов в русском и казахском языках. Глобализация – это заимствования не только из английского языка, как многие привыкли думать, но и из французского, немецкого и других языков. Каждый казахстанец сможет назвать несколько десятков иноязычных слов, особо распространенных среди молодежи (краш – красавец, смайл – улыбка, гиф – подарок, трабл - неприятность), в сфере экономики и бизнеса (бутик – небольшой магазин, гайд – руководство, транш – денежный перевод, банкомат- аппарат для обналличивания денежных средств), компьютера (тачпад – устройство для ввода данных на планшете или компьютере, апгрейд – улучшение качества компьютерной системы). Однако не стоит думать, что иностранные понятия станут причиной потери уникальности родного языка. Наоборот, мы считаем, что введение новых понятий в лексический состав языка значительно обогащает его и способствует формированию духовно развитого гражданина своей страны, владеющего родным языком и иностранным.

Обладая статусом одного из глобальных (мировых) языков, русский язык занимает особое место в Республике Казахстан. Согласно пункту 2 седьмой статьи Конституции русский язык употребляется наравне с казахским языком [2]. Русский язык, мы считаем, является неотъемлемой частью культурного уровня любого интеллигентного человека. На русском языке говорит более 300 миллионов человек в мире.

Однако сегодня русский язык в современном мире, к сожалению, переживает не лучшие времена в связи с известными событиями в общественно-политической сфере.

Нами было проведено анкетирование среди студентов первых курсов Южно-Казахстанской медицинской академии (261 человек) с целью выявления уровня владения ими русского языка, их отношения к русскому языку и перспективы языка в их дальнейшей профессиональной коммуникации.

Опрос содержал следующие вопросы:

Группа

Возраст

Ваш родной язык

Знаете ли другие языки? Какие?

Укажите Вашу степень владения русским языком (отметьте нужный пункт)

Свободно говорю, пишу и читаю по-русски

Свободно говорю, пишу с ошибками

Не знаю русского языка

Ваше отношение к русскому языку

Чем бы Вам хотелось заниматься на занятиях русского языка (вне программы обучения)?

Что в вузовском изучении русского языка кажется Вам полезным и почему? А бесполезным?

Как Вы думаете, будет ли необходим русский язык в Вашей будущей профессии?

Да

Нет

Затрудняюсь ответить

Анализ анкет показал следующее:

Степень владения русским языком: большинство студентов выбрали ответ «Могу объясниться с людьми, говорящими по-русски» - 178 человек (68,2 %).

Положительное отношение к русскому языку высказали 96,1 % респондентов (250 человек). Воздержались от ответа 2,3 % (6 обучающихся). При этом 100 % опрошиваемых написали, что русский язык пригодится в их будущей профессии (последний вопрос анкеты).

На вопрос «Чем бы Вам хотелось заниматься на занятиях русского языка?» обучающиеся написали следующие ответы: «больше выполнять грамматических упражнений», «решать лингвистические кроссворды и ребусы», «больше уделять время развитию речевых навыков, нежели письменных».

Таким образом, как мы можем судить по ответам обучающихся, подавляющее количество опрошенных не умаляет значение русского языка и придает немаловажное значение к его изучению.

Занятия русского языка проходят в соответствии с syllabusом по русскому языку для обучающихся первых курсов медицинской академии, составленному на основе Типовой программы по русскому языку для вузов (Астана, 2018 г.). Основной упор мы делаем на развитие языковой личности студента, который будет способен «осуществлять когнитивную и коммуникативную деятельность на русском языке в сферах межличностного, социального, профессионального, межкультурного общения в контексте реализации государственных программ трехязычия и духовной модернизации национального сознания» [3]. Мы считаем важным формирование и совершенствование навыков владения устной и письменной речью не только в сферах бытового, но и профессионального общения в соответствии с коммуникативной целью; в зависимости от ситуации общения уметь выстраивать свое речевое поведение в рамках норм языка, культуры, специфики сферы общения.

Особую роль на занятиях русского языка мы отводим изучению речевого этикета.

Результативность использования речевого этикета особенно важна в профессиональном общении. Профессиональным является общение, «организуемое представителями профессиональной культуры, то есть людьми, получающими специальную подготовку для выполнения профессиональных обязанностей в особой - профессиональной - среде, с другими профессионалами или непрофессионалами.

Наша педагогическая задача состоит в обучении студентов определенному учебному материалу, воспитать грамотную личность, способную применять навыки устной и письменной деловой коммуникации. Отбирая конкретные речевые средства, включая средства речевого этикета, педагог реализует себя как творческую личность, передает обучающимся свое миропонимание, выражает свою профессионально-личностную позицию. Поэтому нужно очень внимательно относиться к этому аспекту профессиональной речи преподавателя.

Преподаватель русского языка является транслятором, не только обучающим грамотной речи, но воспитывающим всесторонне развитого будущего специалиста. В силах педагога найти правильный подход к изучению «чужой» речи и привить к ней уважение.

Таким образом, можно сделать вывод, что несмотря на политические события, отношение к русскому языку у студентов Южно-Казахстанская медицинская академия остается достаточно лояльным. Обучающиеся не видят в нем ничего плохого, считают перспективным его изучение и работают над его дальнейшим совершенствованием. Русский язык, как один из наиболее распространенных языков мира, в силу своих природных качеств обладает высоким адаптивным потенциалом в актуальной глобальной социокультурной реальности, предполагающей формирование открытого информационного пространства, в котором все языки малых и больших народов, наций и государств как речевые носители уникальных культурных ценностей не только сохраняют, но и обретают новое неповторимое наполнение. Процесс формирования будущего культурного многообразия не может выстраиваться с помощью какой-либо культурной детерминанты, а лишь продвигаться на основе комплементарной интеракции всех субъектов глобального культурного ландшафта.

Список литературы

1. Иванова О.А., Сабирова Д.Р. Современный этап глобализации: языковой аспект // Материалы V Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум» URL: <https://scienceforum.ru/2013/article/2013007371>.

2. Конституция Республики Казахстан.
3. Типовая программа по русскому языку для вузов (Астана, 2018 г.).

UDC 616-7

Athambek N., Kurbanova D.A.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

ENHANCING SLEEP QUALITY: EXPLORING INNOVATIVE METHODS FOR A RESTFUL NIGHT

Annotation

As we understand the complexities of modern life, the understanding that sleep is not a universal activity for everyone becomes more and more obvious. The article summarizes the evolving landscape of sleep-enhancing techniques. Encourages experimentation with an individual combination of strategies and consultation with healthcare professionals to achieve optimal results in improving sleep quality and overall well-being.

Keywords: *universal activity, healthcare professionals, sleep quality, well-being*

Атхамбек Н., Курбанова Д.А.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

УЛУЧШЕНИЕ КАЧЕСТВА СНА: ИЗУЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ДЛЯ ПОЛНОЦЕННОЙ НОЧИ

Аннотация

По мере того как мы разбираемся в сложностях современной жизни, понимание того, что сон - это не универсальное занятие для всех, становится все более очевидным. В статье кратко излагается эволюционирующий ландшафт методов, улучшающих сон. Поощряет эксперименты с индивидуальным сочетанием стратегий и консультации с медицинскими работниками для достижения оптимальных результатов в улучшении качества сна и общего самочувствия.

Ключевые слова: *универсальная активность, медицинские работники, качество сна, хорошее самочувствие*

Атхамбек Н., Құрбанова Д.А.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҰЙҚЫНЫҢ САПАСЫН ЖАҚСARTУ: ТОЛЫҚ ТҮН ҮШІН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҰЙРЕНУ

Аннотация

Біз қазіргі өмірдің қиындықтарын түсінген сайын, ұйқы барлық адамдар үшін әмбебап әрекет емес екенін түсіну барған сайын айқын бола түсуде. Мақалада ұйқыны жақсартатын әдістердің дамып келе жатқан ландшафты қысқаша сипатталған. Ұйқының сапасы мен жалпы әл-ауқатын жақсартуда оңтайлы нәтижелерге қол жеткізу үшін стратегиялардың жеке үйлесімі мен денсаулық сақтау мамандарымен кеңесу арқылы эксперименттерді ынталандырады.

***Кілт сөздер:** әмбебап белсенділік, Денсаулық сақтау мамандары, ұйқының сапасы, әл-ауқат*

In a fast-paced world where demands and stressors seem to be never-ending, quality sleep has become a precious commodity. Adequate and restful sleep is vital for overall well-being, impacting physical health, cognitive function, and emotional stability. As we delve deeper into understanding the intricacies of sleep, new methods are emerging to improve sleep quality and promote a more rejuvenating night's rest.

1. Sleep Hygiene: Beyond the Basics

Traditional sleep hygiene practices, such as maintaining a consistent sleep schedule and creating a comfortable sleep environment, remain fundamental. However, new insights emphasize the importance of specific habits. For instance, limiting screen time before bed has taken on added significance as exposure to the blue light emitted by devices can disrupt the production of melatonin, a hormone that regulates sleep.

2. Cognitive Behavioral Therapy for Insomnia (CBT-I)

CBT-I is gaining recognition as a highly effective non-pharmacological treatment for insomnia. This therapeutic approach targets the underlying thoughts and behaviors that contribute to poor sleep. By addressing issues such as racing thoughts and anxiety about sleep, CBT-I helps individuals develop healthier sleep patterns and attitudes towards sleep.

3. Sleep-Tracking Technology

Advancements in wearable technology and smart devices have given rise to sophisticated sleep-tracking tools. These devices monitor various sleep metrics, including sleep duration, sleep

stages, and disturbances. Analyzing this data provides users with insights into their sleep patterns, enabling them to make informed lifestyle changes for better sleep quality.

4. Light Therapy

Exposure to natural light during the day and minimizing artificial light in the evening plays a crucial role in regulating the body's internal clock, known as the circadian rhythm. Light therapy involves controlled exposure to bright light, particularly in the morning, to enhance alertness during waking hours and promote better sleep at night. This method is particularly useful for individuals with irregular sleep patterns or those affected by seasonal changes.

5. Nutritional Interventions

Certain dietary choices can impact sleep quality. Foods rich in tryptophan, magnesium, and melatonin, such as turkey, nuts, seeds, and tart cherries, may have sleep-promoting properties. Additionally, avoiding heavy meals close to bedtime and moderating caffeine and alcohol intake, particularly in the evening, can positively influence sleep.

6. Mindfulness and Relaxation Techniques

Mindfulness meditation, deep breathing exercises, and progressive muscle relaxation are gaining recognition for their ability to reduce stress and promote relaxation, making them valuable tools for improving sleep. Incorporating these practices into a bedtime routine can signal to the body that it's time to wind down and prepare for rest.

As our understanding of sleep continues to evolve, so does our arsenal of tools and techniques for enhancing sleep quality. From innovative therapies like CBT-I to the integration of technology and holistic approaches, individuals have more options than ever to cultivate a restful night's sleep. While these methods are not one-size-fits-all, experimenting with a combination of strategies and consulting with healthcare professionals can lead to personalized solutions for better sleep quality and, ultimately, improved overall well-being. Experimentation with a combination of these strategies, coupled with consultation with healthcare professionals, emerges as a key takeaway. In doing so, individuals can embark on a journey toward better sleep quality, not only improving their nightly rest but also nurturing overall well-being in a world that often demands too much and allows too little time for the essential act of rejuvenation.

UDC 616.43

АШИМ Т., Баймаханова А.Б.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

THE ROLE OF DIABETES MELLITUS IN HUMAN LIFE

Ашим Т., Баймаханова А.Б.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

РОЛЬ САХАРНОГО ДИАБЕТА В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА

Ашим Т., Баймаханова А.Б.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҚАНТ ДИАБЕТІНІҢ АДАМ ӨМІРІНДЕГІ РӨЛІ

Diabetes is a chronic disease that occurs either when the pancreas does not produce enough insulin or when the body cannot effectively use the insulin produced. The name "diabetes mellitus", according to a decree of the World Health Organization of 1985, is the name of a whole list of diseases that have common features: due to various factors, the owner of any of these diseases raises the level of sugar (glucose) in the blood. [1]

Why does blood sugar rise? There are several reasons, namely:

1. Consumption of excess carbohydrates;
2. Consumption of excess proteins;
3. Glycogen release;
4. Release of cortisol.

The liver and muscles store glycogen sugar. And when blood sugar decreases, the body uses it as a source of glucose. If muscles use glycogen for their needs, for physical activity, then the liver uses it as fuel for the whole body. - When you don't eat for a long time, your blood sugar drops, you feel very hungry, and you start to shake. These are symptoms of hypoglycemia - low blood sugar. In this case, the liver releases glycogen. It is because of this that you may experience high sugar on an empty stomach or after exercise, although you have not consumed any foods containing carbohydrates.

Nutrition can be controlled, but track a reactions to stress are already more complex. During times of stress or when pain occurs, the body produces cortisol. This is a stress hormone that has counter-intensity large effect. That is, cortisol does not produce normally insulin works, as a result of which cortisol leads to an increase in blood sugar. It is important to understand that an increase in

blood sugar and an increase in blood pressure due to stress or pain is a normal physiological mechanism that allowed our ancestors to survive.

In ancient times, when predators attacked or natural disasters occurred, the body, experiencing stress, fear, pain, had to fight with danger or flee, which means it needed energy sources for the fight. And it was precisely high blood sugar and high blood pressure that helped cope with danger or escape from it. [2]

Even every day in the United States, 2,200 diagnoses of diabetes are made. In 2000, 6.5% of the US population (17,000,000 people) suffered from diabetes mellitus, whereas in 1992 the prevalence of the disease was 4.9%. The incidence is growing in all age and ethnic groups, in people with normal weight and obesity, wealthy and low-income people, in all US states. Moreover, more than 5 out of 17 million patients do not know that they have diabetes mellitus. The most important reason for the lack of validation and mortality in diabetes mellitus is its chronic complications.

Symptoms of diabetes can occur suddenly. In type 2 diabetes, the symptoms can be mild, and it can take many years before they become noticeable.

Typical symptoms of diabetes:

Strong thirst; the need to urinate more often than usual; Blurred vision; Increased fatigue; Unintentional weight loss.

Over time, diabetes can lead to damage to the blood vessels of the heart, eyes and kidneys, as well as the nervous system.

Type 1 diabetes

In type 1 diabetes (formerly insulin-dependent, youthful or children's diabetes), which is characterized by insufficient insulin production, the patient requires daily insulin administration. In 2017, there were 9 million people with type 1 diabetes; most of them lived in high-income countries. Currently, the cause of this type of diabetes is unknown, and no preventive measures have been developed.

Type 2 diabetes

Type 2 diabetes affects how the body uses sugar (glucose) to produce energy. In diabetes of this type, the body cannot effectively use insulin, which in the absence of therapy can lead to high blood sugar levels.

Over time, type 2 diabetes can cause serious harm to the body, especially the nervous system and blood vessels.

The development of type 2 diabetes can often be prevented. Factors contributing to the development of type 2 diabetes include overweight, insufficient physical activity and genetic factors.

Early diagnosis is important to prevent the worst consequences of type 2 diabetes. The best way to detect diabetes at an early stage is to undergo regular examinations by a doctor and do blood tests.

Gestational diabetes

Gestational diabetes is manifested by hyperglycemia with blood glucose indicators that exceed normal, but do not reach diagnostically significant for the diagnosis of diabetes. Gestational diabetes develops during pregnancy.

Women with this form of diabetes are at increased risk of complications during pregnancy and childbirth. Such women and possibly their children are also at increased risk of developing type 2 diabetes in later life.

Most often, gestational diabetes is diagnosed not by the patient's complaints, but during prenatal screening.

Diagnosis and treatment

In the early stages, diagnosis can be carried out with the help of relatively inexpensive blood glucose testing. Patients with type 1 diabetes cannot live without insulin injections.

One of the most important ways to treat diabetes is to maintain a healthy lifestyle.

Some patients with type 2 diabetes need to take medicines to regulate blood sugar levels. It can be insulin injections or other means. For example: Metformin;

Type 2 sodium-glucose active transport inhibitors, Along with drugs to reduce blood sugar, people with diabetes often need drugs to reduce blood pressure and statins to reduce the risk of complications.

Additional medical care may be required to treat the consequences of diabetes:

Foot care for the treatment of ulcers; Screening and treatment of kidney diseases;

Screening for retinopathy (causing blindness). Doctors are sure that if it is possible to detect the disease in the early stages, its development can be prevented by changing a person's lifestyle: a healthy diet, regular physical activity, maintaining normal body weight and correcting other risk factors. [3]

Today many people are faced with this disease. But it is worth noting that diabetes is not a death sentence, but an opportunity to change your lifestyle. Despite the seriousness of the disease, there is always a way out if you seek help from a doctor in time and follow a diet and adhere to a

chlorine-free lifestyle. In any case, our health is in our hands. You need to take care of your health and appreciate it!

List of literature:

1. <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/diabetes>
2. Diabetes Mellitus. Diagnosis and Treatment. Peters-Harmel, Mathur; Publisher:Saunders; 1998.
3. Yes, Diabetes. Olga Pavlova; publication Komsomolskaya Pravda;2023.

UDC 616-01/-099

Anvarbekova S.I., Zhumagulova G.K

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

MEDICAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN

Annotation

In this article we want to introduce school leavers, their parents, as well as all interested parties to the universities of Kazakhstan that provide higher medical education, so that they clearly know which university to choose.

Key words: *medical university, health care, enrol medical university, medical education.*

Анварбекова С. И., Жұмағұлова Г. К

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ БІЛІМ

Аннотация

Бұл мақалада біз мектеп түлектерін, олардың ата-аналарын, сондай-ақ барлық мүдделі тұлғаларды қандай университетті таңдау керектігін нақты түсіну мақсатында жоғары медициналық білім беретін Қазақстанның университеттерімен таныстырғымыз келеді.

Кілт сөздер: *медициналық университет, денсаулық сақтау, медициналық университетке түсу, медициналық білім.*

Анварбекова С.И., Жумагулова Г.К.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

МЕДИЦИНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В этой статье мы хотим познакомить выпускников школ, их родителей, а также всех заинтересованных лиц с университетами Казахстана, которые дают высшее медицинское образование, чтобы они четко знали, какой вуз выбрать.

Ключевые слова: *медицинский университет, здравоохранение, поступить в медицинский университет, медицинское образование.*

To enrol in a medical university it is necessary to pass the Common National Test. Compulsory subjects are native language, history of Kazakhstan and mathematical literacy. Chemistry and biology are required as specialised subjects. These natural sciences are not easy to study and require a lot of attention, energy and analytical thinking. Education in Kazakhstan is identical to that in Russia: 5 years of training + 1-2 years of internship. Not so long ago, such a doctor could work as both a general practitioner and a paediatrician. Now paediatrics will require another 2 years of residency. Thus, to get a highly specialised specialisation of a doctor, it is necessary to study for 8 years. The National Testing Centre has published the threshold scores of CNT for admission to Kazakhstani universities for the 2023-2024 academic year, the press service of the Ministry of Science and Higher Education reports. Thus, to enter the direction of "Health Care and Social Security (Medicine)" - it is necessary to score at least 70 points.

So, medical education in Kazakhstan can be obtained in several universities. The list is as follows:

- Astana Medical University;
- KazNMU named after Asfendiyarov;
- Karaganda Medical University;
- Ahmed Yasawi University;
- West Kazakhstan Medical University named after M. Ospanov;
- Semey Medical University;
- North Kazakhstan University named after M. Kozybaev;
- South Kazakhstan Medical Academy;
- Kazakh-Russian Medical University.

Students can study both for free and on a fee basis. In the first case, they need to score enough points to get a grant.

Each educational institution has its own directions and requirements for applicants.

If we look at the rating, their results are as follows:

In the first place - KazNMU named after S. D. Asfendiyarov.

Next in popularity is Astana Medical University.

In 3rd and 4th place - Semey Medical University and Karaganda Medical University.

Then follows the West Kazakhstan Medical University named after M. Ospanov.

In 6th place - South Kazakhstan Medical Academy.

Budgetary education

It is possible to enrol in a medical university of Kazakhstan on a budgetary basis. This system allows talented and purposeful students who want to become qualified specialists to enrol.

As a student of the South Kazakhstan Academy myself, I would like to recommend my Academy to you. South Kazakhstan Medical Academy was founded in 1997 on the basis of Shymkent State Institute. More than 3,000 students studied at 34 departments of 4 faculties (medical, paediatric, chemical-pharmaceutical and advanced training of medical workers).

As of 2020, 4 faculties (pharmaceutical, medical, advanced training, international faculty), as well as medical college and department of internship and employment of graduates were opened in the Academy. SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY trains specialists of different levels: bachelor's, master's, residency, internship. The first rector of the Academy in 1979-1989 was Tegisbaev Yesbolgan Tegisbaevich Tegisbaevich, candidate of medical sciences, associate professor.

2018 - present - Rysbekov Myrzabek Myrzashevich, Doctor of Medical Sciences, Professor. Teaching language: Kazakh, Russian and English. The tuition fee for 2023 is 1 million at the Faculty of Medicine and 1 million 100 thousand at the Faculty of Dentistry. You can study both on a paid basis and on a grant.

For example, students of our academy now occupy the main positions in government work. Tsoi Alexey Vladimirovich - Minister of Health of the Republic of Kazakhstan (2020-2021).

Burkitbayev Zhandos Konysovich - Vice-Minister of Health of the Republic of Kazakhstan (2020-2021).

Asylbekov Nurlybek Abibullaevich - Head of Health Department of Shymkent city.

In conclusion, I would like to say that all areas of medicine are developing and do not stand still. The proof of it can be the rating of 2021 on safety of health care, in which Kazakhstan took

55th place, but already among 195 countries of the world. In the future, this indicator will improve, as new educational programmes in the field of health care will help the formation of new specialists. We believe that Kazakhstan will continue to be among the best countries in the field of healthcare.

List of references:

1. <https://www.getmyuniversity.com/blog/top-10-medical-colleges-in-kazakhstan>
2. <https://SouthKazakhstanMedicalAcademykazakhstan.com/medical-universities-in-kazakhstan>
3. https://www.rmj.ru/articles/istoriya_medsiny/Stranicy_istorii_krioniki
4. <https://youtu.be/h8OtdFB2Aco>
5. <https://youtu.be/fEIkY0hZU3g>

ӘОЖ 616-01/-099

Амангелдиева М., Жұмағұлова Г. К.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

**ШЕТЕЛДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ БІЛІМ, ПЕРСПЕКТИВАЛАР МЕН
МҮМКІНДІКТЕР**

Аннотация

Осы мақалада біз қазақстандықтардың медициналық білім алу үшін баратын ең танымал шет елдерге шолу дайындадық, оқыту ерекшеліктері мен қабылдау рәсімін белгіледік.

***Кілт сөздер:** медициналық білім, медициналық ЖОО, медициналық білім беру бағдарламалары, оқуға түсу.*

Амангельдиева М., Жумагулова Г.К.

АО «Южно-Казакстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

**МЕДИЦИНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ЗА РУБЕЖОМ, ПЕРСПЕКТИВЫ И
ВОЗМОЖНОСТИ**

Аннотация

В данной статье мы подготовили обзор наиболее популярных зарубежных стран в которые едут казахстанцы для получения медицинского образования, обозначили особенности обучения и процедуру зачисления.

Ключевые слова: медицинское образование, медицинский вуз, программы медицинского образования, поступление.

Amangeldiyeva M., Zhumagulova G.K.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

MEDICAL EDUCATION ABROAD, PROSPECTS AND OPPORTUNITIES

Annotation

In this article we have prepared an overview of the most popular foreign countries where Kazakhstanis go for medical education, outlined the peculiarities of education and the procedure of enrolment.

Key words: medical education, medical school, medical education programmes, enrolling.

Medicine is one of the most popular fields of study abroad today. International medical education programmes introduce students to the world of modern healthcare technologies, innovations and qualitatively new methods of treatment and patient care, as well as hospital management.

In addition, it makes sense to pay attention to the cost of education - medical education programmes are usually quite expensive, which means that you need to assess the value for money of the education.

Also take into account the fact that medical education is the most long-term educational project.

The USA

Enrolling in medical school in the United States is challenging, especially for international students, including graduates from Kazakhstan. The realistic path is to graduate from an American school with high SAT (or IB) scores and successfully complete four years of pre-medical training.

Enrolment statistics for international applicants to medical schools in the US show that only 11% are accepted, and not all medical schools are open to international students. The process involves taking a medical school entrance exam after prior medical training, which includes basic knowledge of chemistry, biology, physics and sometimes environmental science.

In addition, language exam results must be submitted and an interview must be completed. After enrolling in medical school, the student is trained for four years, including clinical practice and specialised training in hospitals. Training culminates in passing the United States Medical Licensing Examination (USMLE) and completing a residency before obtaining a licence to practice medicine.

Canada

In Canada, the medical education and licensing system is regulated by the Medical Council of Canada (MCC). Licences to practise medicine are granted upon successful completion of the MCC examinations, which require high standards. Canadian and foreign professionals must complete university training, internships and pass a qualifying examination to be listed on the Medical Register of Canada.

Canadian medical education is distinguished by its length, including 4 years of university study, preferably with a specialisation in nursing or kinesiology. A minimum of 2 years of practical experience is then required before entering medical school. Schooling and internships can take 10 to 15 years, but are recognised for their quality and lead to a full Canadian medical degree.

Germany

Germany is renowned for its strong medical system and its medical degree has a high reputation of world-class excellence. Kazakhstani graduates with a DSD 2 certificate in German can enroll in the Studienkolleg preparatory programme in medicine. The year-long programme includes language and subjects such as mathematics, physics, biology and chemistry. The Studienkolleg exams serve as university entrance exams.

Medical education in Germany is not divided into bachelor's and master's degrees. Foreign applicants with three years of medical education can confirm their diploma and enter for a higher semester. The competition for medical education is high and applicants are advised to have high scores on their certificate. More than 30 universities in Germany offer programmes in health professions, including medicine, dentistry and veterinary medicine.

The Great Britain

The UK provides one of the most prestigious and challenging medical schools for young people. The country's medical schools are at the top of the world's educational rankings. Unlike the US, where a bachelor's degree is required to enter medical school, in the UK medical school is considered the first stage of higher education and lasts between five and six years.

Applicants must take A-level or IB with a mandatory A* grade in chemistry and a further two A grades in biology, physics or maths. Applications for admission are made through the UCAS

system and documents will be accepted until 15 October. The admissions process involves an interview and passing exams such as the BMAT, UKCAT or GAMSAT.

Statistics show that out of 75,000 applications for medical programmes, around 7,900 students are accepted. It is important to note that successful applicants are distinguished not only by their knowledge, but also by their ability to quickly solve non-standard situations, correct answers and even a level of empathy during interviews.

The Czech Republic

In the Czech Republic, affordable medical education is offered in English. Students from Kazakhstan can enroll in a one-year preparatory course, followed by a 6-year medical degree. It is also possible to study in Czech with a one-year language course.

For Kazakhstani graduates who want to enroll after school, a nostrification certificate and a B2 certificate in Czech or English are required. The application process for the Faculty of Medicine takes place in February and students start their studies after successfully passing the entrance exams.

Public universities offer free tuition in Czech, but competition is high. While English-language faculties, where fees range from 9 to 14 thousand euros per year, are easier to get into. The trend of Czech doctors leaving for Western Europe creates opportunities for Kazakhstani doctors to find jobs with starting salaries of around 1,000 euros

Russian Federation

Kazakhstanis have the opportunity to enter medical specialities at Russian universities for budgetary places. To do so, they must pass the Unified State Exam in biology, chemistry and Russian language, as well as take entrance exams, which are usually held in late June - early July. Participation in Olympiads and achievements may bring additional points for admission.

List of literature

1. <https://www.gostudy.cz/blog/besplatnoe-mediczinskoe-obrazovanie-v-evrope>
2. <https://allterra.ru/articles/189564/>
3. <https://www.goabroad.com/study-abroad/search/medicine/study-abroad-1>
4. <https://www.themedicportal.com/application-guide/studying-medicine-abroad/>

ӘОЖ 61:-028.78(1.2)(512.122)(045).

Сайлау Н.Р. Қабыл А.Ә.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ АЛҒАШҚЫ ДӘРІГЕРЛЕРІ

Аннотация

Мақалада адам денсаулығының емісі болып табылатын дәрігердің қоғам өміріндегі рөлі, олардың аса маңызды қызметі баяндала келіп, тұлғатану бағытында қазақ халқынан шыққан алғашқы дәрігерлер туралы көп кездесе бермейтін мәліметтер ұсынылады. Осы тұрғыда өткен тарихқа шолу жасалып, медицина саласында қайраткерлік жұмыстар атқарып өзіндік үлес қосқан ұлтымыздың тұңғыш дәрігерлері жөнінде зерттеу жұмыстары жүргізілген. Уақыт өткен сайын медицина ісіндегі көрнекті тұлғалардың есімдері естен шықпас үшін тарихи деректер арқылы көпшілікке насихаттау, сол арқылы жас буын өкілдерінің зерделік танымын арттыру маңызды орын алады.

Кілт сөздер: медицина, денсаулық, алғашқы дәрігерлер, тарих, көшбасшы, тұлға, хирургия, медицина университеті, медициналық мекеме.

Сайлау Н. Р., Кабыл А. А.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ПЕРВЫЕ ВРАЧИ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Аннотация

В статье описана роль врача в жизни общества как целителя здоровья человека, его важнейшая функция, а также представлены редкие сведения о первых врачах казахского народа в направлении изучения личности. В этом контексте был сделан обзор истории и описаны исследования первых врачей нашего народа, внесших свой вклад в область медицины. Со временем, чтобы имена выдающихся людей в области медицины не были забыты, важно популяризировать их посредством исторических данных, тем самым повышая интеллектуальные знания подрастающего поколения.

Ключевые слова: медицина, здоровье, первые врачи, история, лидер, личность, хирургия, медицинский университет, медицинское учреждение.

Sailau N. R., Kabyl A.A.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

THE FIRST DOCTORS OF THE KAZAKH PEOPLE

Annotation

The article describes the role of the doctor in the life of society as a healer of human health, his most important function, and also presents rare information about the first doctors of the Kazakh people in the direction of studying personality. In this context, the history was reviewed and the research of the first doctors of our nation who contributed to the field of medicine was described. Over time, so that the names of outstanding people in the field of medicine are not forgotten, it is important to popularize them through historical data, thereby increasing the intellectual knowledge of the younger generation.

Keys words: *medicine, health, first doctors, history, leader, personality, surgery, medical university, medical institution.*

Тарих парақтарына шолу жасағанда қандай кезеңде болсын кез-келген мемлекетте, қандай қоғамда да адам өмірі мен ел-жұрттың денсаулығы әрқашан бірінші орында тұратыны белгілі. Ел денсаулығының сақшылары болып табылатын ақ халатты абзал жандар - дәрігерлердің үлкенді-кішілі халықтың денсаулығын сақтаудағы орасан зор қызметін, өмірлерін ұзартудағы септігін тигізер көмектері мен олардың қоғам өміріндегі алар орнын, рөлін көпшілік жақсы біліп, жетік түсінеді. Осындай сәтте кең-байтақ елімізде өткен ғасырларда орын алған, халықты қынадай қырған жұқпалы індеттермен (оба, сүзек, шешек, тырысқак, көкжөтел, көкала және т.с.с.) күрескен дәрігерлердің жігерлі де қажырлы істері еріксіз еске түседі. Олар біздің ұланғасыр Ұлы даламыздың әр түпкірінде күрделі де қиын-қыстау жылдары аянбай еңбек етті. Осы тұрғыда ұлтымыздың алғашқы дәрігерлері туралы мәліметтер көп кездесе бермейтінін байқадық, сондықтан тарихқа шолу жасап, медицина саласында аса маңызды жұмыстар атқарып өзіндік үлес қосқан дәрігерлер туралы тұлғатану бағытындағы зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы жоғарыда аталған тақырыпты таңдадық. Себебі, уақыт жүйрік, жылдар өткен сайын тарихи мәліметтер көмескіленіп, елдегі көрнекті тұлғаларының талайының есімдері естен шығып, кейбірі тіпті, ұмытылып барады. Осыған байланысты мерзімді басылымдардан, оқу материалдарынан, әдебиеттерден, сондай-ақ бүгінгі таңда қол жетімді болатын интернет-ресурстардан тақырып негізінде жинаған мәліметтерді көпшілікке ұсынуды жөн көрдік. Қазақтың алғашқы дәрігерлерінің сонау дүрбелеңге толы, күрделі кезеңдердегі қайсарлықпен жүргізген қажырлы, жанқиялық, жанкешті ауыр еңбектерін бағалап, оларға тағзым ету біздің - қазіргі ұрпақтың парызы деп айту керек.

Бірінші кезекте жалпы медицина сөзіне тоқталатын болсақ, медицина деген сөз латыннан аударғанда адамдардың денсаулығын сақтау мен нығайту, сырқаттарды емдеу, аурудың алдын-алу деген мағынаны білдіреді. Медицинаны кәсіби деңгейге көтерген тұлға Әбу Насыр әл-Фарабидің (870-950) «Медицина - тәжірибеден туындаған ілім. Өзіне сай заңдылықтары, аурудың түріне лайықты және оның неден туындайтынын, қалай емдеу керектігін анықтап, адам тәнінің сау болуы үшін күрес жүргізетін сала» деген сөзі бар. Сол IX-X ғасырлардан бері қарай қазақ жерінде халыққа ем-дом жасап, дәрігерлік істерді кімдер атқарды деген ой туындағанда XV ғасырда өмір сүрген шипагер, ғұлама ғалым Өтебойдақ Тілеуқабылұлының еңбегін айтамыз. Оның бізге белгілі болған еңбегі 1472 жылы әз-Жәнібек ханның жарлығымен Ақ Ордада жазылған «Шипагерлік баян» атты ірі шығармасы. Өтебойдақ Тілеуқабылұлы маңызды ғылыми кітапты ұзақ жыл әлемді кезіп жүріп жазып шыққан кен. Кітап жазылып біткеннен кейін ханға енді тапсырайын дегенде жаудың Ордаға жасаған шабуылынан Жәнібек хан қайтыс болып, шипагер-ғалым Өтебойдақ Ақ Ордадан әрең қашып құтылып, өзінің атамекені Шалкөдеге зорға жетеді де жазған кітабын құпия сақтайды. Ғалым дүниеден өткеннен соң бұл еңбегі ұрпақтан-ұрпаққа жариясыз сақталып, бірнеше рет көшіріліп, содан бес ғасыр өткен соң Қытайда 1994 жылы желтоқсан айында Шыңжаң ғылым-техника, денсаулық баспасы жанынан «Шипагерлік баян» деген атпен жарық көрді.

Өтейбойдақ Тілеуқабылұлы (өмір сүрген кезеңі 1388-1478 жылдар) қазақтың әйгілі шипагер-емшісі, елдің әлеуметтік-саяси өмірінің тарихшысы. Өтейбойдақтың өмір дерегі, туған, өлген жылдары негізінен «Шипагерлік баян» кітабындағы мәліметтер бойынша беріледі. Автор «Шипагерлік баян» кітабын Жәнібек ханның тапсыруы бойынша 70 жасында жаза бастағаны туралы, содан Жәнібек хан дүние салған 1473 жылы кітапты 85 жасында жазып бітіргені жөнінде дерек қалдырған. Өтейбойдақтың 90 жасқа жақындап дүние салғаны жөнінде де дерек кездеседі. Яғни, Тілеуқабылұлы Өтейбойдақты 1388 жылы дүниеге келіп, 1478 жылы дүние салды деп жобалауға болады. Өтейбойдақ «Шипагерлік баян» кітабында өзі туралы былай дейді: - «Өтейбойдақ Тілеуқабылдың ұлымын. Ата-тегім - Ұлы жүз Зарман, Зарман ішінде Албан. Мекенім - Жетісу. Ауылымда кұрбы-кұрдас, таныс-білістерім аз емес. Жанымда Жиренше шешен, Жәнібек ханның қарашасымын. Жылым - иіртеқ, сексен беске келдім. Бойым ұзын, қара торы, қоңқақ мұрынды, кең иықты, қап сақалды, ұзын қасты, кем сөзді жанмын».

Емшілік, шипагерлік қасиет Өтейбойдаққа ата-тегінен дарыған екен. Ата-баба әулетінің жинақтаған мол тәжірибесін бойына қалыптастырып, дамыта білген Өтейбойдақ бұл салаға

бар ғұмырын арнап, халық медицинасын ғылыми жүйеге келтіреді. Сөйтіп, шипагерлікті өз заманындағы биік деңгейіне көтере түсті. Әрине, сол замандардан бері қарай да ел денсаулығына көмектерін жасаған қолы шипалы емшілер болған, тек олардың есімдері бізге белгісіз. Ауызша деректерде де атала бермейді.

Дәстүрлі медициналық көмек алғашқы жоғары білімді дәрігерлер арқылы тек XX ғасырдан бастап көрсетіле бастады десек қателеспейміз. Қазақтан шыққан алғашқы дипломды дәрігерлерге тоқталсақ, тұңғыш көшбасшыларға Мәжит Мұхамеджанұлы Шомбалов, Мұхаметжан Қарабаев, Әміре Айтбакин, Халел Досмұхамедұлы, Санжар Сейітжапарұлы Асфендияров, Әбубәкір Бермұхамедұлы Алдияров, Дәулетшах Жүсіпұлы Кесепқалиев, алғашқы қазақтан шыққан әйел дәрігерлер Гүлсім Асфендиярова, Аққағаз Досжанова, Рақия Шагабудинова - Ермекова сынды тұлғаларды айтамыз. Басқа да көптеген қазақ дәрігерлері мен фельдшерлері қоғамдық істерге белсене араласып, еліміздің денсаулық сақтау ісінің қалыптасуына қомақты үлес қосты.

1877 жылы халықтан жинаған ақшамен 1877-1891 жылдары қазақтың сегіз баласы Қазан университетін бітірді. Соның тек біреуі Мұхамеджан Қарабаев ғана медициналық факультетті бітіріп, елге дәрігер болып оралды. Қолда бар құжаттарға зер салсақ, алғашқы жоғары білімді қазақ дәрігері сол Мұхамеджан Қарабаев екен. Оның, қарапайым қазақ ауылының бақташысының біртума жан екендігін көрнекті педагог, ағартушы Ыбырай Алтынсарин байқаған және Троицк гимназиясына оқуға түсуге көмектескен [1]. Жас Мұхамеджан Қарабаев 1881 жылы кәмелеттік аттестат алған кезде Торғай облысында 105 мың шаршы шақырым аумақта орташа есеппен бір дәрігер, бір фельдшер және бір кіндік шешеге 82 мыңнан астам адамнан келді. М. Қарабаев туған халқының қайғы-қасіретін, мұн-мұқтажын жастайынан біліп өсті. Аш-жалаңаш жүріп, білім алуды, еліне қызмет етуді аңсады. Асыл арманы орындалып, Қазандағы императорлық университеттің медицина факультетіне түсіп, оны 1887 жылы бітірген. Ол 1888 жылы маусымда уез дәрігерінің қызметіне тағайындалып, үнемі сапарда жүріп, шұғыл хирургиялық операциялар жасап, екіқабат әйелдерді босандырды, шешек, бөртпе сүзек, тырысқақ және қышыма қотырмен күресті. Қазақтың алғашқы ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің емдеуші дәрігері болды деген де мәліметтер бар. Ол қазақ даласында бірінші рет Ырғызда жаңа аурухана салу жөнінде ұсыныс жасап, байтақ даладағы алғашқы аурухананы сонда ашып, он жылдан астам сол ауруханада қызмет еткен.

Аққағаз Досжанова - Мәскеуде білім алған қазақтың алғашқы дәрігер қыздарының бірі. Ол 1893 жылы Ақтөбе уезіне қарасты Бөрте болысының 5-ші ауылында ауқатты шаруа

отбасында дүниеге келді. Анасынан ерте айрылып, ағасы Сағындықтың тәрбиесінде өсті. Аққағаздың білім алуына, дәрігер деген қастерлі мамандықты таңдауына сол ағасының ықпалы зор. Ағасының ақылымен ол Орынбор гимназиясына оқуға түсіп, оны 1914 жылы үздік бағамен бітіріп шығады. Білімге құштар, оқуға зерек, зерделі қазақ бойжеткені Мәскеудегі жоғары әйелдер курсына оқуға түсті. Бірақ, өкінішке қарай, ауырып қалуына байланысты 1918 жылдың күзінде курстың «қайырымды медбике» бөлімін жедел аяқтап, атамекенге оралады. Бір жылдай ауылда тынығып, денсаулығын түзеп алған ол әрекетсіз отыруды жөн көрмеді. Мәскеуде бірер жыл оқып келгені бар, білім нәріне толық сусындап үлгермеген талапты жас қайтсе де білім алуға, өнер үйренуге құлшынды. Сол жылы білімге іңкәр оның арманы орындалып, Томск дәрігерлік институтына оқуға түсті. 1920 жылы тәуекелге бел буып, Ташкентке келіп ОртаАзия жастарына арнап ашылған Түркістан мемлекеттік университетінің дәрігерлер факультетінде оқуын жалғастырады. Оқи жүріп, өз мамандығы бойынша қызмет етті. Сабақтан тыс уақытында қалалық акушерлік-гинекологиялық клиникада ординатор болып жұмыс істеді. 1922 жылы Аққағаз Досжанова Түркістан мемлекеттік университетін тәмамдады. Дәрігер мамандығын алған қазақ қызы өз мамандығы бойынша гинеколог және педиатр болып халқына қалтқысыз қызмет етті. А. Досжанованың өмір сүрген уақыты дәрігер мамандардың тым тапшы кезі еді. Сондықтан, оның терапевт, акушер-гинеколог, дерматолог секілді медицинаның бірнеше саласын қатар алып жүруіне тура келді. Күн демей, түн демей науқастарға көмек беріп, адам жанының арашасы болды. Ол бірінші дүниежүзілік соғыстың кезінде жаралы кеңес әскерлерін емдеуге де атсалысты.

Есте болар бір мәселе, Аққағаз Досжанова көп жылдар бойы қазақ қыздары арасынан шыққан тұңғыш дәрігер делініп келді. Шындығында, Түркістан университетінің медициналық факультетін аяқтаған А. Досжанова дәрігер дипломын тек 1922 жылы алған. Бұл маңызды оқиғаға «Тілші» газетінің қызметкерлері 1923 жылы 1 ақпанда «Аймақ ішінде» атты айдарда жұртшылықтың назарын аударып, үлгі ретінде көрсеткен. Оқуын аяқтағаннан кейін, Гүлсім Асфендиярова жетекшілік еткен Ташкент қаласынын перзентханасына жұмысқа қабылданған А. Досжанова Гүлсімнің шәкірті атанып, одан тәлім алған.

Алғашқы қазақ дәрігерлерінің бірі Иса Таумышұлы Қашқынбаев 1891 жылы Батыс Қазақстан облысының Ақжайық ауданында туған. Орал реалдық әскери училищесін, Қазан университетінің медицина факультетін бітірген. 1917 жылғы желтоқсанда өткен 2-жалпықазақ съезінде Уақытша ұлт кеңесі (Алашорда) мүшелігіне кандидат (Ұлт кеңесі мүшесінің орынбасары) болып сайланды. 1920 жылғы маусымның 21-індегі Қазақ РК (6) П

облыстық комитеті мәжілісінде «қоғам үшін қауіпті» адам ретінде оны айрықша мінездемемен Заволжье әскери округіне жіберу жөнінде шешім қабылдады. Алайда Халық атқару комитетінің ара түсуімен Ташкент қаласына жіберілді. 1920 жылы осында мұсылмандардың өлкелік фельдшерлік мектебін ұйымдастыруға белсене қатысты. Ол 30-шы жылдардың ортасында Ташкенттегі Семашко атындағы Функционалдық диагностика институтында бөлім меңгерушісі болды. 1938 жылғы сәуірдің 23-інде «контрреволюциялық ұйымға қатысты» деген айыппен қылмыстық жауапкершілікке тартылып, қылмысы дәлелденбегендіктен 1939 жылғы желтоқсанның 1-де түрмеден босатылды. Соғыс жылдарында көшіріліп әкелінген госпитальдарға жетекшілік етті. Соғыстан кейін Ташкентте Семашко атындағы Курортология ғылыми-зерттеу институтында қызмет етті. Қызыл Жұлдыз орденімен марапатталған. Есімі қазақтың тұңғыштарының қатарында қалған Иса Таумышұлы 1948 жылы дүниеден өтті.

Алаштың ұмыт қалған бір арысы, қазақтың тұңғыш фельдшер-дәрігері Жәкула Күшікұлы (1863-1933). Ол еліміздің Тарбағатай өңірінің презенті. 1885 жылы Омбы фельдшерлік училищесін тәмамдап, Жетісуға, одан генерал- губернатор Колпаковсийдің бұйрығымен Қырғызстандағы Қаракөлге (Прежевальскіге) әскери қызметке жіберіледі. Сол аймақтағы халыққа медициналық көмек көрсетіп, ем-дом жүргізіп, тіпті, хирургиялық оталар жасады деген мәліметтер бар [2].

Қазақтың Гүлсім Асфендиярова (1908 жыл, Петербордағы әйелдер медицина институты), Аққағаз Досжанова (1922 жыл, Ташкент университетінің медицина факультеті), Жанкүміс Байғозина (1885 жыл, Омбы әскери акушерлік мектебін бітірген), Зейнеп Садыққызы (1908 жыл, Петербордағы әйелдер медицина институты) сияқты алғашқы дәрігер қыздары қатарында 1917 жылы Саратовтағы тіс дәрігерлер мектебін бітірген Мүбина Ниязова болды, ол 1895 жылы қазіргі Атырау облысы Құрманғазы ауданының Құрманғазы ауылында (бұрынғы Ганюшкино селосы) дүниеге келді. Аталас туысы Елтай Қалиевтің айтуынша, Мүбина Алаш қайраткері Уәлитхан Танашевтің қарындасы екен. Мүбина Ниязова 1920-1925 жылдары Ордада дәрігерлік қызмет атқарса, 1925 жылдан бастап қызметін заң саласына бұрды. Әсіресе әйелдер құқығының бұзылуына қатысты істерді қарады. Деректерде Мүбина Ниязованың 1944-1955 жылдары Алматыдағы түрлі медициналық мекемелерде қызмет еткені айтылады [3]. Сондай-ақ 1966-1969 жылдары Жоғары Совет Президиумының мүшесі болған көрінеді. 1981 жылы Алматыда дүние салды.

Халел Досмұхамедұлы – Алаш ардақтысы, мемлекет және қоғам қайраткері, көрнекті саяси тұлға. Негізгі мамандығы дәрігер болды. Ол 1883 жылғы 24 сәуірде қазіргі Атырау

облысының Қызылқоға ауданында дүниеге келген. Мектепті жақсы бітіргеннен кейін 1894 жылы Теке қаласындағы Орал әскери реалдық казак училищесінің даярлық сыныбына қабылданып 1903 жылы бітіргеннен кейін Санкт-Петербург императорлық әскери-медицина академиясына оқуға түседі. Ал 1909 жылы (кейбір деректе 1910 жылы) Халел Досмұхамедұлы аталған жоғары оқу орнын алтын медальмен үздік бітіріп, Пермь губерниясында учаскелік дәрігер болып жұмысқа тұрды, 1912-1913 және 1915 жылдары оба жұқтырғандарды емдеді. Сол уақыттағы кезеңде оба індеті Қазақстанда өршіп тұрған еді. Мұндай кезде адам шығыны көп болмауы үшін көшпелі қазақтарға арналған карантин ережелерін ойлап табу керектігі туындайды. Осыған байланысты 1918 жылы Халел Досмұхамедұлы «Қырғыз (казак) халқының арасында обамен қалай күресуге болады» деген кітап жазды. Сонымен бірге ол «Қазақ» газетінде «Тамыр дәрісі хақында», «Сары кезік - сүтек» және «Жұқпалы ауру хақында» мақалаларын жазып жариялады.

Қайраткер тұлға саяси қуғын-сүргінге ұшырап, 1932 жылы 20 сәуірде бес жылға Воронежге айдалады. Онда Воронеж гигиена және әлеуметтік денсаулық сақтау институтының бөлім меңгерушісі болып қызмет еткен. Көптеген тілдерді еркін меңгерген Х. Досмұхамедұлы еуропа ғалымдарының тәжірибесіне сүйене отырып медицинаның төл терминдік қорының қазақша баламасын тауып, жана сапалы оқулықтар құрастырады. «Жануарлар», «Табиғаттану», «Адамның тән тірлігі», «Оқушылардың денсаулығын сақтау», «Дене бітімі және оның жұмысы туралы әңгімелер», «Сүйектілер туралы» атты кітаптары қажырлы еңбектің, үлкен ізденістің жемісі еді [4]. Сол арқылы да қалыптасып келе жатқан қазақ ғылымына, медицинасына елеулі үлес қосты.

Жоғары білімді дәрігерлер қатарында медицина профессоры Санжар Сейітжапарұлы Асфендияровты ерекше атаймыз. **Сейітжапардың үлкен қызы Гүлсім (Үммигүлсім) Жафарқызы (1880–1941) да қазақ әйелдері арасынан шыққан алғашқы дәрігерлердің бірі болғанын айта кету керек.** Інісі Санжарға дәрігерлік мамандықты таңдауға әсері болған. Санжар Сейітжапарұлы Ташкент қаласындағы әскери реалдық училищені 1907 жылы 5 маусымда үздік аяқтаса, Санкт-Петербургтағы әскери-дәрігерлік академияны 1912 жылы дәрігер-лейтенант шешінде алтын алқамен үздік бітіріп шығады. Ол өзінің әскери-медициналық қызметін Түркістан генерал-губернаторлығы мен Бұқара әмірлігінің шекарасындағы Термез мекенінде жергілікті лазаретте кіші дәрігер ретінде бастаған, осы аялғағ алқапта 10-шы Түркістан атқыштар батальонына бекітіледі. Артынан 9-шы атқыштар полкының аға дәрігер қызметкерінің міндеттерін уақытша атқарушы қызметіне ауысып, Самарқандта және Асхабадта шоғырланған атқыштар полктарында дәрігерлік қызметпен

айналысады. 1914 жылы тамызда Санжар 5-ші Түркістан атқыштар полкының аға дәрігері қызметінде бірінші дүниежүзілік соғыстың Шығыс майданына аттандырылады. Осы майданда 1914 жылдың қыркүйек-желтоқсан айларында орын алған ұрыстарда Санжар жараланған және науқас болған сарбаздарға медициналық көмек көрсетумен айналысты.

1919 жылы С. Асфендияров денсаулық сақтау халық комиссары болып тағайындалады. Сол жылы қыркүйекте Т.Рысқұловтың шақыруымен Ташкентке келіп, Түркістан АКСР-інің Денсаулық сақтау халкомы, жер халкомы, Денсаулық сақтау халкомы, Түркістан Компартиясы ОК-нің хатшысы қызметтерін атқарды. 1928 жылдан бастап ол Қазақстанда еңбек етті, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті болып қайта құрылған Қазақ мемлекеттік университетінің алғашқы ректоры (1928 – 31), Қазақ АКСР-і Денсаулық сақтау халкомы, Алматы медицина институтының ұйымдастырушысы және тұңғыш ректоры (1931 – 33) қызметтерін атқарды. Асфендияров осы институтта жалпы химия, биология, физика пәндерімен бірге анатомия, қалыпты физиология, ішкі аурулар, гистология, микробиология, фармакология, биологиялық-химия, гигиена бөлімдерін және хирургия кафедраларын ашты. С. Асфендияров жұқпалы аурулармен күреске, аурулар мен індеттердің алдын алу шараларына, халыққа ақысыз дәрігерлік көмек көрсету жұмыстарын жолға қоюға көп еңбек етті. Халық арасында жиі кездесетін туберкулез, шешек, оба, сүзек, тері ауруларына қарсы медицина көмек ісін ұйымдастырды. Орта дәрежелі оқу орындарында, қысқа мерзімді арнаулы курстарда әртүрлі буындағы медицина мамандарын көптеп даярлауға күш салды.

Санжар Асфендияров жоғарыда атап өткеніміздей 1931 - 1933 жылдары Денсаулық сақтау ісінің халық комиссары, Қаз КСР оқу ісі халкомының орынбасары болып қызмет жасайды және бүгінде оның есімімен аталынатын (Алматы медициналық институтына есімі 1990 жылы берілді) Алматы дәрігерлік институтын басқарды [5].

Отандық тарихта есімдері алтын әріптермен жазылатын алғашқы дәрігерлердің қайраткерлік қызметтерін зерттей түсу, тұлғалық істерін ұлықтау келешекте де өз жалғасын таба бермек.

Әдебиеттер тізімі

1. С. Ордабеков. Қазақтан шыққан тұңғыш дәрігерлер // АҚИҚАТ Ұлттық қоғамдық-саяси журнал. № 10 қазан 2020 Б.78
2. С. Ордабеков. Қазақтан шыққан тұңғыш дәрігерлер // АҚИҚАТ Ұлттық қоғамдық-саяси журнал. № 12 желтоқсан 2020 Б.73

3. С. Хасан. Қазақтың тұңғыш дәрігер қызы Мүбина Ниязова // Қазығұрт kz № 5 (72)
2020 Б.17

4. Интернет-ресурс: Ғылымнұр Кәдірбай. Ғасыр ғалымы - Халел Досмұхамедұлы.
https://el.kz/gasyr-galymy-halel-dosmuhameduly_76717/ Қаралған мерзімі: 24.11. 2023 ж.

5. Интернет-ресурс: <https://adebiportal.kz/kz/authors/view/2298> Қаралған мерзімі: 2

ӨОЖ 613.2

Уәлихан Н.Н., Қабыл А.Ә.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ТӨРЕГЕЛДІ ШАРМАНОВ - ДӘРІГЕР, ҒАЛЫМ, ҚАЙРАТКЕР

Аннотация

Мақалада Қазақстанның көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, даңқты дәрігер, ғалым Төрегелді Шармановтың денсаулық сақтау саласын дамытудағы қажырлы қызметі баяндалады. Атақты академик Т. Шармановты туған елі - қазақ халқы ғана емес, бүкіл әлем таниды. Төрегелді Шармановқа Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының атынан арнайы марапат тапсырылғаны еліміздегі денсаулық сақтау ісіндегі атқарған маңызды жұмыстары ғана емес, оның Әлем медицинасына елеулі еңбегі ескеріліп, зор үлес қосқан тұлға екенін айқындайды.

Кілт сөздер: академик Т. Шарманов, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы, Алматы декларациясы, «Қазақстан ғалымдары» атты энциклопедиялық жинағы, Қарағанды медицина институты, тиімді тамақтану, бас дәрігер, министр.

Валихан Н. Н., Қабыл А. А.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ТОРЕГЕЛЬДЫ ШАРМАНОВ-ВРАЧ, УЧЕНЫЙ, ДЕЯТЕЛЬ

Аннотация

В статье описывается труд выдающегося государственного и общественного деятеля Казахстана Торегельды Шарманова, известного врача, ученого, внесший огромный вклад в развитие сферы здравоохранения. Известного академика Т. Шарманова знает не только казахский народ, но и весь мир. Тот факт, что Торегельды Шарманов был удостоен

специальной награды Всемирной организации здравоохранения, свидетельствует не только о его важной работе в здравоохранении страны, но и о его значительном вкладе в мировую медицину.

Ключевые слова: академик Т. Шарманов, Всемирная организация здравоохранения, Алматинская декларация, энциклопедический сборник «Учёные Казахстана», Карагандинский медицинский институт, эффективное питание, главный врач, министр.

Ualikhan N. N., Kabyl A. A.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

TOREGELDY SHARMANOV-DOCTOR, SCIENTIST, ACTIVIST

Annotation

The article describes the work of the outstanding statesman and public figure of Kazakhstan Toregeldy Sharmanov, a famous doctor and scientist who made a huge contribution to the development of the healthcare sector. The famous academician T. Sharmanov is known not only by the Kazakh people, but also by the whole world. The fact that Toregeldy Sharmanov was awarded a special award from the World Health Organization testifies not only to his important work in the country's health care, but also to his significant contribution to world medicine.

Keys words: Academician T. Sharmanov, World Health Organization, Almaty Declaration, encyclopedic collection “Scientists of Kazakhstan”, Karaganda Medical Institute, effective nutrition, chief physician, minister.

Медицина ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Ұлттық Ғылым Академиясының және Ресей Медицина Ғылым Академиясының академигі, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Қазақ тағамтану академиясының және Профилакториялық медицина академиясының негізін қалаушы және оның президенті, ДДҰ тағамтану жөніндегі эксперттер комитетінің мүшесі Төрегелді Шарманұлы Шармановтың өмір жолы өнегелі де ғибратты тағылымға толы.

Төрегелді аға Шарманов 1930-жылы 19-қазанда Қарағанды облысының Ұлытау ауданында дүниеге келді. «Төрегелді – қазақтың «төре» (қоғамдағы ақсүйек қауым, әділдігін, төрелігін тура айтатын жан) және «келді» сөздерінің бірігуінен құралған есім. Баласын адамгершілік қағидасының биігінен көргісі келетін қазақ халқы жаңа туған сәбиге осы есімді нышандап беретін болған. «Есімдердің мағынасы» анықтамалығында дәл осылай жазылған

екен. Ұлы дала Ұлытауының Төреқонған деген жерінде туған тұла бойы тұңғыштарына әкесі Шарман мен анасы Нәзила осы есімді тауып қойған. Төрегелді аты затына сай азамат болып өсті. Мектепті үздік бітіргеннен кейін Алматыға аттанып оқуға түседі. Бірінші курстан кейін Қарағандыда медицина институты ашылып, елге жақын болайын деген оймен сол оқу орнына ауысты. Қазақтың қабілетті жігіті институтты қызыл дипломмен аяқтағаннан соң аспирантураға қабылданды. Оны бітіргеннен кейін, ата-анасының ұйғарымымен, өзінің жүрек қалауымен туған жеріне оралып, 1958-1962 жылдары Ұлытау аудандық орталық ауруханасының бас дәрігері болып қызмет етті. Жары Күлзия рентгенолог болды. 1962-1968 жылдары Қазақстан Денсаулық сақтау министрінің Өлкелік патология ғылыми-зерттеу институтында бөлім меңгерушісі, 1968-1971 жылдары Ақтөбе медицина институтының ректоры, 1971-1982 жылдары Қазақ КСР Денсаулық сақтау министрі, 1973-1984 және 1988 жылдан КСРО Медицина ҒА-ның Тағам институты Қазақ бөлімшесінің директоры (қазіргі Қазақ тағамтану академиясының президенті), 1985-1988 жылдары - Бүкілодақтық «Тағамтану сұрақтары» атты журналының бас редакторы және Мәскеу қаласындағы Дәрігерлердің біліктілігін жетілдіру институтының тағамтану кафедрасының меңгерушісі қызметтерін атқарған.

Жоғарыда атап өткеніміздей Ақтөбе медицина институтының ректоры қызметіне отыз сегіз жасында тағайындалып бұл қызметті үш жылдай атқарады. Сол кезде оқу орнында жұмыс істейтін ұлты қазақ ұстаздар мен қарағөз студенттер көбейгенін атап айту керек. Мысалы оның алдында оқытушы қазақтардың саны бар болғаны 16 пайыз болса, Шарманов 60 пайызға жеткізді. Олардың одақтың орталық қалаларында аспирантурада оқуға жағдай жасалды. Осылайша 37 пайыз қазақ студенттері де 63,5 пайызға жетті [1]. Ректор жоғары оқу орнының маңдайшасындағы жазуды қазақшалап, домбыра оркестрінің құрылуына мұрындық болады. Бұл жағдай шовинистік пиғылдағы кейбіреулерге ұнамай сол үшін «ұлтшыл» атанды. Ректордың іскерлігі туралы естіген республика басшысы оның кандидатурасын министр қызметіне лайық көрді. Дінмұхаммед Қонаев Шарманов туралы Ақтөбе облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Николай Журиннен сұрағанда «Беделді, өршіл, дарынды және қайратты басшы, бірақ нағыз ұлтшылдың өзі» деген жауапты естиді. Қазақстан компартиясы Орталық комитетінің хатшысы «Бізге керегі де сол» деп Төрегелді Шармановты Денсаулық сақтау министрі қызметіне тағайындады. Осының өзінен Т. Шармановтың халықшыл, өз ұлтының жанашыр адамы екенін көруге болады. Төрегелді Шарманов министр қызметін он бір жыл атқарады. Сонда бітірген ең бір үлкен ісі - 1978 жылы Алматыда Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының алғашқы медициналық

санитарлық жәрдем жайына арналған конференцияны ұйымдастырады. Сол кезде әлемнің 140 елінің дәрігер мамандары алып Одақтың басқа жерінде емес, тура Алатау баурайында бас қосады. Қонақтардың арасында Иран патшайымы Пехлеви мен АҚШ сенаторы Эдвард Кеннеди де болды. Нәтижесінде әлемдік денсаулық сақтаудың «Ұлы Хартиясы» аталатын декларация қабылданды.

1995 жылдың мамыр айынан Қазақстанның Профилакториялық медицина академиясының негізін қалаушысы және оның президенті болды. 1997 жылдан бастап «Здоровье и болезнь» журналының бас редакторы қызметін атқарды. Негізгі ғылыми еңбектері тамақтану физиологиясына арналады. Ол тамақтану тәртібінің бұзылу себептерін зерттеп, адам денесінде ақуыз, дәрумен жетіспеу жөнінде тұжырым жасады, мешел ауруының даму механизмін ашты. Оның басшылығымен сәби балаларға арналған «Бөбек», «Аруана», «Антихолестерин» тағам қоспалары шығарылды. Оның бастамасымен 1978 жылы Дүниежүзілік денсаулық ұйымы (ДДҰ) мен ЮНИСЕФ-тің Халықаралық Алматы конференциясы өтіп, онда медицина санатының алғашқы жәрдемнің ұлттық жүйесін ұйымдастырудың ұстанымдары алғаш рет тұжырымдалған Алматы декларациясы қабылданды. Оның жетекшілігімен 60-қа жуық докторлық және 170-тен астам кандидаттық диссертациялар қорғалған екен.

Денсаулық сақтау саласын дамытуға зор үлес қосқаны үшін Төрегелді Шарманов Президент грамотасымен марапатталып, Қазақ ұлттық медицина университетінің қабырғасында орналасқан даңқ залына академиктің есімі берілді. 2020 жылы қазан айында ҚР ҰҒА академигі, ҚР еңбек сіңірген қайраткері, Қазақ тағамтану академиясының президенті Төрегелді Шармановтың 90 жасқа толған мерейлік шарасына орай Алматы қаласындағы Қазақ ұлттық медицина университетіндегі «COVID-19-бен күресте алғашқы медициналық санитарлық көмектің рөлі» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция барысында сөйлеген сөзінде «1978 жылы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы Алматы декларациясын мойындады. Онда адамның денсаулығы науқасты емдейтін дәрігерлерге ғана байланысты емес екендігі, ауруды алдын алу амалының маңыздылығы басты назарға алынған. Дертті болдырмаудың бірден-бір жолы – ол толыққанды тамақтану, таза ауа, сапалы су мен екпе егу» - деді [2]. Тәуелсіздік қарсаңында дұрыс тамақтану бойынша жазылған еңбегінен үзінді келтірсек, мәтін «Тиімді тамақтану деп организмнің қоректік заттарға деген физиологиялық қажеттіліктерін толық қамтамасыз етуді айтады. Сапалы ас адамның дұрыс өмір салтын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Тиімді де сапалы тамақ – көптеген аурудан сақтандыратын, олардың алдын алатын қуатты фактор

болғандықтан да адам денсаулығы мен өнімді еңбек ету қабілетін қамтамасыз етеді» деп басталады [3]. Бұл кітапшамен танысып шыққан оқырманның дұрыс та тиімді тамақтану жөніндегі білімін кеңейтіп, өз денсаулығын ғана емес, дұрыс тамақтану жайын насихаттау, ұйымдастыру арқылы отбасы мүшелерінің, ағайын-туыстардың, жалпы адамдардың денсаулығы үшін де маңызын ұғатыны және сол үшін күресетіні айқын. Өткен жылдары журналистерге берген сұхбатында жаһанды жайлаған коронавирус инфекциясының елімізде таралуына тосқауыл қою мақсатында не істеу керек деген мәселелерге байланысты Төрегелді Шарманов қымыздың төрт [ерекшелігін айтқан болатын](#). Ғалым «Атам қазақтың «Жылқы еті – төсегіңе жатқанша, сиыр еті – бозарып таң атқанша, қойдың еті – келесі күн батқанша» деген қанатты сөз бар. Міне, әр еттің ерекшелігін осыдан-ақ аңғаруға болады», - деген ол науқас адамның асқа тәбеті болмауы мүмкін екенін айта келіп «Ондай жағдайда, құрт қосылған сорпаны өзін-өзі қинаса да, ішуге тура келеді. Ағзаның қорғаныс қабілетін арттыру үшін барынша құнарлы тағам тұтыну қажет. Ол – жылқы еті, ол – қой еті, ол – балық еті, ол – көкөніс. Қымыз бен құрт қосылған сорпаны қайталап айтамын. Әсіресе, қымыз – С дәруменіне өте бай сусын. Ал, жылқы етінің құнары – бекіре балықтың етімен деңгейлес. Дәмі одан да асып түседі. Қойдың еті қорғасын екен деп, одан да қол үзуге болмайды. Мейлінше, сұйық тағамды көбірек ішу керек» деп атап өтеді [4].

Қайраткер ғалымға 2005 жылы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының атынан әлем медицинасына қосқан елеулі еңбегі үшін Леон Бернард атындағы сыйлығы берілді. Төрегелді аға Шармановтың марапаттарына көз жүгіртсек «Қазақстан Республикасында тағам туралы ғылымның іргелі де қолданбалы аспектілерін дайындау» еңбектер топтамасы үшін Қазақстан Мемлекеттік сыйлығынның иегері және «Ғылым» номинациясындағы «Платина Тарланы» тәуелсіз сыйлығының иегері, «Халықтар достығы», «Парасат» ордендерімен марапатталған. «Қазақстан ғалымдары» атты энциклопедиялық жинақтағы мәліметтер бойынша Т. Шарманов 500-ге жуық ғылыми еңбектің, соның ішінде 21 кітаптың және 40-тан астам өнертабыстың авторы.

Бүгінде еліміздің білімі мен ғылымы саласында инновациялық тың жаңалықтарға жол ашылып және олардың нақты өмірде қолданыс табуы қуаныш әкеледі. Қазақ тағамтану академиясы 2016 жылы Алматы қаласында бие сүті негізінде өнімдер шығаратын «Ұлытау» саламатты тағамтану орталығын ашып, денсаулыққа аса пайдалы, әлемде тұңғыш рет бие сүті негізінде әзірленетін инновациялық өнімдерді жаппай тұтынуға ұсынды. Осындай аса тың жаңалықтың авторы, жылқы еті мен бие сүтінің пайдасы жөнінде Төрегелді Шарманов еліміздегі бұқаралық ақпарат құралдарындағы сұхбатының бірінде «Менің арманым бие сүті

негізіндегі өнімдерді ұлттық бренд ретінде танымал ету. Оны Отан алдындағы, халық алдындағы борышым деп санаймын [5] деген болатын.

Отандық денсаулық сақтау саласының аңыз адамы Төрегелді аға Шарманов бүгінгі таңда өз еңбектерімен қатар мерзімді басылымдардағы сұхбаттарымен, сондай-ақ қазіргі заман көшімен әлеуметтік желі (инстаграм: toregeldysharmanov) арқылы да халыққа, кейінгі буын ұрпақ өкілдеріне өз кеңестерін ұсынып, салауатты өмір салтын, денсаулықты күтудің жолдарын белсенді насихаттап келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. А. Қалжанов. Шарманов шарапаты. // ASTANA AQSHAMY № 123 (4092) 17 қазан 2020 жыл. Б.7
2. АҢЫЗ АДАМ Академик Төрегелді Шарманов 90 жаста // Almaty AQSHAMY № 125 (5944) 20 қазан 2020 жыл. Б.1
3. Шарманов Т. Ас ішудің әліппесі – Алматы: Қазақ ССР «Білім» қоғамы, 1990. – 52 бет. (Б.5)
4. Интернет ресурс: https://kaz.inform.kz/news/toregeldi-sharmanov-90-zhaskatoldy_a3707959/
5. Интернет ресурс: <https://egemen.kz/article/147744-akademik-toregeldi-sharmanov-biesuti-onimderin-ulttyq-brendke-aynaldyrudy-borys>

UDC 371.3.

Kudaibergenova M.R.

«Zhanibekov South Kazakhstan pedagogical university», Shymkent, Kazakhstan

THE ENVIRONMENTAL EDUCATION AT THE FOREIGN LANGUAGE CLASSES

Кудайбергенова М.Р.

«Южно-Казахстанский педагогический университет им. Жанибекова», Шымкент,
Казахстан

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Құдайбергенова М. Р.

«Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті», Шымкент,
Қазақстан

ШЕТ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ

The current environmental situation in Kazakhstan and all over the world is a great anxiety about our environment and the people living on the planet. The world population is growing from year to year and during the next fifty years, according to scientists' researches, it will increase twice. The relationship between mankind and the environment is the global problem and it impossible to solve only in one country. This is a global ecological crisis from which you can withdraw only combining environmental outlooks of the community and the citizens of the country and the world.

We believe that the educational process in schools, colleges and in high schools should carry out environmental education aiming the purpose to develop ecological thinking of the young generation. Inculcate a sense of responsibility for the environment in all kinds of activities (public, educational, labor) of the young generation as well.

In the process of teaching a foreign language teachers are obliged to speak about the protection of the environment from destruction and pollution. The content of the subject foreign language for the Public Health faculty students can give a great influence to form environmental outlook within the critical and analytical thinking.

The environmental problem gives a great opportunity to contact with native speakers in English. The use of a foreign language as a mediator for mutual understanding with foreign peers further will be an additional stimuli and motivation to master the foreign language in perfect. In the process of teaching the foreign language is necessary to acquaint the students with environmental movements in the country and in the world. Students should know about the organization "Green Peace" and about its activities, which has sub-organizations all over the world, and the beginning of these activities has begun in Germany. In order to do this kind of work you should use scientific articles TV news and Internet resources.

There is no any secret that the foreign language occupies a special place in the education of the youth, especially the youth who looks ahead into the future with a positive, scientific, cognitive and creative point of view. E.I. Passov often mentions in his scientific papers when teaching foreign language the major aim of it should be bringing up of an educated person and when one learns the foreign language he becomes not only educated and civilized one but also learns to think

widely and creatively. Environmental education and training of students by means of the foreign language can be done through the environmental content of texts [5].

There are many methods and ways to achieve this objective, and many opportunities to work in this direction. While conducting the foreign language classes for students of Public Health, the teacher using various techniques should aim the following:

1. The educational goal: developing the skills of speaking, forming the clichés skills within the specified theme, increasing the students' competence in the field of ecology.

2. Developing goal: increasing the interest in the subject, developing the monological speech, developing the skills of language guesses

3. Pedagogical goal: educating the respective attitude to a home-town and to keep its clearness, increasing the social responsibility level not only as a professional but as a concerned citizen, widening the outlook of students in the sphere of environment.

Modern approaches to the implementation of environmental education by means of different subjects were worked out by V.G.Volkov and A.Sh.Hodzhaberdiev. In their work they suppose to integrate scientific knowledge, for the development of environmental knowledge of students, in accordance with the social environment achievements [2, 6].

Learning the themes of the environmental character the lexical material should be increased from year to year. This glossary will help a future specialist to discuss more difficult situations, where the future specialist will be able to express his appreciating, opinions about discussing topics.

The purpose of ecological education - the development of the students' completely new skills, new values, terms and word combinations thanks to which the future specialist will be able to describe the problem of life on a planet, and in a region. Textbook of A.G.Asmolov "Green backpack" will greatly assist in the environmental education of students [4].

Investigating the scientific papers of A.G.Asmolov and his co-authors the following principle becomes clear: "Think globally, act legally" and this slogan can be the theme of a lesson, dispute, and educational hours in foreign language. Thus will form: environmental culture of students, conscious attitude to the environment, the elements of scientific idea about a man and environment, specific vocabulary of the environment, increases the interest, outlook of students and their erudition.

To improve environmental education of the students the teacher constantly must: include the active vocabulary on environment according to the profile, specialty, use all 4 types of reading (observing, studying , overlooking and searching) while getting acquainted with the text of environmental character, for example, announcement, instructions, advertising, news, etc., develop

communication skills on environmental theme (of dialogical and monological character), teach to translate the texts of profile character in written form and as a result the students will be able: to describe the phenomena of environment, (animate and inanimate nature) using the personal observations, to explain the necessity of keeping the surrounding world, intercommunication of man with nature, to predict the consequences of human activities on the environment, personal health and health of people, to design or to create mini projects on the studied environmental themes, to design the results as creative works (compositions, pictures, posters, hand-made articles from natural materials).

List of references

- 1) Вайсбрейд А.Э. Экологическое воспитание на уроках немецкого языка и во внеурочное время // Иностранные языки в школе . 2002-№4
- 2) Ходжабердиев А.Ш. Экологическое воспитание школьников на уроках иностранного языка.
- 3) Яшина М.Е. Автореферат. Экологическое воспитание старшеклассников в процессе изучения иностранного языка - Казань. 2006
- 4) Асмолов А. Г. Психология личности: Учебник - М.: Изд-во МГУ, 1990. — 367с.
- 5) Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению - М.: Русский язык, 1989. — 276с.
- 6) Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учебник для студентов средних и высших педагогических учебных заведений - М.: Издательский центр "Академия", 1999. - 168с.

UDC 80

Abiyeva D.N.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

USING HUMOUR IN FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Абиева Д.Н.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ШЕТ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ӘЗІЛДІ ҚОЛДАНУ

Абиева Д.Н.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЮМОРА НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Why do people laugh? And why do different people find different things funny? Are there any special *linguistic* mechanisms that humour understanding involves? To answer these questions, I will briefly analyze the following joke using the Semantic Script Theory of Humour, proposed by Victor Raskin. There was a competition to cross the English Channel doing only the breaststroke. Just three women entered the race: a brunette, a redhead, and a blonde.

After approximately 14 hours the brunette staggered up on the shore and was declared the fastest breaststroker. About 40 minutes later the redhead crawled up on the shore and was declared to be the second place finisher. Nearly 48 hours after that, the blonde finally came ashore and promptly collapsed in front of the worried onlookers.

When the reporters asked why it took her so long to complete the race, she replied, “I don’t want to sound like I’m a sore loser, but I think those two other girls were using their arms.”

The main hypothesis of the theory is that ‘a text can be characterized as a single-joke-carrying text if both of the following conditions are satisfied:

1. The text is compatible, fully or in part, with two different scripts,
2. The two scripts with which the text is compatible are opposite (...).

The two scripts with which some text is compatible are said to fully or in part overlap in this text’.

A *script* is an organized chunk of information about something in the broadest sense. It is a cognitive structure internalized by the speaker which provides him/her with information on how things are done, organized, etc. This information is usually typical, such as well-established routines and common ways to do things and to go about activities. There are two basic types of scripts: *lexical* and *non-lexical*. Lexical are those which give information pertaining to words (lexical knowledge) and non-lexical – those which give information pertaining to the world (encyclopedic knowledge).

For example, the lexical script for **BLONDE** is the following:

Subject: [+Animate] [+Human] [+Female]

Characteristics: Has fair hair

Opposites: Redhead, brunette

‘A **blonde** is a person, especially a woman, who has blonde hair’ (Collins COBUILD English Language Dictionary)

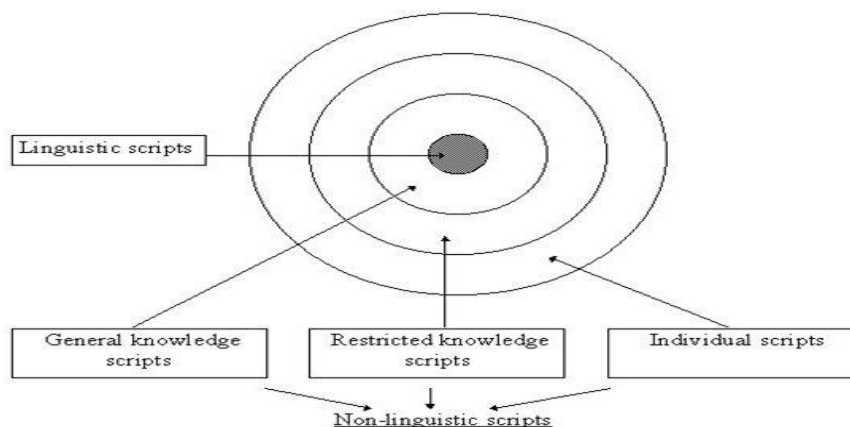
This is the general information that the script contains. For most competent users of English, however, the word will have a number of connotations (associative meanings):

Characteristics: Is sexually attractive / has good figure / pretty face / long legs / big breasts / Is silly

When a person reads a joke, or any literary text, different senses, that is different scripts, of the words in the joke are evoked. They are normally the general, linguistic scripts that a competent user of the language will know. Through the activation of combinatorial rules, these scripts combine according to compatibility (i.e. the reader will look for words which evoke the same script). Jokes and anecdotes have a single point of culmination. It is usually the final line, called the *punch line*, which brings together two contrasting scripts – one which appears to be logically correct and another one which is the opposite of the first on some basis but can also be seen as a logical interpretation. To ‘get’ this logical interpretation the hearer/reader may sometimes have to go back to some previous point in the text and reevaluate its script(s). For a piece of text to be seen as humorous, it is also important that the two opposing scripts overlap in the mind of the person.

In our case the phrase ‘the other two girls were using their arms’ is the punch line, which faces the hearer with a puzzle: if it is a swimming competition, one has to use one’s arms. Why, then, does the blonde girl think that it is against the rules to do so? The hearer might decide that she is just stupid (the *stupid* script is activated) and thus fail to get the whole joke, or, more likely, will go back to the first sentence and read the rules of the competition. Obviously the girl misinterprets ‘breaststroke’ (‘a swimming stroke which you do lying on your front in the water, moving your arms in a horizontal, circular movement below the surface of the water, and kicking like a frog’ – Collins COBUILD) with ‘breast stroke’ (stroke with the breasts, or to use a combination of two definitions: ‘repeated actions, in swimming or rowing, of pushing out and pulling back of the two soft, round pieces of flesh on a woman’s chest that can produce milk to feed a baby’ – Collins COBUILD). The reason why most people find this joke funny is probably because the pun activates several scripts: (1) *breaststroke*; (2) *breast stroke*; (3) *silly*, which explains the girl’s behaviour (the opposition is silly – intelligent and therefore, misunderstand – understand), and (4) *big breasts* (she did manage to finish the race without using her arms!)

There are, however, even more scripts which might be activated by this joke and they can account for the fact that some people would find it very funny or, on the contrary, feel offended by it. Figure 1 shows the different types of scripts as distinguished by Raskin (1985: 135).

Picture 1 - linguistic scripts

The circle in the centre shows the linguistic scripts, i.e. those which are supposed to be known to any native speaker of the language because of his/her being a native speaker. The external circles represent the non-linguistic scripts in order of accessibility to the speakers in general. General knowledge scripts are those which are generally known to speakers, but do not directly affect their use of the language (e.g. Bulgaria is in Europe). The same is true of restricted knowledge scripts, that is those which are known to a small number of people because they are specialists in a certain area, or members of a particular group of society, etc. These two types refer to our knowledge of the world (encyclopedic knowledge), not to information pertaining to words (lexical knowledge). The larger one's encyclopedic knowledge is, the better chance s/he has to understand a piece of humour or work of literary art. Individual scripts are those which are probably unique to a person.

In our case, the fact that some people, usually men, think that blondes are stupid and sexually attractive, therefore probably endowed with big breasts, is a general knowledge script, but the association with any particular blonde one has met and is thinking of when hearing the joke (your next-door neighbour, a friend's wife, you yourself) is an individual script. This individual association is very often the cause to see something either as very funny or downright silly.

Another theory which offers a plausible explanation of humour and humour perception is Thomas Veatch's theory of humour (Veatch 1998). He states that in order for something to be perceived as humorous, there are three elements that need to be present:

‘The necessary and (jointly) sufficient conditions for the perception of humor are:

V The perceiver has in mind a view of the situation as constituting a violation of some affective commitment of the perceiver to the way something in the situation ought to be. That is, a “subjective moral principle” of the perceiver is violated.

N The perceiver has in mind a predominating view of the situation as being normal.

Simultaneity The N and V understandings are present in the mind of the perceiver at the same instant in time.

(...) humor occurs when it seems that things are normal (N) while at the same time something seems wrong (V).’

Veatch gives a possible reason as to why some things may not be perceived as funny. According to him, ‘That’s not funny!’ has two meanings: (1) ‘It is offensive’ or (2) ‘So, what’s the point?’

A perceiver would find a situation offensive because s/he might be too close to the principle which is violated. For example, racist or sexist jokes are often perceived as offensive. The people who feel offended are too committed to the principles behind or against racism or sexism to be able to find jokes on them humorous.

When a perceiver has the question ‘So, what’s the point?’, it indicates that s/he has no moral or emotional attachment or commitment to the principle being violated. There is no V-element in the interpretation, and thus the situation is not perceived as humorous.

Implications for teaching and use of humour in the classroom

1. Humour is in most cases a linguistic phenomenon. As such, the ability to make and understand humour in a foreign language can be seen as part of the communicative competence and therefore, should be taught in the FLT classroom. Vega even claims that humour competence can be considered ‘the fifth component of the theoretical framework for communicative competence’ and it involves knowledge of the semantic mechanisms of humour, grammar, discourse rules, communication strategies, social norms of language use and world knowledge (Vega 1990).

Since to understand humour, one has to possess the correct semantic scripts and a good deal of the general knowledge shared by the majority of native speakers, the teacher should try to teach his/her students this lexical and cultural knowledge. It should include:

- Scripts commonly used in the humorous discourse of a nationality (e.g. Americans think that Polish Americans are stupid; the British think that the Irish are stupid; Jews are stingy, etc.).

- Appropriateness of subject matter, related to setting. There are scripts which are unavailable (tabooed) for humorous discourse in a particular situation, but may be all right to use in another. This appropriateness is culture specific.

- The possible existence of genres of humour in the FL which are non-existent or different from those in the mother tongue (e.g. limericks and spoonerisms).

2. There are certain psychological benefits of humour and laughter which can be exploited in the EFL classroom.

- Humour causes laughter and laughter helps to *release emotion and tension*. As the saying goes, ‘laughter is the best medicine’.

- Laughing invokes *feelings of happiness and joy*. Under conditions of happiness, joy and merriment, it is much easier to *think creatively* around a problem than when our mind is filled with a sense of helplessness and inadequacy.

- Laughter helps to *bridge gaps* and promotes unity when people work in a team.

- Humour and laughter can be used to provoke *more real and risky communication*. A humorous comment may enable people to talk freely about uncomfortable issues or concerns.

- Humour is believed to be *beneficial to our health*.

3. What should teachers be careful about?

Very often people laugh because a particular person or character has a defect or is at a disadvantage. If they like or feel sorry for the person, the humour will be *compassionate*, that is it will not make the person feel embarrassed or humiliated; if, though, humour is used in such a way that feelings of hostility, distress and negativity are aroused, then it is called *caustic* humour, humour meant to put somebody down. This hurtful type of humour should be avoided in the classroom.

People are different, therefore they do not find the same things funny. What is funny for one student may be offensive to another. Take your students into consideration, bearing in mind the following:

- *Gender*. Sexist humour should be used with great caution in the classroom, because it is often rude and causes feelings of humiliation and resentment.

- *Maturity and age*. Since there is a certain amount of intelligence involved in ‘getting’ a joke, our sense of humour develops with age. Until about 8 or 9, children discover the world around them. The things they find absurd and pleasantly surprising are perceived as funny. The jokes of this age consist of short and simple concepts (e.g. ‘elephant’ jokes). Children also appreciate jokes where cruelty is present and that boost their self-assertiveness. During the preteen and

teenager years we discover more about being human. The jokes of the age feature sex, food, the people in society that threaten us (authority figures) and any ‘taboo’ subjects – thus jokes are often perceived as a form of rebellion and humour is often used as a tool to protect or to feel superior. Adults usually use a more mature humour with experience behind it. Humour is usually subtler (e.g. playing on words) and no longer judgmental, accepting and taking advantage of the differences between people.

- *Culture*. Have you ever tried to tell a foreigner a joke and failed to arouse laughter? This would often be the case simply because they have not lived in the country and have no experience of what is being made fun of, or to use Veatch’s terms, they have no moral or emotional attachment to the principle being violated. To understand humour, therefore, one has to know about the culture of a country. Economical, political, religious and social issues are often the focus of jokes. If, however, it is only the people in a specific native language community who can understand them, they’d better not be taught in the EFL classroom. Jokes which might be offensive to the students because they violate a principle, religious, political, etc, that they are too close to, should also be avoided.

- *Timing*. The teacher has to be aware of his/her students’ mood. Will they be receptive to a joke or will they experience it as annoying?

To sum up, humour can play a vital role in the teaching/learning process. First, it is an important part of the communicative competence and as such, should be studied in the EFL classroom. Second, when used carefully, it can be extremely useful to create a relaxed and enjoyable atmosphere, stimulate the students, increase their satisfaction and productivity and enhance learning in general.

List of references

1. Raskin, Victor. 1985. *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht – Boston – Lancaster: D. Reidel.
2. Veatch, Thomas C. 1998. “A Theory of Humor”. *Humor*. Vol. 11 – 2, pp. 161 – 216.
3. Vega, Gladys M. 1990. “Humor Competence: The Fifth Component”. Paper presented at the Annual meeting of TESOL (24th, San Francisco, CA, March 6 – 10, 1990).

UDC 372.882

Orynbasar A., Kirgizbay A., Eshmetova N.A.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

THE INFLUENCE OF ANIMATED FILMS ON CHILDREN

Орынбасар А., Киргизбай А., Ахметова Н.А.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ВЛИЯНИЕ АНИМАЦИОННЫХ ФИЛЬМОВ НА ДЕТЕЙ

Орынбасар А., Қырғызбай А., Ахметова Н.А.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

АНИМАЦИЯЛЫҚ ФИЛЬМДЕРДІҢ БАЛАЛАРҒА ӘСЕРІ

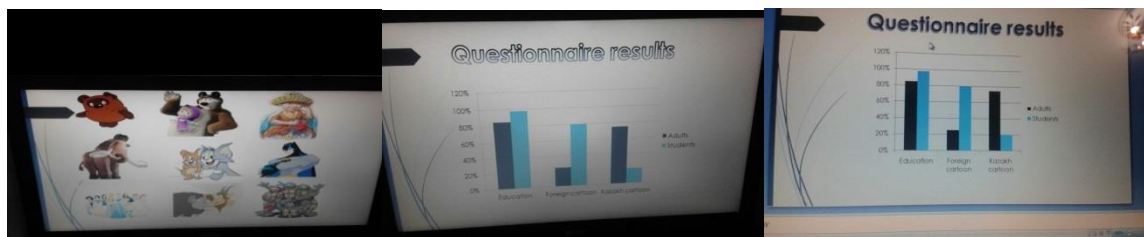
Nowadays it is hardly ever to find a child who doesn't like to watch animated films. Animated films for children is a fascinating immersion to the magic world, bright impressions. Time by time the modern film industry is improving with the variety including animated films. The word animation, animated cinema, animation cinema is a type of motion of picture art which works are created by method of shooting of consecutive phases of the movement drawn (the graphic or drawn animation) or volume (volume or doll animation) objects. The word "animated film" has various values based on the fine art and an illustration. Artists who make animated films are known as caricaturists. As we know one of the founders of animated film - the American director Walt Disney (1901 - 66). A lot of talented artists worked in this company and could reach the pick of the technical achievements. His famous Oswald (hare), Mickey Mouse (mouse), Donald (duck), etc. heroes were the best characters among animated films. Also, the first Kazakh animated film "Қарлығаштың құйрығы неге айыр?" was created in 1967 y based on Kazakh fair tail. The Scriptwriter, director and artist was A. Kaidarov. This animated film was shown on Leningrad (St. Petersburg) screens in 1968 and awarded the second place in All-Union festival. Kaydarov's films: " Ақсақ құлан ", " Құйыршық", "Қожа Насыр – құрылысшы" were the achievements of Kazakh animation. The word "animated film" became so habitual that many people don't think of its meaning and influence on a child. The issue "children and television" concerns all: both parents and teachers. Today almost for each child the television became something like a toy or the book. The influence of animated cartoon forms soul and mind of the child, cultivates his tastes and views around the world. The inner world just develops, and an essential role in his formation is played by

everything that they receive from adults: games, fairy tales, joint occupations, including telecasts. It's not only the way of pastime, but also an educational method.

Psychologists consider that heroes of favourite animated films for children are quite effective educational remedy. Heroes from screens actively influence on children's imagination, shows how to behave properly in this or that situation. Children are very often imitate the heroes behavior and a manner of the speech. Animated films influence on the identity formation of the child. In mass media there were recently many publications in which psychologists and teachers argue on influence of modern animated films on children's mentality.

The television is focused on children, as on small, and growing up. To entice children there is a set of channels which show animated films, series. When the child watches animated films as if it is disconnected from all that surrounds him. Doesn't react to normal sounding of the speech, and after viewing of animated films or series not children's aggression, but fears wakes up.

Sooner or later all of us start to think about the impact of cartoons on our children. Most of the products of foreign is not harmless, and many feel that there is a big difference between the old domestic and foreign cartoons according to the questionnaire among adults and students.

Picture 1 – Selecting a book

When you choose to watch a cartoon be careful like selecting a book, because visual images affect the child much stronger. If we talk about Soviet cartoons, they are good because they reflect normal to the child. Basically the idea of the evil in this world is not forever, good is forever. It is very important that in Soviet cartoons, the evil character was presented in a humorous way that balanced his negative nature. Such a worldview harmonizes the psyche of the child. Therefore these cartoons are good for children unhealthy or weakened by some emotion.

If we talk about the acceptance of the animated cartoons so we can make a following conclusion:

- TV is a part of our lives, and even in the most dosed view many children become his hostages.

• Television and video production is part of our world, and competence and movies is as important as for adults - in matters of literature or art. It remains only to learn how to take a picture of children at different stages of development and in accordance with this, to extract from the inevitable hits the maximum benefit.

The younger the child, the more time spends at the TV. And if its effect on the newborn is not yet fully understood, for parents it serves as a kind of "separator", way to protect from the complete absorption of the worries about the child, especially if helps no one. 6 - 18 month. At this age, the child has trouble keeping attention on one thing. However, these moments he uses to maximum advantage. The child can learn how to use the toy, go on TV in the hands of a stranger. This amazing ability to imitate appears in humans much earlier than expected by scientists. In this sense, watching TV is an experience. However, before a child begins to talk, watch TV for it means to hear and to see something that is not understood.

List of references

1. <http://whatisgood.ru/tv/cartoons/vliyanie-multifilmov-na-psixicheskoe-razvitie-detej/>
2. Медведева И. Я., Шишова Т. Л. Воспитание без ошибок.
3. From students' questionnaire results.

UDC 614.2

Оразымбетова Г. Д.

«Южно-Казахстанская медицинская академия» АҚ, Шымкент, Қазақстан

АРИАН УДЖАЛЕ МЕДИЦИНАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Аннотация

Медициналық білім берудің күрделілігі экономикалық кедергілермен ерекшеленеді, ұмтылған студенттер медициналық салаға түсу арманын жүзеге асыруда айқын түсінбеушілік тудыратын қаржылық кедергілерге тап болады. Географиялық диспропорциялар медициналық оқу орындарының біркелкі бөлінбеуіне ықпал етіп, қала мен ауыл арасындағы білім берудегі теңгерімсіздікті күшейтіп, аз қамтылған қауымдастықтар медициналық білімге қол жеткізе алмайды.

Кілт сөздер: адамгершілік, жаңашылдық, көптүрлілік, қабілетсіздік, өзгешелік.

Оразымбетова Г.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

**ГУМАНИТАРНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В МЕДИЦИНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ
ARYAN UJALE**

Аннотация

Сложность медицинского образования характеризуется экономическими барьерами: амбициозные студенты сталкиваются с финансовыми трудностями, что создает осязаемое затруднение при реализации своей мечты о поступлении в медицинскую сферу. Географические различия способствуют неравномерному распределению медицинских школ, усугубляя образовательный дисбаланс между городскими и сельскими районами, в результате чего малообеспеченные сообщества не имеют доступа к медицинским знаниям.

Ключевые слова: *коммерциализация, гуманитарность, инновация, многообразие, перплексия, трансформация.*

Orazymbetova G.D.

JSC «South Kazakhstan medical academy», Shymkent, Kazakhstan

**HUMANITARIAN ISSUES IN MEDICAL EDUCATION
ARYAN UJALE**

Annotation

The complexity of medical education is characterized by economic barriers: ambitious students face financial difficulties, which creates a tangible difficulty in realizing their dreams of entering the medical field. Geographical differences contribute to the uneven distribution of medical schools, exacerbating the educational imbalance between urban and rural areas, as a result of which low-income communities do not have access to medical knowledge.

Keywords: *commercialization, humanitarian, innovation, diversity, perplexity, transform.*

The Tapestry of Humanitarian Challenges in Medical Education

In the very evolving landscape of the medical education, a multi layered tapestry of humanitarian issues emerges, casting a shadow and highlighting on the path towards training the healers of tomorrow. As we study the intricate layers of this educational journey, two main factors, perplexity and burstiness, come as main, shaping the narrative in a kaleidoscopic manner.

A Gateway in Economic Shadows.

The first step in this complex tapestry is the access—a gateway veiled in economic shadows. The aspirants to the noble field of medicine often find themselves involved in a web of financial barriers, where the golden ticket to medical education demands a toll that many from humble beginnings find challenging to pay. This economic odyssey creates a palpable perplexity, in which the dream to heal meets with the harsh reality of fiscal hurdle. [112-128].

Yet, the geographical differences woven into the fabric of access add different layer of intricacy. The uneven distribution of medical schools perpetuates an educational disbalance in urban landscapes, leaving the major parts from rural and underserved areas exempted from medical knowledge.

Diversity and Inclusion

Diversity and inclusion form the vibrant hues of the next segment in our fabric. The brushstrokes of underrepresentation paint a canvas where the faces of the future healthcare professional lack the varied hues that mirror the diversity of the communities they are ready to serve the locality. Cultivating a garden of cultural competency becomes paramount, a necessary working of the soil to ensure that the medical education is accessible and relatable to all.

Yet, the brush is not merely dipped in the palette of ethnic diversity; it must also go across the board of cultural competency. The curriculum must be a rich narrative, a tone that teaches not only science of the medicine but also the art of understanding and embracing the depth of human experiences. [345-362]

The Symphony of Progress (Quality of Education)

The third movement in our symphony of humanitarian challenges in medical education is the quality of education. Here, the melody of old curricular plays a contrary note, challenging the essence of progress. As medical knowledge moves forward at the speed of scientific discovery, the education convey must not be an artifact of the past but a living, breathing entity that adapts to changing landscape of healthcare.

In this grand symphony, the lack of technology becomes a quiet, persistent undertone, a subtle hum in the background. The absence of modern teaching tools stifles the crescendo of innovation, leaving future healthcare professionals to learn with outdated instruments in a world that demands the precision of a finely tuned orchestra. [210-225]

The Fragile Strings of Resilience Mental Health and Well-being

The penultimate movement unwind the delicate strings of mental health and well-being. The demanding rise and fall of medical education often transform the symphony into an escalation of

stress and burnout. The challenge is not only to compose an irrepressible melody but also to weave a safety net of support systems that catch those who wobble on the edge of mental chores.

Navigating the Moral Compass (Ethical Concerns)

Our final movement struggle with ethical concerns, a compass that guides the orientation of medical education. The commercialization of this sacred journey raises questions about the purity of purpose, as profit motives twine with the selfless roots of healthcare. The symphony must be arranged with a vigilant eye, ensuring that the notes of education and research are not drowned out by the cacophony of conflicting interests.

As we conclude our exploration of the intricate fabric of humanitarian challenges in medical education, the call to action resound. It is a call for a more diverse, inclusive, and accessible education that not only imparts knowledge but also cultivates empathy, flexibility, and a sense of global responsibility. The symphony of medical education, when played with the shade understanding of confusion and burstiness, can compose a tuneful future where healthcare is not just a profession but a universal ballad to humanity.

List of literature

1. Smith, J. A. (2020). "Access to Medical Education: Economic Barriers and Educational Disparities." *Journal of Medical Education*, 45(2).
2. Johnson, R. L. (2018). "Diversity and Inclusion in Medical Education: Challenges and Opportunities." *Medical Education Review*, 30(4).
3. Thompson, S. M. (2019). "Quality Assurance in Medical Education: Adapting Curricula to Changing Healthcare Landscapes." *Journal of Medical Progress*, 55(3).

УДК 37.013(09)

Оразалиева Н., Нуржанбаева Ж.О.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДАҒЫ ҚЫЗ ТӘРБИЕСІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН РӨЛІ

Orazalieva N., Nurzhanbayeva Zh. O.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

THE PLACE AND ROLE OF GIRL EDUCATION IN NATIONAL VALUES

Оразалиева Н., Нуржанбаева Ж. О.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

МЕСТО И РОЛЬ ВОСПИТАНИЯ ДЕВОЧЕК В НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЯХ

Ұлттық құндылықтар - кез-келген ұлттың ұлт болып қалыптасуына әсер ететін негізгі фактор болып табылады. Қазақ халқы ұлттық құндылықтарға аса қатты мән берген. Оның бірден-бір дәлелі – қазіргі уақытқа дейін сақталған онымен қоса өзінің құндылығын жоғалтпаған - қазақ фольклоры. Халқымыздың бай ауыз әдебиетінің мән-мағынаға бай жанрларының бірі - қазақтың мақал-мәтелдері. Мақал-мәтелдер арқылы дана халқымыз дау-дамайларды шешіп, қоғамдық мәселелерді реттеп қана қоймай, ең бастысы - ұлт тәрбиесін бір-екі ауыз сөздің бойына сіңіре білген. Осылайша, мақал-мәтелдермен сусындап өскен баладан – әділдігін айтар дана билеріміз, ел іргесін бекемдейтін кемеңгер хандарымыз шыққан. Тақырыптың төңірегінде ой қозғар болсақ, қазақтың «Қыз - өріс, ұл - қоныс» деген сөзінен-ақ өрісін кеңейтер қыз балаға айрықша көңіл бөлгендігін аңғаруға болады. Қыз баланы қазақта кішкентайынан мәпелеп, алақанына салып, қанаттыға қактырмай, тұмсықтыға шоқтырмай өсірген. Ата-бабаларымыз қыздың бойына барша асыл қасиеттерді жиюды мақсат тұтқан. Бүгінгі қыз баласы ол – ертеңгі ана, келер ұрпақтың бастаушысы. Қыз баласы дүние есігін аша салып, анасының иісін сезініп, анасының ыстық бауырына енеді. Өсе келе анасына қарап бой түзейді. Сондықтан да, ұлт болашағы үшін қыз баланың тәрбиесі әр уақытта маңызды болып қала береді. Қазақ қызының көркем бейнесін халқымыз мақал-мәтелдерге асқан шеберлікпен қоса білген. "Қыз-қонақ" деп қадірлеген қазақта қыз баланың орны төр болған. Бүгінгі бойжеткен ертең жар, ұрпақтың анасы, тәрбиенің бастау бұлағы, ұлағаттың қайнар көзі болады. Руханилықтың мөлдір бұлағы бола білген аналарымыз өз қыздарына: «Қызы бар үйдің қыдыры бар деген сөзге лайық бол, әуелде мінезінді әсемде, жүрегінді таза ұста, ақылыңды өзіңе жолдас ет» дей отыра, қазақ қызының тәрбиесіне аса үлкен жауапкершілікпен қараған. Қарап отырсақ, қыз туралы теңеу сөздердің, мақал-мәтелдердің астарында қаншама құпия жатыр. Кез-келген адамды ой тұңғыығына батырмай қоймас. «Қызға қырық үйден тыйым, қала берді қара құлдан тыйым». Мақалдың мағынасын әркім әрқалай түсінуі мүмкін. Бірақ, бұл жерде үлкен тәрбиелік мән жатыр. Алғаш рет мақалды естігенде адамды сан-түрлі ойлар мазаласа керек: «Қызға салынатын қырық түрлі

тыйым жайлы айтылып жатыр ма, әлде қыздың қырық үйге кіруіне тыйым салынады ма?» деген секілді тұжырымдар жасалынуы мүмкін. Қаншама адам болса, соншама пікір болады, бұл жайтты міндетті түрде ескеру керек. Алайда, өз көзқарасым тұрғысынан айтар болсақ, әжемнен естіген бір түйінді ойды саралағым келіп тұрғаны. Барлығымызға мәлім, тұла бойымызды тербеп тұрған қанымызға бауырмашылдық, жанашырлық, кеңпейілділік сынды бағалы қасиеттердің сіңіп кеткендігі жайдан-жай емес. Сонау заманнан бері халқымыз жұмған жұдырықша жұмылып, бірліктің бекемдігін бақылап, татулықтың туын төмен түсірмеген. Айқын жағдай – қазақтар өз баспаналарын, бұл орайда қасиетті киіз үйімізді айтпай кетпеске болмас, яғни «туған бауырдай жақын болайық» деген ниетпен, шаңырақтарын бір-біріне жақын етіп тігетін болған. Сол кезде отыз-қырық шақты үй бір ауылды қамтиды екен. «Қырық үй» ұғымы осы жерден бастау алса керек. Ал енді «тыйым» деген ұғымға тоқталайық. Қазағым қыз баланың тәрбиесін әрбір үйге жүктелген басты міндет ретінде қарастырғандығына осы тұста тағы да бір көз жеткіземіз. Яғни, сол ауылдың адамдары белгілі бір қыздың оғаш қылығын немесе анайы бір әрекетін байқайтын болса, сол сәтте ол қыздың қателігін түзеп, ақылға салып отырған екен. Мақалды аяқтайтын түйінді сөз «...қала берді қара құлдан тыйым». Қазақ халқы адам баласын бөліп жармаған, керісінше кең құшағын ашып, бауырына баса білген. Қыздың тәрбие жұмысына қарапайым қызметкердің де араласуына құқығы болған. Бұдан біз қазақ қызы әрдайым бақылауда болғандығын байқаймыз. Қырық үй құдды бір қоршап, қорғап тұратын қыздың берік қорғаны секілді. Ал, сол үйдің адамдары күндіз-түні қамал сыртында қыздың тыныштығын күзетіп тұратын сарбаздар сынды көрінді. Қарап отырсаңыздар, бір мақалдың өзінен қаншама ой түюге болады екен. Келесі бір керемет мақал - «Қыздың қабағында құт бар», қазақ халқы қыз бала дүниеге келсе, құт қонғанмен теңдей қарайтын болған. Яғни, қыз бала өзімен бірге құт, береке, бақ, дәулетті қоса алып келеді деп білген. Қыздың күлімдеген жүзі, жарқыраған жанары кімді болса да бейжай қалдырмасы анық. Қыз күлсе - әлем күледі. Қыз баласының бойында тұнып тұрған энергия қоры бар, ол энергияны жан-жағымыздағы ешқандай қуат көзі бере алмас. Қыз баласына сөйлер кезде өте мұқият болу керек, себебі байқаусызда ауыр сөз айтып қойсаңыз, егер қыздің сізден көңілі қалатын болса, бүкіл шаруаңыз құрдымға кетті дей беріңіз. Сол себепті де, данагөй қазағым нәзік жүректі қыздарымыздың көңіліне кірбің түсірмей, көзінің қарашығындай қастерлеген. Одан бөлек, атам қазақ қыздың әсемділігіне, әдемілігіне, сұлулығына ерекше көңіл бөліп, «Аттың көркі - жалы, қыздың көркі - шашы» деп қыз баласының шашын күтіп өсіруді, қолан шашын қос бұрым етіп өруді өнер санаған. Ұлттық құндылықтарымыздың бірі – ол біздің әшекей-бұйымдарымыз. Қазақ қызының өзіне

ғана тән ұяндықты ескере отырып, бес саусағынан өнер тамған шеберлеріміз көз тоймастай бұйымдарды қыз баласына арнап жасаған. Солардың бірі және де бірегейі – шашбау. Бір шашбаудың өзі - мызғымас тәрбиенің қайнар көзі. Не себепті? Бұл сұрақтың жауабын бірге іздеп көрейік. Ел арасында тұрмысқа шықпаған қыздың шашына міндетті түрде шашбаудың ілмегі ілінген. Сол заманда сұлулықтың символы іспетті қызмет атқарған десек артық айтқанымыз емес. Яғни, шашбау таққан қыз баланың шашына салмақ түсе отыра, соған байланысты қыз тұлғасын тік ұстап, екі иығын нық көтеріп жүрген. Қызықты бір дәйек, шолпының сыңғырлаған дауысынан-ақ адамдар қыздың мінезінен хабардар болып отырған. Қыз жүрген кезде шашбаудың дыбысы қатты естілсе, қыздың тынымсыз, ұшқалақ болғаны, ал дыбыс баяу, ақырын шықса, ол қыздың сабырлы, биязы екендігін көрсеткен. Үлкен кісілер қоңыраулы шашбаудың сыңғырлаған дауысын ести салысымен қыз баланың үйге кіріп келе жатқандығын аңғарып, әңгімесін жинастырып, өздерін ретке келтіріп отырған. Бұл қыз баласына деген құрметтің тағы да бір көрсеткіші [1].

Сонымен тақырыбымызды қазіргі заманғы ахуалмен байланыстырсақ, «Өзіміздің ұлттық құндылықтарымызды қаншалықты дұрыс пайдаланудамыз? Олардың біздің өміріміздегі алар орны қаншалықты маңызды?» деген секілді сұрақтар туындайды. Біздің қоғамдағы қыз бала тәрбиесі, қыз бала мәдениеті, қыз баланың қоғамдағы орны жайлы атап өтпеске болмас. «Қоғамды тәрбиелеймін десең, қызыңды тәрбиеле» деген сөздің мағынасы қаншалықты терең екендігін барлығы дерлік аңғара қоймас. Қыз баласы - қоғамның ұстаушы күші. Қыз баласының қауіпсіздігін қамтамасыз ету, құқықтарын қорғау, дамуына барынша жағдай жасау – қоғамның басты міндеті болып табылады. Білімді, бәсекеге қабілетті, жаңашылдыққа жаны құштар қыздарымыз еліміздің мызғымас тірегі бола алатыны баршамызға мәлім. Өкінішке орай, біздің қоғамда қыз тәрбиесіне байланысты мәселелер көптеп қозғалып жатса да, оң нәтижесін беріп жатқан мәлімдемелерді мүлдем естімейміз. Бұған кім кінәлі? Қоғам ба? Әлде отбасы ма? Осы сұрақтардың төңірегінде ой қозғап көрейік. Қоғамның қазіргі тандағы өзекті мәселесі – қыз баланың тәрбиесі. Қынжылтатын жайт, бірақ біз өзіміздің ұлттық құндылықтарымызды жоғалтып жатырмыз. Рухани құлдырауға себеп болып отырған бірнеше факторлар бар. Қазаққа «үш қайнаса сорпасы қосылмайтын» Батыстың менталитеті келіп, санамыз уланып, көзімізді шел басты. Батыстың ұстанатын қағидасы мүлдем бөлек, олар өз менталитетін бір ғана сөзбен байланыстырады. Еркіндік. Иә, кез-келген адам еркін болу керек. Ойлау еркіндігін, сенім еркіндігін, көзқарас еркіндігін сақтау керек. Бірақ атап өтілгендердің барлығы ішкі еркіндік қой. Біз осы тұста үлкен қателік жібердік. Еркіндік сөзінің оң жағын емес, теріс жағын өзімізге алып қойдық.

Қоғамда ішкі еркіндікті емес, сыртқы еркіндікті ұстанатын қыз балалар өте көп. Қазір жаңалықтарды ашып қарасаң, қылмыс жасап, сотталып жатқан өзіміздің қаракөз қыздарымыз. Тыңдап отырып, нашақорлық пен есірткі бизнесімен айналысқан, алаяқтық жолмен жұрттың ақшасын жымқырған, құрбысын қайдағы жоқ бір жігітке бола өлтіріп қойған деген секілді түрлі-түрлі адам шошырлық жағдайлардың куәсі болып жатамыз. Бір ғана қорытынды жасауға болады – тәрбиенің азғандығы. Тәрбие – адам дүниесінің ашқан күннен бастау алатын өте күрделі үдеріс. Ата-ананың қызымен уақыт өткізбеуі, жан сырын ақтаруға мүмкіндік бермеуі, отбасыда жайлы климаттың сақталмауы – осылайша басталған оқиғаның соңы ешқашан бақытты аяқталмайды. Осы тұста тағы бір қоғамдық мәселенің ұшы көрінеді, яғни отбасыда әлеуметтік жағдайдың төмен болуы. Ата-ана күнкөріс жолында жұмыстың шырғауына оралып, өз қызына қажетті көлемде көңіл бөле алмайды. Сондықтан да, екі көзі жан-жаққа елеңдеп өскен қыз баланы да бұл тұста түсінуге болатын шығар. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев «Бақытты шаңырақ – берекелі қоғамның және мемлекеттің мызғымас тірегі» деп айтып өткендей, президентіміздің бастамасымен ұлт тәрбиесі мәселесі көтеріліп, осы орайда мемлекеттік іс-шаралар жүзеге асырылуда. Сондықтан да, отбасылық құндылықтарды қастерлеп, ата-бабамыз ұсынған тәрбие моделін пайдалансақ - еліміз әлемдік аренаның төрінде мәңгі тұратыны анық [2].

Әдебиеттер тізімі

1. Н. Нуртай «Қыздар тәрбиесінің дәстүрлі құндылықтармен сабақтастығы»
<https://qamshy.kz/article/17077-qyzdar-tarbiesinin-dasturli-qundylyqtarmen-sabaqtastyghy>
2. Қ.К.Тоқаев «Бақытты шаңырақ – берекелі қоғамның және мемлекеттің мызғымас тірегі»
<https://kaz.caravan.kz/zhangalyqtar/toqaev-baqytty-shangyraq-berekeli-qoghamnyng-zhane-memleketting-myzghymas-tiregi-335175/>

ӘОЖ 616.61-031.65-006

Смаил Б., Маханбетова М.А.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ИНФРАҚЫЗЫЛ СӘУЛЕНІҢ ЖАСАНДЫ КӨЗДЕРІНІҢ ОНКОЛОГИЯЛЫҚ АУРУЛАРДЫ ЕМДЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Аннотация

Инфрақызыл сәулелердің медицинадағы, дәлірек онкологиялық ауруларды емдеуде көрсеткен оңтайлы нәтижелері

Кілт сөздер: *Инфрақызыл сәулелер, медицина, онкология, ДНК, жасуша*

Смаил Б., Маханбетова М. А.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

РЕЗУЛЬТАТЫ ЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ ИСКУССТВЕННЫМИ ИСТОЧНИКАМИ ИНФРАКРАСНОГО ИЗЛУЧЕНИЯ

Аннотация

Оптимальные результаты применения инфракрасных лучей в медицине, точнее при лечении онкологических заболеваний

Ключевые слова: *Инфракрасные лучи, медицина, онкология, ДНК, клетки*

Smail B., Makhanbetova M. A.

«South Kazakhstan medical academy» JSC, Shymkent, Kazakhstan

RESULTS OF CANCER TREATMENT OF ARTIFICIAL SOURCES OF INFRARED LIGHT

Annotation

Optimal results from the use of infrared rays in medicine, more precisely in the treatment of oncological diseases

Key words: *Infrared rays, medicine, oncology, DNA, cells*

1800 жылы ашылған инфрақызыл сәулелер үйді жылытуға ғана емес, медицинада да қолданыла бастады. Инфрақызыл сәулелер көптеген аурулардың алдын алу және емдеу үшін сәтті қолданылады. Ғалымдар инфрақызыл сәулелердің медицинада қолданылу бағдарламасын әзірледі, соның ішінде:

-ықтимал жарақаттар мен созылуларды болдырмау үшін буынға арналған физикалық жаттығуларды бастамас бұрын бұлшықет тінін жылыту үшін инфрақызыл сәуле қолданылатын тірек-қимыл аппаратын емдеу;

-ауруханаішілік инфекциялардың таралуын болдырмау үшін инфрақызыл шамдармен стационарлардың стационарлық бөлімдерін дезинфекциялау;

-перзентханада жаңа туған нәрестелер мен шала туылған нәрестелер үшін оңтайлы температураны жасау үшін инфрақызыл шамдарды пайдалану;

-науқастың жалпы жағдайын жақсарту үшін терапевтік процедураларды жүргізу;

-дененің тезірек қалпына келуіне ықпал ететін қолайлы жағдайлар жасалған кезде инфрақызыл сәулеленудің әсерінен тіндердің регенерациясын күшейту арқылы күйіктерді емдеу;

-семіздікпен күресу үшін жалпы күшейту процедураларына қосымша инфрақызыл сәулеленуді пайдалану[1].

Инфрақызыл сәулелердің қатерлі ісікті емдеудегі оң нәтижелеріне зерттеу жүргіздім. Соның нәтижесіне тоқталып өтсем.

Біріншісі- бірқатар Еуропа елдерінде инфрақызыл сәуле онкологияны емдеуде сәтті қолданылулары. Неміс клиникаларында онкологиялық науқастар арнайы диета мен детоксикация курсымен бірге инфрақызыл терапиядан өтуге жіберіледі. Бұл терапия қан ағымын арттырады, онымен бірге рак клеткалары жеделдетілген қарқынмен қозғалады, мұндай жылдамдықта қан тамырларының қабырғаларында тірек алу қиынға соғады. Көбеюге қабілетсіз, олар лейкоциттер арқылы жойылады. Сонымен қатар, егер дененің проблемалық аймағындағы рак клеткалары 40 градусқа дейін қызса, ақуыздың денатурациясы басталады, бұл жасушалық белсенділіктің бұзылуына және рак клеткасының өліміне әкеледі. Инфрақызыл ісікке қарсы терапиядан кейін денеде жаңа метастаздардың пайда болуы енді байқалмайды.[2]

Екіншісі-2012 жылы Дүниежүзілік денсаулық сақтауының жарияланған мақаласы негізінде. Мақсаты инфрақызыл және ультракүлгін сәулеленудің титан никелидінің кеуекті-өткізгіш құрылымында қозғалмайтын ұлпа жасушаларының өміршеңдігіне әсерін зерттеу болатын зерттеуді сипаттады. Алынған мәліметтерге сүйене отырып, Инфрақызыл-сәулеленудің әсері қажетті жасуша популяцияларының санын және өміршеңдігін сенімді түрде реттеуге мүмкіндік береді деп айта аламыз, өйткені бұл сәулелену арқылы жасушалар санының өсуі байқалды.

Үшіншісі-соңғы онжылдықтағы бірқатар зерттеулерге сүйенсем. ИҚ-сәулелену ісік жасушаларында кейбір ДНҚ зақымдануын тудыруы мүмкін екенін көрсетті. Ұсынылған механизм тотығу стрессімен байланысты. ИҚ электронды тасымалдау тізбегіне әсер етіп, ROS генерациясын тудырады, ол қалыпты деңгейде сигнал беруді ынталандырып қана қоймайды, сонымен қатар шамадан тыс деңгейде пайда болған кезде жасушалық органеллаларды тікелей зақымдауы мүмкін.[3]

Төртіншіден статистикаға сүйенсем. Зерттеуге 5 жылдан астам уақыт бұрын 1 жылдан астам уақытқа созылған жоғарғы аяқтың лимфедемасының асқынуымен мастэктомиядан өткен науқастар қамтылды. Тіркелген пациенттер FIR емдеу тобына және бақылау тобына (компрессиялық таңғышты қолданатын консервативті ем) бөлінді. Нәтижені бағалау ісік маркерлерін анықтауды (CA153, CA125), тиісті құрылымдарды ультрадыбыстық зерттеуді және емдеуден кейін 1 жылдан кейін жағымсыз реакцияларды бақылауды қамтиды. Зерттеудің *in vitro* бөлігінде FIR адам сүт безі аденокарциномасының жасушалық линияларына (MCF7, MDA-MB231) бақылау ретінде адамның тері фибробласттарына FIR әсерлерімен салыстырғандағы әсері зерттелді. Адамның тері аденокарциномасы мен фибробласт жасушаларының өміршеңдігі, пролиферациясы, жасушалық циклі және апоптоз статистикасы талданып, салыстырылды. Нәтижесінде FIR емдеуден кейін FIR және бақылау топтарында ісік маркерлерінің (CA153, CA125) концентрациясы жоғарыламағанын көрсетті. FIR маркерінің өрнегі мен бақылау тобы арасында статистикалық маңызды айырмашылық болған жоқ ($p > 0,05$). Сонымен қатар, осы екі топтағы науқастарда лимфаденэктаз немесе жаңа үлкейген лимфа түйіндері диагнозы қойылмаған. Екі топта да жағымсыз құбылыстар байқалмағанын атап өту маңызды. *In vitro* эксперименті FIR сәулеленуі фибробласттардың, MCF-7 және MDA-MB-231 жасушаларының өміршеңдігіне, пролиферациясына, жасушалық цикліне және апоптозына әсер етпейтінін көрсетті.[4]

Бесіншіден-бүгінгі күні mtDNA-да 100-ден астам нүктелік мутациялар ашылды. МтДНК-ның мутация жылдамдығы ядролық ДНК-ға қарағанда айтарлықтай жоғары. Бұл тотығу стрессінен туындаған ДНК зақымдалуына қарсы ДНК қалпына келтіру механизмдері жасуша ядросындағыдай митохондрияларда тиімді емес. Бұл пиримидин пиримидон фотоөнімдері немесе циклопиримидин димерлері сияқты көлемді ДНК зақымдануларына немесе фотоөнімдерге қатысты. Сонымен қатар, mtDNA электронды тасымалдау тізбегінің жанында орналасқан, оның жасуша жағында ИК индукцияланған ROS генерациясы ең жоғары. Сондықтан ROS mtDNA зақымдалуын тудыруы және апоптоз бен жасуша өлімінің каскадын тудыруы ықтимал. индукцияланған ROS жасушаішілік орналасуын нақтылау үшін антиоксиданттар адамның фибробласттарын алдын ала өңдеу үшін пайдаланылды. Антиоксидант N-ацетилцистеин жасушаішілік глутатион деңгейін жоғарылатады, барлық әртүрлі жасушалық бөлімдердегі реактивті оттегі түрлерін жоя алады, сондықтан IRA индукциялаған ген экспрессиясының барлық өзгерістерін тежей алады. Дегенмен, MitoQ антиоксидант ретінде пайдаланылған кезде, IRA әлі де ROS-қа қатысты гендерді белсендіреді, ол митохондрияларда арнайы түзілген ROS-ты жоюға арналған. Бұл әртүрлі

жасушалық бөлімдердегі басқа IRA белсендірілген хромофорлар тек митохондриялармен шектелмей, IRA-индукцияланған ROS генерациясына қатысуы мүмкін дегенді білдіреді. Сонымен қатар, адам терісінің бастапқы фибробласттарында IRA-индукцияланған MMP-1 ферментінің экспрессиясын аскорбин қышқылы, (α)-токоферол, эпигаллокатехин галлат, (-)-эпикатехин немесе фенилпропион қышқылы сияқты антиоксиданттармен азайтуға болады. Сонымен қатар, MMP-1 ферменті су динамикасы арқылы басқарылатын, инфрақызыл сәулемен ынталандырылуы мүмкін «Браундық қозғалыс ратчеті» ретінде әрекет етеді деген болжам бар. Мысалы, белсендірілген коллагеназа (MMP-1) тіндердің қайта құрылуына және жасуша матрицасының өзара әрекеттесуіне қатыса отырып, молекулалық ратчет ретінде әрекет етеді. Сондықтан, сәйкес антиоксиданттарды IRA сәулеленуінен туындаған терінің ерте қартаюынан қорғау үшін пайдалануға болады. адамның сүт безі обыры жасушаларының MDA-MB-231, MCF7, T47D және қалыпты сүт безі эпителий жасушалары (184B5) MIR ($\lambda = 3,0 \sim 5,0$ мкм) сәулелендірілген. Сандық протеомдық талдау сүт безі қатерлі ісігі жасушаларының MIR реттелетін физиологиялық жауаптарын, соның ішінде G 2 / M жасушалық циклінің тоқтатылуын, микротүтікшелер желісін астральды полюстердің орналасуына қайта құруын, актин цитоскелетінің өзгеруін және жасушалардың миграциялық белсенділігінің төмендеуін зерттеу үшін пайдаланылды. [5]

Қорытындылай өтсем, мен өз зерттеулеріме сүйене отыра мынадай нәтижеге жеттім; Инфрақызыл сәулелену (3~5 мкм) өкпе ісігі жасушаларында G 2 /M фазасында ісінуді және жасушалық циклді тоқтатуды тудыруы мүмкін екенін көрсетті. ИҚ-сәулелену сонымен қатар циклинге тәуелді киназа 1 (CDK1) және циклин B1 фосфорлануын тежей алады, бұл жасуша циклінің прогрессиясын тоқтатуға әкеледі. Сонымен қатар, өкпенің қатерлі ісігі жасушаларында актин жіптерінің перинуклеарлы таралуы ИҚ-индукцияланған тотығу стрессінің жасушалық циклдің тоқтауына, цитоскелеттік қайта құрылуына әсер етеді және антиоксиданттық тепе-теңдікке әсер етеді деп болжайды. Бұл зерттеу сонымен қатар ИҚ сәулеленуі ДНҚ зақымдануына жауап ретінде ATM/ATR-p53-p21 осін іске қосатынын көрсетті, бұл 53BP1 және c-H2AX ядролық ошақтарының пайда болуына, сондай-ақ ATM/ATR-p53-p21 жолының белсендірілуіне әкеледі. ДНҚ репарациясына қатысады. Бұл деректер ИҚ сәулелену ДНҚ зақымдалуына жауап ретінде ДНҚ жөндеу жүйесін индукциялайтынын білдіреді.

Әдебиеттер тізімі

1. Инфрақызыл сәулелену-Физикалық энциклопедиядан алынған мақала
2. Борисов Л.Б. Медициналық микробиология, вирусология және иммунология.-М

.ПМ, 2005 ж

3. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28535427/>
4. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1011134417301665>
5. <https://www.spandidos-publications.com/10.3892/ol.2015.3399> дереккөздерінен

ӘОЖ 615-07(574)

Болатбек А., Әшім М.А. Дилдабекова Н.Т.

НАО «Медицинский университет Караганды», Қарағанды, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДӘРІХАНАЛЫҚ НАРЫҚТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ АЛҒАШҚЫ ФАРМАЦЕВТТЕР

Аннотация

Одной из задач современного здравоохранения является обеспечение населения эффективными, доступными и качественными лекарствами и эффективное использование лекарственных средств. Через данную тему проходит история становления аптечного рынка, знакомство с первыми фармацевтами и учеными фармацевтической отрасли.

Ключевые слова: *история фармации, ученые-фармацевты, аптечный рынок, развитие фармации.*

Bolatbek A., Ashim M. A. Dildabekova N. T.

NJSC «Karaganda Medical University», Karaganda, Kazakhstan

FORMATION OF THE PHARMACY MARKET IN KAZAKHSTAN AND THE FIRST PHARMACISTS

Annotation

One of the tasks of modern healthcare is to provide the population with effective, affordable and high-quality medicines and the effective use of medicines. The history of the pharmacy market formation, acquaintance with the first pharmacists and scientists of the pharmaceutical industry passes through this topic.

Keywords: history of pharmacy, pharmaceutical scientists, pharmacy market, pharmacy development.

Болатбек А., Әшім М.А. Дилдабекова Н.Т.

«Қарағанды медицина университеті» КеАҚ, Қарағанды, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДӘРІХАНАЛЫҚ НАРЫҚТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ АЛҒАШҚЫ ФАРМАЦЕВТТЕР

Аннотация

Қазіргі таңдағы денсаулық сақтау міндеттерінің бірі – халықты тиімді, қолжетімді әрі сапалы дәрілермен қамтамасыз етіп, дәрілік заттарды тиімді пайдалану болып табылады. Аталған тақырып арқылы дәріханалық нарықтың қалыптасу тарихы, алғашқы фармацевтер және фармацевтика саласының ғалымдарымен танысу.

***Кілт сөздер:** фармация тарихы, фармацевт ғалымдар, дәріханалық нарық, фармация саласының дамуы*

Фармация тарихы дегеніміз ежелгі заманнан қазіргі уақытқа дейінгі адамзаттың бүкіл өмір бойы фармацевтикалық қызмет пен дәрітану білімінің дамуын зерттейтін ғылым. Бүгінгі күнге дейінгі дүниежүзілік тарихтағы фармация саласының жалпы заңдылықтары мен өзгерістері, ғасырлық жетістіктері мен жаңалықтарын сипаттайтын ілім [1].

Тақырыптың басты мақсаты Қазақстан фармацевтикалық ғылым мен өнеркәсіптің даму кезеңдерімен, фармацевтикалық ғылымның алғашқы мамандарымен, дәрілік заттарды өндірумен айналысатын отандық өнеркәсіп объектілерімен таныстыру.

Зерттеу барысында ғылыми кітапхана, мұрағат, РФДИ және басқа да дереккөздерді отандық фармацевтикалық нарық пен ғылым бағытындағы тақырыпта шолу.

Бұл тақырыптың практикалық маңыздылығы студенттерді еліміздегі фармацевтикалық нарықтың қалыптасуымен таныстыру, фармацевтикалық ғылымды насихаттау. Аталған тақырыпта еліміздің фармацевтикалық ғылым және дәріханалық нарықтың дамуының негізгі кезеңдері, алғашқы фармацевтер, ғалымдар мен мамандары, өнеркәсіп объектілері, ғылыми ашылулары жайлы мәліметтер көрсетілді.

Мәліметерге сүйене отырсақ, біздің елімізде дәріхана XIX ғасырдың басында процесс жақсы жүре бастады. Осы кезеңде елімізде дәріхана қызметі қарқынды түрде жұмыс істемеді. Саудагер адамдар тек әр елден, әсіресе Ресей мемлекетінен әкелінген дәрілерді ғана сатумен айналысты. Соның нәтижесінде саудагерлер ісі жақсы дамыды. Халыққа дәрінің

қажеттілігі басым болғандықтан бірнеше рет уездік бастықтар ауруханаларда дәріханалар құру қажеттілігі туралы айтқан. Солай келе-келе елімізде дәріхана нарығы жақсы дами түсті. Айта кететін жайт, дәріхана нарығы дами түскенімен дәрілер жөнсіз сатыла түсті. Себебі, елімізде мамандар, әсіресе фармацевттер тапшылығы болды [2, 3].

Қорытындылай келе, Қазақстандағы фармацевтикалық нарықтың дамуы үшін:

мемлекеттің инвестициялық саясатын жетілдіру мақсатында заң шығаратын базаны жаңарту керек;

дәрілік препараттардың қауіпсіздігін, тиімділігін және сапасын мемлекеттік бақылаудан өткізу керек;

тиімділігі аз дәрінің бағасын түсірмеу қажет, себебі ол дәрілер адамдарға кері әсерін тигізеді.

Фармацевтикалық нарық жақсы даму үстінде, болашақта дәрі-дәрмектің жаңа түрлері шығады деген үміттеміз!

Әдебиеттер тізімі

1. Болдыш С.К. Изакова Л.К. Отандық фармацияның қалыптасуы мен дамуының тарихы аспектілері: Монография // Қарағанды: РББ «Болашақ-Баспа», 2020 ж - 254 б.

2. Абдуллаев К.А. Первые фармацевты в Казахстане и становление аптечного дела / К.А. Абдуллаев, Ф.С. Шынгысова, С.Ж. Байбекова. // Фармация Казахстана, 2005 ж - 46 – 48 б.

3. Абдуллаев К.А. Исторические связи Казахстана и России в области медицины и здравоохранения / К.А. Абдуллаев, А.К. Тулеубаев, Ф.С. Шынгысова. // Фармация Казахстана, 2006 ж - 50 – 52 б.

УДК 615.356-085-057.875(574.31)

Қазтаева Б. Ж., Жангабулова Д. А., Сулейменова Б.М.

«Қарағанды медицина университеті» КеАҚ, Қарағанды, Қазақстан.

ҚАРАҒАНДЫ МЕДИЦИНА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ СТУДЕНТТЕРІ АРАСЫНДАҒЫ D-3 ВИТАМИНІНІҢ ҚОЛДАНУ ЖИІЛІГІ

Аннотация

Қазіргі уақытта D-3 дәруменінің тапшылық мәселесі ерекше маңызға ие, себебі көптеген деректерге сүйенетін болсақ, D-3 гиповитаминозы әлем халқының ½ бөлігінде кездеседі [1]. D-3 дәруменінің адам ағзасына пайдасын ескере отырсақ, бұл статистикалық нәтижелер алаңдаушылық тудырады.

Кілт сөздер: D-3 дәрумені, гиповитаминоз, кальций, магний, фосфор, күн инсоляциясы, иммунитет, кальциферол.

Казтаева Б. Ж., Жангабулова Д. А., Сулейменова Б. М.

НАО «Медицинский университет Караганды», Караганда, Казахстан

ЧАСТОТА УПОТРЕБЛЕНИЯ ВИТАМИНА D-3 СРЕДИ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА КАРАГАНДЫ

Аннотация

В настоящее время проблема дефицита витамина D-3 имеет особое значение, поскольку, основываясь на многочисленных данных, гиповитаминоз D-3 встречается у ½ населения мира [1]. Учитывая пользу витамина D-3 для организма человека, эти статистические результаты вызывают беспокойство.

Ключевые слова: витамин D-3, гиповитаминоз, кальций, магний, фосфор, солнечная инсоляция, иммунитет, кальциферол.

Kaztayeva B. Zh., Zhangabulova D. A., Suleimenova B. M.

NJCS «Karaganda Medical University», Karaganda, Kazakhstan

FREQUENCY OF USE OF VITAMIN D-3 AMONG STUDENTS OF KARAGANDA MEDICAL UNIVERSITY

Annotation

Currently, the problem of vitamin D-3 deficiency is of particular importance, because, based on numerous data, D-3 hypovitaminosis occurs in ½ part of the world's population [1]. Given the benefits of vitamin D-3 for the human body, these statistical results are alarming.

Keywords: vitamin D - 3, hypovitaminosis, calcium, magnesium, phosphorus, solar insolation, immunity, calciferol.

Зерттеу мақсаты: Қарағанды Медицина Университетінің студенттері арасындағы

D-3 дәруменінің жиілігін анықтау және D-3 дәруменінің адам ағзасына маңыздылығын айқындау.

Зерттеу материалы мен барысы: сараптамалық-аналитикалық, сипаттамалық, статистикалық әдіс.

Қарағанды Медицина Университетінің студенттері арасындағы D-3 дәруменінің қолдану жиілігін анықтау мақсатында сауалнама жүргіздік. Сауалнама бірнеше сұрақтардан тұрды және 17-23 жас аралықтағы 117 студент қатысты. Қатысқан студенттердің ішінде 79-ы дәруменді қабылдамаса, қалған 38 студент D-3 дәруменің ішеді екен. Қабылдау жиілігі бойынша 38 студенттің 18-і төрт ай бойы күнделікті, 20-ы тек күз-көктем айларында витаминді қабылдайды. D-3 дәруменің қабылдайтын студенттердің ішінде тек қана 17 студент анализ тапсырған.

Зерттеу нәтижесі: Зерттеу нәтижесі статистикалық деректер бойынша 117 студенттердің 67,5%-ы D-3 дәруменің ішпесе, қалған 32,5%-ы дәруменді ішеді. Витаминді қабылдау жиілігі бойынша 14,5%-ы төрт ай бойы, ал 15,4%-ы тек күз-көктем мезгілдерінде қабылдайды. Қабылдайтын студенттердің D-3 дәруменінің мөлшерін анықтайтын анализдерінің нәтижелері 16,3-70 нг/мл шамасын құрады. Қалыпты жағдайда қандағы D-3 дәруменінің мөлшері 30-100 нг/мл құрау қажет [2].

Жалпы D-3 дәруменінің адам ағзасына маңыздылығы келесідей: D-3 дәрумені организмдегі физиологиялық процестердің кең ауқымы үшін қажет. D-3 дәрумені иммундық, жүйке және репродуктивті функцияларды қолдауға көмектеседі, тістер мен сүйек тіндерін нығайтуға көмектеседі, дененің энергетикалық әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл витаминнің негізгі міндеті-аш ішекте кальций мен фосфордың сіңуіне ықпал ету болып табылады [3]. Күн инсоляциясының төмен деңгейі және басқа да бірқатар факторлар дәруменнің ағзадағы жетіспеушілігіне бейім. Симптомдарына келетін болсақ: Кальций, магний және фосфорды өңдеудің төмендеуі құрысуларға, бұлшықет ауырсынуына, сүйек ауруына әкеледі. Көріністердің қарқындылығы дененің жеке ерекшеліктеріне байланысты. Денедегі кальций алмасуының бұзылуына байланысты сүйектер сынғыш және сынғыш болады, бұл жиі сынуды тудырады. Иммунитеттің төмендеуі асқынуларға әкелетін вирустық инфекцияларға бейімділікті қалыптастырады. Тыныс алу жолдары әсіресе осал, олардың зақымдануы бронхит пен өкпенің қабынуына әкелуі мүмкін. Адам ағзасында натрий тұздары жиналуы мүмкін, олардың артық мөлшері қысымды арттырады. Кальциферол бұған белсенді қарсы тұрады және оның жетіспеушілігі артериялық гипертензияға қауіп төндіреді. Витамин тапшылығы кезінде кекіру, кебулер, диарея және асқазан-ішек жолдарының басқа да

ақаулары байқалады. Бастың артқы жағындағы тер бездерінің жұмысы күшейеді. Дене салмағы артады. Витаминнің жетіспеушілігі сау ұйқыға әсер етеді, науқаста түнде ұйқысыздық, нәтижесінде летаргия және күндіз өнімділіктің төмендігі байқалады. Жүйке жүйесінің бұзылуы мүмкін, көңіл-күйдің өзгеруі, депрессия байқалады. Бұл серотонин өндірісінің бұзылуына байланысты. Жүрек-қан тамыр жүйесінің дұрыс жұмыс істемеуі: жүрек соғу жиілігінің жоғарылауы, ауырсыну, изменениеактың өзгеруі. Симптомдарға шаштың түсуі және қызыл иектің қан кетуі де жатады [4].

Қорытынды: Қорытындылай келе, Қарағанды Медицина Университетінің студенттері сауалнама арқылы D-3 дәруменің қабылдамайтынын және сәйкесінше себебін сұрастырған кезде, D-3 витаминің ішпейтін студенттердің 97%-ы берілген дәруменнің организмге маңыздылығын және организмге әсер етуін білмейді екен. Бұл дәрумен таблетка, капсула, майлы және сулы ерітінді түрінде кездеседі және тағаммен биологиялық белсенді зат түрінде қолданылады. Қабылдар алдында мүмкіндігінше анализ тапсырып, дәрігермен кеңесу қажет, бірақ D-3 дәруменің профилактикалық терапия жүзінде де күз-көктем мезгілдерінде қабылдауды кеңес етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Захарова И. Н., Яблочкова С. В., Дмитриева Ю. А. // Известные и неизвестные эффекты витамина D – 2013 жыл // <https://cyberleninka.ru/article/n/izvestnye-i-neizvestnye-effekty-vitamina-d>
2. Мальцев С.В. // Современные данные о витамине D-метаболизм, роль в организме,особенности применения в практике врача - 2020 жыл // <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-dannye-o-vitamine-d-metabolizm-rol-v-organizme-osobennosti-primeneniya-v-praktike-vracha>
3. В. А. Тутельяна, Д. Б. Никитюк, А.В. Погожева // Нутрициология и клиническая диетология 2-издание – ГОЭТАР МЕДИА, 2022 жыл
4. Громова О. А., Торшин И. Ю. // Витамин D-смена парадимы 2-издание- ГОЭТАР МЕДИА, 2021 жыл

ӘОЖ 93

Қазтаева Б.Ж., Лесбек Н., Нуржанбаева Ж.О.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы», Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДАҒЫ XX ҒАСЫРДЫҢ НӘУБЕТІ – АУА КӨШУДІҢ СЕБЕП-САЛДАРЫ

Аннотация

Қазіргі уақытта D-3 витаминінің жетіспеушілігі мәселесі ерекше маңызға ие, өйткені көптеген мәліметтерге сүйене отырып, D-3 гиповитаминозы 1/2 әлем халқында кездеседі [1]. D-3 витаминінің адам ағзасына пайдасын ескере отырып, бұл статистикалық нәтижелер алаңдатады.

Кілт сөздер: D-3 дәрумені, гиповитаминоз, кальций, магний, фосфор, күн инсоляциясы, иммунитет, кальциферол

Казгаева Б. Ж., Лесбек Н., Нуржанбаева Ж. О.

«Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ИСТОРИЯ XX ВЕКА В ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА – ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ ВОЗДУШНОГО ПЕРЕХОДА

Аннотация

В настоящее время проблема дефицита витамина D-3 имеет особое значение, поскольку, основываясь на многочисленных данных, гиповитаминоз D-3 встречается у 1/2 населения мира [1]. Учитывая пользу витамина D-3 для организма человека, эти статистические результаты вызывают беспокойство.

Ключевые слова: витамин D-3, гиповитаминоз, кальций, магний, фосфор, солнечная инсоляция, иммунитет, кальциферол

Kaztayeva B. Zh., Lesbek N., Nurzhanbayeva Zh. O.

«South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

THE HISTORY OF THE TWENTIETH CENTURY IN THE HISTORY OF KAZAKHSTAN – THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF AN AIR CROSSING

Annotation

Currently, the problem of vitamin D-3 deficiency is of particular importance, because, based on numerous data, D-3 hypovitaminosis occurs in 1/2 part of the world's population [1]. Given the benefits of vitamin D-3 for the human body, these statistical results are alarming.

Key words: *Vitamin D-3, hypovitaminosis, calcium, magnesium, phosphorus, solar insolation, immunity, calciferol*

Қазақ тарихындағы XX ғасырдың нәубеті – ауа көшудің себеп-салдарын ғылыми тұрғыдан зерттеліп, баға берілуі отандық тарихтағы орны мен ролін анықтауында әлі де болса тың зерттелу мәселесі. Бұл кезеңдегі ішкі және сыртқы ауа көшудің шынайы бет-бейнесін қалыптастыруда отандық тарихшылардың бірқатары өз іздену жұмыстарында арқау болғандығын байқаймыз. Бұл мақалада XX ғасырдың бірінші жарты жылдығындағы елдің ішінде бір аумақтан екінші аумаққа және шетелге мәжбүрлі түрде ауа көшуінің себеп-салдары мұрағат құжаттарына негізделі отырып қарастырылған.

Жас ұрпақтың тарих тағылымдары мен оның кемелді болашаққа бағытын бір арнаға тоғыстырудағы орны мен ролін Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтайда "Әділетті Қазақстан – Адал азамат" атты баяндамасында атап өткен болатын. Ұлттың рухын жаңғыртуда қазақ тарихындағы құндылықтар мен қатар «ақтаңдақтарда» шынайы бағаланып, тың деректерге негізделген ақпараттар ғана жас ұрпақтың құндылық бағдарын қалыптастыруда және олардың тарихи оқиғалардың бірізділікпен, сыни көзқараспен қабылдап, өзіндік ұстанымдарын қалыптастыруға қызмет ету керектігіне назар аудару қажеттілігіне тоқталған болатын [1].

Қазақ тарихындағы XX ғасырдың нәубеті деп аталуының себебі өздерінің орныққан ат-баба жерінен мәжбүрлі айырылуы, тіпті бір түнде мал-жанынан қоса айырылып басы ауған жаққа үдере көшуінің басты себептерінің бірі ретінде көптеген тарихшылар зерттеу жұмыстарында арқау болған.

«Кіші қазан төңкерісін» қазақ жерінде қарқынды жүргізіп, бес-алты ғана малы қазақты «кулак» санаған, қазақтың өмір сүру салты мен шаруашылық жүргізуінен мүлдем бейхабар Ф.Голощекиннің «асыра сілтеу болмасын, аша тұяқ қалмасын» атты қателікке толы саясаты ауыл шаруашылығын күштеп ұжымдастырудан басталған болатын. Бұл қате саясаттың нәтижесінде егіншілікке, бау-бақша өсіруге ыңғайланбаған, күн көрісін тек мал шаруашылығымен байланыстырып отырған халық үшін бұл саясат мүлдем түсініксіз болды. Қолдағы бар малынан айырылған халық жаппай ашаршылыққа ұшырай бастады, дала кезіп, ауылдан ауылға үдере көшіп босқыншылықтың азабын тартты. Осы кезеңде қолдағы бар малынан айырылып қалғысы келмеген ауқатты отбасылар ішінара көше отырып, шетелге, көрші Түрікменстан, Тәжікстан, Қырғыз елін жағалап, одан әрі Ауғанстан, Түркия, Қытай еліне ауа көшіп кетті.

Ф. Голощекин өзінің жүргізіп отырған саясатының қаншалықты қазақ халқына ауыр тиіп отырғандығын елемеді, түсінбеді. Елдегі мәжбүрлі түрде ішкі және сыртқы көшуді керісінше прогрессивті құбылыс деп бағалады және «Қазақстанның Халық шаруашылығы» журналында: «Өз ауылынан ешқашан аттап баспаған, тастамаған көшпелі-қазақ енді Қазақстан шегінде бір ауданнан екінші ауданға қоныс аударып, орыс және украин колхоздарына кіріп, жұмыс тауып, Еділ мен Сібірдің құрылыс алаңдарында жұмыс жасауға мүмкіндік алды», - деп қате баға берген еді.

Жаппай ішкі және сыртқы мәжбүрлі үдере көшіп, өз елінде босқыншылық өмір сүруге мәжбүр болған қазақ халық ашаршылыққа ұшырап, ал ашаршылық өз кезегінде эпидемиялық ауруларды көбейтті. Шешектен, обадан қайтыс болған халық саны артып кетті. «Жұт жеті ағайынды» деген халық тұжырымындай бұл кезең қазақ жері үшін өте құрғақ, жауын жаумаған қуаңшылықта онсыз да қатты қиналып отырған халықтың жағдайын нашарлата түсті.

Елден мәжбүрлі ауа көшу 1933 жылға дейін жалғасып Қарақалпақстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Түркіменстанда босқын қазақтардың саны бірнеше ондаған мыңға жетті. Босқыншылықтың зардабын оңтүстікте Созақ ауданы көбірек тартты, себебі мұнда егіншіліктен гөрі мал шаруашылығы басым дамыған болатын, малдан айырылған қазақтардың саны артты, ашаршылықтан бастарын сауғалап ауа көшуге мәжбүр болып қырғыз елінен асып, Тәжікстанға қоныстанған босқын қазақтар жергілікті халықтың кейбір өкілдерінен өктемдік, зорлық-зомбылықтар көрді, мұндай келеңсіздіктер қазақ жерінен босқын болып көрші орыс жерлеріне барғандардың да жағдайы қиын болып, орын алды. Осыған дәлел ретінде сол кездегі қоғам қайраткері С.М.Мендешевтің Ф.Голощекинге жолдаған хатында Орта-Еділ өңіріндегі қазақтарды қабылдаудан бас тартқан колхоз директорлары, сондай-ақ партия ұйымдары мен әкімшілігі тарапынан болған кемсітушілік туралы жазғаны бар. Кейбіреулері көшпелілерді колхоздардан тыс жерде орналастырды, ал басқалары қатты наразылықпен елеусіз ғана көмек көрсетті. Қазақтарға асханаларға кіруге тыйым салынды, ал басқа қоғамдық орындарда босқын қазақтарды жиі ұрып-соғатын болған [2].

Тағы бір мысал, Адай ауданын 1929-1930 жылдар аралығында 20 мыңға жуық өздерінің ата мекендерін тастап, Түрікменстанға қоныс аударуға мәжбүр болған. Онда көптеген босқын қазақтар ұлтын өзгертіп, өздерін қарақалпақ ретінде тіркеген.

Қазақстан республикасының Президентінің 2020 жылғы 24 қарашадағы Жарлығы бойынша саяси қуғын-сүргіндерді ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия құрылды. Бұл

комиссия 1921-1922ж.ж. және 1931-1933 ж.ж. халық шаруашылығын дұрыс жүргізеу саясатының нәтижесінде орын алған ашаршылықтың себептері: байлар мен жартылай феодалдардың мал-мүлкін заңсыз тәркілеу, астық өндірту, ет дайындау, мақта өсіру саясатының қателігінен зардап көргендерді ақтап алумен айналысты.

Мұрағат құжаттарының мазмұнында қазақтардың Қытайға ауа көшуі жөнінде №32 Қазақ АКСР бойынша өкілетті ұйымның ақпараттық ісінде былай деп көрсетілген: «Кеңес өкіметі тұрғындарды түпкілікті кедейлендіруді көздейді. Астық даярлау және тәркілеу, салықтар - халықты тонау. Шетелге ауа көшу – кеңес өкіметінің құрығынан құтылудың жалғыз жолы», - деген үгіт-насихат жүргізілгендігі туралы іс тіркелген [2].

Қазақ елін жайлаған зұлмат 1921-1922ж.ж. және 1931-1933 жылдардағы ашаршылық салдарынан ауа көшкен босқындардың көпшілігі далада қалып, ас-сусыз аштан өлді. Олардың сүйектері көмусіз далада қалды. Келешек ұрпақ босықындар тарихы – қазақ тарихының қаралы беттері екендігін ұмытпауға тиіс. Әлемдік тарих мұндай ауқымдағы апатты білмейді. Әрбір қазақ бұл апатты білуге, есте сақтауға міндетті. Жас ұрпақ ашаршылықтың тағдырын басынан өткізбесін, олардың бойында «обал», «сауап», «ысырап» ұлттық құндылықтарымызды қалыптастыру ең алдымен барлық деңгейдегі білім беру мекемелері мен ата-ана, жеке тұлғаның, қоғам мен мемлекет тарапынан қолдау тауып, біріге әрекет етудің бүгінгі күннің басты мақсаты.

Шын мәнінде, қазақтың қайсар рухы қай кезең болмасын ешқашан сынбаған және қайта жаңғырып, кемелденіп, нығая түседі. Тарихымыздағы орын алған әрбір қиындық кезеңдер жұртымыздың жігерін жанып, халықты шындай түседі, жас ұрпағымыз тарихтан тағылым, сабақ алып, еліміздің болашағын ұстар азамат ретінде қалыптасады.

Алаш рухы Қазақ мемлекетімен бірге мәңгі жасайды. Ұлтымыздың жаңа, қайта жаңғырған тарихи санасының сапасын қалыптастырады. Әлемдегі өзіндік орнымызды айқындауға, бәсекеге қабілетті маман ретінде тарихи кезеңдердегі оқиғаларды сынмен қабылдайтын, өзіндік азаматтық ұстанымы қалыптасқан кәсіби жәнне тұлғалық сапалары жоғары мамандарға өте қажетті білімдерді отандық тарихтың алар орны мен ролі жоғары . қазақ тарихындағы оқиғалар мен құбылыстарға сыни баға беру қазақ елінің Адал азаматтары болып, Әділетті Қазақстанды бірге құратын жастар отандық тарихымызға құрметпен қарауға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтай "Әділетті Қазақстан – Адал азамат" <https://kaz.tengrinews.kz/news/tokaevtyin-turkstandagyi-ulttyik-kuryiltayda-soylegen-soz-351892/>

2. Түркістан облысындағы 1920-1921ж.ж. 1930-1933 ж.ж. ашаршылық.Архивтік құжаттар жинағы. Алматы,2022ж. 68-69 беттер.

ӘОЖ 614.2

Сейдахан Г. М., Маликов. М.М.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы», Шымкент, Қазақстан

ЛУДОМАНИЯ-ҚАЗІРГІ ҚОҒАМ ДЕРТІ

Seidahan G. M., Malikov. M. M.

«South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

LUDOMANIA IS A DISEASE OF MODERN SOCIETY

Сейдахан Г. М., Маликов. М. М.

«Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ЛУДОМАНИЯ-БОЛЕЗНЬ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Лудомания (лат. ludo — ойнаймын + басқа-грек. μανία — ессіздік, тартымдылық, әріптер. ойындарға деген қызығушылық), құмар ойындар, ойынға тәуелділік, ойын бизнесі-тәуелділік (ағылш. gambling — ақшаға ойнау) — патологиялық бейімділік құмар ойындарға, адамның өмірінде үстемдік ететін және әлеуметтік, кәсіптік, материалдық және отбасылық құндылықтардың төмендеуіне әкелетін құмар ойындарға қатысудың жиі қайталанатын эпизодтарынан тұрады: мұндай адам өзінің осы салалардағы міндеттеріне жеткілікті мән бермейді. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы бұл бұзылыстың атын береді құмар ойындарға патологиялық тарту. Соңғы кездері құмар ойындар проблемасы ақшалай қаражаттың кең таралуына байланысты өте маңызды мәнге ие болды ойын автоматтары, жиынтықтың ашылуымен казино, сонымен қатар букмекерлік кеңселердің (соның ішінде желіде). Олардың барлығы әдемі безендірілген, бұл күшейтуге ықпал етеді ұсынушы қысқа

мерзімде жеңіске жетудің оңай мүмкіндігінің және ұдайы жеңіске жетуге және одан да көп жеңіске деген ұмтылыстың әсері. Ойын автоматтары ежелден бүкіл әлемде кең таралған. Сонымен, сонау 1970 жылдары Англия сабаққа қатысудың төмендігі проблемасы туындады кинотеатрлар, ойын автоматтары залдарының танымалдылығының артуына байланысты оларды жабу қажеттілігіне дейін. Жылы АҚШ, Р.Фольбергтің (Вольберг, 1996) мәліметтері бойынша "проблемалы ойыншылардың" саны — тәуелді ойыншылардың, ойын автоматтарына тәуелді болғаны соншалық, олардың өмірі осы құмарлыққа толығымен бағынышты болып шығады — халықтың 5% - оқазыаается жетеді. Басқа зерттеушілердің мәліметтері (Ladouceur және басқалар, 1999) 1990-шы жылдардың бірінші жартысында ғана проблемалы ойыншылардың саны артқанын көрсетеді. Канадада 75% -дан астам.

Осыған байланысты көптеген шетелдік зерттеушілер құмар ойындарды халықтың бір бөлігіне қауіп төндіретін күрделі әлеуметтік проблема деп санайды. Мәселе күрделене түседі, өйткені ойын барысында кейбір жағдайларда релаксация, эмоционалды күйзелісті жеңілдету, жағымсыз мәселелерден алшақтау пайда болады және ойын жағымды ойын-сауық ретінде қарастырылады. Осы механизм негізінде кері тарту біртіндеп пайда болады және тәуелділік дамиды. Сонымен бірге, әдебиетте әлі күнге дейін даулар тоқтамайды — ойынға тәуелділік бар ма тәуелділікпен немесе одан да көп формалардың бірі обсессивті-компульсивті бұзылыстың.

Лудоманияның белгілері шартты түрде 2 топқа бөлінеді: мінез-құлық және психологиялық. Біріншілеріне мыналар жатады:

1. құмар ойындарға жиі және ұзақ уақыт қатысу, бұл көп уақытты алады;
2. "хоббиден" бас тарта алмау;
3. ләззат алу немесе толқуды арттыру үшін ставкаларды немесе тәуекелдерді көбейтіңіз;
4. отбасылық және кәсіби міндеттерді елемей;
5. алдау немесе мәселені туыстарынан жасыруға тырысу;
6. қайта бәс тігу немесе қарызды өтеу үшін қарызға ақша алуды үнемі сұрау;
7. денсаулыққа, тамақтануға, ұйқыға немесе гигиенаға немқұрайлы қарау;
8. заңсыз әрекеттер;
9. бұрын қуаныш әкелетін хоббиге деген қызығушылықты жоғалту.

Құмар ойындардың психологиялық белгілеріне:

- жеңіс туралы қиялдау;
- ойын кезінде немесе оның алдында эйфория, қозу, шиеленіс немесе аландаушылық сезімі;

- эмоционалды тұрақсыздық;
- кінә, ұят, үмітсіздік сезімдері;
- бәс тігуден бас тартқанда немесе "хоббиді" шектеуге тырысқанда ашуланшақтық, агрессивтілік, импульсивтілік;
- мәселені немесе оның салдарын жоққа шығару немесе бағаламау;
- ойын қаржылық немесе басқа қиындықтарды шешуге көмектеседі деген үміт;
- ауырсынуға тәуелділік жағымды эмоциялардың бірден-бір көзіне айналады.

Көбінесе людомания ауруы алкоголизммен және нашакорлықпен біріктіріледі. Кейбір адамдар алкогольдік немесе есірткілік мас күйінде импульсивті түрде бәс тігеді. Алкоголь мен беттік белсенді заттар ойыншыны абайсызда және шешуші әрекеттерге

Құмар ойындардың себептері

Мамандар ауруды қоздыратын бірнеше негізгі факторларды анықтайды:

Генетикалық бейімділік. Кейбір адамдарда ми мен жүйке жүйесінің жұмыс істеу ерекшеліктеріне байланысты тәуелділікке биологиялық бейімділік бар.

Психологиялық аспектілер. Тәуекел тобына өзін-өзі бағалауы төмен, депрессиялық бұзылыстары, үрейі, импульсивтілікке бейімділігі және тәуекелге бейімділігі бар адамдар жатады.

Әлеуметтік. Қоршаған орта, туысқандар, достар, жарнама – осының бәрі құмар ойындардың қалыптасуына ықпал етеді.

Ситуациялық. Кейбір өмірлік жағдайлар (күйзеліс, жарақат, жұмыссыздық, материалдық қиындықтар) казинодан жұбаныш іздеуге итермелейді.

Людоманияның патогенезі мидағы сыйақыға, мотивацияға және эмоцияларға жауап беретін нейротрансмиттерлердің (дофамин, серотонин) дұрыс жұмыс істемеуімен байланысты. Дофамин – оң нәтиже алған кезде немесе оны күткенде бөлінетін ләззат гормоны. Серотонин – эмоционалды жағдайды және өмірге қанағаттануды реттейтін көңіл-күй гормоны.

Құмар ойыншыларда дофамин шамадан тыс бөлінеді, бұл эйфория мен қозу жағдайын тудырады. Алайда, уақыт өте келе ми гормон өндірісінің жоғарылауына бейімделеді және сол әсерді алу үшін барған сайын ынталандыруды қажет етеді. Бұл адамның ставкалардың жиілігі мен мөлшерін көбейтуіне, басқа қызмет түрлеріне қызығушылығын жоғалтуына әкеледі.

Серотонин концентрациясы, керісінше, төмендейді, бұл апатияны, алаңдаушылықты, алаңдаушылықты және өзіне қанағаттанбауды тудырады. Құмар ойыншы гормонның жетіспеушілігін ойын арқылы өтеуге тырысады, бірақ бұл жағдайды нашарлатады.

Құмар ойындарының дамуының негізгі кезеңдері:

Ойын алдындағы кезең. Адам ойнамайды немесе сирек жасайды, ерекше салдары болмайды. Ол жеңіске жетуді қиялдайды немесе басқа ойыншыларға еліктейді. Бұл кезеңде психологиялық мәселелерге немесе қауіп факторларына назар аударсақ, патологияның дамуын болдырмауға болады.

Ойын кезеңі. Науқас жүйелі түрде ойнай бастайды, ләззат алады, толқуды, үміт пен толқуды сезінеді. Ол жеңеді немесе ұтылады, бұл оның алған эмоцияларын қайтадан сезінуге деген ұмтылысына әсер етпейді. Ол мінез -құлықты бақылайды және мүмкіндігінше көп ақша жұмсамайды. Ол өзін тәуелді деп санамайды және хоббиінде проблеманы көрмейді.

Проблемалық. Алғашқы жағымсыз салдарлар пайда болады. Жоспарланғаннан көп ақша жұмсалады. Құмар ойыншы басқа мақсаттарға арналған қаражатты қарызға алады немесе жұмсайды, өтірік айтады немесе өзінің проблемасын жақын адамдарынан жасырады, жұмысқа немесе мектепке бармайды. Ұтылғанды қайтаруға немесе ұтыстарды көбейту арқылы ұтыстарды көбейтуге тырысады. Кінәні, ұятты, үмітсіздікті немесе агрессияны сезіну. Мәселе бар екенін мойындайды, бірақ көмек көрсетуді тоқтата алмайды немесе бас тарта алмайды.

Патологиялық кезең. Науқас толығымен құмар ойындарға тәуелді және оларсыз өмір сүре алмайды. Ол шындық пен салдарға назар аудармай, үздіксіз және шектеусіз ойнайды. Ақшасынан, мүлкінен, жұмысынан, туыстарынан, достарынан айырылады. Несие берушілерден қаражат алу, қорқыту немесе зорлық-зомбылық көрсету мақсатында қылмыс жасайды. Депрессиялық бұзылыстың немесе суицидтік ойлардың пайда болу ықтималдығы жоғары. Шұғыл медициналық және психологиялық көмек қажет.

Лудоманияның ең көп таралған түрлерінің қатарына мыналар жатады:

Құмар ойындарының түрі бойынша. Ауытқу казино, лотерея, ойын автоматтары, спорттық ставкалар, онлайн ойындармен байланысты болуы мүмкін. Тәуелділіктің әрбір түрі құмар ойыншы үшін ерекше тартымдылыққа ие. Мысалы, ойын автоматтары казиноларға қарағанда көбірек құмарлықты тудырады, өйткені олардың қолжетімділігі, жылдамдығы және бақылау иллюзиясы жоғары. Онлайн ойындар анонимділік, ыңғайлылық және әлеуметтік өзара әрекеттесу арқылы тәуелділікті арттырады.

Жынысы бойынша. Ер адамдар жиі бұзылудан зардап шегеді және ерте жастан ойнай бастайды. Олар спорттық ставкалар немесе покер сияқты агрессивті және бәсекеге қабілетті ойын түрлерін қалайды. Әйелдер лотереялар немесе автоматтар сияқты пассивті және жеке ойын -сауыққа бейім. Олар депрессиялық бұзылулар, жалғыздық немесе стресс сияқты эмоционалды мәселелерге байланысты жиі ойнайды.

Ауырлық дәрежесі бойынша құмар ойындардың түрлері. Симптомдардың саны мен ауырлығын бағалайтын әртүрлі шкалалар немесе сынақтар арқылы анықталады. Тәжірибеде 20 сұрақтан тұратын және 0-ден 80 баллға дейінгі нәтиже беретін Оңтүстік Африка құмар ойындарының индексі (SAGI) шкаласы жиі қолданылады. Ол ауырлық дәрежесінің 4 деңгейін ажыратады: болмауы (0-7 балл), төмен (8-15 балл), орташа (16-31 балл) және жоғары (32-80 балл).

Ең жиі кездесетін зардаптардың ішінде:

Қаржылық мәселелер. Барлық ақша ойынға кетеді, өмірлік шығындарды (тамақ, киім, баспана) төлеуге мүмкіндік жоқ. Үлкен қарыздар жиналуда, кейбір құмар ойыншылар ақша үшін қылмыстық әрекеттермен айналысады.

Отбасылық мәселелер. Жақын адамдармен қарым-қатынас бұзылады. Адам қаражат алу үшін туыстарын алдайды, ұрлайды, ұрып-соғады. Маңызды оқиғаларды жіберіп алады: туған күндер, мерейтойлар, үйлену тойлары. Жақындарының сенімі мен құрметін жоғалтады, ақыры жалғыздыққа душар болады.

Жұмыстағы мәселелер. Тәуелді адам жақсы мансап құру мүмкіндігінен айырылады. Ол жұмысқа бармайды, кешігіп келеді, әріптестерімен немесе басшыларымен қақтығысады, ақша үшін ережелерді немесе заңдарды бұзады.

Лудоманияның ең ауыр зардаптарына адамның психикасының қайтымды және қайтымсыз бұзылуы, өзіне-өзі қол жұмсау әрекеттері (науқастардың 40% -% дейін), сондай-ақ заңды бұзып, түрмеге жабылуы мүмкін, нәтижесінде деградацияға ұшырайы.

Денсаулыққа қатысты мәселелер. Лудоманияның ең қауіпті асқынуларының бірі. Әртүрлі физикалық және психикалық аурулар дамиды. Жүрек-қан тамырлары, жүйке, ас қорыту, эндокриндік және патологиялардың даму қаупі стресстен, ұйқының болмауынан, дұрыс тамақтанбаудан, алкогольден немесе беттік-белсенді заттардан жоғарылайды. Депрессиялық немесе биполярлық ауытқулардың, шизофренияның және басқа психикалық аурулардың ықтималдығы өзін-өзі бағалаудың төмендігіне, кінәға, ұятқа байланысты артады.

Диагноз қою үшін мамандандырылған клиниканың дәрігерімен кеңесу қажет. Диагнозды психиатр немесе психиатр-нарколог қоя алады. Мамандар кешенді тексеру жүргізеді, оған мыналар кіреді:

Анамнез – өмір, отбасы, жұмыс, хобби туралы ақпарат жинау. Дәрігер науқастың ойын мінез-құлқына да қызығушылық танытады: ол қашан ойнай бастады, қаншалықты жиі, қанша ақша жұмсайды, қандай ойын түрлерін жақсы көреді.

Психологиялық тесттер – тәуелділік деңгейін анықтауға, басқа психикалық проблемалардың немесе бұзылулардың болуын анықтауға көмектесетін арнайы сауалнамалар немесе тапсырмалар.

Тексеру – физикалық жағдайы мен денсаулығын тексеру: қан қысымын, тамыр соғуын, температураны өлшеу. Сонымен қатар, алкоголь немесе есірткі бар-жоғын анықтау үшін қан немесе зәр анализі алынады.

Психотерапевтпен кеңесу – тәуелділіктің себептері мен механизмдерін түсінуге, сондай-ақ ең тиімді және қолайлы емдеуді ұсынуға көмектесетін кәсіби психологпен немесе психиатрмен сөйлесу.

Терапия курсы тек жеке ерекшеліктерін, ауытқудың сатысы мен ауырлығын, қатар жүретін проблемалардың немесе аурулардың болуын, сондай-ақ науқастың өмірлік жағдайы мен қажеттіліктерін ескеретін маман тағайындайды. Емдік режим емнің әсері мен нәтижесіне қарай түзетіледі. Казино мен ойын автоматтарына тәуелділікпен күрес мамандандырылған клиникада тәулік бойы бақылау немесе дәрігерге жүйелі түрде бару форматында жүргізілуі тиіс.

Аурухана. Науқас емханада мамандардың тұрақты бақылауында және бақылауында болады. Бұл опция аурудың ауыр түрі бар немесе ауыр абстиненттік синдромға байланысты тәуелділігін өз бетінше жеңе алмайтындар үшін қолайлы. Сондай-ақ, өз-өзіне қол жұмсау немесе қылмыс жасау қаупі жоғары адамдарға оңалту орталығына орналастыру қажет. Медициналық араласуды немесе фармакотерапияны қажет ететін басқа психикалық немесе физикалық патологиялары бар адамдарға құмар ойындарға тәуелділіктен стационарлық емдеу ұсынылады.

Амбулаториялық. Науқас емханаға жоспарлы түрде барады, бірақ қалыпты жағдайда өмір сүруді жалғастырады. Бұл опция бұзылыстың жеңіл немесе орташа формасы бар, көмексіз ойнауға деген ықыласын басқара алатын, тұрақты өмірлік жағдайы бар және туыстары мен достарының қолдауына ие адамдар үшін қолайлы.

Ойын автоматтарына тәуелділікті емдеу түрі бойынша 2 әдіс ажыратылады: Дәрі-дәрмекпен емдеу. Құмар ойыншы бұзылу симптомдарын (мазасыздық, ашуланшақтық, ұйқысыздық) азайтуға немесе жоюға көмектесетін арнайы препараттарды қабылдайды.: нормотимдер, антидепрессанттар. Сондай-ақ, дәрі-дәрмектер ойыннан бас тартқан кезде пайда болатын абстиненция белгілерін әлсіретеді. Фармакотерапияны науқастың жағдайына байланысты дәрі-дәрмектерді қабылдаудың дозасы мен ұзақтығын анықтайтын дәрігер ғана тағайындайды.

Психотерапия. Науқас психотерапевтпен байланысады, ол тәуелділіктің себептері мен механизмдерін түсінуге, онымен ойынсыз күресуді үйренуге көмектеседі. Психотерапиялық емдеу науқастың қалауы мен қажеттілігіне байланысты жеке немесе топтық болуы мүмкін. Әр түрлі әдістер мен әдістерді қамтиды: когнитивті-мінез -құлық терапиясы, гипноз, отбасылық терапия, арт -терапия.

Құмар ойындардың алдын алу

Бұзушылықтың дамуын болдырмау немесе оның қайталануын болдырмау үшін лудоманияның келесі алдын алу шараларын сақтау қажет:

Құмар ойындардан аулақ болыңыз немесе оларға қатысуды қауіпсіз деңгейге дейін шектеңіз. Сіздің хоббиіңізге жұмсауға болатын уақыт пен ақшаға шектеу қойыңыз және ешбір жағдайда оларды асырмаңыз. Лотереялар немесе достарыңызбен карта ойнау сияқты күшті тартымдылықты немесе тәуелділікті тудырмайтын ойын -сауық түрлерін таңдаңыз.

Өмірден ләззат арудың және қанағаттанудың басқа жолдарын іздеңіз. Спорт, музыка, сурет салу сияқты қуаныш пен қызығушылық тудыратын хобби немесе хоббимен айналысыңыз. Туыстарыңызға, достарыңызға немесе тиесілілік пен маңыздылық сезімін беретін қоғамдық іс-шараларға көбірек уақыт бөліңіз.

Психологиялық жағдай мен өзін-өзі бағалау бойынша жұмыс. Психологқа немесе психотерапевтке хабарласыңыз, ол эмоциялар мен ойларды түсінуге көмектеседі, стрессті, мазасыздықты, депрессияны және қауіпті "допингтің" басқа да жағымсыз жағдайларын жеңуге үйретеді. Релаксация мен өзін-өзі реттеудің әр түрлі әдістерін қолданыңыз: медитация, йога, тыныс алу жаттығулары.

Дене саулығы мен әл-ауқатын сақтау. Салауатты өмір салтын ұстаныңыз, оның ішінде дұрыс тамақтану, жеткілікті ұйқы, тұрақты физикалық белсенділік және зиянды әдеттерден (темекі шегу, алкоголь, есірткі) бас тарту. Тұрақты түрде медициналық тексеруден өтіңіз, бар ауруларды немесе бұзылуларды емдеңіз.

Құмар ойындардың алдын алудың негізгі шарасы – аурудың бұзылуының немесе қайталануының алғашқы белгілерінде көмекке жүгіну. Тек маман ғана дұрыс диагноз қойып, тиімді терапия режимін тандай алады

Бұл қазіргі адамзаттың толыққанды әлеуметтік апаты, ол балалардың компьютерлік ойындар мен ойын платформаларына бақылаусыз қол жеткізуінің арқасында мүмкін болды.

Отбасындағы тәрбие, жасөспірім шақ психологиясы, суицид, смартфонның пайдасы мен зияны, еліктегіштік мәселелері, жастар арасындағы жұмыссыздық тақырыптары кеңінен талқылануда. Қазіргі таңда ойын жарнамалары кез келген онлайн платформада қолжетімді. Жарнамасы жер жарып, заңдық тұрғыда ешқандай тосқауыл болмаған соң, елдегі ересектер ғана емес, жастар да құмар ойынға тәуелді болып барады. Әлеуметтік статусы әртүрлі жастарға жан-жақты көмек беру бүгінде ең басты мәселеге айналып үлгерді.

ДДҰ мәліметтері бойынша, қазіргі әлемде әрбір алтыншы баланың ойынға тәуелділіктің қандай да бір түрі бар. Көбінесе компьютерлік ойынға тәуелділік өзін-өзі бағалауы төмен және әлеуметтік белсенділігі төмен балаларда дамиды. Уақытылы диагноз қойылмаса және тиісті емделмесе, ауру жеке тұлғаның бейімделуіне және ішінара деградациясына әкеледі. Бала енді өзін әлемде ойынсыз елестете алмайды. ел қоғам мүдделі екенін естен шығармаған абзал. Ата-бабамыз «Ойынға ойсыз құмар» деп дөп басып айтқан. Бабалар тарихына үңілсек, құмар ойнау деген ұғым қазақ танымында болған емес. Дінімізде де бәс тігуді құп көрмейді. Қазақ «тілсіз жау» деп өрт пен суды атаса, бүгінгі қоғам бейнесіне қарап, өз тұжырымымызда үшінші жау ретінде «Лудомания» дертін де қосуға болады. Бұл дерттің өрттен несі кем? Үнсіз келіп адами құндылықты өрттей жалмап, талай жастың ғұмырын жалындай шарпиды. Бұл – біріне бизнес болса, біріне құмарлығын қанағаттандыратын іс болып есептелетіні хақ. Соған қоса, ол қазақ қоғамының тамырын кесетін, қасіретті әрекеттердің бірі. Тек қазақ қоғамы ғана емес, адамзаттың – індеті, дерті. Сондықтан, әр адам өз құмарлығы мен нәпсісін тыя білуді үйренсе дейміз. Бұл жерде нәпсімен саналы түрде тоқтау болмаса бәрі бекер. Ойынға құмарту – өміріңді өз қолыңмен құрдымға жіберу. Таңдау – өзіңізде.

Әдебиеттер тізімі

1. Тиганов А.С. Психиатрия бойынша нұсқаулық – М.Медицина
2. Бухановский А.О., Кутявин Ю.А., Литвак М.Е. Жалпы психопатология
3. А.В. Снежневский - Клиникалық психиатрия.
4. Александровский Ю.А. Невротикалық бұзылулардың алғашқы көріністері.

5. <https://profi-detox.com.ua/>

УДК 391

Нурмаханова Г.К.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

**ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПРАВОПИСАНИЯ НА ОСНОВЕ СПОСОБА
ОРФОГРАФИЧЕСКОГО ДЕЙСТВИЯ**

Нурмаханова Г. К.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

**ОРФОГРАФИЯЛЫҚ ӘРЕКЕТ ӘДІСІ НЕГІЗІНДЕ ЕМЛЕ DAҒДЫЛАРЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Nurmakhanova G.K.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

**FORMATION OF SPELLING SKILLS BASED ON THE METHOD OF SPELLING
ACTION**

Язык - это абстрактная система, которая проявляется в речи, и овладение этой системой - сложный структурированный процесс, требующий большой работы. Чтобы правильно выучить правила правописания русского языка и быстро и точно применять их, учащийся должен овладеть рядом общих навыков и умений.

Орфография - один из самых сложных для изучения разделов в курсе русского языка, и на это есть много причин. С одной стороны, он тесно переплетен с другими разделами курса, и уровень владения учащимися орфографией зависит от того, насколько глубоко они знают грамматику, фонетику, лексику, словообразование, владеют синтаксическим строем языка, как у них развита речь. Когда человек пишет, он думает о содержании того, что пишет, а не над орфографией каждого слова. Часто оказывается, что в центре внимания находится сама формулировка правила, а как применять это правило, учащиеся никогда не узнают.

Чтобы повысить эффективность преподавания, необходимо обеспечить, чтобы центральное звено в обучении правописанию работало не над формулировкой правила, а над выявлением его лингвистической сути. Это поможет научить учащихся применять правила, показать умственные процессы и в каком порядке они должны это делать, чтобы правильно произнести слово. Процесс формирования метода орфографического действия должен состоять из трех этапов: осмысление учащимися лингвистической природы изучаемой орфограммы; определение основных действий, ведущих к выбору написания, и расположение их в логической последовательности; обучение тому, как отражать ход рассуждений при помощи графических обозначений.

Рассмотрим методику формирования приемов орфографических действий на примере двух тем: правописание в глаголах *-тся* и *-ться* и падежных окончаний прилагательных. Эти орфографические темы квалифицируются как трудные, поскольку учащиеся плохо усваивают их: ошибки, допускаемые в словах с данными орфограммами, сохраняются на протяжении всего курса. Это объясняется несколькими причинами, в том числе - влиянием родного языка и отсутствием у учащихся речевого опыта.

Выделение именно этих причин обусловлено следующим: правильность написания слов с этими орфограммами зависит от того, насколько четко учащиеся представляют иерархию синтаксических отношений в предложении, могут ли они установить связи слов в предложении и использовать это умение при осуществлении орфографической деятельности.

Ко времени изучения орфограммы *-тся* и *-ться* учащиеся уже знакомы со способами различения *-т* в окончаниях глаголов настоящего времени и окончания (суффикса) *-ть* в глаголах неопределенной формы (*учит - учить, видит - видеть*), с употреблением глаголов прошедшего времени с суффиксом *-ся (-сь)*. Теперь перед ними стоит задача научиться разграничивать возвратные глаголы в неопределенной форме и в 3-м лице настоящего и будущего времени.

Прежде всего, вам нужно объяснить, почему вы можете перепутать эти две формы, что, прочитав вслух несколько пар глаголов (*веселиться - веселиться, извиняться - извиняться*), обратите внимание на то, что они произносятся одинаково: в конце слова слышится [цц].

Далее надо узнать у учащихся, могут ли они определить, как нужно писать данные глаголы:

Мама хочет познакомиться с моими друзьями.

Мама сегодня встретится с моими друзьями.

Учащиеся определяют форму глаголов, что объясняет разницу в их написании. Очень важно обратить внимание на тот факт, что вопросы, задаваемые глаголам, также различны:

Хочет (что сделать?) познакомиться

Мама (что сделает?) познакомится.

Последняя запись обязательно должна быть нарисована графически, так как на этом материале будет построено дальнейшее пояснение; сравнивается форма вопроса и написание глагола, на основании чего выводится заключение о методе выбора стандартной графовой переменной. Для того чтобы сделать процесс определения более наглядным, рекомендуется познакомить учащихся со следующей формой записи:

Аскар должен извиниться за свое поведение.

Омар помирится со своим другом.

Методика самой процедуры правописания представлена учащемуся в виде конкретных инструкций: работа проводится на примере фразы, с которой ему нравится работать.

В начале работы следует отметить, что порядок рассуждений аналогичен тому, который используется для определения написания *-тся-ться* в глаголах: выбор стандартного написания окончаний прилагательных обеспечивается установлением связи этого прилагательного с определяемым словом и правильной формулировкой вопроса совпадают окончания вопроса и прилагательного.

Возможность выполнения действий грамматического типа подтверждается работой над синтаксисом. Учащиеся, знакомясь с второстепенными членами предложения, учатся задавать вопросы от конкретных слов до определений, выражаемых прилагательными. Дальше этот навык закрепляется.

Когда начинается выработка навыков правописания падежных окончаний прилагательных, важно объяснить учащимся, насколько актуальны и важны ранее приобретенные грамматические навыки для новой орфографической темы.

Для работы учащимся может быть предложен такой дидактический материал:

1. Аскар учится в Южно-Казахстанской медицинской академии.
2. В аудитории стоит огромн.. глобус.

Буквы вставляются коллективно под наблюдением преподавателя. Каждый, кто отвечает, должен не только назвать окончание, которое, по их мнению, по его мнению, нужно написать, а проделать весь путь решения: придумать конкретное существительное, задать прилагательное к вопросу, определить его окончание. Эффективность обучения

возрастает, если мы предложим учащимся схему, в которой соответствие окончания вопроса с окончанием прилагательных отражается с твердой и мягкой основой.

После того, как прогресс в решении орфографической задачи был определен в устной форме, его необходимо исправить графически. Последовательность умственных действий, приводящих к выбору правильного написания окончаний прилагательных без ударения, а также их обозначение с помощью графических символов, можно представим.

. Результатом этой систематической работы станет прочный орфографический навык, сформированный на основе сознательного усвоения теории правописания..

Список литературы

1. Ожегов С.И., Бархударов С.Г. «Орфографический словарь русского языка»
2. Жуйков С.Ф. Формирование орфографических действий. М., 1965. 2.
3. Крючков С.Е., Ушаков Д.Н. «Орфографический словарь», Москва, Просвещение, 2000 г.
4. Соловьев Н.В. «Русское правописание», орфографический справочник. СПб 2000 г.

УДК 80

Кожухметова К.А., Касымбекова А.Н.

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия», Шымкент, Казахстан

ЛАТЫНЬ КАК НАДЕЖНЫЙ РЕСУРС ОБРАЗОВАННОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА, ЕЕ ПЕРСПЕКТИВЫ В БУДУЩЕМ

Аннотация

В статье рассмотрена значимость латинского языка для образования и науки.

Ключевые слова: латинский язык, образование, наука

Кожухметова К. А., Касымбекова А. Н.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

**ЛАТЫН ТІЛІ БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ БІЛІМІНІҢ СЕНІМДІ РЕСУРСЫ РЕТІНДЕ,
ОНЫҢ БОЛАШАҚТАҒЫ БОЛАШАҒЫ**

Аннотация

Мақалада білім беру мен ғылымдағы латын тілінің маңыздылығы қарастырылған.

Кілт сөздері: латын тілі, білім беру, ғылым

Kozhakhmetova K.A., Kasymbekova A.N.

JSC «South Kazakhstan Medical Academy», Shymkent, Kazakhstan

**LATIN AS A RELIABLE RESOURCE FOR THE EDUCATION OF A FUTURE
SPECIALIST, ITS PROSPECTS IN THE FUTURE**

Annotation

The paper discusses the relevance of the study of Latin to education and science.

Key words: Latin, education, science

Известно, что латынь явилась основой, на которой создавалась терминология медицины, фармации и смежных с ними наук. Знание терминов латинского происхождения и элементов латинской грамматики облегчит студентам на последующих курсах работу с учебной и специальной литературой по многим дисциплинам, как на родном, так и на иностранных языках. Терминологическая подготовка будущих специалистов предполагает изучение латыни и ее законов. Владение латинским языком всегда считалось и считается основой европейской образованности, поскольку на этом языке народы Европы более двух тысячелетий создавали свою культуру, которая по праву считается одной из самых значимых в истории мировой цивилизации. Зная латынь, человек получает ключ к огромным богатствам культуры античности, Средних веков и Эпохи Возрождения. Человек, приобщившийся к тайнам слов античных Греции и Рима, безмерно расширяет свой кругозор, осмысленно воспринимает сущность и смысл многих современных слов и понятий.

Чтение латинских авторов, изучение античной культуры облегчают понимание многочисленных произведений русской и иностранной литературы, написанных на античные темы или использующих сюжеты античной литературы. Знакомство с латинской лексикой, составляющей основу интернационального словаря европейских народов, расширяет лингвистический кругозор и способствует более верной оценке языкового материала, облегчает изучение новых западноевропейских языков. Наконец, элементарное знакомство с

латинским языком позволит глубже понять многие явления родного языка, правильно объяснить орфографию большинства слов, заимствованных из западных языков [1].

В мире насчитывается около 7000 языков, среди них романские языки — группа языков, входящих в италийскую ветвь индоевропейской языковой семьи и генетически восходящих к общему предку - латыни. Название романский происходит от латинского слова *Romanus* (римский). В конце 20-го века на романских языках говорило более 800 миллионов человек в 50 странах мира. Основными романскими языками являются испанский, португальский, французский, итальянский и румынский языки. Самым распространенным романским языком является испанский – официальный язык ООН, ЕС и Африканского союза, имеет официальный статус в США.

В большинстве своем современные языки Европы либо возникли на основе латинского языка, либо многим обязаны ему в области словарного запаса. Например, в английском языке 2/3 слов латинского происхождения [2].

Однако множество латинских слов присутствуют и в германских языках Европы, представляющих собой вторую значительную группу языков Западной и Центральной Европы. Это английский, немецкий и скандинавские языки, также издавна использующие латинское письмо, содержащих латинизмы. На английском, как известно, написаны многие научные труды в области медицины. Подсчитано, что из 20 000 наиболее употребительных слов английского языка около 10 400 являются латинскими по происхождению [3].

В наши дни латынь является международным языком в области ботаники и зоологии. Медицинская и биологическая терминология также состоит из греко-латинских словообразовательных элементов, оформленных по правилам латинской грамматики. Латынь необходима историкам, изучающим исторические памятники Античности и Средневековья, эпохи Возрождения. Нужна она и юристам – ведь римское право легло в основу западноевропейского и оказало влияние (через Византию) на древнейшие источники русского права. Латинский язык крайне необходим лингвисту, изучающему западноевропейские языки, потому что в нём находится ключ к пониманию многих базовых грамматических, фонетических и лексических явлений. В славянских языках также огромное количество слов латинского происхождения (например, рус. дата, форма, директор, институт, студент, доцент, профессор, ректор, лекция, аудитория, бел. аматар, бульба, глеба, колер).

С 90-х годов прошлого столетия латынь стала преподаваться в средних школах России, Украины. Латинский язык изучается в качестве образовательной дисциплины в

таких странах, как Германия, Италия, Греция, Испания, Великобритания и некоторых других [5].

В Европе некоторые газеты выходят на латыни. В Финляндии есть радио, которое вещает на латинском языке. В Англии пользуются успехом латинские переводы книг о Винни-Пухе и Гарри Поттере, в Германии и Франции – латинские комиксы об Астериксе и Обеликсе, в Беларуси – латинский текст «Красной Шапочки» («*Rubicappula*») В. Шатона. В сети Интернет много сайтов разговорной латыни (<http://linguaeterna.com>), новостей на латинском языке [4].

Символичным является то, что гимн Евросоюза написан на латинском языке. Какой бы европейский язык не был выбран для гимна, другие страны чувствовали бы себя обделенными. И когда к девятой симфонии Бетховена был написан гимн “*Hymnus Latinus Europae*”, его первая строфа «*Est Europa nunc unita – Вот и стала Европа единой*» как бы говорит о том, что таким объединяющим звеном стала, в том числе, и латынь [5].

На сегодняшний день латинская и латинизированная греческая лексика служит основным источником пополнения непрерывно и прогрессивно возрастающей терминологии во всех областях науки и техники.

Изучение латинского языка и основ терминологии положительно влияет и на усвоение обучаемыми государственного казахского языка, переходящего на латиницу. Термины с латинскими элементами, усваиваемые обучающимися по курсу латинского языка, будут легче восприниматься при изучении казахского языка, поскольку они будут представлены практически в одной графической «оболочке». Зная написание слов *aorta*, *vena*, *capsula* и др. по курсу латыни, обучаемые без особых усилий воспримут их и в казахском языке на латинице.

Говорить о том, что латынь может со временем вернуть себе позиции международного языка науки и культуры, на сегодняшний день вряд ли стоит. Но то, что латинский язык будет жить и развиваться в соответствии с потребностями нашего времени – это непреложный факт. Подтверждением этому является и то, что в Ватикане публично призывают к развитию латыни и привлечению молодежи к её изучению.

В настоящее время прослеживается противоречивая тенденция снижения роли латинского языка в современном культурно-образовательном процессе и с другой стороны, без латыни нельзя обойтись в области терминообразования. С развитием технологий латинский может внести свой вклад в создание терминов и терминологии в области искусственного интеллекта, кибербезопасности и других сферах высоких технологий.

Изучение латинского языка в учебных заведениях может сохраниться, предоставляя студентам доступ к классическим текстам и культурному наследию. Это поможет поддерживать интерес к языку в будущих поколениях.

Латинский, как единый язык для различных культур в истории, может служить средством межкультурного обмена, помогая людям разных национальностей общаться и понимать друг друга. В мире искусства латинский может сохранять свое влияние, вдохновляя создание названий, лозунгов и символов, придавая им глубину и классическую элегантность.

Таким образом, будущее латинского языка, вероятно, будет характеризоваться его уникальным вкладом в различные области, обеспечивая сочетание традиций и новаторства.

Список литературы

1. Муканова З.А. Латинский язык: основы медико-биологической терминологии: учеб. пособие / Алматы: Қазақ университеті, 2017.- 142 с.
2. <https://topmi.ru/rating/samye-rasprostranennye-yazyki-mira/>
3. <https://helpiks.org/9-12681.html>
4. Зарембо, О. С. Латинский язык : учеб. пособие. – Минск : БГУ, 2017. – 204 с.
5. Кондратьев Д.К. Латынь в современном мире. //Журнал ГрГМУ, 2007, №4

СОДЕРЖАНИЕ

THE BEST METHODS OF TEACHING ENGLISH: IN-DEPTH ANALYSIS Abdulkhakova I.B.	3
THE ROLE OF LINGUO-COGNITIVE APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING Taukeeva K.S.	8
INCREASE SELF-ESTEEM WHEN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE: THE KEY TO SUCCESS Taukeeva K.S.	14
THE IMPORTANCE OF ENGLISH SKILLS IN MEDICAL ESTABLISHMENTS Sadykova A., Dzharkimbekova N.K.	18
DOMINANCE OF THE LEFT AND RIGHT HEMISPHERES OF THE BRAIN Tokhtasyn A. Zh. , Taukeeva K. S.	21
WHAT IS LANGUAGE? Aksa Z., Djakipova A.S.	26
EXPLORING WORD SIMILARITIES BETWEEN KAZAKH AND URDU: UNVEILING LINGUISTIC CONNECTIONS Mahir A., Djakipova A.S.	32
КУЛЬТУРА ТУРОК-МЕСХЕТИНЦЕВ (АХЫСКА) Аккошов Р., Айдарбекова Г	34
POST PANDEMIC MENTAL HEALTH PRACTICES IN SHYMKENT, KAZAKHSTAN: A PATH TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT Sakshi N., Baimurzaeva D.S.	36
MEDICINE OF THE FUTURE Al-Hanafi Nauaf, B.L. Medetova	39
INNOVATIONS IN MEDICINE Altybaev E.E. Medetova B.L.	41
ЯЗЫК РЕКЛАМЫ Гулиева Л., Ибраева Л.Б.	43
THE RIGHTS OF A DOCTOR IN THE FIELD OF HEALTHCARE Zhanalieva Sh., Baimurzaeva D.S.	46
FOUNDATION OF HEALTH POPULATION Baktiyarova B.Zh., Baimurzaeva D.S.	49
BENEFITS AND HARMS OF DRUGS Temiraliuly D., Abiyeva D.N.	52
ALTERNATIVE TEACHING TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTION FOR NON-LANGUAGE UNIVERSITY STUDENTS Baimurzaeva D.S.	55
ЛАТЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ Қамысбай А.Б.	60
ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ БОЛАШАҚ МЕДИЦИНА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ДАМУ Темірбекова Г.Қ.	66

SAFETY CONSIDERATIONS FOR NANOPARTICLE GENE DELIVERY IN PEDIATRIC BRAIN TUMORS Amirbekova K.Zh., Alipbayeva G.O.	71
DIETARY HABITS OF YOUNG PEOPLE PEOPLE IN MODERN TIMES (ON THE BASE OF THE MEDICAL ACADEMY STUDENTS) Issakova A.Y., Baimurzaeva D.S.	74
КУЛЬТУРА УЗБЕКСКОГО НАРОДА Хайткулова Э., Айдарбекова Г.С.	78
IMPORTANCE OF LANGUAGE LEARNING FOR MEDICAL STUDENTS Sarsenbay B., Abiyeva D.N.	80
HUMANITARIAN ASPECTS OF MEDICAL EDUCATION Medetova B.L.	82
ROLE OF HUMANITARIAN SCIENCE IN MEDICINE Medetova B.L.	85
USING OF INFORMATION TECHNOLOGY IN MEDICAL EDUCATION Zamanbek F. Sarzhanova D.Zh.	87
USE OF HUMANITIES ASPECTS OF MEDICAL AND PHARMACEUTICAL EDUCATION Asylkhan B.A., Khassanova U.A.	92
АҒЗАЛАРДЫ ТРАНСПЛАНТАЦИЯЛАУ Үсен М.Ә., Кадирбергенова А.О.	96
БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ Әбсали А., Еркінбекова Ә.С.	101
PROPER NUTRITION FOR TEENAGERS Abdirakhmanuly D., Abdulkhakova I. B.	109
SIAMESE TWINS AND THE CAUSES OF THEIR BIRTH AND TREATMENT OPTIONS Abdukarimova Z., Dumchebaeva A. I.	113
CEREBRAL PALSY Bauyrzhan A.N., Abdulkhakova I.B.	116
THE ROLE OF MOTIVATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING Taukeeva K.S., Alipbaeva G.O.	121
MEDICINE OF THE FUTURE: ON THE WAY TO IMMORTALITY Taubyzar A., Alipbaeva G.O.	126
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КОРЕЙ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН РУХАНИ МӘДЕНИЕТИ Темірбек Ж., Еркінбекова Ә.С.	129
ҚОҒАМДЫҚ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖАҒДАЙЫНДА ТАРИХИ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ Тасжан Ә., Өтегенов Б.Д.	133
МЕДИЦИНА САЛАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ БІРІЗДЕНДІРУ ЖОЛДАРЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ Кененбай М.Х., Абдуллабекова А.Т.	136
МЕДИЦИНАЛЫҚ ТЕРМИНДЕРДІҢ АУДАРЫЛУЫ Мырзахмет А.Б., Абдуллабекова А.Т.	139

ТІЛДІ ӨРКЕНДЕТУ – БАРШАНЫҢ ІСІ Абдазова Т.Д., Абдуллабекова А.Т.	142
SUBSTANCE ABUSE AND ADDICTION OF ALCOHOL AND DRUGS Ozbakyr E., Dumchebayeva A. I.	144
ARCHAEOLOGICAL DATA ON HISTORY OF MEDICINE IN KAZAKHSTAN Sakshi N., Turadilov M.U.	147
THE EFFECT OF UNHEALTHY FOOD ON THE HUMAN BODY Yerezhep A., Kurbanova D.A.	151
РУССКИЙ ЯЗЫК НА ФОНЕ ВСЕМИРНОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ Ибраева Л.Б., Каспанова Ф.А.	154
ENHANCING SLEEP QUALITY: EXPLORING INNOVATIVE METHODS FOR A RESTFUL NIGHT Athambek N., Kurbanova D.A.	159
THE ROLE OF DIABETES MELLITUS IN HUMAN LIFE Ашим Т., Баймаханова А.Б.	161
MEDICAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN Anvarbekova S.I., Zhumagulova G.K	165
MEDICAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN Anvarbekova S.I., Zhumagulova G.K	168
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ АЛҒАШҚЫ ДӘРІГЕРЛЕРІ Сайлау Н.Р. Қабыл А.Ә.	171
ТӨРЕГЕЛДІ ШАРМАНОВ - ДӘРІГЕР, ҒАЛЫМ, ҚАЙРАТКЕР Уәлихан Н.Н., Қабыл А.Ә.	180
THE ENVIRONMENTAL EDUCATION AT THE FOREIGN LANGUAGE CLASSES Kudaibergenova M.R.	185
USING HUMOUR IN FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM Abiyeva D.N.	188
THE INFLUENCE OF ANIMATED FILMS ON CHILDREN Orynbasar A., Kirgizbay A., Eshmetova N.A.	194
HUMANITARIAN ISSUES IN MEDICAL EDUCATION ARYAN UJALE Orazymbetova G.D.	197
ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДАҒЫ ҚЫЗ ТӘРБИЕСІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН РӨЛІ Оразалиева Н., Нуржанбаева Ж.О.	200
ИНФРАҚЫЗЫЛ СӘУЛЕНІҢ ЖАСАНДЫ КӨЗДЕРІНІҢ ОНКОЛОГИЯЛЫҚ АУРУЛАРДЫ ЕМДЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ Смаил Б., Маханбетова М.А.	204
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДӘРІХАНАЛЫҚ НАРЫҚТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ АЛҒАШҚЫ ФАРМАЦЕВТТЕР Болатбек А., Әшім М.А. Дилдабекова Н.Т.	209
ҚАРАҒАНДЫ МЕДИЦИНА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ СТУДЕНТТЕРІ АРАСЫНДАҒЫ D-3 ВИТАМИНІНІҢ ҚОЛДАНУ ЖИІЛІГІ Қазтаева Б. Ж., Жангабулова Д. А., Сулейменова Б.М.	214

ҚАЗАҚСТАН МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ФАРМАЦИЯ ЖУРНАЛЫ, 2023 жыл
X международная научная конференция молодых ученых и студентов «Перспективы
развития биологии, медицины и фармации»

ЛУДОМАНИЯ-ҚАЗІРГІ ҚОҒАМ ДЕРТІ Сейдахан Г. М., Маликов. М.М.	219
ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПРАВОПИСАНИЯ НА ОСНОВЕ СПОСОБА ОРФОГРАФИЧЕСКОГО ДЕЙСТВИЯ Нурмаханова Г.К.	227
ЛАТЫНЬ КАК НАДЕЖНЫЙ РЕСУРС ОБРАЗОВАННОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА, ЕЕ ПЕРСПЕКТИВЫ В БУДУЩЕМ Кожаметова К.А., Касымбекова А.Н.	230